

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

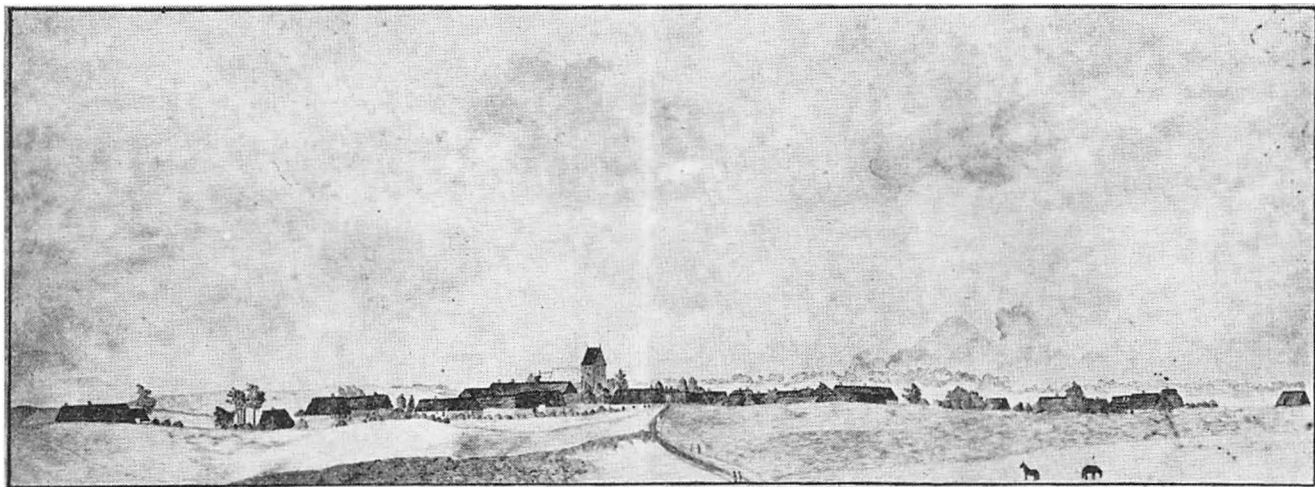
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ØSTERLJGUM

tegnet fra Nordvinden paa Hejen Bjærrum den 18de Juli 1829.

MIN REJSE GENNEM JORDELIVET

PETER KIER

MIN REJSE GENNEM JORDELIVET

Udgivet ved

† JENS HOLDT OG HANS HEJSELBJERG PAULSEN

Skrifter, udgivne af

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

NR. 39 . 1968

I kommission hos Danske Boghandleres Kommissionsanstalt

**UDGIVET MÆD STØTTE
FRA
DANSK KULTURSAMPFUND**

**Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder
Bogbind: J. P. Møllers Bogbinderi, Haderslev**

INDHOLD

JENS HOLDT:

Forord	7
<i>Min rejse gennem jordelivet, 1. del</i>	13
Fortale	15
Indledning	15
Slægt og stavn	30
Fortællinger og beskrivelser fra mit barndomsliv	50
Min første ungdom	70
Min højere uddannelses historie	93
Skildringen af min uddannelse på universitetet og af mine hjelpepræsteår	114
<i>Min rejse gennem jordelivet, 2. del</i>	133
Overgang og hvorledes jeg fik embede	135
Min ånds tilstand ved tiltrædelsen af mit embede og i mine første embedsår	147
Beskrivelse af min embedsførelse i mine første embedsår ...	159
Om mit familieliv og mine omstændigheder	170
Beskrivelse af min urolige tid	192
Om fremkomsten af mit rolige liv og tildragelserne i det ..	214
Videre erfaringer på min vandring ind i mine alderdomsår. Nye trængsler og nye glæder	238

HANS HEJSELBERG PAULSEN:

Kommentar	249
Noter	249
Peter Kiers stednavnebetegnelser	299
Oversigt over Peter Kiers efterladte manuskripter	300
Forkortelser	303
Personregister	304

FORORD

Den håndskrevne levnedsskildring, som Øster Løgum-præsten Peter Kier efterlod som sit »åndelige testamente« til sine børn, udgives hermed i oversættelse fra tysk til dansk – sammen med oplysende noter, der skønnes at være nødvendige til dette enestående erindringsværks og tidsdokuments fulde forståelse.

Peter Kier stammede fra et bondehjem, født den 23. december 1771 på slægtsgården i landsbyen Hovslund i Øster Løgum sogn. Han var den førstefødte i dette gammelkirkelige hjem med gudsfrygt og nøjsomhed til huse. Ulykkeligvis mistede han sin evnerige mor, da han kun var fire år gammel. Faderen sørgede dybt over sin elskede hustrus bratte død og giftede sig ikke igen. Men den ellers driftige mands sind forblev herefter tungt. Legemlig skrøbelighed kom til. Og da hans ældste søn var 16 år, døde han under store smerter, 52 år gammel. Hans gudhengivne død gjorde et uudslætteligt indtryk på sønnen, der nu skulle fortsætte slægtens traditioner. Faderen fik dog et halvt årstid før sin død den store glæde at se sin matematisk og sprogligt begavede søn som lærer i landsbyens almueskole. Det var nemlig blevet hans inderlige ønske at gå læsevejen og blive præst i sin hjemstavn, helst i sit fødesogn.

Kiers levnedsskildring, der påbegyndtes i 1823 og fortsattes til 1833 kort før hans død den 12. januar 1834, er – lidt overraskende for os i dag – nedskrevet på tysk, skønt han havde dansk modersmål og omgangssprog, afgjort følte sig som dansk slesviger og øvede hele sin præstegerning på dansk. Men hertugdømmernes særstilling i helstatstiden havde medført det ejendommelige forhold, at embedssproget også i Slesvig var tysk – trods en dansktalende almue ned til Slien. I 1796 oplevede Kier selv på sin rejse til universitetet i Kiel endnu at møde sin egen danske dialekt ved Slien nord for Mysunde.

Kier beherskede ellers dansk, tysk og latin til fuldkommenhed, også i bunden stil, som det lå for ham at udtrykke sig ved personligt betydningsfulde anledninger. Men mærkeligt er det alligevel, at børnene skulle læse deres fars levnedsskildring i et tillært mål, skønt han ellers skrev sine talrige efterladte værker og sine private breve på dansk. Det må dog siges at være naturligt at udgive dem i oversættelse, tilmed da de forekommer at være tænkt og stilistisk formet på dansk. Poesierne gengives dog i originalen. Lærerkredsen turde dermed også blive udvidet betydeligt, idet det her tegnede tidss billede fra Nordslesvig omkring år 1800 formentlig vil påkalde historisk interesse videre ud.

Som ældste søn var Kier naturligvis bestemt til at skulle overtage fødegården. Men hans medfødte rige fantasi, der havde været hans barndoms oplivende grundstemning, og hans tidligt vakte videbegær, der gjorde læsning til hans kæreste fritidssyssel, drev ham til – trods adskillig modstand fra det ældre slægtleds side – i 21-års-alderen at forlade bondestanden og give sig til at studere. Hans yngre bror fik så gården og hans egen ikke store arv skulle danne det økonomiske grundlag for uddannelsen.

Under store afsavn og med udholdende energi fik han sit livsønske opfyldt. Udbyttet af skolegangen i de første barneår med tysk fibel og regnebog, som børnene ikke forstod, havde været ret mangelfuldt. Men hans ihærdige selvstudium, hvortil han måtte skaffe sig bøger ad hemmelige veje for sine små spareskillinger, gjorde ham altså alligevel skikket til at blive vinterlærer. Hertil måtte han dog først underkaste sig en prøve hos provst Bargum i Åbenrå, der modtog ham ret afvisende. Men under prøvens fremskridende gang blev provsten mere og mere venlig, da han erfarede eksaminandens respektable viden og endda fandt sin overmand i matematik. Tilladelsesbeviset blev da beredvilligt udstedt.

Men Kier stiledede højere. Og i 1793 blev han efter egen anmodning antaget til privat studentforberedelse hos andenpræsten i Åbenrå, Joh. Chr. Lautrup, senere i 48 år i Brede. I 1796 tog han sin eksamen i Kiel og studerede så ved universitetet her teologi i 3 år. Første og anden embeds-eksamen bestod han på Gottorp i 1799 som den bedste på holdet.

Derefter var han i 2 år uordineret hjælpepræst i Burkal hos den svage-lige, herrnhutisk indstillede sognepræst A. Prætorius. Efter præstevalg i sit fødesogn den 3. januar 1802 blev han udnævnt til sognepræst her. Ordinationen foregik anden påskedag, den 19. april i stiftsbyen Slesvigs domkirke ved den kendte generalsuperintendent dr. J. G. Adler. Den virkede på ordinanden som en kold embedsforretning i den store tomme kirke, hvor endda uvedkommende forstyrrede handlingen. Hans hidtil høje værdsættelse af præsteembedet led herved et betydeligt knæk.

Vielsen til sin ungdomsforlovede fra årene i Åbenrå, Anna Bonnichsen fra Tinglev, 1778–1854, fandt sted i Brede kirke den 24. april 1802 ved sin ungdoms lærer og faderlige ven for livet, Lautrup. Bruden var en niece af pastorinden, hvis trofaste medhjælp hun havde været gennem årene. Et lille bryllupsselskab samledes bagefter i præstegården. Og en skøn 4. majdag indførtes så den unge præst i sit embede i Øster Løgum ved provst Chr. Posselt, Løjt, og amtmand S. L. von Schmettau, Åbenrå.

Øster Løgum sogn ligger ved Hærvejen. Det er oversået med talrige kæmpehøje fra fordums dage langs den store færdelsesvej. Sagn, folkeminder og folkeviser levede dengang stærkt på stedet. I krigstider var sognet gang på gang blevet hærget af forbipasserende fremmede hærstyrker. Ellers var det et fattigt hedesogn på begge sider af vandskellet, dog med det lidt afsondrede mere frugtbare Genner-område med skipperplads ned til Østersøens kyst.

Præsteindtægterne var forholdsvis små, så Kier hele sin embedstid måtte kæmpe med fattige kår, der først i nogen grad overvandt i hans sidste

levår. En overgang søgte han derfor også at blive forflyttet til et mere indbringende embede (Løjt, Vilstrup, Varnæs). Men han vragedes hver gang – efter eget sigende, fordi han som en rettænkende mand afskyede smiger og smugveje, hvilke hans medbejlere formentlig benyttede sig rigeligt af. Trods forbitrelsen herover fortrød han dog ikke, at han blev tvunget til at forblive i sit barndomssogn, hvor han efterhånden vandt en grundfæstet position, agtet og vellidt af sognet som helhed. Grundlaget herfor var hele hans jævne, retskafne, menneskevenlige færd, hans samvittighedsfulde forkynder- og sjælesørgergerning, videre hans store interesse for folkeskolevæsenets virksomme fremme – med udgivelse af nogle efterspurgte mindre skolebøger, de første danske i hertugdømmet, endelig hans omfattende grundige lokalhistoriske forskning, som også fandt stor anerkendelse i Oldsagskommissionen i København.

For at bøde lidt på fattigdommen så Kier sig nødsaget til at påtage sig et slidsomt, tidkrævende, men også elsket arbejde med privat forberedelse af en række elever, ca. 70 i alt, til studentereksamen og seminarieuddannelse. En overgang havde han på samme tid 8 elever i kost og logi. Da der efter århundredskiftet flere gange var forslag fremme om et dansk seminarium i Nordslesvig, tænkte der ganske naturligt på Kier som forstander, »skolevæsenets nidkjære fader«. Selv regner han sig også for at være mere lærer end præst. Han søgte således også i 1801 rektor-embedet ved Haderslev lærde skole, hvor dog en professorsøn fra Kiel med gode forbindelser, A. H. Eckermann, blev foretrukket. Han vedblev dog at føle sig særlig kaldet som ungdommens lærer i en gæringsstid. Derfor lagde han også så stor vægt på sin konfirmandundervisning. Og konfirmationsgudstjenesten blev i virkeligheden hvert år den festligste kirkedag for menigheden og ham selv. I det hele taget var han en såre flittig præst, der sled sig op i sit sogns tjeneste.

Kiers præstegerning faldt i en brydnings- og overgangstid, som var begrundt med pietismens religiøse, følelsesmæssige vækkelse og menneskeligt sociale løftelse af landalmuen i midten af det 18. århundrede, fortsattes i oplysningens bibel- og dogmekritiske forstandsdyrkelse og nu stod under indflydelse af romantikkens restaurative åndsstrømning, der atter bragte følelsen og dermed også religionen til deres menneskelige ret, kendetegnet ved Berlin-teologen Schleiermachers indsats. Kiers barndomshjem var som de fleste bondehjem i samtiden gammelkirkeligt indstillet med bibel, luthersk prædikenbog og Pontoppidans salmebog til andagtsbrug. Han selv var under sin uddannelse blevet grebet af oplysningens livssyn i Königsberg-filosoffen Kants idékritiske, men moralsk strenge udgave. Sagt mere jævnt: Han var blevet indfanget af den forskende sandhedssøgen, som både nedbrød overleverede fordomme og alskens overtro og samtidig rensede og fornyede kristendommens troslærdomme. Bibelens evangeliske trosvidnesbyrd, genopstået i Luthers reformation, gav ham det faste ståsted i livets storme og tvivlens tanker. Men dens udtryksformer måtte for ham omstøbes efter tidens og udviklingens tarv. På sin vis var han altså konservativ i troen, i gudsforholdet, men radikal i teologien, i teorierne. Dog

låste han sig ikke fast i tidens nye lærdomme, især da ikke i dens overfladiske overdrivelser og storpralende afsporinger i den vulgære rationalisme. Fortsat forblev han den åbne sandhedssøger og kunne derfor også møde Luther-renæssancen ved reformationsjubilæet i 1817 og Claus Harms's nye teser med forståelse og en vis tilslutning, uden dog at bifalde deres konservative tendenser. Kristi levende kirke gennem tiderne måtte altid forblive grundlaget, men den skulle med Luthers egne ord »stadig reformeres«.

Velbetænkt afholdt han sig fra at polemisere mod sin gammeltroende forgængers og sognealmuens undertro. Hans egen »oplyste« tro, påstår han, var i virkeligheden den samme, men uden naturundere. Christiansfeld-brødrementighedsens i hans øjne sværmeriske kristendomsforståelse, hvis repræsentanter han havde mødt i sin ungdom derhjemme og siden i Burkal, tog han afstand fra, men han indrømmede også, at deres aktive fromhed ofte førte til et ægte kristenliv i hverdagen. Selv ville han ingenlunde afkoble følelseslivet, men fornuftig fromhed og streng moral måtte for ham uadskilleligt følges ad. Som siden Søren Kierkegaard ville han på sin vis »læse de individuelle humane eksistensforholds urskrift, de gamle, bekendte og fra fædrene overleverede, igennem endnu en gang, om muligt på en inderligere måde«. Ved sine grublende overvejelser ville han søge at nå ind til menneskelivets enkle, bærende grundforhold: Hvad er et menneske? Hvor kommer vi fra? Hvad skal vi her? Hvor går vi hen?, dette menneskelige grundspørgsmål, som intet åndsvægent menneske bliver færdig med at stille bestandig på ny – ansigt til ansigt med livets gåde og dets grænse, døden.

Kier var en indtrængende forsker, vist den sidste polyhistor i Nordslavien, en skarp tænkter og en følsom digter, der søgte at besvare det religiøse grundspørgsmål ud fra oplysningstidens viden og udtrykssæt. Som bekendt plejer man at karakterisere dette svar med den såkaldte deismes 3 stikord: Gud, dyd og udødelighed. Men afgørende turde det være, hvad Kier selv lagde i disse udtryk. Formentlig følgende: 1. Der findes en almægtig, alvis og alkærlig skabervilje bag ved alle ting og begivenheder, som vi kalder »Gud« eller »Faderen i Himlen«, med Kiers filosofiske udtryk »urvæsenet«, åbenbaret i Menneskesønnen Jesus Kristus. 2. Gud har sin bestemmelse med sin skabning, i første linje mennesket, som skal være hans lydige barn, leve sit liv i hans tjeneste og øve »dyd«, dvs. være retskaffen og menneskekærlig. 3. Guds barnet må på dette grundlag se hen til et evigt liv, dvs. åndens »udødelighed«.

Menneskelivet bliver under denne almenreligiøse synsvinkel, som han havde tilkæmpet sig og fastholdt, ikke meningsløst og »absurd«, men meningsfyldt og målbestemt. »Gudsmennesket« behøver da ikke at fortvivle under livets skiftende tilskikkelser, men må leve sit liv i tro, kærlighed og håb, som kristendommens hellige urskrift udtrykker det.

Efter Kiers livsfilosofiske overvejelser kan mennesket ses under 3 aspekter: 1. som et naturvæsen med dyrets sanser og instinkter, 2. som et forstandsvæsen med ordnende og beregnende klogskab i videnskabens og teknikkens tjeneste, 3. som et fornuftsvæsen med en hengivende medmenneskelig livsindsats på et religiøst-moralsk plan.

Det turde dog vist være nødvendigt at gøre opmærksom på, at Kier giver udtrykket »fornuft« et langt dybere indhold, end vi sædvanligvis gør. For ham er fornuft afgjort mere end forstand, nemlig lig med sandhed, redelighed, for ham nøje svarende til troen på Gud. Af sin læremester Laustrup fik han i sin uddannelsestid på sit spørgsmål om troens væsen det svar, at det ikke er den »rette« tro, altså rettroenheden, men derimod den sande, ægte, stridende, anfægtede tro, som alene er afgørende og frelsende. Sandheden frigør, sagde Jesus. Og mennesket, som ubetinget er af sandhed, vil før eller siden høre Menneskesønnens røst.

Man kan derfor ikke afvise Kier som en flad oplysningsteolog eller endda en »vantro rationalist«, men må til gengæld karakterisere ham som en aktiv, af hjertets overbevisning troende forkynder, der udtrykte tidens tanker over for tidens mennesker. Når han således taler i tidens sprog om naturmenneskets »forbedring« eller »forædling«, tænker han på en tiltrængt åndeliggørelse af trosindstillingen.

Han er universel i sin tænkning og livsførelse og ser – som sin samtids førende kritiske teologer – historisk-kritisk både på Bibelens skrifter og kirkenes bekendelsesskrifter og tager naturvidenskabens og religionshistoriens nyeste forskningsresultater med i sin vurdering. Den katolske kirkes dogmedannelse og præstevælde afviser han naturligt og føler sig i pagt med alle evangeliske reformatorer fra Valdes, Hus og Wiclif til Luther, Zwingli og Spener. Ved sit livs afslutning former han sin egen »trosbekendelse« i 10 prægnante sætninger, som dog for mig at se også tydeligt viser tidsbegrænsningen i hans opfattelse, f. eks. hans alt for optimistiske syn på mennesket som et af naturen godt, ikke »faldet«, men kun ufuldkomment væsen med iboende egen evne til religiøs-moralsk selvforløsning og dermed også hans nedvurdering af Jesus som kun et forbillede, der tilskynder mennesker til at blive Guds børn som han selv. Denne tidsbegrænsning indså han også selv efterhånden. Hans livssyn kan da vel karakteriseres som en harmonisk, almenreligiøs forsynstro med kristeligt fortegn, også kaldt supranaturalisme. Livet på jord er en forberedelse, en pilgrimsvandring mod et evigt mål.

Disse Kiers religiøse overvejelser vil ikke just interessere alle læsere. Så må man lade dem ligge og til gengæld glæde sig over det værdifulde tids-historiske stof, som her fremlægges. Kiers værk er nemlig tillige en udførlig skildring af »dagligt liv« i Øster Løgum sogn og omegn dengang, en nok vel bredt anlagt slægts- og familiekronike, hvis mange omtalte personer naturligvis i dag kun har lokal- og slægtshistorisk interesse. Men det, de siger og gør, deres ord og gerninger, deres hele adfærdsmønster har almen historisk værdi som et betydningsfuldt led i den nordslesvigske bondestands fremvækst til en vis åndelig-kulturel modenhed og dermed til den skelsættende nationalpolitiske indsats efter midten af det 19. århundrede. Her var det som bekendt i tidens skæbne og dagens stævne, at Nordslesvigs bonde, især efter ulykkesåret 1864, fik sit kald til at hævde og bevare vor omstridte hjemstavns dansk i brydningsbæltet mellem tysk og nordisk sprog- og kulturområde.

Denne nordslesvigske bondestand er det, Kier, selv bondefødt, ser som

det bærende grundlag i kulturudviklingen – i en vis modsætning til købstædernes såkaldte dannede, højere stænder, hvis større forstandsdannelse og finere levevis til gengæld let forfalder til gold åndløshed og moralsk slaphed, især når det religiøse grundlag smuldrer bort, hvad han med egne øjne havde iagttaget under sine ophold i Åbenrå og Kiel, naturligvis ud fra sin egen ensidige bondeindstilling. I den naturnære bondestand holder sig derimod den ægte fromhed og tilsvarende moral. Her findes vel ikke så megen forstandskunnen, men til gengæld en religiøs begrundet hjertedannelse, især hos bondehjemmets kvinder. Meget lærte Kier af tidens bøger, men mere af selve livet, siger han, det menneskeliv, han i fryd og smerte selv skulle leve under mangehånde opmuntringer og skuffelser og mødte det hos sine medmennesker.

Vi følger nu i hans bredt fortællende skildring i 1. del hans forfædres skæbner tilbage til Trediveårskrigen dage, forældrenes dramatiske livshistorie, hans eget barndomsliv med dets fantasifulde lege og betagende naturindtryk, hans skolegang og konfirmation, sluttende med en landsbyskolegerning, hans videre uddannelsesår i Åbenrå og Kiel – med levende skildringer af hans lærere og kammerater og disse to byers daglige liv dengang.

I 2. del præsenteres vi for hans præste- og lærergerning under Napoleonæraens voldsomme politiske omskiftelser, hvor han til at begynde med af Napoleon ventede en samfundets humanistiske demokratisering, men blev bitterligt skuffet. Hans kriges umenneskelige vold mod sagesløse, fredelige mennesker og de stores og mægtiges sociale undertrykkelse af de små og svage harmede ham som Jesu sande efterfølger voldsomt. Disses voldsdåd stred for ham så afgjort imod Kristi forkyndelse og liv, hans lære og bud om næstekærligheden, der burde føre til fredelig syssel og from, retskaffen livsfærd. Hans samfundsmæssige indstilling kan næppe udtrykkes enklere og bedre end med Grundtvigs folkelige ord til sine børn om »et jævnt og muntert, virksomt liv på jord, som det, jeg vilde ej med kongers bytte, opklaret gang i ædle fædres spor, med lige værdighed i borg og hytte, med øjet, som det skabtes, himmelvendt, lysvågent for alt skønt og stort heneden, men, med de dybe længsler vel bekendt, kun fyldestgjort af glans fra evigheden.«

Sammen med de herrnhutisk indstillede præster J. P. Windekilde i Vilstrup og A. Matthiesen i Løjt, de oplysningsprægede J. C. Lautrup i Brede, K. Aagaard i Agerskov og provst P. Prahl i Tønder hører Peter Kier til de betydeligste præster i Nordslesvig i sit slægtled, vel endda »den betydeligste og mest sympatiske«, selv om han ikke just blev særlig anerkendt i sin samtid. Som selvstændig livstænder overgår han afgjort dem alle. Hans liv og virke giver os et historisk værdifuldt indtryk af oplysningstidens og helstatens særprægede livsstemning i vor skæbnefyldte hjemstavn.

Jens Holdt.

PETER KIER:
MIN REJSE GENNEM JORDELIVET
1. DEL

Fortale

At skue tilbage over den vej¹, man allerede har tilbagelagt i livet, er skønt og lærerigt. Thi det viser os klart: Ikke for øjeblikkets skyld har vi været her på vandringens bane. Nej, til beredelse på det bedre liv hist er vort liv her alene bestemt. Skøn er barndommen. Men uden ønske om den modnere alder ville den dog være uden glæde.

Og uden lidelse ville der ingen glæde være. Vent intet fuldkomment her og ønsk dig aldrig hvert ønske opfyldt. Skete det, ville hele din lykke i dette jordeliv også være forbi. Ønsk dig aldrig glæder uden lidelse. Thi sådanne ville selv være den største lidelse.

Ær den, som viseligt blander alt i din kalk til din ånds styrkelse. Følg frimodigt din bane, som han måtte lede den efter sit klare ord. Den fører dig ædlere til den sikre havn.

Indledning

Evige Gud, min og alle væseners Fader. Velsign mit foretagende, som sker efter din anvisning. Amen.

Gud, Urvæsenet, er den uendelige fuldkommenheds idé i min fornuft, men nødvendig i sig selv. Dette væsen er årsagen til alt det mulige og tænkelige, uden hvilket intet var muligt, intet tænkeligt. Uden begyndelse er Urvæsenet og uden ende. Uden begrænsning er dets virken.

Jeg stiller Urvæsenets idé ind i min tankes kreds og finder uendelig varighed parret med grænseløs udstrækning. Urvæsenet giver kraften til frembringelsen af alle mulige væsener eller af en uendelig verden. Heri virkeliggøres Urvæsenets idé bestandigt. Verden er uendelig i det små og i det store – ligesom dens Frembringer. Det mindste syn-

Fortale

At skue tilbage over den vej¹, man allerede har tilbagelagt i livet, er skønt og lærerigt. Thi det viser os klart: Ikke for øjeblikkets skyld har vi været her på vandringens bane. Nej, til beredelse på det bedre liv hist er vort liv her alene bestemt. Skøn er barndommen. Men uden ønske om den modnere alder ville den dog være uden glæde.

Og uden lidelse ville der ingen glæde være. Vent intet fuldkomment her og ønsk dig aldrig hvert ønske opfyldt. Skete det, ville hele din lykke i dette jordeliv også være forbi. Ønsk dig aldrig glæder uden lidelse. Thi sådanne ville selv være den største lidelse.

Ær den, som viseligt blander alt i din kalk til din ånds styrkelse. Følg frimodigt din bane, som han måtte lede den efter sit klare ord. Den fører dig ædlere til den sikre havn.

Indledning

Evige Gud, min og alle væseners Fader. Velsign mit foretagende, som sker efter din anvisning. Amen.

Gud, Urvæsenet, er den uendelige fuldkommenheds idé i min fornuft, men nødvendig i sig selv. Dette væsen er årsagen til alt det mulige og tænkelige, uden hvilket intet var muligt, intet tænkeligt. Uden begyndelse er Urvæsenet og uden ende. Uden begrænsning er dets virken.

Jeg stiller Urvæsenets idé ind i min tankes kreds og finder uendelig varighed parret med grænseløs udstrækning. Urvæsenet giver kraften til frembringelsen af alle mulige væsener eller af en uendelig verden. Heri virkeliggøres Urvæsenets idé bestandigt. Verden er uendelig i det små og i det store – ligesom dens Frembringer. Det mindste syn-

lige peger på det tusind gange mindre. I det uendelige deleligt er hvert lille solstøv. Tusind gange tusind himmelkugler er, lagt sammen, en del af det uendelige hele. Hvert enkelt væsen i verden begynder uendeligt småt, uendelig ufuldkomment. Gud er uden begyndelse, er kraft og liv og virker uden begyndelse. Derfor er hans værk, verden, evig og uden begyndelse. Og i den virker Gud alt det mulige, tænkelige og fører det mod fuldkommenheden. Nedbrydes kan kun hvert væsens ydre form, men væsenet selv er idé, der forbinder sig med et væsen og skilles igen, men forbliver dog evigt. Fornuften fatter ideen, den højeste, eller Gud og uendeligheden, formen og væsenet, men begriber dem ikke. Den længes dog efter at begribe. Fornuften er Guddommen nærmest og ligeså det fornuftige væsen, thi for det er det muligt i uendeligheden at stige op til Gud. Det fornuftige væsen er evigt, og selv om det ikke begriber sin begyndelse, tror det på sin evige begyndelse, fordi det må tro på en uendelig evig varighed.

Således var jeg, Gud, min Frembringer, længe før end jeg vidste. Som enkeltvæsen var min begyndelse i dig fra evighed uendelig lille. Din er den uendelige verden. Men den er lig med det uendelige hav, den uoverskuelige ørken. Her og der rager øer op af havets bølger. Her og der plantede du haver i ørkenen. Dér lader du dine fornuftsvæsener træde på deres vandring til dig. Men højere har du bygget dit evige faderhus, hvorhen de længes, som kender dig. Denne jord er en ø i verdensaltets endeløst bølgende hav. Derpå har Gud ladet mig træde og komme til selvbevidsthed. Her skal jeg gennemleve min tid og derefter indtræde i min Faders højere hus. Jeg er nu på rejsen gennem jordelivet. O, at jeg stadig måtte betænke det!

Men rejsen er snart til ende. Over to tredjedele af vejen er tilbagelagt. Det er vist. Allerede mindskes lysten til at beskue de omgivende ting. Allerede svækkes meget driften til at erfare mere. Thi det viser sig alt længe, at kun det éngang skete gentager sig. Og når det ikke blev mig forundt at se mange menneskers byer, skal jeg ikke beklage tabet så meget². Mennesket er overalt sig selv ligt. Og kun små forskelligheder fremkommer af klimaet og opdragelsen. Og selv disse blev mig tilstrækkeligt kendte gennem meddelelser. Jeg har også beskuet den Eviges værker så vidt, som jeg kan ønske mig det ud fra det sanselige jordelivs standpunkt. Trætheden i de svagere organer indfinder sig. Og denne mit væsens form nærmer sig øjensynligt sin opløsning, for at en ny, højere, ædlere kan optage det. Stille længsler

efter min Faders hus stemmer det mangfoldigt anfægtede hjerte til et stille og behageligt vemod. Thi erindringen om så mange kære rejsefæller i tidligere tid, der nåede målet og forlod mig, og om det fortrolige samfund med dem og den glæde, de beredte mig, vækker længselen efter genforening med dem i Guds nærmere nærhed.

Vel findes der nye rejsefæller, som er mig uendeligt dyrebare. Og at vandre sammen med dem i den skønne jordedal, så længe som de gerne slutter sig til mig, er mit ømme hjertes brændende ønske. Men når deres kærlighed vil omfatte andre ligeså meget eller mere end mig, da ønsker jeg at komme derhen, hvor den tidligere kærlighed for evigt fornyer sig. Dog vil jeg ikke være glemmt. Og mine nære rejsefæller vil ikke glemme mig. Derfor vil jeg efterlade dem det testamente, som jeg skal efterlade. Og jeg vil hermed sige til dem: Læs det til minde om mig.

Min rejse gennem jordelivet vil jeg beskrive. Hvad jeg har erfaret på den, de gode grundsætninger, jeg har samlet på den, de sandheder, jeg har fundet bevist på den, de følelser for kærlighed og dyd, jeg har haft og fastholdt på den, vil jeg her nedskrive som en skat. Disse ting er en erhvervet rigdom, og jeg har ingen anden. Ganske vist tager jeg den med mig ved min død. Men jeg kan og vil også efterlade den til mine kære og alle, som måtte få min ånd noget kær. Dette skrift være da den skatkiste, jeg kan efterlade.

På den måde vil jeg leve hos jer her, så længe I er til. Og disse mine ord skal aftørre de tårer, som adskillelsen fra jer vil frempresse. I vil finde, at kun det ydre sanselige af mig ikke mere er der, men at min ånd bliver hos jer. Her kan I stadig tale med mig, omgås med mig, rette jeres spørgsmål til mig og finde dem besvaret. Her kan I blive i åndelig forbindelse med mig, indtil I løftes op i det højere faderhus og indtager boliger ved siden af mig.

Så bevar da denne lille bog hos jer, mine kære, og i jeres erindring alt det, I deri vil finde af visdom og leveregel. Den skal stedse minde jer om, at dette liv kun skal være en rejse. Den give jer, når stien bliver stejl, kraft og mod til at stige opad. Thi rejsens mål er salighed hos Gud. Den bevare jer, når jordens glæder frister jer, så at I ikke hengiver jer til dem. Den lede jer i valget af glæden og gøre jer milde mod fjender. Og når efter jeres redelige møje for brødrenes vel, disse brødre lønner jer med utak, vredes ikke på dem, thi de er mest uskyldige heri. Men vent jeres løn fra den evig retfærdige Fader. Amen.

Udblik over den tidligere menneskeverden

En tid lang forblev menneskene dyrene meget lig og lededes alene af deres naturdrift. Som dyrene stadig er det, var menneskene dengang uskyldige og gode. Thi de gjorde intet imod erkendelsen af det bedre. Men forgæves spejder vi efter disse urmennesker eller dyremennesker, thi der kan ikke være overleveret os efterretninger om dem. De lignede dyret, og de kan intet erindre fra denne tilstand i deres udvikling, intet meddele gennem sproget. – Endelig vågnede i nogle forstanden, talen begyndte, og begreber om det nyttige og skadelige opstod. Dengang vandrede »guder« på jorden. De lærte menneskene at tale og dyrke jorden og plante frugttræet. De lærte dem at berede brød og vin og most. Men at ernære sig ved kød og mælk fra det diende dyr behagede flere endnu mere. Og en stor splittelse begyndte. Thi den sidste levevis var uden møje og behøvede kun den rå kraft til at tæmme dyret. Dengang var den stærkeste og behændigste frygtindgydende for alle øvrige. Og de svagere gav sig ind under en sådans beskyttelse og gjorde, om end ikke gerne, af frygt og for beskyttelsens skyld, hvad han bød. Men højere endnu spændte forstandsmenneskene herredømmet. De krævede arbejde af de enfoldigere og tog frugterne for sig selv. Thi de blev anset for at være guder, som kunne gøre menneskene lykkelige og derfor måtte have forrettigheder. – Da skete det, at Eva og Adam spiste af den forbudte frugt i gudernes have, som de skulle dyrke og bevare. Det førte til, at de blev fordrevne til en øde egn, hvor de i deres ansigts sved måtte spise deres fattige brød. Men de blev da også frie for det legemlige åg – som guderne. Og deres forstand udvikledes til at skelne mellem det nyttige og det skadelige. Ydre frihed må mennesket erhverve sig, før det kan nå til den indre moralske frihed. I denne frihedens tilstand opstår den enkeltes krig mod den anden. Kain ihjelslår broderen Abel. Men da lærer forstanden menneskene at slutte sig sammen. Kaster opstår og horder, folk og stænder. Det skete allerede tidligt i Indien og Ægypten og på Asiens sletter og efterhånden overalt. Fremragende ånder benyttede lejligheden til at samle horder og folk, som trængte hinanden, og at forene dem under love, hvis opfyldelse gav dem lykke og held. Der ordnede sig stater, hvori menneskene nød nogen sikkerhed. Og den gennem erfaring modnede forstand rådede da til at opgive friheden i visse ting, for at bruge den des mere uforstyrret i andre. Men yderst besværligt var det at bringe menneskene

ind under en sådan lovordning. Men så betjente de forstandige sig af den ærefrygt for det oversanselige, som lå gemt i mennesket, til at opnå deres hensigter. En sådan ærefrygt findes nemlig i menneskesjælens grund og kan let vækkes. Hvad ingen forstandigs forstand ser, det tror et fromt gemyt i enfoldighed. Mennesket følte sig afhængigt af en ukendt højere magt eller et usynligt mægtigt væsen, som havde givet det livet, opholdt og ledet det. Det kunne det ikke af egen kraft. Og dette højere væsen havde også en vilje, som man skulle lytte sig til og efterfølge, hvis man ville håbe på lykke fra dem. Dette var fornuften, der taler i alle, selv i den enfoldigste, som om-dømme og samvittighed.

Hvorfor erkendte den da ikke, at kun et højere væsen er Frembringer og Leder af alle ting og begivenheder og dømmer og gengælder alle menneskelige handlinger? Dertil var menneskene endnu for svage og splittede. De formåede ikke at se verdens enhed i dens mangfoldige og modstridende kræfter, og ikke at erkende menneskenes lighed. De delte da den højere kraft i mange beslægtede eller fjendtlige væsener. Naturkræfterne blev for dem guder i indbyrdes strid. Den skabende, den opholdende og den nedbrydende naturkraft blev forskellige guddomme – eller også forrige tiders afdøde helte, der havde skænket frelse eller kunst eller rådet stort. Hvert folk, hvert land fik egne guder, som ville tilbedes. Af sådanne forestillinger betjente sig de kraftigere menneskeånder til at hellige deres givne love og forbyde deres overtrædelse. Man skal dog ingenlunde tro, at de dermed har været bedragere. Nej, også i dem var fornuft og samvittighed vågen, som da i forbindelse med forstandig eftertanke frembragte en gudelære med tilhørende gudetilbedelse. Troen kom til at råde, troshandlinger fulgte efter. Håb og frygt rådede i de højeres som i de enfoldigeres ånd. Dermed skabtes Guds børn på jord. De fremstod efterhånden. Enhver, der troede på en retfærdig og kærlig ledelse af menneskers skæbne og var bestræbt på at handle i denne tro, var allerede et Guds barn. En del er blevne bekendte gennem egne skriftlige eller gennem historiske overleveringer om deres liv. Disse tjener os til erkendelse af, hvorledes gudsriget er blevet forberedt, stiftet, forsvaret, udbredt og befæstet på jord.

Forberedelsen til gudsrigets stiftelse

Tre magter stredes om menneskehedens besiddelse. Disse var og er

stadig: Gudsriget eller den troende fornuft, verdensriget eller den beregnende forstand og sanseriget eller den vellystige sanselighed. Det første er det himmelske lys og svarer til solen. Det bringer sandt liv, sand erkendelse og sandt velvære. Det andet er det formørkede lys og lig med skyggen, hvori kun svagt, sygeligt liv trives, usikker erkendelse og halvt velvære. Det tredje er mørket som nattens mørke, hvor der fremkommer søvn og død, uvidenhed, vildfarelse og drømme og til sidst elendighed. – Den troende fornuft leder mennesket til den retfærdige kærlighed og lader det erkende, at det højeste væsen er retfærdig kærlighed. Og alene herigennem bliver mennesket saligt. Thi gudsriget består i, at alle ting ledes efter en retfærdig kærlighed, under hvilken alt må føje sig. – Den beregnende forstand derimod er den formørkede fornuft. Skyer dækker solen. Den sande, hellige, retfærdige kærlighed og saligheden er skjulte. Kun et skin af retfærdighed og kærlighed råder i verdensriget, og kun en jordisk lykke foregøgles her i stedet for virkelig salighed. Magt og rigdom vil man her vinde, som skal skænke lykke. – Det vellystne begær endelig går helt vild i mørket. Dets eneste formål er sanselig lyst. Men under dettes herredømme skuffes mennesket bestandigt og drømmer om en lykke, som kun er en spejling, der flygter og forsvinder. Og det havner i en sump, hvoraf det aldrig redder sig, hvis det ikke oplever sollysets opgang.

Men disse tre magter er ingenlunde fjendtlige, hvis ikke mennesket selv gør dem til fjender. Søg kun gudsriget og den retfærdige kærlighed, så vil du også være lykkelig i verdensriget og uskyldig og glad i sanseriget. Thi alt føjer sig da ret og rigtigt under den guddommelige sandheds, retfærdigheds og kærligheds lyse herredømme.

Gudsriget åbenbarede sig til flere mennesker, hvorom Israels hellige bøger fortæller. Men det åbenbarede sig i begyndelsen kun i en enfoldig tro. Noa troede enfoldigt, at de dalevende menneskers skammelige liv måtte drage udryddelsen af hele den fordærvede slægt efter sig, men at han, der levede retfærdigt, frem for andre kunne holdes i live af Gud. Og hans tro reddede ham fra undergangen sammen med de gudløse. – Abraham troede også enfoldigt på den guddommelige beskyttelse og løn. Han hørte derfor på Guds stemme: Du skal vandre for mit ansigt og være fuldkommen. Jeg vil være dit skjold og din meget store løn. Han fulgte hans efterkommere og selv hans karle og piger. – Og Josef udmærker sig frem for alle. Men indtil nu

kender man kun jordisk belønning for det retfærdige og fromme liv.

Også i andre folk findes sådanne Guds børn eller guddommelige mennesker. Når Hector strider for sit trojanske fædreland, går i døden for sin elskede hustru og sit hulde spædbarn, følger han en højere drift end den efter berømmelse og hævn. Thi han forudser, at krigens afslutning bliver hans død, hans fædrelands ødelæggelse og hans elskedes fangenskab. Klogt ville det være at flygte med dem, men det dunkle håb om en højere løn lader ham gå under. O, det ædle eftermæle er mere end berømmelse. – Og selv den vilde Achilleus følte noget lignende, da han bevæget gav Hectors lig tilbage til hans fader. Ædle helte! Havde blot den gryende dags opgående morgensol strålet stærkere og mildere i gudsriget! Men den kæmpede endnu stadig for meget med den kaotiske magts tåger. Men også da den strålede lysere, virkede den kun lidt. Efter mål og tal bestemte man tingenes værdi. Men deres indre natur forblev derved skjult. – Moses og Lykurg og Solon samt præsterne i Ægypten regnede og rettede menneskene for at passe dem ind i de systemer, de oprettede. Ydre love og skikke skulle dengang berede den jordiske lykke. Og frygten for Gud eller guderne tjente dem som hjælpemiddel til at dække mangelen i regningen. Dette var en uundgåelig forvildelse i tidens gang.

Og disse gudsendte var uskyldige i, at menneskehedens opdragelse til gudsriget måtte tage denne vej. De var ikke desto mindre Guds børn, om end endnu meget ufuldkomne, thi de ofrede sig for menneskehedens vel, idet de lignede den evige Skaber. Men efterhånden erkendte de vise blandt menneskene, at ikke ydre lydighed mod love og ydre belønning af foreskrevne skikke er tilstrækkelige til at gøre mennesket til det, det skal være, videre, at ikke åndens og legemets dygtighed var hovedsagen, hvorved mennesket får værdi, endelig, at ikke klogskaben til at udføre det, man tilsigtede, var det sande fortrin. Men at den indre lyst til det sande gode eller det, der med rette kaldes visdom, er det højeste og bevirker hvert enkelt menneskes lykke eller salighed, og samtidig fremmer alles vel. Ledet af denne indsigt eller denne følelse udtalte den hellige digter: Skab i mig, Gud, et rent hjerte og giv mig en fast ånd! (Ps. 51,12). Besjælet af denne erkendelse sagde seeren: Selv om I udbreder jeres hænder for mig og beder meget, vil jeg skjule mine øjne for jer, thi jeres hænder er fulde af blod, men rens jer, bliv rene, lær at gøre godt og søge ret! (Es. 1,15 f.).

I en sådan åndsstemning trak Sokrates visdommen ned fra stjernerne og ledede den ind i hjemmene og håndværkernes og kunstnernes værksteder, for at den skulle lære menneskene, hvordan de skulle leve retskaffent og øve retfærdighed og kærlighed mod hinanden. Og han beskæmmede sofisterne og tilintetgjorde deres ufrugtbare ordgyderier, hvorved al sandhed blev ødelagt og al retfærdighed forhånet. Derimod lærte han: Kun dyden er ros værd, thi den gør den enkelte (og samfundet) virkelig stor og lykkelig.

Dette var begyndelsen til det åndelige liv i menneskeheden. Og der behøvedes nu kun et lille skridt til troen på udødeligheden af denne ånd, så mange af disse vises efterfølgere allerede begyndte at leve i denne tro. Men ak, disse fornuftsolens blink blev endnu stadig for meget og for tit afbrudt af skyer, ja, undertiden endda af meget mørke skyer. Disse sandheder blev dels gjort mistænkelige, dels fordrejede, så forstanden i forbund med sanseligheden kunne beholde overherredømmet og menneskeheden dermed holdes inden for det kun verdslige rige. Derfor ventede det folk, der kaldte sig gudsfolket, på en mægtig verdenskonge som sin sanselige velgører. Og andre folk, endda de mægtige, forfaldt til de skammeligste laster, som deres tænkeres visdom intet formåede imod. Thi selv disse blev en del af deres blomstring. Man pralede med dem og levede imod dem, eller udartede efter Zenon til en stædighed eller efter Epikur til en letsindighed, der begge blev fordærvelige for sand visdom og moral. Samtidig sukkede menneskenes store flertal under det umenneskelige slaveri åg og de skammeligste mishandlinger. Man erkendte, at der ikke fandtes en tro på en højere retfærdighed, eller at den i verdensriget havde sin ret, eller at man skulle anerkende en slave som et menneske eller som en medborger. Dette kunne en magthaver dengang slet ikke indse. Håb om liv efter døden fandtes ikke mere. Den eneste udødelighed, man kendte til, var måske berømmelsen efter døden, at man havde udført opsigtsvækkende eller endda grusomme gerninger. Men et så dybt forfald i den forstandsstivnede menneskehed vakte ved den efterfølgende elendighed en dyb følelse af et ædlere behov. Stiftelsen af gudsriget var derved fuldt forberedt.

Stiftelsen af gudsriget på jord og dets udbredelse

Guds enbårne søn kom til de dybt fordærvede mennesker og begyndte at forkynde det glade budskab for de fattige, at de skulle blive be-

friede fra deres nød. Men først lød formaningen til alle om at forbedre sig, thi kun under denne betingelse var frelsen fra deres nød mulig. Dertil indbød han dem, de trætte og tyngede. Men af ham skulle de lære sandhed, retfærdighed, ydmyghed, kærlighed og mildhed. Derved skulle de blive befriede fra vildfarelse og synd. Derved skulle de finde hvile for deres sjæle. En hellig ånd skulle lede dem til al sandhed, ja, til al retfærdighed og kærlighed. Jesus Kristus kundgjorde sig gennem disse lærdomme som den himmelske Faders enbårne søn. Hans liv var hans læres eksempel. Han hengav sig helt til menneskekærligheden, levede helt for menneskenes oplysning, forædling, betryggelse og saliggørelse. Han døde på korset for dette op-højede mål, fuldt hengiven i Guds, Faderens vilje, under stort tålmod og i det faste håb om evigt liv. Et sådant liv forjættede han alle, der som han erkendte Gud som menneskenes Fader og som kærligheden og ville bestræbe sig på at blive ham lig i kærlighed. Thi en sådan ren og retfærdig kærlighed er efter hans lære allerede et højere, åndeligt og evigt liv. Troen på Jesus som Guds søn eller erkendelsen af, at han gennem dette guddommelige liv forbliver evig hos Gud, fører til et lignende liv og gør menneskene til Guds børn sammen med ham. Og for at hans lære om det evige liv kunne finde indgang i verden, lod den almægtige Visdom ham vende tilbage fra graven til sine venner. Og så opløftede han sig til sidst fra dem mod himlen til et vidnesbyrd om, at han og hans venner skulle leve evigt hos Gud og ikke søge deres højeste gode på denne jord. Begeistrede over disse sandheder og ved ærefrygt og kærlighed til ham, der havde forløst dem fra vankundigheden og syndens magt, og besjælede af menneskekærlighed, som han havde indpodet i dem, gik hans disciple da ud i al verden og forkyndte læren om den himmelske Faders kærlighed, om menneskenes forløsning ved Jesus Kristus til den sande erkendelse og til almen menneskekærlighed og til håbet om et evigt liv. Tusinde troede og blev ædlere og tryggere. Thi det var menneskenes høje behov dengang, da trængslerne var store, og de gamle, nu som falske erkendte hedenske lærdomme, ikke mere havde nogen trøst at give. Med herskesygen begyndte snart forfølgelsen, ligesom den ved præsterne og farisæerne havde forfulgt gudssønnen. Men det i de troendes hjerter befæstede gudsrige var stærkere end al verdslig magt. Det højere, evige liv gav kraft til at hengive det jordiske. Og som fra begyndelsen de første fredens sendebud døde med glæde,

døde tusinder efter dem. Og deres glade mod under torturen og i døden fik endnu flere til at antage og bekende troen på Jesus. Således var nu gudsriget stiftet og udbredt på jorden. Og ydre institutioner, en kristelig kirke, et læreembede og betydningsfulde skikke, der dog kun fremmede den retfærdige menneskekærlighed og det evige liv, blev oprettede. Og disse stiftelser sikrede gudsrigets videre vækst. Men kun de var og er dette riges ægte børn, som ikke venter jordiske fordele i det, men alene finder deres salighed i den virksomme kærlighed til Gud og alle mennesker. Men at såre mange, der bekendte sig til Kristus, ikke var sådanne Guds børn, viste sig desværre snart. Deres stridslyst for ufrugtbare lærdomme eller deres sværmeriske lediggang eller deres jagen efter berømmelse og beundring og lignende beviser, at de vel kendte Kristi navn, men ikke havde hans ånd.

*Det på jorden stiftede gudsriges første kamp
og den foreløbige sejr over det*

Die Bruderliebe das höchste ist
und führt zum seligen Leben.
Der Sectengeist und Kastengeist
bringt zeitlich und ewig den Tod.

Blomstrende hævede sig livstræet, plantet af Jesus Kristus, og duftede dejligt. Og mange tusinder flygtede fra verdensrigets forpastede luft for at finde vederkvægelse og beskyttelse og tryghed i dets svale skygge og friske luftning. Også frugter var der til det evige liv – som broderkærlighed, retfærdighed, mildhed, flid, tålmod, håb og hengivelse. De lykkelige, der frembragte, bevarede og nød disse frugter, behøvede ikke verdensrigets magt og glans og truede endda dette med undergang. Og det allerede så rodfæstede træ lod sig ikke mere hugge om. Med vold lod gudsriget sig ikke ødelægge. Det havde erfaringen til fulde lært. Da opfandt fjenden en list. Og den lykkedes forfærdende. Han sneg sig ind i gudsriget som dets undersåt og borger og indpodede på livstræet herskesygens og gerrighedens vilde gren. Dermed opstod kirkemagten (hierarkiet) ved en listig fordrejelse af den skønne skik at formane synderne. Den brystede sig med retten til at opstille læresætninger, foreskrive troen, byde over samvittighederne, tilgive synderne, befale straffe, forbyde skriften, lukke Him-

len op og i, alt det mod betaling af sølv og guld og jordiske goder. Især blev den guddommelige kærligheds midler, forsoningen og nåden, skammeligt misbrugte til at udsuge og undertrykke fattige mennesker. Og dette misbrug vil desværre ikke blive ophævet foreløbig. Da gjaldt det ikke mere sand, indre forbedring, ved hvilken Gud allerede er forsonet eller snarere mennesket med ham, men derimod en aflad til kirken, som bestod i penge eller i unyttige spægelser. Synden forblev den samme. Skammeligt! og endnu skammeligere, at præsterne formastede sig til at påstå, at man havde Kristi og helgenernes formentlige overskydende fortjenester nødvendig til salighed, men ganske vist også skulle betale for dem. De berygtede sjælemesser og afladsbreve er slig vindesyges børn. Den fordrejede lære om nåden fjernede enhver tanke om retfærdighed og kærlighed. Om mennesket var godt eller dårligt, var ikke spørgsmålet. Den groveste og mest forvorne synder kunne blive salig af nåde. De ædlest, der ikke tiggede om nåde, var evigt fordømte. – Og denne helvedeslære bevirkede endnu et andet onde: Også det mægtigere menneske troede sådan at skulle være nådig og ikke behøve at øve retfærdighed. Tyranni og slavesind tog overhånd. Lediggang blev trods de mest uprope sæder under den kaldt hellighed, og flid blev foragtet. – Gudsriget syntes således at være jaget ud af verden gennem din herskesyge, du snu, umenneskelige Gregor, og gennem dine hjælperes og efterlignerens. Gudsriget var foreløbig besejret. Men ødelagt kunne og kan det ikke blive.

Hvorledes, stred da ingen for det? At hine formastelser oprørte tusinder og at disse talte herimod, lader sig sikkert formode. Men selv om disse i og for sig også opretholdt gudsriget, kunne de dog ikke opretholde dets herredømme i det ydre, fordi menneskeheden dengang endnu ikke var moden hertil. De fattige måtte udstå meget, lide meget. Deres uskyldige blod flød i strømme. De bukkede under, men mange tusinder forblev faste og tabte ikke gudsriget. Standhaftige indtil døden fik de del i saligheden. Og Gud lod det onde sejre for en tid, for at dets skadelighed kunne blive indlysende for menneskene – til deres sande forbedring. Samtidig opretholdt han sandheden hos de vidner, fra hvilke i tidens fylde lyset skulle udgå. – O, I værdige lidende i hine alpedale og du udbreder af det guddommelige ord, Peter Valdes, du vakre Wiclif, du ædle Hus og du Lyra og I, hvad I så videre hedder, der forfægtede den himmelske sand-

hed og led for den. I er vidner, at gudsriget endnu ikke var besejret helt. Jer skylder vi, at heldigere helte optrådte i bedre tider og formåede at gøre gudsriget stærkere, også udadtil. Havde Lyra ikke sunget, havde Luther ikke vundet.

Korte og fattige, men kraftige, mener jeg, er de træk, hvormed jeg her har søgt at tegne hin tid og kampen i den. Stærk og brændende skal vor bøn være, mine kære, at en sådan tid ikke vender tilbage. Lad os beklage deres forblindelse, der ønsker noget sådant, men ikke hade dem. Virksom skal endelig også vor menneskekærlighed være til at værne om og fremme åndsfriheden og al sand menneskefrihed, hvorved menneskets bestemmelse alene opnås. Gud velsigne de ædle bestræbelser for det høje mål. Amen.

Det på jorden stiftede gudsriges anden kamp og dets sejr

Sandheden forbliver evig den samme, løgnen forgår. Den sidste skifter dog ofte og på mangfoldig vis i tidens løb og bestræber sig på under mange skikkelser at fortrænge sandheden. Men selv om den også af og til hersker en tid, må den dog til sidst vige for sandheden. Sandheden er gudsrigets grundvold, nemlig denne, at retfærdig kærlighed bringer lykke og salighed. Luther og Zwingli sammen med mange i deres tid, uden dog at slutte sig sammen, fremdrog denne grundlov og forklarede den. Da måtte præstekasten med dens løgne trække sig tilbage. Men ak, mange forstod den kun halvt. Og en anden herskesyg klasse betjente sig af den opnåede frihed til at underkaste sig menneskene. Adel og fyrster, mest kun hengivne til verdensriget, bemægtigede sig det, som præsterne her havde tabt. Imidlertid var dog ånds- og samvittighedsfrihed blevet opnået. Og denne kunne efterhånden frembringe en fuld frihed. Thi en sådan er nødvendig for at overvinde de to fjendtlige magter, der tidligere besejrede gudsriget, nemlig de nævnte verdensrigets og sansefristelsens magter. Thi når ånden og fornuften forsmægter som bundne i dunkle fængselskældre, kan man ikke se sandheden og hævde den mod verdensmenneskenes formastelser. Og såkaldte overleverede rettigheder, som den selvsyge forstand fremsætter og voldsmagten forsvarer, gælder da i stedet for retfærdighed. Men for den sande retfærdighed og imod hine formastelser kæmpede nu med stadig større held den befriede fornuft. Ak, at sanselighedens magt på den anden side for-dærvede dens sejre og derved indbragte verdensmagten en ny fordel!

Thi sværmeriet, denne sanselystens bastard, når den trænger ind i tankens rige, syntes at skulle bevirke åndsfrihedens fordømmelse. Og tøjlesløsheden i den sanselige nydelse syntes ved den voksende velstand ligeledes at tale for en vilkårlig magtudøvelse og undertrykkelse af ånden. Der var anledning nok til kamp, forvildelse, synd og elendighed. Men gudsriget blev dog opretholdt og har indtil i dag vundet i kræfter. Thi kundskaben er blevet større og derved er sandheden blevet styrket og udbredt, idet mange forskere og tænkere er fremstået, hvis opdagelser i naturens og åndens riger i forbavsende grad har hævet menneskeheden og i utrolig grad forædlet alle, som var anlagte og villige dertil. Der gik dog mere end hundrede år, i hvilke mørket endnu var fremherskende og stridigheder over fantasien eller grubleriets forskellige frembringelser forvildede ånderne, djævl-, spøgelse- og hekseovertro grusomt plagede og strangulerede menneskene, og astrologisk vanvid forrykkede forstanden. I denne periode udbrød også hærgende krige, foranledigede netop ved hine forvildelser, som i høj grad hæmmede fornuftens, retfærdighedens og kærlighedens fremkomst. Thi kun forvirre kunne stridighederne om måden for Kristi nærværelse i nadveren, og videre, om Guds ånd alene eller menneskets egen kraft bevirker omvendelsen og dermed saligheden. Sådanne og lignende tvistigheder splittede menneskene end mere og truede med at ødelægge gudsriget og gennem de snu jesuiter nok engang at lægge den næppe befriede fornuft ind under pavedømmet eller smede den i en anden blind efterbeders nye lænker.

Men i mellemtiden virkede I ædle og fromme forskere og fandt i det opvågnende folk tusinder, der greb jeres opdagelser med glæde. Du, vise Bacon, lærte, hvorledes man skulle nå til sandheden gennem udforskningen af naturkræfterne og dermed også af den menneskelige ånds egenskaber. Mange betrødte den åbnede vej. I tænkere, Cartesius, Locke, Hume, Leibniz, Wolf, lærte, hvad menneskets ånd formår. I udødelige iagttagere, Linné, Blauenbach, viste, hvad naturen var og hvilke kræfter den havde. I udødelige forskere, Brahe, Copernicus, Kepler, Newton, førte menneskets ånd op i verdensrummene og viste os verdensrummets evige, hidtil ukendte love. Da forsvandt indbildningen om, at den hellige skrift eller dens bogstav lærer alt. Da tillod fornuften sig også at bedømme troen og adskille det, troen kan og skal være, fra det, forstanden erkender. Da svandt den blinde tro. I højt fortjente reddere af uskyldigheden, Becker, Thomasius og

mange andre, oprådte for at bandlyse spøgelsesfrygten, heksejammen, djævelspøgelset. Efterhånden bedrog stjernetydere, magiere og alkymister ikke mere de arme overtroiske mennesker.

Også det hellige viste sig i dets sande skikkelse, nemlig ikke mere som et magisk middel til at gøre syndere syndfrie og Gud velbehagelige, men som en opmuntring til at rense hjertet og øve retfærdighed og kærlighed efter den forløsende gudssøns sind. Thi I oplyste, lærde eksegeter og teologer, Calixt, Grotius, Bochart, Pearson først, men især I yngre og friere, Mosheim, Baumgarten, Ernesti, Jerusalem, Semler, Morus, Döderlein, Vitringen, Clarke, Jablonski, Sack, og hvad I videre hedder, I har udrettet meget. Gennem jer og jeres redelige, besindige flid er den hellige skrift blevet forståelig og i sandhed nyttig og religionen virksom i livet. Når tidligere – som fjender af de skadelige tvistigheder – en Spener, en Francke, en Arnd anbefalede den hjertelige fromhed, viste disse dermed, at gudsriget har været kraftigere i dem end i andre. Og deres virke har udbredt riget, selv om også samtidig meget forkert indsneget sig. Men snart erkendte andre det gode, som disse havde bevirket, og det rette i deres opfattelser og tog det op, hvorved hjerte og forstand i mange forenede sig til den sande tro. Sådant har det sejrende gudsriges ædle borgere været. Deres tal øgedes herligt i alle stænder, men især i den gyldne middelstand, til glæde for enhver menneskeven. Her hos os, hvor åndsfriheden var tilstået, skulle de kun bestå kampen med verdens- og sanssemenneskene, som disse altid fremkalder om de jordiske goder. Thi imod deres havepsyge skal det ædle menneske stedse værge sig og derved vogte sig for, at det ikke, når det selv forfordeles, igen forfordeler andre. Men i hine lande, hvor herskebegæret vedblev at holde sig i mørket, led lysets børn utroligt meget. Strømme af tårer og blod flød dér fra år til år. Men at der trods de forfærdelige grusomheder dog stadig fandtes venner af lyset, sandheden og kærligheden dér, er et bevis på, at gudsriget er mægtigere end al menneskenes magt.

Men at det endnu stadig må kæmpe, fremgår af de mange krige og undertrykkelser, hvorved de store og mægtige på jorden søger at udvide deres magt og deres berømmelse. De gør dette især i vore tider. Og deres grundsætninger bliver stadig skammeligere. For ikke længe siden var det opfattelsen, at lyset og sandheden tjente til befæstelsen af magten. Og de blev begunstigede i denne hensigt. Men når det er denne befæstelse, der er endemålet, hvad kan man så ikke vente, hvis

opfattelsen af midlerne ændrer sig? Eller endnu et spørgsmål: Hvorledes forholder dette endemål sig til det, som Gud har åbenbaret i sin søn? (2. Peter 3,9; Luk. 19,10). Og hvorledes stemmer det med det, som føles i ethvert ædelt menneskebryst? Ak, der forestår endnu efter mange kampe stadig nye. – Men nu står jeg dèr, hvor min egen jordiske løbebane begynder. Fra nu af vil jeg beskrive denne min egen rejse gennem jordelivet.

Slægt og stavn

Forfædrene

Hvoraf kommer det vel, at menneskene roser sig af at nedstamme fra fornemme forældre og derimod skammer sig over en ringere fødsel, at deres fødsel i regelen bestemmer deres anseelse i verden mere end deres fortjeneste, deres åndskraft eller deres indre værd? Den rå adelsstolthed påstår, at der flyder et ædlere blod i adels sønners årer. Den samme rå stolthed findes ofte hos de rigere landmænd. Men vi ved, hvordan de er. Det kan og behøver heller ikke at nægtes, at selve sindelaget eller gemytsarten på sin vis fæstner sig i ublandede stammer. Men det sindelag, som kalder sig ædelt, var sikkert ikke det sandt ædle. Gudssønnen berømede ikke den fordom, at afstamningen gør god (Mt. 3,9; Joh. 8,39). Og for fødselens og magtens skyld at ville besidde og uvirksomt fortære alt, hvad andre erhverver i deres ansigts sved, er sandelig intet ædelt sindelag. Snarere måtte stoltheden tilgives den flittige landmand, idet den dog her hviler på en fortjeneste. Hos fornuftige mennesker beror derimod forældrenes anseelse i børnene rettere på den forudsætning, at de er velopdragne og dannede. Ellers ville anseelsen svinde ind, og det des mere, hvis denne forudsætning ikke gør sig gældende. På manden af ringere herkomst klæber imidlertid, selv om han udmærker sig, en vis kuende tanke om hans fordums ringhed. Men det er ingen nedsættelse. Og når han virkelig engang føler sig jævnbyrdig med dem af en lykkeligere fødsel eller endda dem overlegen, må han sige sig selv, at hans fortjeneste er større end deres, som har haft så meget mere af midler til lykkeligere kår end han. – Altså vil jeg ikke skamme mig over mine forfædre, ikke over min fødsel. Og jeg behøver det heller ikke for deres skyld, thi de var alle brave, ærlige mennesker i deres stand.

I det landlige hjem, hvor jeg for første gang så verdens lys, boede et halvandet århundrede tidligere to piger alene sammen³. Og deres bolig var kun en ringe hytte. Thi kejser Ferdinand af Østrig, der

pønsede på at tilintetgøre de kristnes vundne frihed, havde sendt sine skarer mod Danmarks fyrste, fordi denne modsatte sig hans herskesyge. Da samme fyrste nu ved en ulykke blev drevet tilbage, oversvømmede rå og fjendtlige hære det rolige og dengang lykkelige land og ødelagde det med ild og sværd. Særlig blev denne egn, der ligger ved Hærvejen, skrækkeligt lagt øde. 60 gårde og huse lå i aske af 160 i hele sognet. En fjerdedel af indbyggerne var døde af pest og andre sygdomme og plager, og endnu flere var vel udvandrede. De to piger havde mistet forældre og søskende og så sig hensat i den bedrøveligste tilstand. De manglede ikke blot levnedsmidler, men også en mandshjælp og de nødvendige ting til at drive den arvede gård. Da viste sig uformodet en mand, en slægtning, fra en egn, hvor krigens uvejrlig mest var draget sidelæns forbi. Efter at han havde set på sagerne her, spurgte han pigerne, hvilken af dem der var arvtageren? De svarede ham: Det kunne være lige meget for dem, hvis de blot ved en mand kunne blive reddede af deres nød. Og han forlod dem uden at ytre sig om noget. En glæde var denne oplevelse – som en frelsende engels. Men den havde kun efterladt et svagt håb. Og dette syntes at opløse sig i den bitreste skuffelse, da manden ikke kom igen. Hans tilbageholdende optræden under besøget lod formode, at hans ubeslutsomhed dengang var endt i en fuldstændig afvisning. I mellemtiden skuede de ofte mod den egn, hvorfra han var kommet og hvorhen han atter var draget. Og i deres hjerte bad de til Gud, at han måtte vende tilbage. Og denne bøn blev hørt, thi den var ren og hjertelig. Da håbets svage lys næsten helt var udslukt, opdagede de på vejen en vogn, der stadig kom nærmere. Højt slog deres hjerter, da vognmanden drejede hen mod deres bolig. Nu holdt han foran deres dør. I ængstelig forventning gik de ud til manden. O, hvilken lykke! Det var den tidligere unge, skønne Marten, og dertil med en vel forspændt vogn, fuld af alle slags levnedsmidler. Hurtigt blev hestene spændt fra og vognen tømt for sit indhold. Og idet han kom pigernes forlegenhed i møde, sagde den unge mand: Jer var alt røvet, os lykkeligere tilkom det at give jer af det, hvad vi med glæde beholdt.

Snart var et lille måltid beredt til at kvæge manden. Han satte sig, og pigerne vartede op. Men da han var blevet mæt, sagde han til den ældste af pigerne: Kære Karen⁴ (det var hendes navn), jeg ville gerne rette et spørgsmål til dig. – Med fornøjelse vil jeg svare, sagde pigen,

hvis jeg kan. – Havde du ikke lyst til sammen med mig at leve og dø på denne gård? spurgte Marten så. – Men pigen rødmede og fjernede sig. Thi taknemmelighed, glæde og kvindelig blufærdighed bandt hendes tunge. Den unge mand stod op og fulgte hende. Og han slog sin arm om hende og sagde: Et svar, Karen. – Og sagte svarede hun: Mit hjerte har været hos dig, siden du første gang var her. – Kort tid derefter lod de deres kærlighed velsigne til ægteskab foran alteret. På få år blev hytten udbygget til et hus. De velpassede marker bar rigeligt. Skovlodderne blev udnyttede af den arbejdsomme mand. Og i stedet for den tidligere mangel så man overflod og velstand. 3 sønner, Mads, Nis og Kalle⁵, og en datter blomstrede i det lykkelige hjem, hvor glæde og håb med hinanden syntes at have opslået deres bolig. Thi krigen, som i 1645⁶ drog gennem landet, blev lidet tryk-kende for denne egn og var snart overvundet.

Men efter som intet har bestandighed på denne jord, således blev denne bolig heller ikke altid glædens. Den ældste søn Kalle døde ung, men endnu før døde faderen, kun 60 år gammel, da den ældste søn stod i det 29. og den yngste datter i det 5. år. Den bedrøvede enke levede 8 år stille og arbejdsom med sine børn, men måtte igen opleve en skrækkelig tid. 3 år efter tabet af faderen brød den nordiske krig ud, da Carl X Gustav uformodet hurtigt drog gennem landet og allerede den 30. januar 1658 stod foran hovedstaden. Tilbageblevne svenske skarer udsugede landet, skønt det ikke synes, at landsbyerne Hovslund og Øster Løgum har haft indkvartering. Men meget skrækkeligere huserede de indtrængte hjælpetropper, da Carl Gustav brød freden. Og landsbyerne langs Hærvejen blev hvert øjeblik udplyn-drede og beboerne fordrevne⁷. På øer i moserne og i skovene gemte indbyggerne sig og deres bedste ejendele, når den opstillede vagt meldte en skares ankomst. Dog mod mindre enheder og efternølere satte man sig endelig til modværge. Men sygdomme tog i 2 til 3 år atter næsten en tredjedel af befolkningen. De er nemlig sædvanligvis krigens ledsagere. Frygt, møjje og afsavn er dens årsager. Skrækkelig er derfor krigen. Dog, familierne, hvis historie jeg fortæller, tabte intet medlem. Og flid og orden erstattede snart de andre tab.

Forfædrene (fortsat)

Men også velgørende følger havde krigene, der nu tre gange i et halvt århundrede havde lagt denne egn øde. Denne jords nød og usikker-

heden ved de jordiske goder og jordelivet havde fremkaldt og øget modtageligheden for gudsrigets lære. Og da denne lære nu var rensat og fornyet, kunne den nu ret virke velgørende. Man takkede Gud af hjertet for forgængernes frelse fra deres magt og grusomhed, der havde trængt dem, fordi de selv ville høre Guds rene ord, og for den senere frelse fra de fremmede og den rasende død. Sådanne taksigelses hørte man ofte i samtaler og i andagtsøvelser. Og det himmelske ord blev værdifuldt og kostbart for folket. Thi dets erhvervelse havde kostet meget, men havde også givet megen trøst i nøden. I tilid til den hjælpende Gud greb nu alle til arbejdet, især de ædlere. Thi nægtes kan det ikke, at mangen én ved de slette eksempler i krigen var sunket ned i slethed. Dog også disse blev i den nu indtrufne stille tid efterhånden forbedrede, idet de ædleres større tal og deres indflydelse tilskyndede til ændring af deres levevis. Til disse ædlere hørte vor familie, og den bandt sig til en anden ordentlig familie og blev derved endnu lykkeligere og mere anset.

I kirkebyen Øster Løgum havde en ven ved navn Mads Martensen⁸ mistet sin kone Bodild af en sygdom. Hans søn var ved krigens slutning godt 20 år gammel og hed Marten. Hans datter Maren var 3 år yngre. Hun var smuk og from, og derfor ønskede Mads fra Hovslund hende til kone. Hendes fader kunne ikke ønske hende bedre forsørget end gennem forbindelsen med den gode Mads dør. Derfor gav han det elskende par sin velsignende indvilgelse. Men nu savnede han en husmoder, og han begærede så enken Karen. Ganske vist ville hun ikke gerne forlade den by, hvor hun havde overvundet så svære lidelser og igen oplevet så glade dage. Men af venskab lod hun sig bevæge til at blive sin svigerdatters fars hustru. Hun blev først gift med ham, og nogle uger efter i vintermåneden 1662 det unge par. Anna, Karens 12 år gamle datter, drog med moderen til Øster Løgum og blev 8 år senere stedsønnen Martens hustru. Og begge familier levede glade og lykkelige og fik mange børn. Den sidste havde 9, den første 6, af hvilke flere er blevet udmærkede mennesker. Gud velsigner gerne fromme forældre med gode børn og giver dem gennem disse hjælp, ære og glæde.

Men Mads i Hovslund havde en datter Bodild, som var smuk og ferm. Og en skovrider i amtet, Ulrich⁹ Wulff, så hende og elskede hende. Da han erfarede, at hun gengældte hans kærlighed, forlangte han hende til hustru. Og da hendes mor allerede i 10 år, siden 1676,

havde været enke og sammen med børnene var kommet i nød, så hun i skovrideren en redningsmand, sendt af Gud. Datteren blev givet gerne og gården betroet ham. Og manden sørgede for familien, indtil han af landsherren blev kaldet til et andet sted. Da drog han med kone og børn til den sydlige del af landet og levede lykkeligt. – Men Mads' søn Marten havde udvalgt sig en brud i et sydligere sogn ved navn Anna, og han fulgte hende samt hendes forældre fra Brunde¹⁰ herover. Thi hans far Hans Jessen kom med, for med sin hjælp og sin formue at bistå datteren. Og 2 år efter deres ankomst blev deres ægteskab knyttet. Men kun 9 år varede det lykkelige ægteskab. Den brave Marten blev som sine fædre tidligt taget, thi de var vel alle kraftige af legeme, men svage af helbred. Den bedrøvede enke sad nu med 2 små drenge og lige så mange piger alene og trængte til en far for dem. Men også her kom hjælp. En mand af store kræfter, nabofamiliens yngste søn¹¹, havde tjent betydeligt til søs i Holland som harpunmester på hvalfangsten. Han kom hjem, så enkens nød (hun var ham bekendt som en god kone) og besluttede at blive hos hende. Hun blev hjulpet og mor til 7 børn mere. De ældre børn, Mads¹², Hans¹³, Karen og Kela¹⁴ måtte ud at søge brød og hjem, så snart det blev muligt. Og for de velopdragne, flittige børn lykkedes det også snart og godt. De følgende børn, Maren, døbt Septuagesima 1706, Anna, Nis, Marten, Hans og Ellen, født 1716, måtte også snart flakke om i det fremmede. Thi deres far Jep Juel formåede ikke at klare sig og kunne hverken beskæftige eller ernære dem alle. Han gav dem, så vidt hans evner rakte, en kristelig opdragelse, befalede dem Gud i vold og lod dem drage.

En meget trykkende tid blev det nemlig, da disse børn voksede op. Thi ikke blot brød ødelæggende krige atter ud, men også amtets ond-sindede forstandere søgte at bemægtige sig undersåtternes formue. Landsfyrsten var kongens fjende og søgte at skade ham gennem den mægtige konge i nabolandet, hvorved han dog bragte stor ulykke over sit eget land. Han trådte i denne fjendtlige magts tjeneste, men faldt snart¹⁵ og efterlod det foruroligede land til en administrator. Og en sand tyran, Görtz, øgede skatterne især i denne egn så meget, at de fattige landmænd blev sande slaver. Han faldt for bødlens økse i nabolandet og bødede således for sin ondskab. Endelig blev dette land kongens ejendom, hvem fyrsten så uforsonligt havde ført krig imod. Ondsindede viser magthaverne sig her, ofrer de uskyldige

til deres lidenskaber. Men det viser sig også, at de ikke undgår hævn-
nen. Den nye landsherre behandlede imidlertid ikke landet bedre¹⁶.
Han inddrev med den største strengthed de af den umenneskelige
Görtz pålagte afgifter og restancer og lagde tropper i kvarter hos
landmændene. Og disses dårlige opførsel blev kun lidet afstraffede.
Man kalder ellers denne fjerde Frederik den sparsommelige, ved hvis
død der fandtes velstand i landet og rige skatte. Men hvis det første
ikke er smigrende udsmykning, så gælder det i det mindste ikke for
denne egn. Her forarmedes landmændene ganske, og mange måtte
med tårer vende deres fædres hjem ryggen. Også andre plager – ud
over den nye regerings tryk – kom til – som kvæggpest og misvækst,
ved hvilke regeringen ikke bød anden hjælp end kortvarig henstand
med afgifterne, som derefter blev inddrevne med skånselsløs streng-
hed.

En skamløs skatteopkræver¹⁷ udnyttede de fattige landmænds nød
til at bemægtige sig deres ejendomme. Og den gode Jep måtte, da
hans yngste barn var 9 år, sammen med 4 andre gårdejere i Hovs-
lund afstå sin kære ejendom og bedrøvet gå sin vej. Da blev han
heftig rystet i sin modige ånd og udtalte: For denne djævel skal hans
helvedesglæde blive ødelagt. – Og han lagde sig i en busk for ved
mandens gåen forbi at jage en kugle i hans bryst. Men da han lå dør,
lød en indre stemme i hans barm, som sagde: Jep, grib ikke Gud i
embedet, ham tilhører hævn. Du kan stole på ham, når du for-
bliver uden skyld. Du har endnu kræfter nok hertil. Gå hen og sørg
for din hustru og dine børn som en from og tro ægtefælle og far. Og
den retfærdige Gud vil stå dig bi og endnu berede dig en liflig livs-
aften. – Og Jep hørte på denne stemme og stod op og gjorde, hvad
der var sagt ham. Han sørgede for husly til sin familie, skaffede den
det nødvendige, gik igen på hvalfangst. Og på 10 år erhvervede han
sig atter en formue. Derefter blev han i sin hjemby¹⁸, virkede roligt
og ventede på hans godhed, som gengælder ærlighed og fromhed.

Forfædrene (fortsat)

Og den retfærdige gengældelse udeblev ikke. De uskyldiges plageånd
fik trængsel, de plagede ro i hjertet og i alderdommen. Hin embeds-
mand havde gerrighed drevet til at rive meget gods til sig og hans
ærgerrighed forført ham til en strålende optræden. Også bedrageri
og mangan anden synd styrtede ham i alskens handel. Der kom da

stor uorden i ejendommenes forvaltning, og han så sig i den største og kvalfuldeste trængsel. Ak, sagde han til sig selv i sin forfærdelige ensomhed, det er Guds hævn over mig, fordi jeg ubarmhertigt har berøvet så mange deres gods. Hans forstand blev forvirret, og snart var han ikke mere. Man fandt hans lig i hans hemmelige kammer. Ved offentlig auktion solgtes alt, hvad der kaldtes hans. Udbyttet forslod ikke til at betale hans gæld. Og de, som han under venskabets maske havde forledt til at være hans kautionister¹⁹, tabte enten deres eget eller sank ned i fattigdom. – Pas på med at være kautionist for den, der elsker glansen! – Jeps gård blev solgt, og på brave venners tilskyndelse: Jep, tag din gård igen! – købte han den, førte sin kone derhen igen. Og nogle børn tog atter ind hos ham. Og her tilbragte han nu 20 rolige alderdomsår blandt børn og børnebørn og erfarede allerede i dette liv, at Gud ikke forlader den retskafne. Thi han hørte endnu, hvorledes hans mange børn for de flestes vedkommende var godt og ærligt forsørgede i den nærliggende købstad. Og hans datter kom til ham med en brav og dygtig mand fra Søes²⁰ ved navn Peter, som blev hendes ægtefælle og dermed ejer af gården. Ganske vist var det ikke uden vanskelighed at ernære sig dengang. Landmandens flid blev dårligt lønnet, thi handelen gik i stå, og landmanden var for intet agtet. Men desto mere fandtes stille gudsfrygt og orden i de gode landlige familier. Deres medlemmer læste, bad, besøgte de offentlige gudstjenester samvittighedsfuldt. Man anskaffede sig gerne bibler, salmebøger og andre åndelige skrifter, så svært det end var, og opbyggede sig redeligt ved dem. Man arbejdede trofast og levede nøjsomt. Og således lykkedes det at efterkomme fordringerne. Guds rige blomstrede i særdeles mange hjem, om også mangt endnu stod tilbage at ønske.

Og Peter og Maren levede fromt og opfyldte tro deres pligter. Gud velsignede dem også med børn, thi selv om af de først fødte tvillingdøtre Kela og Maren den sidste – ligesom den efter dem fødte søn Hans døde, levede dog foruden den førstefødte 3 sønner, Hans, født 1742, Marten [født 1745], og Jep²¹, født 1749, og disse blomstrede og blev gode børn til deres forældres og bedsteforældres glæde. Thi i deres muntre kreds blev de gamle ligesom unge igen og glade som disse, idet de nu levede mere uden sorger og nød Guds godhed i deres livsaften. Da erkendte de: Det var sandelig ikke forgæves at være forblevet retskafne, selv om dette også ofte bringer møje. Roligt at

kunne gå døden i møde er menneskets højeste jordelykke. Den fromme bedstemor hensov nu også snart. Da Hans næppe var 2 år, slumrede hun ind i efteråret til opvågningen i paradiset evige vår, efter at hun gennem 73 år havde lidt og stridt meget, men også erfaret Guds vise godhed og særlig glad havde prist den i sin rolige alderdom. Hendes ægtefælle Jep græd over hendes bære, men levede endnu 11 år blandt de muntre børnebørn, en barnlig olding, der i sin barnlighed modnedes mod gudsriget. Når faderen og moderen gik i marken for at bjærge deres hø og binde deres neg, da var denne olding de muntre børns vogter. De var gerne hos ham og hørte med undren fortællingerne om de store byer, det store hav og de store fisk. Og det vakte i den yngste dreng Jeps sind et forlangende efter engang selv at se disse vidundere, hvorom den gamle vidste så meget at fortælle: Nu skal du, bedstefar, sagde han til oldingen, forynge dig 14 år, medens jeg bliver så meget ældre. Så vil vi med hinanden rejse til Holland. –

I mellemtiden udmærkede børnene sig ved deres lærelyst og begyndte at hjælpe forældrene tro ved arbejdet. Og en lys fremtid syntes at åbne sig. Men den højeste Visdom, der opdrager os til gudsriget, behagede det ikke at lade disse fromme mennesker få del i en om end kun lidet varig jordisk lykke. Så snart det begyndte at lysne, lod den et sørgflor drage over og rettede denne families blikke gennem denne verdens nat mod himlen, hvor stjernerne funkler i evig glans. Landbolivets møje og besvær svækkede dengang en far tidligt, og de sank midt i deres dage i graven. Det skete især her. Den dygtige og gode Peter var af legeme for svag til at bære en familiefars tunge byrder. I det 50. år bukkede han under, og en blid død tog åget fra hans skuldre. Hans 2-årige yngste søn, som næsten havde elsket den fromme far mere end de andre, blev inderligt bedrøvet, da han troede at se ham dø. Ved barnets heftige gråd og råb kom han igen til sig selv, klappede drengen på hovedet og levede endnu en dag. Så sov han hen, men hans fromme ånd levede i de følsomme børns hjerter. Læsning, bøn og sang hørtes bestandig i dette hjem. Skolen besøgte flittigt af børnene. Og hjerterne stemtes til alt godt. Når Kela eller Hans læste op af den hellige skrift, tænkte bedstefaderen eller -moderen (efter som det læste pegede tilbage), snart på deres egen skæbne i verden, snart på den kummer, som de havde udstået i livet, snart på den Alvises synlige ledelse. Snart løftedes deres tanker op

mod himlen, hvor de håbede at omfavne alle deres kære. Da flød sorgens eller takkens eller længslens tårer over kinderne. Men de var hjertets velgørende udbrud og lignede vårens milde regn, som nok falder fra grå skyer, men befrugter og forskønner den tørre jord. Således befrugtede tårerne disse menneskers hjerter, og de besluttede og øvede det gode.

Men der manglede en mand til at forestå bedriften. En bror til Maren og søn af den gamle Jep Juel, Nis²², havde i flere år tjent ved den kongelige livvagt. Thi han var en kæmpe af vækst og skøn af udseende og holdning. Ærefuldt var han blevet hjemsendt, og han havde taget bolig hos sine søskende andetsteds, hvor han havde erhvervet sig betydelige kundskaber i landbruget dengang. På søsterens forlangende overtog han gårdens forvaltning, og alt blomstrede udmærket under hans hænder. Og så længe den gamle far og bedstefar levede, ville han være blevet der, hvis ikke en anden hjælp var kommet. Moderen ønskede de små drenge en lettere lod end under broderens tugt. Og en mand, ikke uden formue, tilbød sig at være far for drengene. Han giftede sig med moderen og blev, hvad han lovede, en mild opdrager for drengene. Og han arbejdede og ledede alt efter bedste indsigt. Men tiderne var tunge, og hjælp var hele tiden nødvendig. Man tænkte da på, gennem den voksne datter at få en sådan hjælp. En lovede en sådan, men pigen kunne ikke få ham kær, især da han snart viste sig som en udygtig og svag mand. Og han forlod dem igen. Imidlertid var den gamle Jep, 80 år gammel, gået til sine fædre, og Hans var blevet voksen og en rask ung mand. Han ønskede at blive ejer af ejendommen og afviste alle andre forslag. Men hans elskede, fromme søster blev ulykkeligt gift. Hendes fromhed lindrede dog hendes lidelser, indtil hun udløst indgik til et bedre liv. I det følgende skal der skrives mere om hende, efter som begivenhederne bringer det med sig.

Forfædrene (afsluttet)

På den tid, da hin Marten og hans kone Karen levede i Hovslund, var der i samme by en agtet ung mand, som ejede en anden gård. Præsten Andreas²³ Spandovius i Øster Løgum satte pris på ham, og derfor kom Laurids (sådan hed den unge mand) ofte i præstens hjem. Han havde blandt andre børn en steddatter ved navn Bodild, som var from, arbejdsom og huslig. Derfor elskede Laurids hende,

men han turde ikke forlange hende til hustru, fordi hun var præstens datter. En dag vandrede Laurids forbi kirkebyen. Og det traf sig, at præsten, der ville ud i marken, stødte til og vandrede sammen med ham. Og han spurgte ham da: Hvor agter du dig hen i dag, efter som du så velklædt kommer her forbi? – Den unge mand tøvede med svaret. Da sagde præsten til ham: Jeg formoder, du vil dør over for at anholde om en piges hånd. Men, kære unge mand, jeg frygter, dit hjerte stemmer ikke med din ellers ret forstandige beslutning. Bekend sandheden for mig, thi jeg ønsker meget at fremme din lykke. – Da svarede den unge mand: Jeg tilstår, at mit hjerte vægrer sig. Men hvorhen skal jeg gå? – Da sagde præsten: Kom til mig, jeg har jo også døtre. – Min Gud, svarede Laurids²⁴, kan jeg vove sligt? Jeg, kun en landmand? – Kære Laurids, sagde derpå præsten, Bodild elsker dig. Hun er huslig, ydmyg og from, og du er en god, vakker ung mand. Hvad behøves der mere? Kom og hent hende, og jeg og min Anna giver jer vor velsignelse. Og de vendte om og gik til præstens hjem. Men den bly unge mand forblev tavs, thi ærefrygt, kærlighed og glæde lammede hans tunge, da han så sig alene sammen med den ønskede kære pige og hendes forældre²⁵. Da begyndte præsten: Min datter, jeg har i dag ført denne unge mand tilbage fra en forkert vej, hvorpå højagtelse for dig havde ledt ham. Jeg fører ham til dig for at erfare, om du også kunne højagte ham, som han agter dig. Pigen rødmede og røbede sit hjerte, men sagte sagde hun: Fader, I ved, at jeg altid har talt med højagtelse om Laurids. – Men når Laurids anholdt om min Bodilds kærlighed og hånd, ville du så ikke mene, at han trådte dig for nær? – Hun svarede: Fader, når I ikke havde noget imod det. – Da trådte den unge mand hen til hende og stammede sit forlangende efter hende, og hun svarede sagte: Som min fader vil det og min moder billiger det. Og de gode forældre velsignede hende. Gud give Jer, sagde præsten, velsignelse fra himlen fra oven og fra jorden under Jer. Lev fromt og viist og elsk hinanden bestandig. Nogle uger senere hentede Laurids sin Bodild til sig, efter at deres ægteskab var blevet helliget foran alteret, og de levede mange år tilfredse og delte lykke og ulykke tro mod hinanden. Af deres 9 børn blev sønnerne delvis opnævnt efter præstefamiliens navne. Thi denne havde haft præsteembedet i Øster Løgum længe forud og beholdt det længe herefter. Således hed den ældste søn Andreas efter Bodilds stedfader, den anden Erich efter hendes egen fader, og denne præste-

families slægtsnavn lever endnu hos nogle efterkommere i stor ære. En tredje søn hed Paul. Børnene var efter slutningen af svenskekri- gen voksne, men enkelte var døde. Der lå dengang flere gårde øde i sognet, som enten var nedbrændt af krigsfolkene eller ellers ødelagt, eller hvis ejere var døde af sotten. De unge landmænd ytrede ingen lyst til at eje dem. Øvrigheden søgte at tvinge dem dertil og satte endda de modvillige i fængsel. Den ældste af sønnerne lod sig dog bevæge blandt 3 sådanne gårde at overtage en i Jarup²⁰, og hans efterkommere bor dør endnu i velstand. Den anden søn²⁷ beholdt den fædrene gård, og den tredje, Paul²⁸, overtog den forladte nabogård. Han valgte sig en hustru blandt de unge piger i byen og avlede hele tre sønner med hende, af hvilke den ældste, Knud, var opnævnt efter den forhenværende præst, den tredje, Hans, blev døbt 3. søndag efter Helligtrekonger i året 1702. Den anden søn, Laurids, forlod landsbyen, men den ældste beholdt sin fædrene gård, og hans efterkommere døde ud.

Hans²⁰, en stærk, retskaffen og from, men udannet ung mand, blev sømand og kom efter lang fart og besvær velhavende tilbage. – En meget foretagsom mand, Mads, hvis far havde købt, forbedret og drevet en gård, indtil han (en belæst og gudfrygtig landmand) pludseligt og let ombyttede denne verden med den belønnende bedre – havde efterladt 3 sønner i særdeles gode kår. En datter Bodild³⁰ var alene tilbage. Vor Hans forlangte hende til hustru. Og skønt han var 38 år, men hun kun 21, indvilgede hun og hendes forældre. Thi manden var god og rask, og hans formue kom herved den ved sønnernes forsørgelse skete formueudtømming til hjælp. 2 sønner og 2 døtre fødtes i dette ægteskab, Paul og Mads, Jing og Mette³¹. Deres far havde ofte savnet de manglende kundskaber, og derfor besluttede han at lade sin børn omsorgsfuldt opdrage og undervise. Og de viste sig alle lærenemme og blev ikke blot dygtige i alle de færdigheder, hvori landmandens børn dengang undervistes, men især vel undervist i religionskundskaber. Og deres hjerter var også derved blevet for- ædlede og fromme. Men deres jordiske lykke blev ikke stor. Faderens forlangende efter stor jordisk lykke for dem var netop skyld heri, at den blev lille. Han mente det godt med dem. Og de fulgte hans vilje. Men han kendte ikke unge menneskers hjerte og mente, at vel- stand og lykke var ét og det samme. Og han lærte sine børn at mene det samme.

Hans sidste søn besluttede ud fra den indstilling at vælge sin onkels enke i Brunde til hustru. Men under arbejdets byrde dør blev han straks syg og døde. Hans hjerte var bedre end hans forstand. Den anden datter døde også – som brud. Og nu var der kun 2 børn tilbage, hvis skæbner er særdeles bemærkelsesværdige.

Forældrene

Hans Kier, Peters og Marens søn, og Jing³², Hans' og Bodilds datter, var næsten af samme alder. Kun lige 2 kirkeår senere var Jing blevet døbt. De besøgte skolen sammen og var begge flittige og ordentlige, og de syntes om hinanden fra barndommen af. Allerede tidligt ytrede Hans det ønske engang at hjemføre Jing som sin brud. Men de kår, hvori han befandt sig, tvang ham til at undertrykke dette ønske. Imidlertid forrådte hans optræden hans kærlighed til hende, og pigen forblev ikke ufølsom heroverfor. Dog hendes familie tænkte anderledes. De var ikke fri for at ringeagte Hans' fattigere familie. En ung smuk mand i Øster Løgum anholdt om Jing, men da han mærkede, at han fik mindre i medgift, end han havde ventet, trak han sig tilbage, og pigen glædede sig. Anderledes gik det, da en anden ønskede Jing. Han var en formuende ung mand ved navn Peter³³ Skovmand fra Genner. Pigen måtte bekvemme sig til at ægte ham og forlod med tungt hjerte sin fødeby, hvor en fattig, men brav ung mand græd over hende. Og hun havde også skænket ham sit hjerte. – Det er en ting, som forårsager mange lidelser i livet, at udsigten til jordisk lykke og ære fortrænger hjertets følelser. Ganske vist er kærligheden en lidenskab, når den bliver stærk, og den må ikke forvirre forstanden. Men er jordisk lykke alene ikke også et falsk mål? Vågner kærligheden ved omgangen med en person, der i et smukt, sundt legeme gemmer en ædel ånd, da skulle andre hensyn intet gælde. Men her vælger ofte de, som ikke mere kender kærligheden. Og det bevirker, at kun ydre lykke har værdi for dem i verden. De vælger sikkert forkert, om de ikke har erfaret lykkens omskiftelighed. – Det skete her, thi Jings forældre var til års og havde altid levet i velstand. Og Jing førtes da til Genner og overvandt efterhånden sit hjertes græmmelse. Arbejde og stadig beskæftigelse formindskede den. Men hendes elskede Hans i Hovslund glemte den ikke, skønt hans ædle stolthed over for andre skjulte hans hjertes følelse. Han udgød den i stille bøn til Gud og tiggede først om trøst

og ro: Er du ikke også en uskyldig og dygtig ung mand? sagde da en indre stemme. Bliv ved med at være det, og en skøn lod vil gemmes til dig. Se så, hvor lidt man kan stole på denne verden. Gør dig værdig til salighedens højeste lykke, da vil du føle dig tilfreds i sandheden. – Når Hans med sådanne tanker gik ud i den summende skov, sagde træernes sus ham dette, og han blev vemodig glad i sin ensomhed. Og han arbejdede stærkt og forstandigt under stigende tilfredshed, eftersom hans kår bedredes.

Men den længselsfulde Jing blev ved den vise og gode Himmels ledelse løst fra det snærende bånd, hvori verdsligt sind havde lænket hende. Ægtemandens blide død skar dette bånd over efter et halvt års tid, thi manden var meget svag. Og nu vendte Jing (ikke uden opgave) tilbage til Hovslund. Og da der ingen børn var i hendes ægteskab, kom hendes Hans gerne til hende og troede nu modigere at turde åbne sit hjerte. Sørgeåret gik. Da kom Hans stadig hypigere i hjemmet, hvor Jing boede. Og hvad han før havde tvivlet om, blev ham nu stadig vissere, nemlig at han blev elsket af Jing. Nu blev livet skønt for ham. Han gik ud i skoven, og træernes kroner hviskede lykke til ham. Han gik ud i engen, og dens blomster var hans livs zir. Nu så han sine marker og skove grønnes og blomstre og forkynde Guds velsignelse. Og han var henrykt, thi han skulle dele denne velsignelse med Jing. Og da han en morgenstund traf hende sammen med hendes bror, hans ungdomsven, åbenbarede han sit forlangende, ganske vist rystende, thi den ædle kærlighed gør bange, dog uden at tvivle. Thi han havde gennem sin ungdomsven fået bekræftet, at Jing elskede ham. – Vil du nu drage til mig, Jing? spurgte han. – Og hun svarede: Når min far og mor tillader det. – og broderen sagde: Denne tilladelse vil jeg skaffe. – Og han gjorde det snart. De gamle forældre forestillede hende besværligheder, der ventede hende, overlod det dog til hende selv at vælge. Hun svarede: Med Hans [Kier] kan jeg overvinde alt. Tak, far, tak, mor, jeg må altså vælge efter mit hjerte. Dette valg vil Gud velsigne. – Snart kom Hans igen, og alle modtog ham med velvilje. Men Jing greb hans hånd og sagde: Tilladelsen er givet. – Da sagde forældrene: Ja, Gud velsigne jer! – Nu omgikkes de fortroligt med hinanden. Og præsten kom og viede deres ægteskab i Hans Kiers hjem. Snart kom også den første frugt af deres kærlighed. Peter³⁴ blev født den 23. i Kristus-

måneden året efter Kristi Fødsel 1771. Og min ankomst forstørrede umådeligt den forestående juleglæde.

Forældrenes hjemliv

Hans og Jing havde nu betrådt den vej, som de efter Guds rådslutning skulle vandre. Muntre og modige gik de frem, og deres gensidige kærlige hjælpsomhed gjorde byrderne lette. Med inderlig tilfredshed så de begge, at deres kår bedredes, og derfor arbejdede de desto glædere med hinanden og takkede i fællesskab ham, som velsignede fliden. Hans' mor, den gamle Maren, blev lammet og kunne ikke bevæge sig. Men glad plejede Jing hende, indtil hun efter 4 år døde. Hun gik, velsignende sin svigerdatter, til hvile og følte også, at hendes mange lidelser fik en glædelig afslutning, efter som hun havde været ærlig og from. Også hendes anden mand var stedt til hvile. Et ulykkeligt fald havde kostet den virksomme mand livet. Hans Kiers brødre var ikke mere hos ham. De søgte et erhverv, den yngre som sømand³⁵. –

Hans, som jeg nu vil kalde min far, længtes ofte efter ham, fordi han havde haft ham særlig kær. Thi han var en åndfuld ung mand, hvorfor han også i Holland hurtigt kom frem og blev fører af et stort skib. Han kom i mine første år hjem og glædede i høj grad hele familien. Thi han var munter, dygtig og god og havde sin glæde i at glæde andre. Med tungt hjerte lod min mor, med endnu tungere min far ham atter fare. Det anede dem, at de ikke mere skulle se den kære bror på denne jord. Også han følte noget lignende, thi tårer trillede fra hans øjne ved afskeden med min mor og mig, den lille, som han lykkeligt havde vugget på sine arme. Og min far kørte med ham ud til Vesterhavets kyst. De skiltes under tårer. Snart stod Jep på skibet og så længselsfuldt det elskede jordiske fædreland forsvinde ud af syne. Han betrødte det aldrig mere. Rigelig 20 år for han på havet, indtil han i det himmelske fædreland igen omfavnede sine kære. Men min far vendte langsomt hjem, thi hans hjerte hang ved broderen. Tiden stillede efterhånden smerten ved adskillelsen fra den værdsatte unge mand. – Hans følte det i høj grad, hvor uendelig stor lykken er ved at vandre gennem livet med en inderlig elsket og inderlig elskende, from og arbejdsom ledsagerinde. Thi hun skænkede ham tusind glæder og tørrede hans tårer, når han var bedrøvet. Derfor

værdsatte han hende stadig højere og søgte på alle mulige måde at glæde hende.

De virkede flittigt i deres kald. Når min far ved vintertide måtte stå tidligt op for at fælde træer i den fjerne skov, stod hun straks af sengen sammen med ham og opbyggede sig, når den fromme mand istemte sin morgensang. Hun følte det i sit eget hjerte, når han talte til Faderen i Himlen: Jeg priser dig så inderlig, o Herre, fuld af nåde og godhed, du har våget over os i nat, du stadig os bevare! – Så ilede hun, mens han sang videre, ud at berede morgenmaden, og han gik i stalden og på loen for at anordne tjenestefolkenes dagværk. Snart samledes alle i huset omkring det lange bord, blottede hovedet, foldede hænderne og bad stille til ham, som oplader sin milde hånd og mætter alt med velbehag. De kvægede sig ved den sunde rugmelsgrød, kogt med sødmælk og nydt med tyndt øl, og ved det gode brød og det friske smør. Efter en stille takkebøn ilede hver til sit arbejde. Og far med øksen på armen tog afsked med den kære hustru og det yndige spædbarn, som nu også, vågen og påklædt, strakte sin hånd ud for at klappe dem begge. Da ønskede mor, at Gud måtte skærme far på hans gang, og glad ilede han af sted. Ved hans stærke hug segnede snart den høje bøg til hans brug. Snart var medarbejderne med vognen til stede. Og når de så kom hjem, var huset gjort rent og den styrkende middagsmad sat på bordet. Hurtigt gik eftermiddagen med arbejde i træet og gårdens andre ting. Det gode kvæg glædede sig til foderet i tide og brølede sin tak til foderkarlen, når han kom. Mor, som med pigerne dagen igennem var beskæftiget snart ved spindejulet, snart ved mælken, kogningen og pasningen af fjerkræet, satte til sidst aftensmaden på bordet. Lys blev tændt, alle samledes, spiste, drak, bad, takkede og satte sig til sidst ved den knitrende ovnild. Aftenen gik med stille samtaler, mens pigerne spandt med mor eller tvandt uld. Mændene beskæftigede sig med at snitte mindre træredskaber. Når endelig søvnen meldte sig, gik hver til sit kammer. Men far og mor takkede med hinanden Gud for den lykkeligt endte dag. Sådant henrandt de fleste vinterdage. Eller også arbejdede far med i huset eller bragte sine frembringelser i træ, korn, smør og lignende til købstaden og indkøbte sine fornødenheder og det, hvormed han ville glæde kone og barn. Men når søndagen kom, hvilede alt arbejde undtagen kvægets røgt. Men særlig rent måtte huset nu gøres, og bedre mad blev sat på bordet. Halvdelen af fami-

lien gik i kirke, den anden halvdel holdt hjemme en andagtsstund med sang og læsning af et stykke fra Bibelen eller en opbyggelsesbog. Dejlig var vinteren, men foråret frydede dog med sin ynde, skønt arbejdet nu blev tungt. Thi på mosen var der meget at gøre, og mor selv bar maden derhen og sørgede for alt i huset, om nødvendigt. Skønnere derimod blev høstens tid, thi den er altid festlig for landmanden, hvor meget han end må svede.

Denne skildring syntes nødvendig for at belyse disse gode menneskers liv. Deres særlige glæder, som de nød, fandt de i stilheden, og når de med hinanden gik ud for at se til deres marker, enge og skove. Deres samtaler indeholdt da planer til forbedring og tak til Gud for den allerede modtagne velsignelse. De mindedes de tidligere, ak! ofte så bedrøvede dage. Hans fortalte sin Jing, hvor svære lidelser han havde udstået med sin familie, da de 3 gange mistede alt kvæget i pesten og derved bragtes til elendighedens rand, hvorledes de lidt uheldige midler til hjemmets opretholdelse ved Guds godhed blev forkastede, og hvorledes de så dog havde overvundet nøden ved samme guddommelige hjælp. Han havde, sagde han, båret på mange sorger, men hans største bedrøvelse havde dog været den, da hans kære Jing gav en anden sin hånd. Ved denne ytring græd hun og sagde: Min Hans, mit hjerte ville også dengang briste, men jeg måtte tie, thi min far var streng. Men er du ikke tilfreds nu? – O Jing, svarede han, du er for mig en engel fra himlen, thi du har forvandlet mit ellers bedrøvelige liv til et himmelsk. Med dig kan jeg med lethed overvinde ethvert bjerg på vor livsvej. Men jeg frygter, at min lykke er for stor til at kunne vare. En sådan lykke er kun at hente i hin verden. – Vær dog ikke så frygtsom og mistroisk, kære mand, svarede hun, hvorfor skulle Gud ikke unde os denne lykke for længere tid? Han er jo dog så god. – Ja, vel er han god, fortsatte han, selv når han sender os lidelser. Derfor frygter jeg ikke og føler mig nu så lykkelig. Lidelser har ydmyget mig, gjort mig forsigtig. Og når jeg ikke stoler på den jordiske lykke, som jeg har fundet så omskiftelig, så er det også en lykke for mig. Jeg søger derfor en højere. Ja, kære kone, det er sandt. Under Gud os også denne timelige lykke længere, til sidst forsvinder den dog. Lad os ved kærlighed, troskab, retfærdighed og fromhed gøre os værdige til den evige lykke, for at vi, når lykken her er til ende, og adskillelsen kommer før eller siden, da må være stille og stærke til at tåle slaget, idet vi er overbeviste om, at

vi snart i paradiset, hvor de yndige træer blomstrer evigt og altid bærer frugter, for evigt igen vil omfavne hinanden. Og dertil vil vi opdrage vor kære Peter, og om Gud skulle skænke os flere pant på vor kærlighed. – Ved slige samtaler styrkede de sig i deres kærlighed og troskab. Og deres liv var retskaffenhed og glæde.

Forældrenes skæbner

Den høje lykke, som min far nød og min mor sammen med ham, blev kun afbrudt ved nogle små forstyrrelser, men til gengæld meget hævede ved andre tildragelser, indtil den, ak! efter få korte år helt forsvandt og blev forvandlet til sorg. – Det er en meget fordærvelig svaghed hos nogle forældre, især mødrene, at de tager parti i deres kærlighed til børnene. En ubetydelig omstændighed som navnet eller en lighed eller lignende forårsager, at en mor begunstiger et barn frem for alle de andre. Sligt fordærver barnet helt eller gør det i hvert fald egenkærligt, indtil forstanden vågner og forbedrer det. Mine bedstemødre havde begge haft denne svaghed. Maren forkælede sin Marten, Bodild sin Mads, og begge disse blev derved deres søskende, særlig min far, til byrde. Hans bror Marten gjorde hele tiden krav på begunstigelser og fordele, efter at han var blevet voksen og forsynet med sin arvepart. Dette gav min far mangen bedrøvet stund, selv da broderen flyttede. Men den tålmodighed, som Jing viste, afvendte altid det værste. Men svagere var hun mod sin egen brors uartighed, hvem det til tider faldt ind at være uopdragen mod min far. Drengens fortjente tugtelse gjorde hende uvillig, og hans forældre havde ikke dannelse og indsigt nok til at indse uartigheden og straffe den. Kun min fars kærlighed til sin hustru og hans ædle fasthed fjernede onderne, som her havde kunnet opstå, indtil den gode Mads selv efterhånden blev mere fornuftig. Sligt og de nødvendige ofre, min far måtte bringe sin ulykkelige søster, samt også et par ulykkestilfælde grumsede livets klare glædesbæk noget.

Mere fortræd havde min far dog af en stolt og uvidende indbygger i byen, der ved en landopdeling⁹⁰ alt for gerne ville forfordele ham. Han drev sine overgreb så vidt, at øvrigheden satte ham på plads. Og så havde min far ro. Men over for disse fortrædeligheder var på den anden side glæderne meget større. Kvæg og korn trivedes fortræffeligt. Gælden blev afbetalt, restancerne formindskede, hus og redskaber forbedrede, og familiens anseelse steg. Næppe var 2 år

gået siden den første søns fødsel, kom nok en stærk dreng. Han blev kaldt Hans³⁷, og forældrene og broderen glædede sig inderligt over den yndige nyfødte. Peter talte meget om den lille bror og udviste i sine samtaler en naturlig godhed og eftergiveness, der vakte skønne forhåbninger om ham. Var han fornærmet eller bedrøvet, sagde han: Nu må jeg gå ud i forstuen for at græde. Og hans gråd blev stadig sagtere og langsommere, og endelig viskede han tårerne af, trådte igen ind i stuen og sagde: Nu er jeg en god dreng. – Med broderen, så lille han end var, omgikkes han gerne og ønskede at bære ham. Og forældrene glædede sig hjerteligt over de små drenge, hvis tidligste omgang forrødte en skøn broderkærlighed og forjættede et skønt liv. De fremmede også denne kærlighed efter evne og sagde det til de små, så snart de forstod det, at den himmelske Fader ville have dem kær og velsigne dem, hvis de fortsatte med at have hinanden kær. Sådan gik 4 meget lykkelige år for de gode mennesker i dette stille hjem. Og der var glæde og uskyldig munterhed til huse. Men allerede i det lykkelige ægteskabs fjerde år begyndte adskillelsens anelser at melde sig.

Det er en uudslettelig tro i folket, som også er hyppig hos dannede mennesker og som selv den oplyste ikke altid vil undertrykke, om han kunne det, og heller ikke altid kan, om han ville det, at man har anelser om forestående store begivenheder. Mange mennesker har dem i rigt mål, andre mindre, nogle slet ikke. Nogle ser eller hører såkaldte forvarsler, andre mener i visse begivenheder at kunne iagttage en sørgelig begivenheds varsel. Selv om jeg ikke med sikkerhed selv har mærket sligt, vil jeg dog ikke bestride sagens sandhed. Hvem kender det menneskelige gemyt i hele dets omfang og dybde? Er vi i forbindelse med en højere verden – og det er vi – så må denne forbindelse vel give sig tilkende gennem sådanne anelser. At undersøge det nærmere her, er ikke min hensigt. Kun så meget vil jeg sige, at de, som ler ad sådanne anelser, overhovedet næppe holder noget andet for sandt end det blot sanselige og materielle. –

Nok, min far troede derpå, og han havde også en fast tro på en oversanselig verden. Han havde også i året, da han var skilt fra sin elskede hustru, sådanne anelser og var meget bedrøvet derover. Da nytårsaften i sørgeåret lyset 2 gange gik ud, holdt han det for et sørgeligt varsel. Det er muligt, at dette har haft en meget naturlig årsag, men min far har dog ikke opdaget denne. Også måtte varsl

selv kunne gives os i naturlige begivenheder. Videre bemærkede han (og selv hans kone) et underligt skær ved deres seng. Sligt gjorde ham særlig ængstelig, da Jing igen havde håb om et barn mere under sit hjerte. – I foråret derefter hensov den gamle bedstemor Maren, 69 år gammel, men hendes forløsning fra det svækkede legemes bånd var ikke anelsernes opfyldelse, som da også stadig vedblev. I vintermåneden indtraf Jings tid. Lykkeligt og hurtigt blev hun forløst fra en dreng. Frygten syntes ubegrundet, og begge forældre takkede inderligt Gud. Men den glade mor betænkte ikke, at en barselkone i den rå årstid må passe meget på. Hendes far gik i disse dage efter 75 års møje til hvile³⁸. Han blev begravet 8 dage efter hendes nedkomst, og samme dag blev den nyfødte søn døbt og kaldt Nis. Men denne dag kastede en forkølelse Jing ned. Frislerne trådte tilbage og blev farlige. Hun faldt i delirium. Hun krævede da begge sine 2 større sønner til sin seng, som om hun ville sige dem farvel. Børnene blev bange ved hendes stirrende blik. Hun vendte dem én og to gange og talte i vildelse. Min far red til Åbenrå for at hente en kendt og anset læge. Først efter lang søgen fandt han den meget optagne mand, der straks satte sig på den medbragte hest og i mulm og mørke red af sted, mens min far løb ved siden for at vise vejen. Ak, hans hjerte var så beklemt. Han vovede næppe at rette sine øjne mod sit hjem, da de nærmede sig det. Men han måtte jo trods al frygt. Og ak! han så det allerede fra det fjerne, at hans dyrebare Jing var hensovet. Da sagde han til den fremmede mand: Det er allerede for sent, min kone er død, thi salsvinduerne er oplyste, hun ligger allerede på strå³⁹. – Den fremmede følte den armes dybe smerte. Selv holdt far tårekilden tilbage.

Og lægen begyndte at trøste ham, idet han talte til ham om Faderens vilje i Himlen. Guds vilje ske, sagde han med mild stemme. Ganske vist er han undertiden hård, ja skrækkelig hård imod os, og den Højeste synes at være vred på os, men engang vil vi forstå, at det var vel gjort, hvad Gud gjorde. Min bedrøvede ven, hold dig til Guds trøstende ord, og du vil finde den sande ro og hengivelse. – Og denne deltagelse fra en helt fremmed mand var ualmindelig kvægende for min far. Han kom ind i sit sorgfulde hjem, så sine 3 kære små drenge, og hans hjerte ville briste. Han gik forbi liget ind i et kammer og begyndte at synge: Hvad min Gud vil, det ske! – Søvnløs lå han resten af natten. De kære børn kendte ikke deres tab, der-

for sov de trygt. Da dagen gryede, kastede far sig på knæ for Gud og bad: Fader i Himlen, du lader din dag skønt opstå, o lad det også blive lyst i min sjæl. Aldrig var jeg så bedrøvet. Ak, min Jing! Men over hende opgår nu den himmelske sol deroppe i dit evige paradis. Og dør er ingen nød, ingen adskillelse af elskende mere. Gud, lad mig snart komme til hende! – Her faldt hans børn ham i tanke. Ak, de kære, deres mor måtte forlade dem. Skulle jeg ønske at forlade dem? Og han sprang op og gik til dem. De vågnede op, så deres far og råbte: Far, er du kommet? – Han omfavnede dem alle kærligt. Er mor endnu ikke bedre? spurgte de. – Han kunne ikke svare. Og da de stod op og Peter mærkede, at hans kære mor var død, græd han bitterligt. Faderen hørte ham græde og kunne ikke trøste ham. Stum smerte sønderrev hans sjæl. Tårer havde han endnu ikke. Begravelsesdagen kom. Søsteren Kela kom over, hun græd og talte trøstende ord. Da begyndte Hans også at udgyde tårer, og det blev ham lettere om hjertet. På hendes anvisning stod Peter med sin bror ved hånden i døren, da ligskaren kørte bort, og sang: Nu drager de med min mor til Himmerig. – Mange blev rørte ved disse drengens ord. Snart blev den mindste syg, og en ny smerte herover trængte den gamle noget tilbage. Thi faderen havde så gerne beholdt barnet. Men 9 dage efter moderens død og 2 dage efter hendes begravelse, 17 dage gammelt, fulgte det hende ind i den skønne evighed. Og dets legeme blev 5 dage derefter nedsat ved siden af den forudgåede mor. Men hvilken forandring i det lykkelige hjem! Hvilket savn for den elskende Hans. – Også hans ungdomsven og svoger i Brunde og flere af familien blev i disse år dødens bytte. Hans øjne rettedes mod Himlen, da så mange dyrebare næsten på samme tid var blevet flyttede dertil. Han besluttede helt at leve for den højere verden og at tilskynde sine drenge dertil. Og hans liv blev nu stille gudsfrygt og tro, redelig omsorg for sine børn, indtil han også selv nåede sit ikke mere fjerne mål.

Fortællinger og beskrivelser fra mit barndomsliv

Indledning eller kort betragtning af barndomslivet

O! du des Erdenlebens Morgentraum,
Du holde Kindheit, Paradies der Wonne,
Wo an der Unschuld süssem Lebensbaum
Wir uns ergötzten, bis die heisse Sonne
Uns weckte zu des Lebens sau're Mühen.
O dass du solltest uns so bald entfliehen.

Doch wohl uns! wenn wir an dem heissen Tage
Des Lebens, deiner uns erinnern dürfen
Und aus dir noch wie aus demselben Bache
Erquickung in dem heissen Durste schlürfen.
Dein Labetrunk uns stärkt zu überwinden,
Macht hell das Aug', dich wiederum zu finden.

Du bargst vor uns des Erdenlebens Schmerz
Im Dämmerlicht des Morgenroths und Freuden
Der Hoffnung zaubertest du uns ins Herz,
Um wunderschön das Leben uns zu kleiden.
Du borgtest jeden Reitz der Jahreszeiten
Und liessest sie bestehn für Ewigkeiten.

Unnennbar süs war jederley Genuss,
Süß Milch und Brot und süß des Schlafes Wonne.
Unendlich auch erquickend der Erguss
Des warmen Strahls der Frühlingssonne.
Das Spiel war Fröhlichkeit auf grünen Matten
Und in der hohen Bäume kühlem Schatten.

Und stand die Wiese festlich schön geschmückt
Mit Blumen, wie in einem Goldgeschmeide,
Wir brachen sie und waren drob entzückt.
Wir achteten sie mehr als Gold und Seide.
Sie welkten schnell, wir pflückten neue wieder
Und legten sie, sie bald vergessend, nieder.

Ward hoch die Saat, o welche süsse Lust,
Sich in dem Pfad dadurch schlau zu verstecken.
Im weichen Heu wir sprangen bald getrost
Und freuten uns einander drin zu necken.
So schwand der Sommer, bis mit seinen Gaben
Der Herbst sich nahte, lieblich uns zu laben.

Der Winter selbst war wonnevoll und schön,
Die Schlittenbahn, des Teiches klarer Spiegel
Bot Freude dar. Den Schneemann machen sehn
War hohe Lust am windig, kalten Hügel.
Drauf schien der stille Mond am heitern Himmel
Auf unser frohes kindliches Getümmel.

Doch wer vermag der Kinderfreuden Zahl
Zu rechnen? Wer die herzlichen Genüsse
Im Sonnenschein, beim stillen Mondenstrahl
Zu zeichnen nur im allerkleinsten Risse?
Wer kann beschreiben, welche Lust wir fühlten,
Wenn wir im Abendrothe fröhlich spielten?

Da glänzten uns am rothen Sternenfeld
Die goldnen Wangen Gottes, holde Engel
Vom Himmel her gesandt in unsre Welt,
So wunderschön und gut und ohne Mängel.
Sie lenkten fromme Menschen zu bewahren
Und gute Seelen auf zu Gott zu fahren.

(Denn gut der Vater dort im Himmel war)
Und schien er auch im Donnerschlag zu droh'n,
Gleich ward er mild, sobald die Kinderschazaren

Nur beteten. Dann schwieg der harte Ton,
Und sicher ward's: er wollte uns bewahren,
Und unsre Eltern mit und unsre Hütten.
Denn gerne hörte uns der Vater bitten.

Und dachten wir auch an den bleichen Tod,
Er schien so mild und schön und ohne Schmerzen,
Ein Engel, der uns führte hin zu Gott
Zu neuen frohen, himmelschönen Scherzen,
Wo wir geschmückt in obstgefüllten Hainen
Mit allen Guten ewig uns vereinen.

So war die Kindheit, und die Hoffnung mit
Fürs Leben. Misgunst, Neid und Gram und Sorgen
Wir kannten nicht, doch ach mit jedem Schritt
Ins Leben fort, mit jedem neuen Morgen
Sich mehrten des Lebens bittere Plagen,
Bis nichts verblieb von jenen Wonnetagen.

Doch, ja, die Sehnsucht blieb nach unserm Vaterland.
Und wohl uns, wenn dieselbe hold uns leitet
Durchs Leben hin bis an des Grabes Rand
Und uns zum Kinderleben dort bereitet,
Dass wir von neuem schuldlos ewig leben,
Wenn wir zu Gott uns gläubig hier erheben.

O! lasst uns hier nur Gottes Kinder seyn,
Unschuldig, gläubig, liebend, fromm vertrauend
Auf unsern Vater droben, und allein
Auf ihn und unsre Heimath fröhlich schauend.
Dann führt er uns durch dieses Lebens Mühen
Zum Sieg, bis in sein Himmelhaus wir ziehen.

Nogle erindringer fra den første barndomstid

Om de allerførste barneår ved jeg intet, thi i dem er mennesket blot
dyr. Efterhånden vågnede mit bevidsthedsliv. I begyndelsen, vel i det
tredje år, viste det sig ved stærke indtryk og forsvandt så igen. Som
når den af sønnen vågnende hører en stærk stemme, og når denne

ophører, intet mærker mere, indtil så søvnen viger, og alle sanser vågner. I det fjerde og især i det femte år vågnede min sjæl fuldt op. Og bevidsthedslivet blev stærkt. De unge sjælekræfter modtog, beholdt og bearbejdede med energi indtrykkene. Hvor var dengang frygten heftig, når den greb sindet, håbet huldt, når det løftede sindet, sorgen rystende og glæden oplivende! Lidet husker jeg ganske vist fra denne tid, men hvad jeg husker, er uudsletteligt. Snart begyndte følelserne for ret og uret, kærlighed og taknemlighed at virke. Og videbegæret og driften til virksomhed oplivede alle sjælens og legemets bevægelser. Hvor hang jeg ved den fortællende fars læber, hvor studsede jeg over enhver ny ting, hvor ivrig var jeg til at eftergøre, især hvad far gjorde. Endnu var jeg glad for selskab, især broderens. Men ham havde bedstemoderen Bodild taget til sig som den mindre (især dog, fordi han hed Hans) for at opdrage ham. Jeg syntes hende mere fremmed og blev overladt til tjenestepigen, når min optagne far ikke kunne tage sig af mig. Også må jeg vel til at begynde med være blevet noget forsømt. Men om dagen drog jeg altid min bror til mig, og vi legede sammen til om aftenen. Så søgte han til den kærtegnende bedstemor, som forkælede ham til en stor despot. Sådant er bedstemødrene ofte, meget mere end forældrene. Jeg derimod fik mad og blev lagt i fars seng, hvor jeg ventede ham og glædede mig, når han kom og fortalte for mig. Da han efter et par år indså, at bedstemoderen kun fordærvede hans anden søn, der også kun blev hos hende om natten, besluttede han at beholde ham helt. Men det ville drengen ikke, og han løb den første aften ud på marken. Og min far havde nær ikke fundet ham. Dog kun én eller to gange mere skulle der kæmpes mod vanen, og Hans blev gerne stadig hos mig og far. Thi far var nu også så lykkelig at få en tro og omsorgsfuld ung pige til husholderske, der behandlede hans drenge som en mor. Hun blev også efter hans død i hjemmet og blev så gift. Hun var såre udannet, havde ikke just gode grundsætninger og vel endda også selviske hensigter, men min fars ædle guds frygt og hans fasthed gjorde alt dette temmelig uskadeligt.

Således gik de første 7 år uden særlige mærkværdigheder. Men vi begge hang meget ved far, og som han handlede, ville også vi handle. Hvad han lærte os, var for os guddommeligt ord. Således lykkedes det sjældent nogen at forlede os til urigtige handlinger. Skøn var især søndagen, når far tog os med ud i marken eller skoven og skar

stokke til os, behagelig også skumringen om vinteren, når han fortalte os eventyr eller historier fra Bibelen. Når han talte om Gud og Kristus og med tårer i øjnene om vor salige mor, der sammen med vor lille bror levede hos Gud i Himlen, blev vi vemodigt glade. Thi vi fattede det skønne håb, engang at finde dem samt vor far og andre slægtninge dør og elske dem i evighed. Vi udmalede i vor fantasi det himmelske riges billede så skønt, som vi nu kunne, og tvivlede ikke om, at Himlen selv svarede til vor forestilling. – Men desværre også om et helvede og en djævel fik vi tidligt en forestilling. Thi min gode far var i høj grad overtroisk og havde heller ikke tanker om at forskåne os med forestillingerne om en djævel, et helvede og spøgelse som nisser, bjergmennesker og lignende. Derfor var vi også meget tidligt blevet såre frygtsomme. Det er naturligt, at vi alt for gerne lyttede særligt til den slags fortællinger og derved øgede vor angst. Især mindes jeg to fortællinger af min far om to begivenheder, han påstod selv at have oplevet. Den ene var denne: Da jeg var meget lille og min bedstefar levede, stod jeg i en dør, da et tordenvejr trak ind over byen. Da kom over stendiget et underligt dyr, på hvis ryg hang et stort dækken, der slæbte på jorden. Som det går forbi mig, så det på mig, men gik så mumlende videre, steg over hegnet og ilede mod skoven. Da jeg kom ind og fortalte min bedstefar dette syn, gik han hen og låsede døren. Dette dyr, føjede han til, var den livagtige djævel. Han troede også sikkert, at han havde set djævelen. Men hvad dette syn egentlig har været, har jeg aldrig kunnet forklare. Thi opfundet var det visselig ikke, da min far aldrig plejede at lyve. – En anden fortælling var denne: Jeg vogtede hestene midt på dagen nord for byen, og som jeg lå dør og så hen for mig, kommer en rytter i fuld mundering ridende forbi mig. Langsomt gik hesten over en gammel grøft og bøjede endda uvilkårligt knæet, da den satte foden i grøften. Straks derefter var synet forsvundet. – Det synes så, at min far har haft en meget livlig fantasi, hvorved han mente i virkeligheden at se det, hans fantasi skabte. Lignende forholdt det sig vel også med andre oplevelser: et underligt spektakel på loftet, en stærk lyd i skoven og lignende, som han forsikrede at have hørt. Men sådanne meninger var ham mere nyttige end skadelige. Thi han var derved ikke frygtsom, og hans tro på en højere verden havde derved en støtte. Hos mennesker uden højere dannelse er sådanne syner ikke uden nytte. De kan ikke så let befæste deres tro uden sådanne ople-

velser. Og hvor er her forskellen mellem deres og vor tro? Vor tro antager en højere verden uden syner af undere, deres med sådanne syner, der dog findes inde i dem selv. Her er forskellen. Den er kun en ydre biting. Troen bliver den samme. Dannede sanssemennesker kaster let troen helt bort, fordi den ikke stadfæstes i det ydre, thi de miskender sindets beskaffenhed. Men undertroen bliver skadelig, når den fremkalder sværmeriske håb, og når den skaber frygtsomhed. Med henblik på det sidste blev min fars undertro også skadelig for mig. Men Gud ved, hvordan det havde stået til med min tro i visse tider, hvis jeg var blevet fri for denne frygt.

Sådan gled min barndom hen under mangehånde påvirkninger fra mennesker. Men skønnere virkede den frie natur på mit sind. Faderen i Himlen tænkte jeg mig som god, men dog streng. Men jeg glædede mig over hans beskyttelse og sejrede derved over min frygtsomhed. Og Gud lod mig også erfare sin hjælp. Thi mere end én gang var jeg i livsfare og blev lykkeligt reddet. Gud havde bestemt mig til en ikke uvigtig virksomhed i denne verden. Ellers ville jeg for længst have været nærmere hos ham dér.

Om mine første skoleår

Spørgsmålet, om skolen eller livet har den største indflydelse på mennesket, tror jeg af erfaring at kunne besvare således: Livet virker stærkest på den, som mest forbliver ude i livet og kun kommer lidt i skole, og på den, som har mere sans for livet end for skolen. I modsat tilfælde virker skolen mest, men aldrig begge samtidig. Jeg blev meget sent sendt i skole⁴⁰, i begyndelsen til en lærer, der bekymrede sig lidt om undervisningen. Og da skolen altid kun var om vinteren, lærte jeg egentlig intet i 2 år eller så længe denne elendige lærer skulle undervise mig. I denne tid forblev jeg helt i livets kreds og hengiven til barnets leg. Jeg kendte og ønskede kun den sanselige glæde, thi den vakte tro på en højere verden var endnu meget svag og dunkel. Forstanden sov eller fik kun meget få begreber om stort og småt, meget og lidt. Begge vintre læste jeg bibelen eller rettere spiste et par fibler uden endnu at kunne stave⁴¹. Store uopdragne drenge var der i skolen. Ofte gik de ud og trak så alle drenge med sig, som så legede, indtil skolemesteren, der snittede i træ, mærkede den lille elendige skoles tomhed. Så trådte han bevæbnet med stokken ud i døren. Alle ilede nu hurtigt forbi ham ind. – Min far

ville prøve mig, og da han fandt mig meget tilbagestående, stødte han mig vredt tilbage med de ord: Du er dum! Sådan har dine forældre ikke været. – Jeg stakkel græd, thi jeg kunne ikke det mindste føle, at jeg havde fortjent sådanne bebrejdelser. Men snart betænkte min gode far sig, thi ikke mig burde hans vrede gælde, men meget mere læreren. Og far var straks igen venlig og medlidende med mig. Derfor levede jeg i glæde, uagtet jeg intet lærte. Men om sommeren begyndte jeg at yde min far nogen hjælp. Jeg kunne i det mindste vogte de løsgående heste. Det skete i skoven, hvor jeg gerne opholdt mig, fordi den syntes mig skøn og bød mig allehånde beskæftigelser. Thi mit sind var åbent og fornam kun ubevidst skønheden i Guds natur. Skoven kransede horisonten mod øst for byen. Når nu morgenen purpurrød steg op over den, da gød dette syn glæde i min sjæl. Og min unge glødende fantasi skabte sig himmelske egne mod øst, medens norden syntes at være mørk i mit sind, fordi udsigten derhen fra min fars hus var mørk og hæslig⁴². En lignende årsag forskønnede syden i mit indre og gjorde egnen mod solnedgang lige-gyldig. Nogle toner fra bønner og salmer, der talte til følelsen, hjalp til med at forstærke min fantasys syner. Og således opstod i mig ønsker og længsel efter at skue med mine øjne, hvad mit sind anede. – Min far tog mig med til den nærmeste købstad, hvorhen vejen for det meste førte gennem yndige skove og over højder, hvorfra man overalt så hen over skovkransede høje og strande og over byen og dens skønne fjord. Hvorledes disse udsigter greb mig, lader sig ikke beskrive. Og stadens smukt pyntede huse og de mange pænt klædte mennesker og de lange gader, hvor hus ved hus i lange rækker viste en så skøn orden, fyldte mit sind med uendelig mange behagelige forestillinger og billeder, som for eftertiden bød min ånd mange dejlige beskæftigelser. Selv om jeg helst blev hjemme i min fars hus, var mig dog sådanne skønne egne og huse, som jeg nu havde set, såre velkomne. Og min indbildningskraft beskæftigede sig ofte med at forvandle min fødeegn til en have og landsbyen til en stad. Jeg trak mig gerne tilbage for mig selv for at tænke over en forvandling og eftergjorde i det små, hvad jeg havde set i det store.

Bag ved byen lå en stor eng, hvorigennem en lille bæk slyngede sig. Ind i engen skar sig små holme med hede, hvis øvre lag til dels var stukket af til brændsel. Den derunder liggende mosejord lod sig let skære i mange slags figurer. Derhen gik jeg da ofte og blev der

halve dage. Thi jeg fornøjede mig med at udkære en stad i denne mosejord, som havde lighed med den, jeg havde set. Derpå gik jeg hen til bækken og hentede de deri voksende blomsters frugt bunde, som havde runde hoveder. Dem kaldte jeg mennesker og befolkede med dem staden. Hjertelig glædede jeg mig over dette arbejde, som syntes at omsætte mine forestillinger og ønsker i virkeligheden. Jeg frygtede dog en misbilligelse af min beskæftigelse, men såre lykkelig befandt jeg mig, da jeg så min far selv fryde sig over min leg. Thi selv om mennesket også kan nøjes med sig selv, så er andres bifald dog højst glædelig.

Nærmere ved hjemmet var en lille lund, hvori et lille egetræ ragede lidt op og udbredte flere grene. På dem lavede jeg mig et sæde, hvor jeg ofte sad og lod mig gynges af vinden, idet jeg lod mine øjne skue frit omkring og gav mine tanker frit spillerum. Snart så jeg hen til den blomstrende eng, snart på den bølgende sædemark eller på de græssende husdyr og fornam en inderlig lyst ved disse skønne genstande. Snart betragtede jeg skyernes vekslende formationer og syntes selv at køre, mens disse syntes at stå stille. En højst behagelig skuffelse. Men større blev min fornøjelse, når min sjæl hævdede sig over skyerne og selv over den blå himmel og dær dannede sig en salig Himmel. – Men også i andre børns selskab var nydelsen stor. Let påklædt og barfodet at løbe om kap, derefter at vælte sig frit i græsset eller til andre tider at anse træerne som et skibs master og så klatre deri som matroser. Hvilken vidunderlig leg for mig!

Således gik mit livs første somre med frie selvopfundne lege, som kun afvekslede med lettere hjælpearbejder, som jeg i denne alder kunne yde. Men ak, sindets renhed og uskyld kunne ikke bevares, ihvorvel mit folks moralske renhed beskyttede det meget. Thi mangt var uskyldigt her, hvad andre steder fandtes såre angribeligt. Adskillige ytringer af udannede mennesker og selv af far vakte forestillinger, som ikke skulle have været vakt. Men den bidende spot, som samtidig kundgjorde sig i disse ytringer om de omtalte umoraliske handlinger, og i øvrigt min fars rene liv vakte også en heftig afsky mod det urene i mit hjerte. – Meget farligere for uskyldigheden er romanerne, som med glødende farver opsminker vellysten og undskylder synden med allehånde skingrunde. Den troskyldige læser suger deraf uformærket en sød gift, som fordærver sindet, medens han mener at have nydt en dejlig og kvægende mad. – Farligere for

mig blev derfor den søde tale af en slægtning af min far, der undertiden kom i hjemmet. Thi den kom fra en uren sjæl og syntes dog at være ren, men tilsigtede at vække dårlige meninger om uskyldige mennesker. Således havde nu desværre sanseriget og gudsriget begyndt at indfange min sjæl. Men verdensriget havde derimod endningen eller liden tilløkkelse for mig. Vi vil i det følgende se de kampe, som opstod i mit indre, indtil endelig, som jeg mener, gudsriget vandt mig som borger og rakte mig de våben, med hvilke jeg ville være i stand til at besejre det ondes angreb.

*Om mine følgende skoleår, indtil jeg selv
begyndte at undervise*

8 somme havde allerede glædet mine unge sanser og gydt sød lyst i min sjæl, inden den begyndte at smage erkendelsens høje glæder. Men i de sidste af disse somme arbejdede min far på at drage en bedre ungdomslærer til Hovslund. Og det lykkedes at finde en sådan i Hjarup. Laurids⁴³ (sådan hed den mand) begyndte skolen i slutningen af den sommer, da jeg var lige ved 8 år. Stolt og streng var den unge mand, men tilstrækkelig dygtig og meget ivrig i sit embede. Jeg måtte begynde helt forfra med fibelen, ligeså alle af min alder og flere til. Men før vinteren gik til ende, kunne jeg ret godt læse flere bøger, i hvert fald skrive bogstaver, og havde lært og forstået meget andet. De små skolebøger med deres elendige billeder faldt nu næsten mere i min smag end alt andet. Og lyst til bøgerne, til at læse og lære vågnede i min sjæl og slukkedes aldrig mere. Men med den var også forbundet et brændende videbegær, som aldrig lod mig hvile. Og da det stedse ansporede mig til flid, høstede jeg snart den største ros hos min lærer og mange andre, en ros, som ikke mindre end videbegæret drev mig frem, men også snart blev farlig for min beskedenhed og selv for min uskyldighed. Jeg savnede imidlertid meget midler og vejledning til at slukke min hede tørst efter erkendelse. Thi min lærer vidste dog kun lidet, og passende lærebøger var ukendte og ikke til at få. Da faldt jeg over de få bøger, som fandtes i min fars og de nærmeste naboslægtninges hjem⁴⁴. Blandt disse var Bibelen den interessanteste bog for mig. Jeg foresatte mig at læse den fra begyndelsen til enden og blev mit forsæt tro, selv om en stor del af den var ganske uforståelig og mig imod at læse. Men det forståelige holdt mig skadesløs for min møjle og gav mig en uendelig høj nydelse. Nyt-

tig og værdifuld blev mig denne bog, mere end nogen anden kunne blive det i fremtiden.

Barnligt troede jeg med den fromme Abraham på hans Gud. Og mig ubevidst opstod i mig den beslutning at leve fromt som fædrene. Min ånd vandrede med Abraham til landet Kanaan og fornøjede sig på dette lands vidder og i Mamrelunden og i faderens telt. Den fulgte Jakob og Moses og Israels børn ved Horeb og i Ægypten og levede sammen med dem foran den strenge lovgiver fra Sinai. Således vandrede jeg i ånden med fornøjelse igennem tiderne fra Adam i paradiset indtil Kristus. Erindringen herom opløfter endnu stadig mit sind. Og mangen dunkel forestilling vakte salmernes og profeternes billeder i min sjæl, som de mægtigt bevægede og vel også forædlede. Mindre tiltrækkende for mig var det Nye Testamente. Imidlertid virkede dog fortællingen om Jesu barndom og om hans gerninger stærkt på mig. Men hans læresætninger var mig for dunkle. Og intet i dette skrift læste jeg hellere end Åbenbaringen, som gav min ungdommelige indbildningskraft den stærkeste beskæftigelse. Denne læsning førte mig allerede dengang meget vidt i forståelsen af mit modersmål. Fra ungdommen af blev jeg så fortrolig med denne bog, at jeg siden havde en ualmindelig fordel deraf. I øvrigt læste jeg også noget i andre forhåndenværende bøger. En hollandsk bog om Doktor Faustus var på sin vis kun tiltrækkende for mig gennem de deri indeholdte billeder. De forestillede enfoldigt djævelen og helvede og fyldte min sjæl med forfærdelse for dette væsen og dets rigge. En gammel stor salmebog⁴⁵ opdagede jeg i et nabo hjem, hvori også en fortløbende kalender med mange rim var aftrykt. Denne beskuede jeg ofte med fornøjelse.

Denne lyst til bøgerne holdt mig borte fra mangen børneleg. Jeg foragtede ikke legene, men sædvanligt blev jeg snart træt og flygtede så til bøgerne. Og når jeg hjemme ikke gad læse, snittede jeg mangen lille stav til og frydede mig over mine selvopfundne figurer. Men i mit livs niende sommer blev jeg igen ikke sendt i nogen skole. Til gengæld led jeg af kedsomhed, mens jeg vogtede køerne på marken eller hestene i skoven. Kun min brors selskab lindrede længselen. Ploven begyndte jeg også at køre. Agerbrugslivets møjsommeligheder lærte jeg at kende og tåle. Hærdede blev vi i kroppen og i stand til at tåle hede og frost, hunger, tørst, smerte og møje. Forårskulden gennemrystede os, men vænnet til den følte vi den kun lidt. Men

når boghveden skulle sås, befandt vi os ikke godt, thi ved solopgang måtte vi lægge seletøjet på hestene, løbe barfodet på de stenede furer, indtil solen glødede for heftigt, og derefter vogte hestene, indtil det begyndte på ny. Og vi måtte så holde ud til aften. De sårede fødder og de af solgløden forbrændte ben smertede. Men hvor var mælken og brødet og endnu mere søvnen siden dejlig! Sådant nydelse kender den vege ikke. Når da en sådan tid var forbi, glædede vi os renere og inderligere end den sejrdrukkne kriger. Til gengæld var høsttiden festlig, og især når kornet dannede lange negrækker, og brødrene kom til hjælp, og de høje læs svingede mod laden og vi hjalp vor far at skubbe negene ind. Med ham fornam vi taknemlig glæde over rigdommen, hvormed den himmelske Fader velsignede os. Nu fulgte så vintersædens møjsommelige beredelse, men derved led vi ikke under heden og de lange dage. Og ungdommens glade aftenvandring hjem fra marken og efterårets gaver forskønnede os ualmindeligt denne tid. Og ovnildens nye oplevelse om aftenen, når familien samlede ved den, var for os en stor nydelse.

Den derpå følgende vinter blev en meget glædelig tid for mig. Den forrige lærer begyndte atter skolen, og snart begyndte han at undervise mig i regning. Kun få uger gik, så havde jeg forstået de fire regningsarter og følte en ubeskrivelig fornøjelse over nøjagtigheden, ordenen og rigtigheden, som jeg snart opdagede i tallene. Et nyt lys gik her op i min ånd. Jeg lærte at anskue tingene fra en side, hvor de viste sig for mig i en trolddomsglans. Jeg talte ved mig selv, når jeg var alene, så langt jeg kunne. Og enhver bog, ethvert blad, som indeholdt tal, blev højst vigtig for mig. Jeg søgte overalt efter den slags og fandt i min bedstemors hus nedskrevne og opløste algebraiske opgaver. Over dem grublede jeg med unævnelig fryd. Og når jeg troede at forstå dem, var jeg halvt salig. Men også de øvrige læregenstande var meget tiltalende. Vore bønner og salmer, som vi skulle lære udenad, vakte i min sjæl skønne og ædle forestillinger, fromme følelser og også mangen god beslutning. Om katekismulærdommen egentlig stemte mig for det gode, ved jeg ikke. Sandsynligt er det, at jeg kun gennem den lærte at kende, hvad jeg skulle tro, gøre og undlade. Læreren katekiserede flittigt. Og derved blev vel mangt dunkelt forståeligt for mig, dog mangt ikke. Thi hans katekisation gik mest ud på at indpræge tros lærdommene efter den gamle opfattelse og dertil de historiske efterretninger. Men kærligheden til disse lærdomme

blev især vakt gennem sangen, som jeg, skønt den var temmelig rå og ufuldkommen, såre gerne hørte, og hvis melodier jeg let lærte. Henrykt var jeg derfor, når min far sang, hvilket ofte skete om morgenen og aftenen, og især når jeg i kirken havde lejlighed til at høre gode sangere.

Den følgende tiende sommer i mit liv gik, som somrene ellers var gået, og altså nu ikke mere behagelige for mig. Opdelingen af marken gav mig megen fornøjelse, især da landmåleren Danklef⁴⁰ og hans medhjælper, skolelæreren, boede i vort hjem, og alt blev forvandlet dér. Men den største fornøjelse var for mig en bog eller en ensom gang til engen og bækken eller skoven. Her rugede jeg over mine grublerier, som desværre ikke altid forblev uskyldige. Når her den blide vind viftede hen over græsset og blomsterne eller suste i løvet i skoven, var jeg stille forskende som efter Guds stemme og rolig hensunken som ved moder naturens barm. En liflig vemodig længsel fik mit hjerte til at svulme efter ukendte ting, erkendelser og glæder. Og når i senere sommermåneder om aftenen fuldmånen belyste randen af de ilende skyer og kom frem og lyste på de mørke trægrupper og de grønne kæmpehøje, da var det for mig, som strålede fra et fjernt lykkeligt land et blidt skær indbydende ned til os. De dunkle forestillinger om fremmede, skønnere lande trådte frem for min bevidsthed i yndig skønhed og opvakte underfulde følelser og ønsker i mit hjerte. Ak, hvad var mig derimod ofte den kolde virkelighed, især når min inderligt elskede far beklagede sig. Han fandt sig ved markopdelingen forfordelt. Og da han formodede, at visse folk gennem bestikkelser havde bevirket dette, græmmede han sig des mere derover, da hans retssans gjorde ham enhver list afskyvækkende. Men da var det så kvægende at se ham finde trøst i salmerne og i det guddommelige ord. Og jeg fandt tryk beroligelse ved, når han sang: Mit hjerte, hvad græmmer du dig, bedrøver dig og kvæler dig? Stol på den retfærdige Gud, han vil hjælpe dig af nøden. – Men hans sundhed led dog meget under denne græmmelse. Og den nævnte skolelærer, som han også – på grund af opmålingen – stillede til regnskab, blev hans fjende. Jeg måtte derfor den følgende vinter lide herunder og lærte derfor ikke meget. Men med denne vinter hørte også den stolte mands undervisning op, hvem jeg på grund af hans selvished ikke mere kunne se op til, men dog endnu stadig takker, fordi han, som jeg tror, stemte min ånd til at erhverve kundskaber.

Skolegangen (sluttet)

I min ellefte sommer og også noget senere sendte min omsorgsfulde far mig og min bror nogle uger til Øster Løgum⁴⁷ i skole, for at vi ikke skulle glemme, hvad vi havde lært om vinteren. Men den der-værende, ikke udygtige degn og sognelærer var gammel og træg og bekymrede sig alt for lidt om børnene. Men ikke ugerne gik vi til den godmodige Arendt, fordi vi fik lov til at anvende tiden efter vor egen vilje. Og nyttigt var det, for så vidt vi blev i øvelsen. Men disse tre nu følgende år var meget ufrugtbare for min ånd. Kun hvad jeg kunne granske ved egen flid, erhvervede jeg, i skolen eller gennem lærerne intet. Thi den nye lærer Fridlef⁴⁸ var en meget uvidende og udygtig og dertil umoralsk og sorgløs mand. Da jeg opdagede det, foragtede jeg ham. Og kun frygten for hans ufornuftige tugtelser holdt mig tilbage fra at beskyldte ham for uvidenhed. Men des mere arbejdede jeg mig selv ind i regnekunsten og hjalp min elskede bror. Regnebøgerne af Heino⁴⁹, Valentin og Severin benyttede jeg, men jeg forstod ikke sproget, hvori de to første var skrevne. Jeg bestormede min far, at han skulle sende mig til købstaden for at lære mere, ja, ytrede endda ønsket om at måtte studere. Den elskende far lovede mere, end han kunne holde og gav mig til sidst et håb med ordene: Det er muligt, kære Peter, at Gud har udset noget godt for dig. – Men han kunne intet videre gøre for mig end at sende mig nogle uger til regnemestrene⁵⁰ Nicolaus og Matthias i Genner, hvor jeg dog kun blev undervist i den af disse mænd kendte algebra med analyse efter Lambecius⁵¹. Sprogkundskaber og stiløvelser blev ikke drevet. Ak, det var så dunkelt og dystert i denne egn, og knugende var det tillige for min efter erkendelse tørstende ånd. Thi også præsten Thue Ravn⁵² var en gammel stiv og temmelig uvidende mand, der vel prædikede meget, men tænkte lidet. Han havde studeret for 50 år siden, havde i Vestindien tabt al lejlighed og lyst til at lære videnskabens senere fremskridt at kende og foragtede, ja, forbandede alt, hvad der ikke stemte overens med ordene i hans bibeloversættelse efter hans opfattelse. Jeg skyede ham. Og han bekymrede sig kun for, at ungdommen lærte ret meget udenad. Bøger kunne jeg ikke få hos ham. Og når jeg ellers kunne låne en bog hos nogen, var det kun en gammel historiebog eller en opbyggelsesbog. Og gennem dem kunne jeg ikke komme ind på vejen til erkendelse. Jeg blev da overladt til mig selv.

Min flid gik ud på efterligninger af det, jeg forefandt. Jeg lavede regneopgaver, digtede endda i mit tolvte år en sang og opfandt mangt tøjeri. Når uvidende så sligt, udbrød de i lovprisninger over min lærdom og beundrede det, som dog ikke havde nogen værdi. Thi det var udvækster og frembringelser af en uskolet grublen og fantasi. Men da indbildte jeg mig at være ret dygtig og begyndte at fatte store tanker om mig selv og foragte andre. En sådan skæbne får mangen én blandt almuen. Hans ånd sætter ham i gang, han læser og grubler, opfinder meget af sig selv, bliver stolt, fordi han opfinder slige ting selv. Ingen vejleder ham. Han tror, at også kendere må fejre ham. Så vover han sig for vidt, men finder sig derefter tilbagevist, bliver derved dybt krænket, og hans foretagender bliver onde. Jeg var af naturen frygtsom og havde den rolige gransken og grublen for kær til at forsøge noget farligt. Og det, at jeg i rette tid kom i forbindelse med vise og ædle mennesker, reddede mig af en stor fare. Men der gik endnu nogle år, inden dette skete. Og i dem kæmpede jeg som en helt mod de hindringer, som lagde sig i vejen for mit videbegær. Jeg måtte nu arbejde ved landbruget, i forsommeren være på marken med kvæg og heste, køre ploven, gå med i mosen, hjælpe i høsten. Kedelige og tunge var disse arbejder for mig, og jeg længtes altid efter søndagen, da jeg kunne bruge nogle timer til regning eller en bog. Når så en eller anden beskæftigelse kaldte mig bort herfra, var jeg i dårligt lune. Engang jeg sad i kammeret og fornøjede mig over en opgave, kom pigen og befalede mig at bringe en hest på græs, som havde været med i et ligtog til kirken. Utilfreds herover svang jeg mig op på hesten og galoperede af sted for at udføre denne besked ret hurtigt. Men da jeg ikke tog mig ret i agt, blev jeg kastet af og stødte hovedet og næsen så stærkt, at jeg et par timer gik halvt bevidstløs omkring. Og næsen blev så bøjet, at den forblev skæv. Det synes også, at min tidligere så gode hukommelse har lidt derunder. Men lysten til bøgerne blev så stærk, at jeg for eftertiden ikke blev mere forsigtig. Så ofte jeg kunne, ved måltider og i ethvert ledigt øjeblik, havde jeg en bog i hånden og kendte ingen større glæde end at gennemblade en endnu ikke set bog.

Henrykt blev jeg, da jeg engang fik én selv. Det var kort forinden, altså i mit femtende år, at jeg på denne vis fornam en unævnelig lykke, da min far uformodet fra staden medbragte en længselsfuldt ønsket bog: Schallers tyske grammatik. Men glæden var større end

vindingen, thi ingen vejledede mig i brugen af bogen. Derfor lærte jeg kun ord af den. I øvrigt læste jeg, hvad jeg på nogen måde havde lykke til at opdrive. Men der blev kun liden tid til den slags beskæftigelser, da arbejdet krævede tiden fuldt, efter at min fars kræfter næsten helt forsvandt. I mit fjortende og femtende år måtte jeg sammen med min bror helt alene køre ploven. Og far kunne knapt nok så sæden. Han svækkedes af en mavesygdom, som vel først var opstået gennem den dybe sorg over det tidlige tab af vor mor, gennem mangen kummer var øget og ved al slags møje var bleven dødelig. Ak, vi var så ængstelige, når vor elskede far jamrede sig af smerte, og frygtede, at han skulle dø. Thi vi kendte hans kærlighed til os og vidste, at han netop af kærlighed til os undlod at gifte sig igen. Intet havde været os kærere end at glæde ham længe og pleje ham i hans høje alder. Ved forskellige ytringer havde han, uden selv at vide det, bibragt os dette ønske. Sådan opdrager fornuftig kærlighed bedre end enhver kunst, hvis kærligheden mangler eller forsvinder i den. Engang gik vi med ham hjem fra marken og talte fortroligt med ham om fremtiden og ytrede, at vi ville være ham tro. Da lagde han under vandringsen sine hænder på vore hoveder og sagde: I er min stav, staven og støtten i min alderdom. Vi følte dybt disse ords mening og lovede med mund og hjerte at opfylde hans forventning. Vi gjorde det allerede. Når han var glad, var vi det endnu mere. Jeg husker, hvor hjerteligt jeg glædede mig, da han engang fortalte os en behagelig drøm: Jeg drømte, sagde han, jeg gik i min eng⁵³ hvor der ingen træer er, og jeg glædede mig over de herlige træer dér. Da kom en mand til mig og sagde: Hans, hvorfor klager du dig så meget, da du dog har så herlige træer. Det var en påmindelse, føjede han til, ikke mere at plage mig med de tanker, at der er sket mig uret. – En anden gang kom han meget fornøjet hjem og fortalte, hvorledes han var gået rundt i sine skovstykker og havde glædet sig over træernes vækst. De giver mig mere fornøjelse, føjede han til, end hele det svenske rige. – Mit hjerte jublede, når jeg så min far så fornøjet, og jeg søgte at forhøje hans glæde. Han frydede sig også hjerteligt over mig og over min opnåede dygtighed og fattede det skønneste håb for mig. Da derfor i mit femtende år den i landsbyen antagne lærer pludseligt blev forflyttet og fædrene kom til min far og forlangte mig til skolelærer, følte han sig meget æret gennem mig. Men ak, han skulle intet videre se i denne verden. Jeg skal her fortælle en sørgelig

historie og følgerne af den for mig, samt også beskrive mit åndelige livs tilstand ved denne tid, før jeg videre kan fortsætte mit eget livs skildring.

Om min fars død

Min fars sind havde altid været vendt mod Himlen, siden han havde mistet sin dyrebare hustru. Kun for vor skyld arbejdede han endnu i verden. Men havde vi, hans børn, ikke været, havde han sikkert trukket sig tilbage fra verden og levet ensomt alene for Himlen. Men hans svækkede sundhed hindrede ham i at gøre, hvad han ønskede. Hans kår var meget trykkede, især i ufrugtbare år. Det er svært at ernære sig, udtalte han, når man skal lade meget udrette ved fremmede hænder. Ofte var han dybt bekymret i sit hjerte over sine kår og for os. Da så jeg ham nedslået, men han rettede sig op ved Guds ord og en en trøstende sang. Tårer flød af bevægelse over hans kinder, når han læste en trøstende prædiken i sin postil⁵⁴. Og når han var bekymret for os, sang han verset:

Um meiner Kinder Glück
sollt' ich mich plagen?
Beweinen ihr Geschick
Und ängstlich fragen:
Wo werden sie
Einst Brod und Wohlfarth finden?
Gott waltet ewiglich,
Erinnert ihrer sich,
Ihr Heil zu gründen.

Og efter en sådan sang rettede han sig opmuntret op og smilede til os som den, der var overgivet i den Højestes beskyttelse. Og han frygtede ingen fare. Imidlertid antog han sig gerne den fattige nabo, der trængte til hans hjælp. Han følte med deres nød og tænkte, sådan som du bistår din næste i hans nød, vil et ædelt menneske vækkes til at bistå dit barn, som måske måtte komme i nød. Og mange priste hans godgørelse og tjenstvillighed. Jeg ærede derfor også hjerteligt min far. Og hans fromme følelser vakte i mig de samme følelser, som ofte gik over til begejstrede enetaler i stilheden på marken. Slige skønne tanker fyldte min sjæl, når jeg fra den mod vest liggende hede-høj⁵⁵ skuede hen over landsbyerne Hovslund og Øster Løgum. Der stod jeg så, henrykt over den førstes yndige beliggenhed i en engdal,

hvori huse og hytter lå venligt spredte med træer imellem. Og bag ved den strakte sig en grøn mark, indtil skoven lukkede synsranden. Mod syd lå Øster Løgum, beskyttet af fjerne højtliggende skovhøjder. Men kirken og præstegården ragede frem og vakte ved deres betydning høje tanker og ømme følelser i min ånd. Verden alene, selv om den syntes mig skøn, var ikke mere nok for mig. Hertil var sanselivets ubestandighed anledningen. Hovslunds skønhed, hjemmets dejlighed tabte sig, når jeg tænkte på min fars smerter. Hvad er det alt sammen, når en så god far må lide så meget? O, kunne han dog blive rask, og jeg glæde ham som præst engang i Øster Løgum! Men da jeg tilsidst måtte tvivle om begge disse ønskers opfyldelse, var jeg så bedrøvet, at jeg ikke vidste, hvorhen jeg skulle vende mig. Slige tanker rådede i min sjæl, især fra min femtende sommer, når jeg fra denne høj så ned over Hovslund og min fars klager genlød i mit sind. Når da en sky kastede sin skygge over landsbyen og skoven, sank jeg ned i det dybeste vemod. Men solen skinnede igen. En oplivelse og et nyt håb fulgte og opklarede det bedrøvede sind. I håbet kunne jeg ile hjem, men sjældent fandt jeg min far bedre. Hans sygdom tiltog fra dette efterår frygteligt. Intet øjeblik gik uden smerter, ingen dag uden jammer. Han bad: Min Gud, lad lindres min nød, om ikke anderledes, så gennem min død. – Ja hans lidelser forvirrede hans tanker så vidt, at han mente at måtte være en større synder end andre. Og han sagde det hårde ord: Straf kun her, men skån mig der! En morgen vågnede jeg op på grund af hans jamren. Da var han stået op før mig og gik højt klagende op og ned ad gulvet. Gud, hvilken angst, hvilken beklemmelse følte jeg ikke. Thi også tanken på hans død var mig unævnelig skrækkelig. Undertiden syntes han at komme sig. Og året gik dermed til ende. Stadig håbede vi endnu. Men på den tredje dag i det nye år fornyede smerten sig med en rasen uden lige. Han talte lidet, hårdt og kort, kunne ikke bede. Smerten bedøvede ham. Hans fromme søster kom over. Hun studsede ved synet af hans smerter og sagde til ham: Kære bror, forsag ikke! – Hårdt svarede han: Jeg kender min kristendom. – Tilskyndet af hende fremsagde han verset⁵⁰:

Gleich wie der Freund, der Brode lieh,
Nicht abliess, bis Erhörung kam,
So lass ich, Gott, mein Bitten nie,
Bis du erhörst mich liebesam.

Bekom' ich sie nicht ganz, o Gott,
Sey gnädig doch, gieb einen Theil
Brosamen mir in meiner Noth,
Und führe mich zum wahren Heil.

Kun en lille lindring var den martrede mands bøn. Så frygteligt led han. Endelig mod aften var han roligere, og kampen var mindre heftig. Men nu var kræfterne svundne og dermed også smerten mindre følelig. Man bragte ham vin, og han drak heftigt deraf. Kort derefter begærede han en seng redt på gulvet. Hurtigt var den redt op. Men næppe var han lagt på den, så sank hans hoved ned, stille og blidt. Han åndede ikke mere. Hans gode ædle sjæl fór fra smertensboligen op til Gud, på hvem han havde stolet. Og lykkelig var dens forening med hans elskede Jings sjæl i det evige hjem. Det var klokken 11 om aftenen, da den salige forløsningstime kom⁵⁷.

Far, din kærlighed var den første årsag til dine lidelser og din tidlige død. Du led så meget, ligesom Verdensforløseren, der også døde af kærlighed. – Nu blev det stille. Jammeren var forstummet. Nabokonerne kom og lagde hans lig på strå. Jeg som min bror var trætte af sorg og uro. Vi sov endelig ind. Men hvilken opvågning, da far ikke mere i denne verden skulle vågne op sammen med os!

*Følgerne af min fars død, især for min
ånd, og mit sinds tilstand ved denne tid*

Urolig var den korte søvn, jeg fik i min fars dødsnat, men stumt bedøvende var også min smerte. Imidlertid havde jeg den store lykke at forestille mig den bortrejste ånd blandt de forklarede. Og selv i et natligt syn viste sig min fars skikkelse på en måde for mig, skøn og glad jublende foran Guds trone. Og nu hævdede sig min ånd ofte til Himlen og bekymrede sig kun lidet om det, hvad der videre var og skete i verden. Om denne min ånds tilstand er det, jeg overhovedet vil skrive. Thi det er min rejse gennem jordelivet til min ånds hjem, jeg beskriver. Og derfor er ånden min granskens genstand. Den dybeste bedrøvelse tyngede mit bryst i lang tid. Og hvis ikke hin forestilling om min fars ro og forklarelse havde været, tror jeg, jeg havde måttet bukke under. Men nu var min sorg blevet til en stærk længsel efter at komme derhen, hvor min far var. Ofte kunne jeg græde over adskillelsen, men hver gang steg min tanke til Himlen, når jeg græd, og jeg blev stille, vemodig og rolig. Det forekom mig, som om min fars

ånd bevægede sig ned til mig og så kærtegnende på mig og hviskede stille til mig: Kære søn, jeg er salig, vær from og rolig, og du kommer til mig! – Hans lig blev på den 11. dag efter hans død jordfæstet, ledsaget af mange. Ak, min bror og jeg fulgte det som bedøvede. Vi frøs forfærdeligt ved den næsten uendelige og slet ikke trøstende prædiken, var stille ved sørgemåltidet og gik dagen derpå til vore sædvanlige arbejder. Men mit sind beskæftigede sig hele tiden med tanker om død og udødelighed og evigt liv. Hvordan og hvilke disse genstande og tanker har været, vil jeg gerne her beskrive. Men det er svært for mig at give en tydelig fremstilling deraf. Thi de var også forvirrede og usammenhængende, idet den mig givne undervisning også havde været forvirret. Så meget véd jeg imidlertid, at det at tro havde været hovedsagen og at denne tro omfattede alt, hvad min lærebog indeholdt og hvad jeg vidste af den bibelske historie. Jeg troede fast på Gud og på Jesus Kristus, Guds søn, gudsmennesket. Jeg troede, at Gud var strengt retfærdig og ville fordømme enhver til den evige kval, der ikke troede på Kristus og bad om sine synders forladelse ved hans død og fortjeneste. Med tanken om bod og bøn og forsoning omgikkes jeg meget og om foragten for de verdslige glæder. Hvem der heri kunne komme ret vidt, mente jeg, kunne prises salig. Ind i Jesu læres egentlige mening trængte jeg slet ikke. Og derfor var mit hjerte heller ikke rent trods al religiøsitet. Der fandtes derimod mange urene forestillinger i min fantasi, som ofte forførte mig i ensomme timer. Jeg kunne endnu give en skildring af disse, men hvortil? Jeg vil meget mere her, som jeg ofte gør det, alvorligt advare enhver ung mand, der måtte læse dette, mod urene forestillinger og ensomhedens forførelse. En stor lykke var det for mig, at Gud havde givet mig en stærk skamfølelse. Derved blev jeg beskyttet mod uædle og urene handlinger. Men jeg ser heraf, at jeg endnu ingenlunde var indgået i gudsriget.

Imidlertid var mit håb om et evigt liv så fast og stærkt som min tro. Jeg tænkte ikke det mindste på, at nogen af alle de mig meddelte trossætninger burde eller kunne betvivles. Men min Himmel var mig et sted fuld af sanselig nydelse, og jeg tænkte mig den over stjernerne, ved det blå dække skilt fra verden. Stærke lyn holdt jeg, som det var sagt mig, for åbninger i den blå himmel, gennem hvilke det himmelske lys skinnede. Desuden troede jeg på engle og djævle, trøstede mig dog med englenes beskyttelse, fordi jeg efter min egen mening var gud-

frygtig. Mit liv var i det ydre temmelig uskyldigt. Jeg følte i mig en stærk drift til redelighed, troskab og tjenstvillighed. Min tro på Gud og Kristus styrkede denne drift meget, om ikke just gennem tydelige begreber, så dog gennem dunkle følelser. Og således levede jeg uden anstød for verden. Dette er omtrent billedet af mit indre på denne tid. Min tro, mit håb og min dyd, hvis jeg må kalde dem så, erholdt en stærk tilskyndelse gennem den rystende begivenhed, som min fars død var for mig. Jeg ville nu helt helliggøre mig for at leve sammen med ham og ønskede virkelig at dø snart. Ganske vist var denne beslutning ikke den at blive en sand kristen, da jeg ikke vidste, hvad det betød. Men det var dog stadig en god beslutning. Og fremgangen i erkendelsen lærte mig senere hen af finde sandheden. Desværre skete det meget senere, thi ingen førte mig på den rette vej til sandheden. Men hvorledes det er sket, vil give sig i det følgende. Jeg kommer nu til et meget vigtigt afsnit i mit liv, til afsnittet om en stor kamp med verden og med mig selv. I denne første kamp er mine sejre små, men mine nederlag hyppige og store.

Min første ungdom

Det første år efter min fars død

Omtrent et kvart år før min fars død var jeg af landsbyens indbyggere blevet lejet til skolelærer for et halvt år. Min far havde nemlig indvilget i fædrenes anmodning herom. Jeg fik lov til at være skolelærer for 4 rigsdaler, og han ville oven i købet give mig kosten. Thi jeg skulle ikke som skolelærerne ellers tage kosten rundt i byen. I øvrigt tænkte han, at jeg selv lærte ved at undervise, og at jeg desuden intet forsømte dermed. For børnenes opførelse, som var lige så gamle, dels ældre end jeg, skulle forældrene selv være ansvarlige. Jeg glædede mig meget over denne opgave. Den var mig ærefuld i den alder. Men jeg erindrer også godt, at da jeg var antaget, påkom der mig også en ikke liden angst, når jeg tænkte over kravene til mig og savnede dette og hint hos mig. Den første nat sov jeg lidet. Dagen derpå kastede jeg mig over de ting, som jeg agtede for nødvendige til mit kald. Hurtigt var jeg færdig hermed. Jeg begyndte med skolen på den mig bekendte vis og fandt, at jeg magtede det lige så godt som andre skolelærere. Ja, der kom større drenge fra andre byer til mig for at lære at regne. Og der skete vinteren igennem intet uordentligt – med undtagelse af, at en dreng (mere af uvidenhed end ondskab) en dag, før jeg var ankommet, forbrændte en lille pige ved kakkellovnen. Selv om jeg var ganske uskyldig heri, krænkede denne begivenhed mig dog meget. Den fik dog ingen videre følger. Min fars død, som faldt midt i denne tid, holdt mig kun et par dage borte fra skolen, men min dybe sorg lammede min virksomhed ikke lidet. Dog var på den anden side mit kald til gavn for mig, idet jeg herved ofte glemte, hvilket tab jeg havde lidt. Og således heledes såret tidligere, end det ellers ville have været tilfældet. Men mit sind var gennem denne rystende begivenhed blevet meget alvorligere stemt, og jeg tænkte med større kærlighed på religionssandhederne end før. Og når jeg beskæftigede mig med regnekunsten, blandede sig selv i denne tanken på

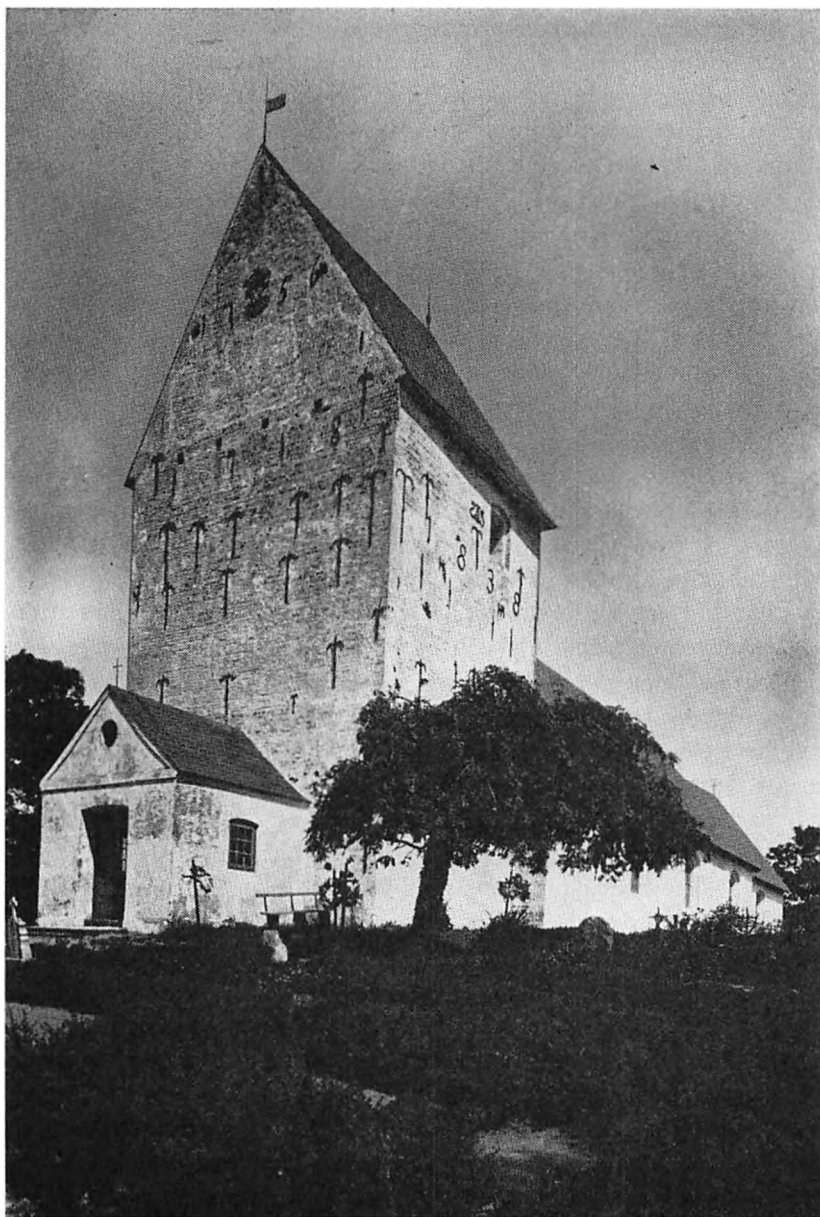
død og evighed. På den vis har jeg vel også vundet i erkendelsen i denne tid. I hvert fald blev jeg mere fortrolig med lærebogen, Erik Pontoppidans forklaring⁵⁸ til Luthers katekismus. Jeg blev også nærmere bekendt med præsten Thue Ravn og vandt nogen tillid til ham. Men i den egentlige forståelse af læresætningerne vandt jeg lidet, da jeg var for ung og ikke fik nogen vejledning.

Og nu måtte jeg ved påsketid i mit sekstende år lægge alt til side, da driften af min fars gård, som jeg var bestemt til at skulle eje, krævede mine kræfter. Kort tid efter min fars jordfæstelse kom overformynderen, som allerede forud havde ladet forsegle, for at taksere alt og træffe forsigtighedsforanstaltninger. Et gøremål, som i hvert fald på landet ofte er overflødigt og mere skadeligt end gavnligt. I alle fald var alt, hvad der her skete gennem øvrigheden, en helt overflødig og for os umyndige børn virkelig trykkende foranstaltning. Også slægtningene så således på den. Man gemte derfor nogle af de bedste ting for at mindske taksationsbeløbet. Og takseringsmændene vurderede af samme grund alt til meget lave beløb⁵⁹. Resultatet var kun, at øvrigheden forlangte sin betaling. Der skulle nemlig stadig ingen deling finde sted. Og formynderne havde ikke den mindste fordel af sagen. På deres andragende blev en del af gården udlejet, og vi børn drev resten ved hjælp af 2 tjenestefolk. Alt, hvad overformynderen ville have gennemført, fandt vore slægtninge forkert. Og hvad han gjorde, søgte de under hånden at gøre uvirksomt. Hans anordninger blev kun tilsyneladende fulgt, thi i virkeligheden lod det sig slet ikke gøre. Nok, det viste sig, at han dels ikke havde forstand på sagen, dels kun agtede at gøre en masse anstalter for at få sin betaling⁶⁰. Hvert år indkaldte han – med store gebyrer – formynderne for at aflægge regnskab. Jeg måtte da nødtørftigt sætte et sådant sammen, for hvis fremvisning han også lod sig betale. Alt dette var højst ubehageligt for mig og fremkaldte i mig en så stærk modvilje ikke blot mod denne mand, men mod øvrigheden og alt retsvæsen i det hele taget, så jeg bestandig havde en stærk afsky og frygt for denne, hvad jeg på en måde har beholdt indtil i dag. Deri var denne overformynders skyld, da han ikke syntes at lægge andet end havesyge for dagen. Og da jeg måtte finde disse gøremål så unyttige og byrdefulde, som dog ellers skulle være efter loven, kunne jeg ikke andet end holde retsvæsenet for et gøremål, der kun bragte rettens udøvere vinding. Disse forestillinger er meget almindelige, om end ikke altid i den

grad, de måtte opstå hos mig. Men de har deres årsag i de fleste embedsmænds karakteregenskaber. De kommer ganske vist i embedet med kendskab til retten, men uden kendskab til folket og dets forhold, handler derfor forkert og gør sig foragtelige. De holder den menige mand for dum og stædig og vil da ikke høre på, hvad han siger. Det fortørner ham. Og endelig truer og trykker de hellere end forstandigt at oplyse. Derved får de så skinnet, at de kun gennemfører og får deres egen vilje. Disse egenskaber havde den foran omtalte overformynder i høj grad, og derfor fortørnede han mig og så mange andre, så hans liv blev en evig strid, indtil han efter kort tid henfaldt i et skrækkeligt vanvid, rasede deri nogle dage og så endelig døde. Jeg kom med ham i ubehagelige stridigheder, som desværre blev meget ulystelige for mig selv og forbitrede mig livet. Siden skal jeg igen komme tilbage hertil. I øvrigt måtte jeg nu arbejde ved landbruget og, så ugerne jeg end ville, for det meste lægge mine bøger til side. Men helt at gøre det var mig umuligt. Og min lyst til landarbejdet var så ringe, at jeg udførte alt temmelig dårligt, og, så snart jeg kunne, atter rev mig løs.

Om min konfirmation og mit åndelige og religiøse liv på denne tid

Mit sekstende og 3 fjerdedele af mit syttende år gik med arbejder i marken, i skoven, i staldene og laderne, uden at give mig megen tid til åndelig beskæftigelse. Så kom tiden for min konfirmation i kristendommen eller forberedelsen dertil og dens udførelse. Da denne forberedelse begyndte, var jeg allerede ikke mere så fortrolig med lærebogen som for 2 år siden. Jeg havde ladet den ligge, da der sjældent blev katekiseret, og jeg ikke besøgte nogen skole. Dog havde jeg besøgt kirken ret flittigt, men mere af sædvane og skik end af lyst. Thi den længde, den gamle præst gav alle ting i kirken, og indholdsløsheden af hans 2 til 3 timers prædikener⁶¹, gjorde kirkegangen til et besvær. Om sommeren kæmpede vi med søvnen, om vinteren med kulden. Jeg erindrer i hvert fald ikke en eneste lære, som jeg har modtaget gennem prædikenerne. Hvad jeg altså vidste om religion, havde jeg fra min læsning og andet steds fra. Men religionssandhederne var mig dog højst vigtige og præsteembedet også, hvilket jeg imidlertid ikke så meget anså som et læreembede, men som et embede, hvorigennem de kristne kom i forbindelse med Gud.

Østerlogum kirke (foto. Nationalmuseet, før 1920).

Nu begyndte så forberedelsen til konfirmationen. Og den lignede ganske præstens kirkelige forretninger. 3 til 4 timer sad vi i et stort, mørkt, koldt værelse, for udenad at fremsige den gamle lærebog, mange salmer og de syv bodssalmer, at påhøre hans forklaringer, der var yderst tørre, læse lidt i Bibelen og lignende. Endelig blev der sluttet med lange bønner, sang og velsignelse. Denne vinter var et af de mest trykkende afsnit i mit liv og for min bror, der gik med, ligeså. Hver uge måtte vi her tåle stærk, hård kulde i 2 halve dage og hjemme ikke blot anvende megen møje på at lære alt det, som blev os opgivet, men også i den hårde vinter arbejde meget på marken, især for foder og vandmangelens skyld, som opstod denne vinter. Vinteren gik, og palmesøndag skete så vor festlige konfirmation. Kun aflæggelsen af løftet var for mig lidt opløftende, skønt den skete efter et alt for kendt formular. Alt det øvrige var trættende i højeste grad og efterlod slet intet indtryk. Efter en gudstjeneste på om ved 8 timer var vi glade ved at kunne komme hjem og hvile ud og stille sulten. Næsten mere end alt i kirken udrettede for mit sind en ven, der efter vor ankomst hjemme kom og uden særlig hensigt udtalte ordet: I dag har I aflagt den første ed! – Denne udtalelse fornyede min eftertanke over hele sagen. Og den blev mig siden meget vigtigere, end den havde været den onde vinter igennem. Men jeg vil ikke tillægge den gamle præst skyld for, at undervisningen for mig, og jeg er overbevist om i højere grad for de øvrige, var til liden nytte. Han mente det godt og gav sig megen møje. Men hans måde at undervise på, var så upraktisk og søvndyssende, at selv det mest åndrige stof ville have mistet al kraft. Men fordi mit hjerte alligevel var gudfrygtigt, så søgte jeg andet steds opbyggelse og undervisning og fandt den i bøgerne. Men de, jeg fik, var mest af mystisk indhold. Således gjorde en bog, Quirsfelds Himmlische Gartengesellschaft⁰², et stærkt indtryk på mig. Især erindrer jeg også fra den budenes forklaring, som lægges Kristus i munden. Denne forklaring vakte i mig den beslutning at handle oprigtigt og redeligt, en beslutning, som herefter blev meget gavnlige for mig. Thi fra nu af måtte jeg bestå den hårde kamp mod angrebene fra verdens side. Og jeg ville være blevet besejret, hvis ikke denne beslutning havde stået fast for mig.

Men endnu vidste jeg slet ikke, hvori det højere liv bestod. Det åndelige liv var endnu ikke egentlig født i mig, skønt det var fremkaldt af hin beslutning. Jeg havde intet begreb om det egentlige gudsrige

eller om Forsynets ledelse, der giver den sande fromme den sande lyksalighed gennem ve og vel allerede her på jorden og således bereder ham for det højere liv i Himlen. Min tro var ikke sand og fast, min kærlighed ikke ren nok. Stadig endnu fastholdt jeg håbet om timelig belønning for fromheden. Og selv om jeg også krævede dyd af den, troede jeg dog, at denne var uden betydning for Gud, fordi sligt var forment mig, og jeg endnu ikke kendte den dyd, der har sin rod i det forædlede troende sind. Min forstand begyndte nu at iagttage verdens gang og menneskenes bestræbelser. Jeg så, at den snu kom frem, mens den enfoldigt redelige stod tilbage. Jeg blev fristet til at mene: Man må være snu! – Thi fremgang i verden stod for mig som det højeste mål. Det højere liv skulle erhverves på anden måde. Så nær var det, at jeg var gået i verdensrigets tjeneste. Men mine tanker herom førte mig til sådanne handlinger, for hvilke jeg afskrækkedes. Og derfor bestod jeg. Min læsning, min beden, skønt sådant stadig blev sjældnere, mine sange, som jeg elskede meget og gerne sang, opretholdt det ædlere liv i mig. Min ære søgte jeg ikke i rigdom og pragt eller i det, hvori verden almindeligt sætter den, men i kundskaber, fromhed og skarpsindighed. Jeg elskede meget ensomheden og beskæftigede mig da med tanker om bøger, videnskab og religion, samt planer om at nå videre i erkendelsen. Men hvorledes nu sådanne planer lykkedes, vil jeg siden særskilt fortælle.

Om nogle mennesker, med hvilke jeg havde omgang

Her må jeg nu gøre opmærksom på nogle personer, hvis omgang med mig fik indflydelse på mig, og ved siden af de bøger, jeg læste, på mange måder kom til at præge mit sind. Foruden min onkel og formynder Mads⁶³ Paulsen, hvis opsyn med mig retledte min ydre opførsel noget, trak en høker ved navn Lorenz⁶⁴ Hansen mig meget til sig og blev mig desværre mere værd end min onkel, der ganske vist tidligere havde været en rå og uopdragen svend, men nu var blevet en meget brav og ædel mand. Videre levede en landhåndværker i nærheden, som tilsluttede sig Brødrementigheden. Denne blev mig under sit arbejde i vort hjem nærmere bekendt og gennem sine samtaler om religion og Bibel ikke lidet kær. Disse tre virkede stærkt på mig, især Lorenz, som lagde det an på at drage mig ind i sine hensigter og på den måde for sig og sine at drage fordel deraf. Han var en meget snu mand og havde herved arbejdet sig sådan op, at han var én af de

rigeste folk i sognet. Han havde intet lært og vidste alligevel at give det skinnen af at være en meget oplyst og kundskabsrig mand. Hans hjerte var hverken rent eller ædelt, og dog forstod han at begå sig sådan, at mange holdt ham for en from, redelig og godgørende menneskeven. Hans evne til at gøre sig agtet hos alle førte ham ind i de dannede stænders hjem. Og derved erhvervede han sig en pæn optræden og en øvelse i at tale med om mange ting, som menigmand – og i virkeligheden også han selv – intet forstod af. Han dømte skarpt om de højere stænders mennesker og om embedsstanden og gjorde sig derved afholdt som småfolks ven. Og fordi han gav sig udseende af, at kunne gennemskue og forudse alt, så intet kom ham overraskende, indgød han i mange en særlig agtelse for sig. Men de, som havde kendt ham længe, beholdt stadig mistro til ham, selvom de ganske godt kunne lide ham. Thi han havde også sine gode sider. At en sådan mand kunne blive mig og min bror meget farlig, er klart. Han indførte sig som ven og beskytter hos os, talte venligt med os, gav os råd, venlige tilrettevisninger, berømede vor dygtighed og kraft, fremhævede vor elskede afdøde, roste vore ejendomme og præste os lykkelige. Gode tjenester fik han af os, men han gengældte dem kun nogenlunde ved sin tjenstvillighed. Han vidste at give sine egne tjenester høj værdi og spillede alligevel den meget beskedne mand. I hans hjem blev vi ofte opvartede og glædede. Og hans samtaler var yderst tiltalende for os. Især talte jeg gerne med ham, fordi han talte om andre ting med mig, end der ellers blev drøftet. Og da jeg fandt ham uvidende, og han da stredes med mig, var det mig en stor fornøjelse at tale med ham om verden, religion og moral, idet han smigrede mig, at jeg vidste mere end han. Netop denne min overlegenhed var til dels min beskyttelse mod ham og hans angreb. På den anden side var hans vægelsindethed en hindring for hans ikke gode hensigter. Således kom det, at han sluttelig formåede lidet overfor mig og heller ikke meget over for min bror. Kun lod denne desværre hans opvartninger behage sig og måtte siden bøde derfor.

Jeg vil anføre et par træk af hans sindelag og et par eksempler på hans kundskaber og mine svar dengang, for at oplyse om vore stridsamtaler og min fare herved. En gang faldt talen på edsaflæggelser, og vi var enige om, at man kun må sværge for sandheden i dens største strengthed. Men da påstod han, at man med god samvittighed kunne aflægge en falsk kristelig ed, når man blot satte sit navn på et

papir og lod en anden skrive en ed oven over. Dette fordømte jeg fuldstændigt og kaldte både en sådan underskriver og en sådan skriver for menedere. Men han ville påstå, at sligt ofte skete og man kunne gøre det i nødsfald. At man havde lov til at bruge list, når andre også brugte den, det var hans opfattelse. – Det viste han også en anden gang, da der blev talt om, hvorledes nogle befriede sig fra soldatertjeneste. Jeg sagde, at jeg ikke kunne nedværdige mig til noget sådant. Men han tog derved en alvorlig mine på og sagde: Tænk engang, så hellig! Skulle du ud fra en så overdreven ærlighed stille dig til tjeneste, når hele verden bruger slige midler? Hvor latterligt! – Jeg følte spotten, vidste intet at svare, men foragtede dog hans klogskab i mit hjerte. At jeg kunne foragte den, havde også sin grund i den erfaring, at dette kloge menneske egentlig var uvidende. –

Vi talte om jordkloden. Da viste han sig så uvidende, at han troede, jorden stod som på støtter, og solen gik ved nattetid bag Norges bjerge tilbage til øst, for dér om morgenen atter at stå op. – Vi talte om Frankrig, han spurgte mig, hvor det lå. – At rette sig efter et så uvidende menneskes meninger fandt jeg forkert og søgte da andre vejledere.

Men en sådan blev mig heller ikke den omtalte håndværker, thi jeg fandt også snart ham meget uvidende. Og hans fromhed var mig på en måde latterlig. Han viste sig også snart hyklerisk. Han prædikede for gamle koner, gjorde også et forsøg i vort hjem, men dette forsøg var for mig tilstrækkeligt til at gøre hans prædikener foragtelige for mig. Han talte så ubehjælpsomt om djævel, helvede, fordømmelse, om blod og vunder og alskens undere, at jeg i det mindste fandt det mærkeligt, hvorledes nogle fornuftige mennesker kunne finde behag i sligt pladder. Imidlertid vakte hans ord og bøger, som jeg lærte at kende gennem ham, påny min religiøse følelse. Og jeg fik derved igen Bibelen inderligt kær. Og dens læresætninger og den fornyede følelse af ærefrygt og kærlighed til Verdensforløseren rensede mit hjerte og gjorde mig alvorlig og from. Dog kunne jeg ikke være det på Brødrenes vis, skønt jeg hældede til deres anskuelser.

Men sådan skete det, at jeg tog afstand fra verdensklogskaben. Og selv om jeg havde sans for min gårds besiddelse og forbedring, tænkte jeg dog ikke så meget på, herigennem at blive æret og lykkelig, som på gennem erkendelse og dyd at opnå dette mål. Min formynder ønskede ganske vist, at jeg skulle blive en god landmand som han, thi

han så ingen anden velfærd for mig i verden end den, en god landmand erhverver sig. De ønsker, jeg vel ytrede, fandt han for dristige, fordi det forekom ham, at kun børn af rige og høje personer var bestemte til de højere stænder. Så meget kan kunne, afviste han mine ønsker og opmuntrede mig til at samle penge. Og jeg var ikke helt døv for hans forestillinger. Thi jeg ærede hans gode hensigt, hans erfaring og ærlighed. Og således virkede han både til skade og til fordel på mit sind. Men den stærkeste kamp havde jeg i denne tid med mine ny opvågnede lidenskaber, som sikkert havde styrtet mig i afgrunden, hvis ikke en virksom gudsfrygt var blevet min beskytterinde. At de gensidig stred mod hinanden, var ikke nok til at dæmpe deres udbrud. Ærgerrighed, frygtsomhed og kærlighed var de reneste af dem. Intet var mig mere ønskeligt end andres beundring, men frygtsomheden hindrede mig i at foretage noget voveligt til opnåelse af dette mål. En ung pige gjorde et dybt indtryk på mig, men ærgerrighed og frygtsomhed holdt mig fra at nærme mig hende. Dog, som sagt, min gudsfrygt var min bedste støtte for min uskyld. Thi at synde mod Gud syntes mig ved hver ikke uskyldig tanke og ønske frygteligt. Og det uskadeliggjorde enhver urigtig beslutning, som opstod hos mig.

Om mine åndelige bibeskæftigelser i denne tid

At jeg var så gudfrygtig og i kundskaber overgik den klogeste blandt landsbyens mænd, havde sin årsag i min kærlighed til læsning og min flittige beskæftigelse med bøger i mine fritimer. Her er jeg et eksempel på, hvor ufortrødent en ung mand, i hvis hjerte et ædelt videbegær gløder, bekæmper og overvinder de hindringer, der stiller sig i vejen for denne drift. Jeg ejede ingen bøger, kendte ingen, kunne ingen få hos mine bekendte, eller kun gamle og lidet nyttige. Og mine foresatte så ugerne, at jeg læste så meget. Endnu mindre var de villige til at skaffe mig bøger. Imidlertid havde jeg dog lejlighed til at opsamle nogle skillinger, som jeg ville anvende til bøger. Hos en håndværker i købstaden Åbenrå, købte jeg mig en gammel stor geografi med mange landkort og desuden et kort over Europa, men jeg betalte disse temmelig nytteløse ting i hvert fald tredobbelt. Flittigt benyttede jeg den og lærte jordens skikkelse og verdensdelene og en mængde lande og byer at kende af den. Dette vakte en stærk kærlighed til geografi og verdenshistorie i mig. Hele tiden tænkte jeg herpå. Og

når vi var i høet, forestillede jeg mig høfladerne som lande. Jeg vovede mig til byen Haderslev til en bogbinder for at købe mig en bog. Og her var det, så vidt jeg husker, at jeg fik et blad i hænde, hvorpå der stod flere bogtitler. Da udvalgte jeg mig en lille bog om naturen og verden, en lille morallære, Bergmanns fysiske jordbeskrivelse som dem, jeg engang ville købe. Desuden ønskede jeg mig en bog om styrmandskunsten. Jeg samlede mig underhånden nogle rigsdaler, gik til en sømand, der lige ville afgå til hovedstaden, og anmodede ham om at købe mig de nævnte bøger og hemmeligt lade dem sende til mig. Manden lovede mig det, tog pengene og rejste. Jeg længtes sådan efter bøgerne, at jeg endda drømte om dem. Tiden til ankomsten blev mig lang. Og dog kom de uformodet hurtigt. En søndag stod jeg blandt andre unge på gaden. Da kom sømandens kone gående fra Genner. Hun tog mig til side og sagde til mig, at hun havde bøgerne. Jeg blev glad, bad om at opbevare dem for mig. Jeg ville ved lejlighed afhente dem. Det skete helt hemmeligt. Og de blev ubemærket bragt ind i mit skab. Her blev de holdt skjulte for alle med undtagelse af min bror. Han vidste det, thi vi kom broderligt ud af det og var tro og gode imod hinanden. Men bøgerne var vindbundne. Næste søndag stod jeg meget tidligt op under foregivende af at ville besøge skolelæreren i nabobyen, pakkede mine kære bøger ind og ilede med dem til Haderslev til min bogbinder. På min bøn lovede han at have dem færdige om 14 dage. Man kan forstå, at jeg ikke tøvede med at afhente dem. Hvilken glæde var disse bøger for mig, hvilken skat! Og jeg kan forsikre, at jeg benyttede skatten.

Min ånd havde umådelig gavn heraf. Jeg lærte universet at kende, jordens fysiske beskaffenhed, naturen selv nogenlunde. Og alt var for mig den højeste nydelse. Men der skete herved også en forunderlig forandring i min sjæl. Min tankekreds udvidede sig uendeligt. Og de nye bøger begyndte at omforme mine tidligere forestillinger. De hidtidige barnlige begreber om verden måtte vige for de nyere hvervede. Og mine anskuelser af naturbegivenhederne forandrede sig sådan, at min tro på Gud endda kom lidt i fare. En dobbelt kamp opstod i mig, en kamp for mine tidligere begreber imod de nye og en kamp for Bibel og tro imod de vakte tvivl. De nye forestillinger om jordens bevægelse sejrede, med den eneste indvending, at dens stilling mod fiksstjernerne syntes mig at måtte ændres, når bevægelsen fandt sted. Jeg kunne nemlig ikke fatte stjernernes uhyre afstand. Men

mere foruroligende var min kamp for Bibelen og for min tro og mit håb. Gud taler i Bibelen, sagde jeg til mig selv. Og Bibelen lærer os ikke at anskue verden og naturen som disse bøger. Indeholder disse sandheden, siger Bibelen ikke sandheden og kan altså ikke være fra Gud. Og hvor er Gud? Hvor er de saliges Himmel, når verden således er overalt? spurgte jeg ængstelig, uden at kunne give mig selv et svar og uden at høre et sådant fra andre. Thi jeg kunne ikke adskille det åndelige fra det legemlige og det højere åndelige liv, bibelen taler om, fra det sanselige. Mine nye begreber om verden beholdt dog overhånden. Og således skete det, at mine religionsbegreber blev mig meget tvivlsomme. Der var også kommet rygter fra lærde mænd ud i folket, som skulle søge at undergrave den gamle tro. Jeg sammenlignede sådanne rygter med det, jeg nu havde læst. Og mine tanker var meget stærkt beskæftigede hermed.

Deraf forklarer jeg mig en underlig drøm, jeg havde en nat. Jeg pløjede på marken. Da hørte jeg en stemme tale således: Jeg så den hellige Treenighed stige ned til jorden, Faderen langt borte, Sønnen noget nærmere og den Hellige Ånd helt nær. Derfor . . . Det øvrige har jeg glemt, hvis det da ikke var: Pas jeres embede! Og idet jeg hørte en sådan stemme, troede jeg også selv at se denne nedstigen. Drømmen forårsagede mange urolige tanker i mig. Jeg frygtede derfor, at den gamle tro på Treenigheden skulle blive omstødt. Imidlertid forblev mig Bibelen og den kristelige lære stadig aldeles vigtige. Og et par bøger gjorde mig Bibelen endnu mere tiltalende, end den tidligere havde været for mig. Disse var: Den bibelske Kerne⁶⁵ og en hollandsk bog, som beskrev de bibelske personers rejser og de steder, som nævnes i Bibelen. Denne bog blandede også adskillige begivenheder fra den gamle historie med ind. Min lyst til jordens beskrivelse og til historien blev ved disse bøger på en måde tilfredsstillet, hvorved min fromme følelse tillige blev vakt. Jeg læste nu den Hellige Skrift med en særlig fornøjelse. Endvidere fandt jeg fromme salmer frem og opbyggede mig nu ved disse så meget inderligere, jo mere bibelske de var. Og på den måde forblev min tro fast og mit håb skønt gennem følelsen, selv om min forstand tvivlede.

Endelig forblev regnekunsten mig en særdeles tiltalende sag. Jeg trængte stadig dybere ind i opløsningskunsten og fandt en ubeskrivelig fornøjelse ved de opdagelser, jeg her gjorde, og ved tallærens indre overensstemmelse og sikkerhed. Når jeg gik alene, satte jeg underti-

den meget svære opgaver sammen og frydede mig inderligt, når jeg bagefter opløste dem og fandt dem meningsfulde. Således fik jeg en færdighed i brugen af tallene, som kun få i min stand havde. Men målekunsten forblev mig stadig dunkel. Ingen bog kunne jeg få, hvoraf jeg havde kunnet få kendskab til den. Og selv brugen af en lærebog forblev mig dunkel.

I øvrigt søgte jeg overalt efter bøger. Jeg fandt en oversættelse af en engelsk »Tilskuer« hos en sømand og læste meget deri med største fornøjelse. Men meget forblev mig uforståeligt. Og da jeg selv ikke ret erkendte dette, så troede jeg at forstå det og efterlignede det. Men denne efterligning fordærvede min naturlighed, og jeg blev endda latterlig for mig selv. Og det har derefter kostet mig ikke lidet, fra mine besynderligheder at komme tilbage til det naturlige. Ved slige åndelige beskæftigelser, som jeg havde for, så ofte det tunge landarbejde ikke hindrede mig deri, forløb tiden ret behagelig for mig. Jeg levede bestandig i en idéverden, vandrede omkring i det hellige land, i Jerusalems gader, på bjerget Moria og i landets ørkenner, hvor Kristus havde levet og prædiket, og profeterne havde haft deres syner. Dette land var min ånds paradys. Og de steder, hvor apostlene havde været, besøgte jeg med stor glæde. Jeg skilte mig ud fra ungdommens selskaber, for i min ensomhed at tænke over de første kristnes liv og over alt, hvad jeg havde lært af mine bøger. Således var søn- og festdage mig i sandhed hellige dage. På disse var jeg i ånden snart hos de hellige fædre, snart hos Kristus eller apostlene og hørte deres taler og så deres gerninger. Jeg var til stede ved den nyfødte gudssøn, gik med ham i templet, så hans dåb, hans indstiftelse af nadveren, hans lidelse, opstandelse og himmelfart, og tænkte på opløftelsen til ham engang. Jeg fulgte apostlene på deres rejser og ønskede ikke blot at blive nøjere undervist om dem og kristendommen, men også at blive en forkynder af den. Og skønt disse åndelige beskæftigelser syntes at være ret overflødige, kan jeg dog forsikre, at de havde megen indflydelse på mit liv. Som medlem af sådanne ædle menneskers selskab kunne jeg intet ondt bedrive.

Tilbagevenden til skolelærerembedet og beskæftigelserne heri

Et stærkt forlangende efter mere tid til mine åndelige beskæftigelser så vel som efter en lejlighed til at komme videre i erkendelsen fyldte mit bryst. Ganske vist elskede jeg min fædrene gård og havde gerne

overtaget den. Men fordi dens besiddelse afholdt mig fra de åndelige beskæftigelser, måtte jeg, da de sidste var mig mere tiltalende, blive lige-gyldig mod at eje den. Min bror, tænkte jeg, kunne overtage den og derved blive lykkeligere. Denne tanke optog mig stærkt. Og da jeg satte stor pris på min bror, afstod jeg min arvepart til ham. Ved hjælp af en tjenestekarl var han i stand til at forrette de fleste arbejder. Gerne overtog jeg altså igen skolelærerembedet, og det både sommer og vinter. Thi derved fik jeg tid til at beskæftige mig med læsning. Og jeg kunne i nødsfald hjælpe lidt med ved landarbejdet. I den sidste halvdel af mit tyvende år tiltrådte jeg og forblev skolelærer, indtil jeg fyldte 21. Behagelig var denne tid for mig, men den blev ikke anvendt så nyttigt, som det havde burdet og kunnet ske. Jeg kendte for det første ikke en skolelærers pligter og havde ingen lejlighed til at lære dem at kende. Heller ikke var mig noget bekendt om læremetode og pædagogik. Det var mig nok, når jeg underviste og vejlede andre, sådan som jeg selv var blevet undervist og vejledet. Jeg lærte børnene at fremsige de kendte, ret skønne bønner, lærte dem at synge salmer og at læse, vel ret godt, men uden at vække andagt ved bøn- nen og uden eftertanke ved læsningen. Det bedste var regningen, hvori jeg selv var mest øvet, men alligevel var min undervisning deri ret ufuldkommen.

Til os var kendskabet til loven om skoleundervisningens forbedring ikke nået. Og hverken provst eller præst bekymrede sig for at underrette skolelærerne derom. Jeg undrer mig endnu over, at den ellers så dygtige provst Ludolph⁶³ Bargum ikke gjorde det, uagtet han dog holdt på, at ret brugelige lærere blev antagne. Også jeg blev eksamineret af ham og det med en stor frimodighed, skønt jeg ellers var meget bly. Det havde sin årsag dels i den ringeagt, som jeg af rygterne om ham havde indsugget mod hans karakter, dels i ligegyldigheden over, om jeg kunne blive antaget af ham eller ej. Jeg traf ham på hans trappe. Han modtog mig med en nedladende medlid- denhed. Han lod mig da komme ind, øjensynligt i den mening snart at finde mig ubrugelig. Men jo længere han prøvede mig, desto ven- ligere og mere talende blev han. Og han lod mig gå med tydelige tegn på agtelse og med den nødvendige tilladelsesattest. Denne be- givenhed gav mig mod til vigtigere foretagender. Jeg tænkte på en- gang også at blive præst. Og hvorfor ikke, da jeg dog troede at be- mærke, at jeg overgik den lærde provst i regning. Dertil var en be-

rømt regnemester dengang i mine øjne et meget højt væsen. Men en gejstlig måtte forstå latin. At lære dette blev nu vigtigt for mig.

Jeg begyndte altså at interessere mig for gamle sprog. Og sådan som det hemmelighedsfulde, der synes at ligge i tallene, vakte min ånd og omgangen dermed gav mig en fordel fremfor andre mennesker og en særlig anseelse, ligeså kaldte nu det hemmelighedsfulde ved de gamle sprog, ved ordenes fremmede klang og bogstavernes særlige dannelse på min videbegærlige ånd. Og jeg ventede at blive anset som en meget lærd mand, når jeg gav mig af med slige ting. Da jeg dog ingen lejlighed havde til at lære de gamle sprogs bogstaver at kende, lavede jeg selv egne bogstaver og skrev dermed mit modersmål. Ja, jeg omskiftede ordenes bogstaver og fik på den måde et kun for mig selv forståeligt sprog frem. Over dette pusleri frydede jeg mig meget, men ødede også megen tid dermed. Havde jeg dengang haft bøger og vejledning til virkelig at lære sprog, havde jeg i denne tid med den spildte møje kunnet lære meget nyttigt. Det kunne imidlertid ikke hjælpe, jeg måtte indse sådanne beskæftigelsers nytteløshed. Og fordi jeg også følte, at mine puslerier var latterlige, skjulte jeg dem for alle dem, hos hvem jeg ventede nogen indsigt. Jeg havde derfor et stærkt forlangende efter bøger, hvoraf jeg kunne få egentlige sprogkundskaber.

Nu traf det sig, at en præst i nabosognet⁰⁷ døde og efterlod en stor bogsamling. Da den skulle på auktion og en fortegnelse over bøgerne faldt mig i hænde, frydede jeg mig. Jeg indfandt mig, købte forskellige af dem, blandt andre Castellios latinske Bibel og havde også gerne villet have Löseken⁰⁸: Wege Gottes. Denne for mig yderst interessante bog fik jeg dog først, da dens køber døde. Også Langens latinske grammatik fik jeg på lignende måde. Men snart indså jeg, at jeg ikke gennem den latinske Bibel var i stand til at lære sproget, og at jeg ikke forstod at bruge sproglæren. Min hidtidige mening, af mig selv at kunne lære alt, viste sig at være forkert. Jeg måtte søge en lærer, såfremt jeg håbede på at komme videre. Den gamle pastor Thue Ravn, der mærkede min hensigt, rådede mig til at lade sagen fare og forestillede mig, at det var umuligt for mig at ville studere. Min arvepart hos mine slægtninge, hed det, ville langt fra slå til til at dække studeringernes omkostninger. Overformynderen skulle også give sin tilladelse, og af ham, som jeg havde gjort mig til fjende, kunne jeg ikke bede om denne tilladelse. Jeg tænkte da på at blive ved skole-

lærerfaget. Men også dette tilfredsstillende mig ikke. Måske havde jeg intet kunne beslutte mig til, om ikke en begivenhed var indtruffet, som åbnede mig en udsigt, hvorpå jeg aldrig havde kunnet tænke. Derom vil jeg siden berette mere udførligt.

*Om nogle begivenheder i hin tid, som skildrer min
sindsindstilling og mit folk, i hvilket jeg levede*

Den begrebernes og meningernes gæring, som på den tid var indtrådt, bredte sig på en måde også ud i folket. Læsende mennesker traf undertiden også på bøger, som bestred de gamle læresætninger. Ved omgang med de dannede hørte denne og hin mangt et ord, som vakte tvivlende tanker. Som overalt skete det også her, at nogle var store på det, når de kunne gøre de gamle meninger mistænkelige eller endda latterlige. Andre derimod tog forargelse heraf. Og da frimureriet på grund af dets hemmelighedsfuldhed syntes særlig mistænkeligt, troede mange, at der fra disse hemmeligheder udbredte sig nye vranglærdomme for at udrydde kristendommen. Men jeg var min gamle tro hjertelig hengiven og blev opbragt på alle dens spottere. Der var i sognet en mand ved navn Rasmus Dahm, der under sin tidligere lærergerning og gennem lidt læsning og omgang med øvrigheds personer og advokater havde samlet sig en del kundskaber. Da denne mand gerne brovtede, så spottede han over Bibel og tro, hvorved han ganske vist lettest vandt en vis anseelse. Nogle venner af ham efterlignede ham. Og det fortørnede mange. Da skete det, at de gennem en retsag vakte den foran nævnte landhandlers modvilje. Denne hævnede sig gennem en spottesang i forbindelse med en daværende skolelærer ved navn Valentin. Da påkom også mig lysten til at lave noget lignende. Og det vandt en slags ros. En anset mand erklærede det for et værk af en vis berømt versemager⁰⁹. Men jeg blev bange, da den angrebne truede med en anklage, og jeg kunne forvente at forblive ukendt. Det blev dog ved truslen.

Som jeg herved viste en slags ærgerrighed, var det samme tilfældet en anden gang, idet jeg opsatte regneopgaver og forelagde dem for andre. Hermed fandt jeg mig dog mindre tilfredsstillet, skønt jeg opsatte mine opgaver rigtigt og ærligt. – Verdensriget havde således vundet megen magt over mig. Og det skulle vinde endnu mere, indtil jeg lærte dets falskhed at kende. Jeg måtte vel først falde, for endelig engang at kunne stå fast. Men Gud ske tak, at den ædle gnist fra

det himmelske lys stedse brændte i min sjæl uden nogen gang helt at udslukkes. Den kæmpede nu mod det slukkende vand, som gennem verdensstormene i stærke bølger skyllede ind over den. Og den havde da liden næring. Men endelig blev den stærk og fortærede selv det slukkende vand og lyste op i skønne flammer, som spredte lys og varme omkring sig.

Allerede omgangen med bøgerne og kristendommen i mit skolelærerembede bidrog meget til min befrielse. Men endnu forførte den utøjlede æresyge mig til falske foretagender, hvortil min situation gav anledning. Tiden for min myndighed nærmede sig. Og af frygt for overformynderens udsugninger gjorde vi anstalter til at gøre øvrighedens deling af ejendommen mellem mig og min bror unødvendig. Jeg besluttede at overgive min bror gården. Da forlangte overformynderen af mig først at overtage den, lade delingen ske og så sælge gården til broderen. Disse vidtløftigheder havde i virkeligheden spillet ham en meget betydelig del af vor ejendom i hænde. Klager over ham blev nødvendige. Og jeg dristede mig til at affatte disse klager. Også en myndighedserklæring fra kongen for min bror blev forlangt. Overformynderen gav ganske vist tilsagn om at ville understøtte ansøgningen om myndighed. At det ikke var oprigtigt ment, måtte vel hans uvilje mod os, klagerne mod ham, som åbenbarede hans egen nytte og tvang ham til tilbagebetaling, og endnu følgende lade formode. Min bror blev udtaget til soldat. Da jeg søgte at befri ham herfor ved min erklæring om at ville studere og afgive gården til ham, gjorde han sig al umage for at mistænkeliggøre denne min erklæring. Vel opnåede han ikke sin hensigt, men min bror måtte tjene et år som grenader⁷⁰ og deltage i et togt til en militærlejr. Imidlertid erklærede regeringen ham for myndig, og jeg blev det efter loven. Vi var altså begge i stand til at handle og forligedes broderligt. Jeg måtte også, fordi delingen havde skullet ske tidligere, erklære mig tilfreds med det beløb, som efter den tidligere skete vurdering kunne tilfalde mig. Det beløb sig kun til knap 550 rigsdaler og ville have været alt for lidt, hvis ikke min bror havde holdt det under hånden givne ord. Men han var ærlig og forblev det, også da hans rådgiver, landhandleren, søgte at bringe ham på andre tanker. Denne var nemlig på mange måder skyld i alle disse fortrædeligheder. Han opmuntrede mig til at skrive klagerne mod overformynderen, endda til at opføre mig uhøfligt mod ham og selv at gøre nogle ikke pæne skridt for

at befri min bror. Og siden hen søgte han også at skade mig. Thi han ville have en kvindelig slægtning indsmuglet på gården, først gennem mig og siden min bror. For hende foretog han sig egentlig alt. Men alt mislykkedes for ham, da hans hensigter forrådtes, og han drev sine påtrængenheder alt for vidt. Havde jeg ikke hørt for meget efter ham, ville jeg meget lettere og bedre have nået mit mål med overformynderen, så egennyttig denne end var. Men nu opirrede jeg ham og gjorde ham til min fjende.

Kære børn, gør ikke oprør mod øvrigheden, selv om I åbent finder jer fornærmet og skadet af den. Omgås ærbødigt og fornuftigt med den. Og den vil anerkende jeres forstandighed og lade retfærdighed vederfares jer. Ofte må øvrigheden for lovens skyld gøre, hvad den egentlig selv misbilliger. Men vredes da heller ikke på lovgiveren. Han kan have ment det meget godt, men han er også kun et menneske. Foresatte er hårde og optræder som herrer, når de undergivne er trodsige. Høje personer har sædvanligt den opfattelse, at småfolk er onde. Gode undersåtter forbedrede oftere øvrigheden end omvendt. Vær gode undersåtter, og I vil da også udbrede det gode opad. Men hav mistro til den, som vil ophidse jer. Han vil sædvanligvis kun herske over jer. Den vise kan vel nok indse de stores store fejl; han beklager disse herfor, men oprøres ikke imod dem. Fraråd al ulydighed, når samvittigheden ikke netop kræver den.

Hvorledes jeg kom til at studere

Mens alle disse begivenheder indtraf i min skolelærertid, forblev mit ønske stadig rettet mod udvidelsen af mine kundskaber. Og selv de fortalte begivenheder forstærkede dette ønske. Thi jeg ville godt engang være i stand til at kæmpe mod slette mennesker, for at redde undertrykte og at modbevise de formentlig fordærvelige nye lærdomme, som efter min mening gjorde de store til slette mennesker. Dertil forekom jeg mig kaldet og i stand. En uerfaren ung mand med gode evner, vokset op i en mørk krog, uddanner sig selv, overgår alle i sine omgivelser, hører megen smiger (ingen kan måle sig med ham), bliver da let stolt og mener at kunne alt. – Mangen én går til grunde på den vis. Mig reddede naturlig blyhed, som Skaberen gav mig som beskytterinde med på rejsen, på den ene side. På den anden side stod du mig bi, himmelske fromhed, du advarede mig strengt, da ære og lyst fristede mig, og husvaledede mig med din himmelske

huldsalighed, når verden var mig gram. Således blev jeg fri for de vildfarelser, i hvilke jeg ellers ville være faldet. I mine stille bestræbelser steg jeg højere op end mangen, der med megen larm vil storme lyk-kens bjergtop. Jeg kunne ikke komme frem med magt, men min brændende lyst til videnskab tilskyndede mig i det stille stærkt til at lære alt muligt. Og nu var tanken om valget af min stand vågnet i mig. At forblive som skolelærer tilfredsstillende ikke mit videbegær. Som landmand ville jeg endnu mindre kunne tilfredsstillende det. Og tilmed var landbrugsarbejdet mig nu meget besværligt, da jeg ikke til stadighed udførte det. Man foreslog mig at finde mit brød som skriver eller handelsmedhjælper, men intet andet end de lærdes liv faldt i min smag. Deres beskæftigelser, deres frihed, deres hele tilværelse var mig lig et himmerig.

De retslærdes eller lægernes stand kunne være indbydende. Men mod de første var en stærk afsky faret i min sjæl. Og lægekunsten syntes mig for usikker. Landmåler ville jeg godt være, men jeg vidste ikke, hvordan man som sådan skulle tjene sit brød. At blive gejstlig var mit højeste ønske. Men hvorfra bestride omkostningerne? Alle påstod, at man ikke uden stor formue kunne forberede sig hertil. Da traf det sig, at en ung mand blev valgt til andenpræst⁷¹ i Åbenrå, der, som rygter gik, uden formue havde hjulpet sig igennem og alligevel erhvervet sig stor dygtighed. Denne begivenhed gav mig håb og mod til at gå den vej. Det drejede sig nu kun om at finde en skole. Hos præsten Ulrich⁷² Petersen i Tinglev blev mange forberedt til den højere skole. Der havde den nævnte gået i skole. Der ønskede jeg at blive optaget. Engang var jeg bedt som fadder hos landhandlerens nabo. Efter måltidets afslutning tog jeg ind til landhandleren, inden jeg gik hjem, for at tale lidt med ham til tidsfordriv, hvad jeg også ellers ofte gjorde. Da jeg nu denne aften var ved godt mod og derfor talte frit og muntert om mine planer, sagde jeg til ham: Jeg havde godt lyst til at studere. – Straks tilbød han sig til at tage med mig til den nævnte unge præst i Åbenrå og tale med ham om mit forehavende, for at erfare, om jeg vel kunne vove at gå den vej med min alder og min formue. Efter kort tid skete det virkelig. Og jeg traf her en mand, som straks ved sin venlige optræden tiltrak mig sådan, at jeg aldrig troede at kunne finde hans lige. Da han erfarede mit ærinde, lå det ham alligevel fjernt på nogen måde at afskrække mig. Til gengæld billigede han mit forehavende og erklærede, at jeg, når jeg

i sandhed havde lysten, også nok kunne nå mit mål, og at min formue også ville slå til, når jeg ville være sparsommelig og arbejdsom. Ubeskrivelig glæde gennemstrømmede mit sind. På min ledsagers anmodning viste han sig rede til foreløbig at give mig en bog og nogen vejledning. Jeg lærte deraf efter hans anvisning alt grundigt. Og efter at jeg havde været nogle gange hos ham, dristede jeg mig på min vejleders råd til at anmode om antagelse og undervisning hos ham. Efter en begyndende vægring og nogen ventetid opfyldte han min bøn. Det blev besluttet, at jeg skulle afvente den tid, da jeg havde udtjent som skolelærer, og så komme til købstaden og helt hengive mig til studeringen. Inderlig glad blev jeg og længtes nu kun efter den tid, da jeg alvorligt kunne begynde med sprogene. I mellemtiden forberedte jeg mig, så vidt gørligt. Og udbyttet heraf var ikke uden værdi. Min lærer regnede med, at det omtrent havde været så meget som et kvart års fuld læsning. Jeg troede dog allerede at have fattet såre meget og i løbet af ganske kort tid at kunne være færdig med alt. Men jeg skulle siden erfare, at studiets vej er længere, og at man aldrig når til vejs ende. Men hvor godt er det, at man ikke kender vejens længde forud, når man begynder på noget stort og tror sig målet nær. Man ville ellers blive modløs og ikke få begyndt.

*Nogle betragtninger med henblik på skridtet fra
de udannedes til de dannedes stand*

I borgerlig henseende deler man et udviklet lands indbyggere i de højere og de lavere stænder og i en middelstand. I nogle lande gives der næsten ingen middelstand, men kun herrer og tjenere, af hvilke de første kun byder – enten gennem deres fødsel eller deres rigdom –, medens de sidste formedelst deres fattigdom alene må lyde og arbejde. I mit kære fædreland findes en lykkelig middelstand, i hvilken tilpas velstand med arbejdsomhed beskytter menneskene mod underdanig nedværdigelse og herremandens stolthed. Og derfor lever her de ædleste mennesker. En sådan middelstand virker også meget velgørende både opad og nedefter. Det er dog svært at trække grænselinjen mellem stænderne. Kun når et menneske ikke står grænsen alt for nær, ved man med sikkerhed, hvor han hører hen.

Det er ikke rigtigt at regne landmandens stand til de lavere og udannede stænder som helhed. En meget stor del af bønderne hører ganske vist derhen, men mange er med meget større ret at regne til

middelstanden og til de dannede. Vil man kun se på klædningen og den ydre finhed, hører en landmand sjældent hertil, men i forstandighed, indsigt og ærlighed overgår i sandhed mange landmænd dem, der vil regnes til de dannede stænder. Dette véd manden i den højere stand ikke, fordi han altid bedømmer landmanden ud fra fordomme. I de højere stænder gives der vist mere af skadelige fordomme end i middelstanden. Den, der har lært begge, høje og lave, at kende, dømmer her nok rettest.

Jeg hørte til de mest fremmelige landmænd, inden jeg betrådte min videnskabelige bane. Og jeg vurderer min stand højt og det med rette, selv om jeg ikke vil fragå, at jeg undertiden overvurderede den. Her findes, tænkte jeg, mennesker, som i sandhed frygter Gud og gør ret og skel mod alle. Hvad de nyder, fortjener de i deres ansigts sved. Og de betaler i virkeligheden dyrt for den beskyttelse og undervisning, som de får fra de andre stænder. Her er sparsommelighed og flid, uden hvilke det almene snart ville gå til grunde. Her er mådehold og ærbarhed. I de andre stænder ser man kun ødselhed og naragtig nedværdigende pragt. Sådanne tanker havde jeg og dermed det fortsæt at forblive ved min mådeholdne, enkle levevis, og når jeg havde tilendebragt min uddannelse, da at vende tilbage til det stille land og det landlige liv. Skønt mine tanker siden hen erholdt mangt et stød og ændredes, blev de dog i hovedsagen de samme og er det endnu, selv om jeg lader de andre stænder vederfares retfærdighed. Jeg har nemlig erfaret, at dér også lever mange fortræffelige mennesker, og at deres levevis er en følge af deres kår. Lige så stærkt indså jeg, at landmanden burde være meget bedre, end han er. Thi blandt mine værdsatte bekendte opdagede jeg også mangan én med store fejl. Og jeg måtte foragte den, jeg tidligere havde set op til som et fortræffeligt menneske og værdsat og elsket som en ven. Min onkel Mads Paulsen ærede jeg som en virkelig dannet mand. Han frygtede Gud og øvede ret og dømte ikke blot rigtigt om mange ting, men kunne også lære af bøgerne. En sådan mand var også min bror. Han ville være blevet et meget dannet menneske, hvis han havde modstået fristelsen til umådehold.

Især lærte jeg at agte mangan kvinde. Og jeg må tilstå, at jeg hos højerestående ikke har fundet en sliq dannelse. Thi disses fine sæder, glatte ord og al den slags, selv deres belæsthed blev mig foragtelig, så snart jeg fandt, at de manglede fornuftig tro og ægte fromhed.

Sligt fandt jeg derimod hos mangan jævn bondekone. Men bondekvinden bliver også gennem sin stilling lettere ædel og from end hine fornemme fruentimmer. En pige på landet kommer, når hun er af god familie, tilpas meget i skole og bliver dér for det meste kun undervist i religion. Og er hun ikke fra naturens side forsømt, så kender og føler hun, især når hun siden hen videre dannes af en from præst, kristendommens sandhed. Hun bliver for eftertiden fast herved, arbejder og véd ikke af nogen smiger. Hun indtræder i ægtestanden og har som husmoder mangan bekymring. Men fromheden forbliver hendes leder og trøster. Hvor bliver hine fornemme fruentimmer ikke misdannet og fordærvet! Når jeg har erfaret sligt, tænker jeg på mine forestillinger om landmandsstandens fordele med anerkendelse. Men jeg må også bekende, at jeg ved min udtræden af min stand intet havde vundet for min livslykke, hvis viden havde været mindre tillokkende for mig. Men jeg ved også, at denne tilbøjelighed ville have forstyrret min lykke ved kun at kunne være en dygtig og tilfreds landmand. Jeg måtte da gøre de erfaringer, jeg har gjort, for at blive vis. Således, mener jeg, sørger Forsynet for enhver, at han bliver ledet gennem verden, som det passer til hans evner og tjener til hans sande velfærd. Kun den blev ulykkelig i sin stand, der i stedet for at stile mod det høje og gode kun havde jordisk lykke til mål. Jeg valgte hurtigt det første, selv om jeg længe ikke var i stand til at gøre mig et tydeligt begreb herom.

Om kristentroens og kristenlivets tilstand i verden, da jeg begyndte at forberede mig til præstestanden

Jeg havde nu foran mig en vid og endda meget ujævn mark at gennemvandre. Og hvis den ikke havde været hyllet i tåge for mine øjne, hvorved dens ujævnheder forblev skjulte for mig, havde jeg næppe vovet at betræde den. Jeg troede nemlig at stå på en fast og jævn grund og tænkte ikke, at grunden nogetsteds kunne være sumpet og usikker, men ventede i det højeste kun at skulle bestige nogle små højdedrag, for at nå op på den højeste erkendelses skønne bjergtop. Det fandt jeg dog helt anderledes. Det var nemlig en tid med de stærkeste gæringer i de højere videnskaber, da jeg begyndte at beskæftige mig med dem. I lærdommens sale og i bøgerne blev den kristne tro dengang rystet i sine grundvolde. Troen på materialismen og gudsfornægtelsen havde bredt sig fra Frankrig, hvor gudsyrdelsen endda

en tid blev indstillet, og fra England til Tyskland. Men her og i mit fædreland virkede disse vildfarelser ikke så meget. Derimod blev tilliden til den Hellige Skrift meget svækket i disse lande gennem de grundige undersøgelser af den. Tvivl om al erkendelse, som især gjorde sig gældende i England, fremkom her stærkere. Og den strenge bedømmelse fra alle videnskabers side gjorde Bibelen ualmindelig usikker. Jesus Kristus var for mange ikke mere den hidtidige Frelser og menneskers ubedragelige Lærer. Han var til gengæld hos mange nedværdiget til en almindelig verdslig religionsstifter. Således miskendte man højden og dybden i hans lære og hyldede tidsånden mere end den guddommelige ånd, som udgik fra evangelierne. Heraf anerkender man tidsåndens magt, og hvor svært det er at modstå den. Det var nemlig ingenlunde sådan, at ikke også mange ædle i hin tid følte det guddommelige i evangeliet. Men tidsåndens magt neddæmpede følelsen. Men også tidsånden, selv om til dels skadelig, virkede ikke desto mindre til held for de kommende slægter. Det var en ildprøve, af hvilken ren sandhed engang skulle fremgå. Enkelte moralsk stærke mænd holdt stand mod den gennem tidsånden skabte fordærvelse af sjælene. Troen vaklede. Og sand tro løb fare for at blive forkastet sammen med overtroen. Da brød også umoral ind og ringeagt for al gudsdyrkelse. Alle bud blev betragtede som kun menneskelige. Og disse kunne, mente man, da forandres og forbedres af mennesker. Ydre finhed i optræden steg til det højeste. Men oprigtighed, dydens væsen, tabte sig. Man hørte snart fromme taler. Men andagten forsvandt. Man priste kyskheden og mådeholdet i de skønneste udtryk, men disse dyder selv fandt man ikke, mindst hos deres lovtalere. Budenes guddommelige anelse var nemlig forsvundet. Da fremtrådte ganske vist den vise i Königsberg⁷³. Hans samvittighedslære var ophøjet og streng, men i stedet for – som evangeliet – at opløfte menneskesjælen til Himlen, skulle den give menneskesjælene kraft til at løfte sig selv. Og det måtte mislykkes, thi det var den forkerte rækkefølge. Denne kraft må vi få fra det høje. I dalen hjælper kikkerten dig intet. Er du derimod løftet til det høje, da ser du allerede med blotte øjne i det fjerne, om disse ellers er sunde.

Denne her skildrede ikke blot frie, men frække brug af forstanden og det dermed forbundne ikke blot frie eller frikristelige, men derimod frække liv bredte sig fra hofferne og de store byer til de mindre og ud på landet. Og ungdommen, især de såkaldt dannede stæn-

ders ungdom, blev ukristeligt opdraget og spottede selv over tro og lære. Thi den gamle, strenge, gudfrygtige opdragelse blev forvandlet til en let, om ikke just letsindig. Da voksede en slægt op, som fandt behag i halv visdom og fræk snusfornuft og uden sky hengav sig til lasten. Og i dette samfund skulle jeg nu indtræde. Gud være lovet, at jeg ikke mere var helt barn. Da ville jeg med mine stærke lidenskaber have været fortabt. Læremetoden, som dengang rådede, var i overensstemmelse med tidsånden løs og luftig. Man tænkte lidet på virkelig soberhed, men mere på masseviden. Men Gud ske lov, jeg havde sans for grundighed og blev da også vejledet hertil. På den måde kunne jeg nogenlunde undgå tidens fordærvelige indflydelse, tilmed da jeg for det meste levede og måtte leve lidt afsondret. Min lærer var også en meget forstandig mand, som ikke uden forsigtighed gjorde mig bekendt med tidens tone. Dog helt fri af denne kunne jeg ikke forblive. Det ville også have været forkert, da jeg uden erfaring om den ikke ville have kunnet bekæmpe den. Jeg står nu dér, hvor jeg skal begynde at beskrive min højere uddannelses egentlige forløb.

Min højere uddannelses historie

Overgangen fra landlivet til bylivet

Digteren priser landlivet højt. Og byboen og den fornemme holder det mest for sandt, hvad digterne siger herom. Men den arbejdende landmand véd intet herom. Var han digter, ville han ligeså prise bylivet. Og byboen og den fornemme ville ikke tro ham. Enhver mener, at den anden stands liv er skønnere og lykkeligere end ens egen. Thi hos den fremmede ser man kun den behagelige side og føler ikke dets tryk som sit eget. Forandring fryder, indtil den bliver sædvane.

Jeg gik med glæde til byen og troede at gøre et fortræffeligt bytte. I stedet for det trykkende arbejde, tænkte jeg, fik jeg nu ro. I stedet for stadig at leve under fri himmel i regn og kulde og i den åbne lade kunne jeg nu mere tilbringe min tid behageligt i et rent, tørt og varmt værelse. Jeg ville fremtidig stedse være pænt og rent påklædt og stadig kunne tilfredsstille mit forlangende efter bøger og kundskaber. Ganske vist var det sidste en stor vinding for mig. Jeg ville nemlig aldrig være blevet en god landmand, da jeg var for hengiven til kundskaberne. Derimod lærte jeg også, at de højere stænders liv har sin store plage, hvorom landmanden intet véd. Den højere klasses tvang i byen er byrdefuld, især for dem, som ikke er vokset op under den. Og det legemlige velbefindende, som det legemlige arbejde fremmer, går alt for let til grunde i fritiden. Livet i den frie natur er sundt, men ånden fornemmer ingenlunde naturens skønhed, når man lever som arbejder i den. Jeg vidste intet om de mange naturglæder, så længe jeg levede i naturen. Da jeg bagefter blev gjort opmærksom herpå, kunne jeg nok fornemme dem, men jeg måtte bestride, at landmanden fornemmer dem.

Altså, jeg forlod landet og gik til byen med skønne drømme om min forestående lykke. Kun så vidt begrænsedes min mening herom, at jeg godt ville have levet det drømte liv på landet. Jeg havde nemlig allerede mærket, at livet blandt byboerne ville pålægge mig en

temmelig besværlig tvang. Omgangen var finere end på landet. Og det blev mig meget svært at vænne mig til denne finhed. Jeg stødte an mod det vedtagne ved hver lejlighed og gjorde mig latterlig. Og når jeg følte dette, blev jeg skamfuld og modvillig over de mig så besværlige manerer. Jeg blev da indbildsk nok til at mene, at jeg gennem kundskab og lærdom, som jeg ville erhverve mig, igen ville beskæmme alle, der overgik mig i ydre finhed. Og tilmed holdt jeg mig tilbage, ville beholde min sædvanlige landlige påklædning og slet ikke bekymre mig om noget bekendtskab, indtil jeg engang kunne fremtræde som en meget lærd mand. Jeg blev anbragt i huset hos en gammel enke⁷⁴ og forsynet med levnedsmidler hjemmefra undtagen middagsmaden. Sommeren i mit toogtyvende år opholdt jeg mig dér i et gammelt kammer, og jeg havde det temmelig roligt. Men da der ingen ovn var her, måtte jeg tilbringe den følgende vinter i dagligstuen. Enken ernærede sig ved lysestøberi og lidt gæstgiveri, hvortil hun selv tillavede drikkevarerne. Derfor var stuen meget urolig, og til at begynde med kunne jeg kun læse lidt. Men vænnet til det mærkede jeg siden sjældent, hvad der foregik i stuen, og formåede at rette min opmærksomhed bort fra alt hen til min bog. Kun når jeg hvilede, hørte jeg samtalerne af dem i stuen. Således iagttog jeg også denne stille, godmodige, men dog noget forfængelige gamle Anna. Hendes liv, som hun levede sammen med en tjenestepige, var meget enkelt. Pigen havde røgten af en ko, bryggen og brænden og vasken at passe, hun selv kogte maden, støbte lys, solgte sine varer i det små, skænkede for gæsterne og spandt, når der var tid til det. Men hun var også from, besøgte flittigt kirken og sad om søndagen også ved sin salmebog og postil efter gammel skik. Men hendes øvelser af den art syntes mig ofte lidet andægtige og frugtbringende, thi midt i læsningen så hun ofte gennem vinduet efter de forbigående gamle og unge folk og gjorde ofte bitre bemærkninger om deres påklædning. Det var dog mere en følge af hendes selvglæde og hendes stille, enkle liv end af bitterhed og misundelse mod andre. Hun gjorde nemlig meget godt mod andre, som begærede hjælp af hende.

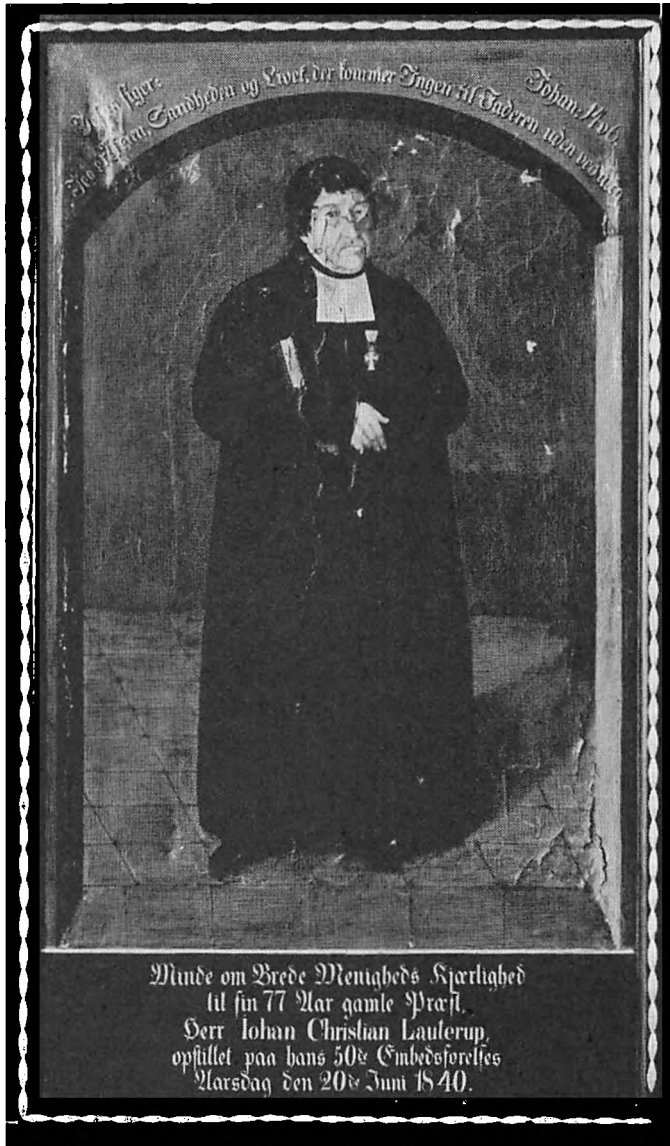
Her opholdt jeg mig nu den meste tid i det første år, undtagen når jeg gik til min lærer. I dette stille hus var der ingen lejlighed til at lære fine sæder. Men desto mere vandt jeg i kundskaber. Jeg hang egentlig for meget ved læsning, hvis jeg skulle forblive rask.

Snart efter min ankomst blev jeg syg. Ondartede bylder brød frem

på kroppen og jeg følte trykken i maven. Men straks sørgede den gamle som en mor for mig, så jeg blev rask igen. Ja, hun sørgede på den måde for mig ved enhver lejlighed. Jeg måtte derfor prise hende. Men meget mere fandt jeg i min lærers hjem, hvor ægte, dannede mennesker tiltrak mig stærkt gennem deres sande menneskelighed. Hvad dette hjem kom til at betyde for mig, skal jeg siden fortælle. Først må jeg berette lidt om disse ædle mennesker, deres livsindstilling og deres skæbner hidtil. Derigennem lærer man også, hvorledes mennesket ved guddommelig ledelse bliver det, det skal, nemlig godt, når det forstandigt søger at benytte denne ledelse.

*Om præsten Johann Christian Laurrup,
min lærer, og hans hjem*

En landmands søn i landsbyen Lovtrup⁷⁵ omkring 2 mil sydvest for Åbenrå blev for omtrent 100 år siden stifteren af en berømt præsteslægt, som kaldte sig efter denne landsbys navn. Han var grebet af en ædel lyst til at studere og forkynde det guddommelige ord. Og han overvandt de besværligheder, som dengang især stod den unge mand af den lavere stand i vejen, når han ville hæve sig over sin stand. En efterkommer af ham var præst i Ensted⁷⁶, en mil syd for Åbenrå. Han havde flere sønner og døtre. To sønner gav sig til handelen og blev berømte købmænd i det sydlige Frankrig. En søn ved navn Christian studerede teologi og var længe præst i landsbyen Tyrstrup⁷⁷, som ligger meget nær ved en brødremenighedsby. Men Christian var dog elsket og afholdt af alle her. Han forstod nemlig at være alt for alle uden at slå noget af på sine egne overbevisninger. Dybt kendskab til kristendommen og til mennesket sammen med menneskekærlighed og rolig besindighed satte ham i stand til at blive en sådan præst og således at kunne virke med velsignelse for alle. Hans søstre bleve gifte med gode mænd af folket. Én af dem, Christiane, var svag på fødderne, men foretrak dog at blive en brav jævn mands kone, skønt hun vel ellers nok havde kunnet leve af understøttelse. Thi det er sikkert højt ubehageligt for en forstandig kvinde engang som gammel at ligge til byrde. Hendes mand ernærede sig ved en lille handel og et håndværk, hvorved han blev kendt og agtet i gode familier. Først nedsatte de sig som gæstgiverfolk i landsbyen Hjordkær⁷⁸, og her fødtes dem sønnen Christian. Gæstgiveriet må vel dog være blevet den svage kone for byrdefuldt. De drog

*Johann Christian Lantrop, sognepræst i Brede
(maleri af Hans Andreas Kier i Brede kirke).*

nemlig snart herfra til Tinglev⁷⁹. Her førte de et såre stille liv. Deres ordenssans, flid og sparsommelighed sikrede dem deres udkomme. Her voksede den lille Christian op og udmærkede sig ved lærenemme og god opførsel. Derfor optog præsten Ulrich Petersen, der kom hertil og både på grund af sine omstændigheder og sin lyst holdt mange elever⁸⁰, ham gerne blandt disse, da han var fyldt 12 år. Han nød præstens undervisning i 6 år. Så drog han til hovedstaden for at studere. Men da der ikke lige straks åbnede sig gode udsigter for underholdet og han tilmed var fattig, måtte han igen tage hjem. Han fandt her et godt udkomme i en velhavende mands hjem i Tinglev, hvor han var huslærer i 3 år. Han arbejdede også meget for sin egen uddannelse og blev mere end moden nok til universitetet. Imidlertid, hvor sørgeligt det end syntes, at han blev tvunget til at vende hjem, var det egentlig til fordel for ham. Den nyde undervisning i pastor Ulrich Petersens hjem havde nemlig været temmelig ufuldstændig. Præsten var et fattigt, af provst Balthasar Petersen i Tønder⁸¹, opdraget barn. Han havde hos ham, den herskesyge, kun lært, hvad han opgav og var ikke blevet tilstrækkeligt kendt med oldtiden. Siden havde han dog set sig videre omkring. Men da grundlaget manglede, blev hans lærdom ikke, som man siden hen krævede. Stridigheder med en afsat forgænger førte ham ind i adskillig fremmed beskæftigelse. Og da han tilmed havde indsøgt den falske grundsætning, at man ikke måtte tvinge eleverne, gik det meget uordentligt til i hans institut. Christian og hans ven Peter Outzen Boisen, som siden blev biskop i et lille stift i landet, lærte meget på egen hånd. Men de blev ofte forstyrrede af de andre. Og mangelen på den nødvendige hjælp og vejledning bevirkede, at de langt fra kom så vidt, som de havde kunnet og skullet. Denne mangel vidste Christian nu at erstatte i det stille, flittige liv i nævnte hjem, tilmed da han gennem bekendte og venner fik bøger og efterretninger om det højere skolevæsens stand. Med faste grundsætninger, solide kundskaber og med en rigtig plan for sine kommende studier gik han så efter 3 år atter til hovedstaden. Nu var lykken ham gunstigere. Han kom snart i en ædel og fornem mands hus og blev dér opdrager af dennes eneste søn, en stille, lydige og godmodige dreng. Vel krævede hans samvittighedsfuldhed den mest trofaste pligtbefyldelse i dette embede, men alligevel søgte han undervisningen på universitetet flittigt og erhvervede ved sin flid de fleste kundskaber. Især øvede han sig i udlægning af den

Hellige Skrift, hvad der blev hans kæreste beskæftigelse. Heri opnåede han en ikke almindelig færdighed. At han kom ind herpå, havde måske sin årsag i den stedfindende omvæltning. Det var jo nemlig den tid, da det gamle lærebegreb blev angrebet af mange, og derved opstod der en omvæltning i trosmeningerne. Christian blev gennem de nye skrifter en tvivler og kom endda i vildrede med den tidligere meddelte gamle tro. Han søgte altså flittigt selv efter sandheden i skriften. Og hans umage var ikke forgæves. Han arbejdede sig med ufortrødent mod igennem fejltagelserne og tvivlens mørke, til han så dagens lys opgå i sin sjæl. Han havde derved også opnået den herlige færdighed med lethed, klarhed og en hjertelig følelse at meddele sine klare og begrundede overbevisninger til andre. Ja endnu mere, han havde den samme færdighed i flere sprog, fortræffeligt og skønt. Da han endnu ikke var 28 år, gik han op til eksamen, først i hovedstaden og derefter i vor provinshovedstad⁸², og blev begge steder anerkendt og erklæret for én af de dygtigste og kundskabsrigeste kandidater. Andenpræsteembedet i købstaden Åbenrå var lige blevet ledigt. Han blev stillet til valg og valgt, tiltrådte stillingen og lærte med almindeligt bifald og megen velsignelse. Og den blyhed, som var en følge af hans udståede trængsler, fortog sig efterhånden, skønt den endnu længe ofte gjorde ham ængstelig. Men netop hans genvordigheder og fattigdom havde holdt ham til hans bøger og videnskaberne, mens andre frydede sig ved verdslige selskaber. Derfor var han også meget mere fortrolig med bøgerne end de og ligeså med deres ånd og med Gud og den højere verden. Og forstod hine end bedre at indpasse sig i verden end han, formåede han til gengæld gennem sine åndelige taler at løfte menneskenes sind.

På den tid havde den lære, som sætter lyksaligheden på jorden som menneskehedens højeste mål, ikke mistet sit herredømme. Derfor var også klogskaben, som ved denne lære må være den højeste dyd, i største anseelse. Christian var vel ikke just forblevet fri for denne vildfarelse og optrådte derfor også noget i overensstemmelse med denne lære. Men da hans ånd alligevel så ud over lyksaligheden her, skadede denne optræden ham ikke meget, idet han kun værdsatte nogle af klogskabens regler højere, end de fortjener. Han forblev en ædel, menneskevenlig mand og øvede såre meget godt. På hans liv, hans genvordigheder, hans stræben har jeg ofte måttet tænke

med inderlig deltagelse. Og bestandig har derved min agtelse for ham tiltaget.

Der levede en håndværkerfamilie i Tinglev, da Christian Laustrup voksede op. Den udmærkede sig meget ved dygtighed og retsindighed. Dens valgprog var: Uretfærdigt gods er uden velsignelse og forsvinder hurtigt. Men er du ærlig og godgørende, da frygt ingen nød. Gud står dig bi! – Flere brødre og søstre udgjorde familien. Brødrene blev meget dygtige håndværkere, søstrene trofaste kvinder. Anna⁸³ hed én af dem. Hun var fra naturens hånd særlig rigt udrustet. Hendes åndsevner var enestående, men hendes hjerte var også særdeles ædelt. Hun havde erhvervet sig stor dygtighed i alle sit køns beskæftigelser. At en sådan kvinde var velset i præstens hus, var ikke til at undres over. Men hun kom også meget gerne dér. Hun søgte nemlig åndelig underholdning og undervisning. Hun blev da gennem samtaler og læsning af gode bøger en dannet kvinde i ordets bedste forstand. Hun kom også meget i den mands hjem, hvor Christian var huslærer. Og han underholdt sig meget med hende og beundrede hendes forstandighed og hendes mangfoldige dygtighed og værdsatte også hendes ædle hjerte meget højt. Også i hendes hjerte opstod en særlig agtelse for denne fortræffelige unge mand. Og i begges hjerter må vel også ønsket være opstået engang at leve sammen i ægteskab. Kom det ikke just til tydelige gensidige erklæringer herom, tænkte dog begge derpå. Og da Christian ikke indlod sig i forståelse med andre kvinder, så afviste også Anna i de 5 år, Christian var i hovedstaden, alle ægteskabstilbud, for i det mindste selv at forblive sin Christian tro. Da han nu var forsørget, tænkte han: God og forstandig og dygtig er pigen, som ingen anden, jeg har truffet. Hun har bestemt sig for mig og afvist alle andre for min skyld. Er hun også nogle år ældre, ånden er hovedsagen. Måske lever jeg kun kort, og hist at finde en ægtefælles ædle ånd gør dobbelt salig. Han tog hende altså til sin hustru. Og de levede meget fornøjet sammen. Anna var ham en livsledsagerinde, som han kunne ønske sig efter sin stilling, uddannelse og livsindstilling. Efter et par år skænkede Gud dem også en datter⁸⁴. Og deres lykke var meget stor.

Om min omgang med min lærer og hans familie

Vel fik jeg kost og logi i nabohuset hos den gamle og gode Anna, men jeg besøgte min lærers hjem, så meget jeg kunne og måtte, thi her

Fru pastor Laurtrup.

alene fandt jeg sand underholdning og tilfredsstillelse af mit videbegær. Mange var de timer ikke, i hvilke jeg fik egentlig undervisning. Og disse var heller ikke fastsatte. Min lærer havde nemlig som præst såre meget at bestille⁸⁵, især da den gamle provst blev svagelig. Han måtte forrette alt for ham udenfor hjemmet og kirken og også undertiden prædike for ham. Det var for meget, da han selv næsten hver søndag skulle holde 2 gudstjenester. Derfor kunne han kun skænke mig liden tid. Og der gik flere gange flere uger efter hinanden, i hvilke jeg ikke fik en eneste time undervisning hos ham. Men jeg arbejdede selv efter hans anvisning. Og når jeg blev forlegen, kunne jeg altid gå til ham og få hjælp. Meget ofte opsøgte jeg hjemmet i skumringen for at tale med ham om dette eller hint og for at tilbringe min fritid behageligt og nyttigt. Her blev så mine begreber rettet, min natur mildnet, mit hjerte forædlet og mit sind stemt. Præsten og hans hustru talte nemlig med mig om Gud og guds frygt, om vise og ædle mennesker og om moral og dyd. Ofte tog han sin cither og spillede på den til en skøn sang, som han og hans hustru sang sammen. Slig smuk og

korrekt sang havde jeg aldrig endnu hørt. Den greb mig i mit inderste. Det sprog, jeg hørte her, var ligeledes smukt og rigtigt. Og jeg vandt i udtryk og betoning i min tale forunderligt meget. Desuden blev jeg gennem alt dette stærkt tilskyndet til at danne mig i enhver henseende. Jeg følte nemlig, at jeg stod uendelig langt tilbage for disse gode mennesker. Men deres kærlighedsfulde omgang, deres skånsel af min æresfølelse og den forsigtige omsorg for at vænne mig til en pæn optræden, alt var så gunstigt for mig, at jeg i kort tid vandt forunderlig meget, ganske vist ikke fine manerer, det tilsigtede man ikke, og dertil havde jeg heller ikke kunnet og villet lade mig danne. Men til den anstand, som vidner om den redelige og gode ånd, blev jeg tilskyndet. Min tanke blev skærpet og rettet.

Jeg ytrede den tanke, at jeg satte læren om menneskenes forløsning ved Kristus og altså også ham overordentlig højt. Men man mente nu, at mange nedsatte denne lære. – Præsten svarede: Jeg ville nu blive nærmere bekendt med disse læresætninger. Og skete det også, at mine begreber om Kristus da ændrede sig, skulle jeg dog ikke frygte, at jeg derved skulle miste noget. Jeg ville tværtimod vinde noget i min tro på ham. – En anden gang kom talen på forskellighederne i trosopfattelserne. Da hørte jeg det for mig vigtige ord af ham: Således som der ikke findes to mennesker, som ser helt ens ud, fandtes der heller ikke to mennesker, som var eller kunne være af samme mening om alt. Troen stod ikke i vor magt. Derfor dømte Gud ikke efter troen, men efter den oprigtighed, hvormed vi troede og handlede. – Denne tale var for mig særdeles bemærkelsesværdig, og den ændrede, efterhånden som jeg lærte at indse dens rigtighed, min tidligere forestilling om rettroenheden. Min forundring over, at kun så få havde den rette tro og kunne blive salige, som jeg hidtil mente at måtte antage, hørte op. Og min sjæl blev sødt beroliget. Nu havde jeg heller ingen frygt mere for nye lærdomme, thi jeg var tryk for troens skyld. Når jeg ærligt granskede og tænkte, ville jeg ikke blive fordømt. Men snart opkom i mit sind andre tvivl og betænkeligheder, om hvilke jeg siden skal tale. Min vise og ædle lærer vidste dog stadig at berolige mig. Og på den vis var omgangen med ham såre gavnlig for mig. Ikke blot min ånd vandt meget herved, men også min optræden, og jeg blev derved samtidig bevaret for selskaber, som kunne være blevet farlige for mig.

Genstande og metoder i den af mig nyde undervisning

De genstande, i hvilke jeg blev undervist og hvormed jeg ellers efter anvisning beskæftigede mig, var følgende: Tysk, latin, græsk og hebraisk sprog, geografi, verdenshistorie og naturhistorie, endelig også psykologi og filosofi og lidt kirkehistorie og tros lære. Videre blev der ikke opgivet mig noget. Og hvad jeg foretog mig for uden disse ting, gjorde jeg kun af egen drift. Geografi og historie drev jeg også mest alene, ligesom jeg også læste mangan latinsk forfatter for mig selv. Det værste var, at jeg ikke havde nogen rigtig plan og intet bestemt arbejde for hver dag og hver time. Med megen omhu måtte jeg lære den latinske grammatik efter Schneller. Ved siden af læste jeg Nepos' levnedbeskrivelse og Gedikes læsebog og opløste alt heri omhyggeligt efter grammatikken. Det skaffede mig efter kort tid en klar indsigt i det latinske og det tyske sprogs bygning og overhovedet kendskab til rigtig stavning og udtale. Snart gik jeg til Gedikes udvalg, Curtius Rufus' skildring af Alexander den Stores liv. Men derfra oversatte jeg nu ikke mere skriftligt, som jeg havde oversat Nepos. Cæsars værker læste jeg for mig selv. Men meget deri forblev mig endnu dunkelt. Jeg arbejdede mig ind i skrifternes forståelse ved sammenligning. Da disse gamle skrifter var så svære at forstå for mig, forblev sproget hovedsagen for mig. Af deres indhold fattede og beholdt jeg i lang tid kun meget lidt. Alligevel havde jeg en stor fornøjelse af disse skrifter. Jeg foresatte mig, intet skrift at læse i oversættelse, som jeg siden håbede at kunne læse i grundsproget. Snart blev romernes værker lettere for mig, og min fornøjelse ved dem voksede. Den romerske historie ville imidlertid aldrig ret smage mig. Folket syntes mig alt for erobryngslystent og hårdt. Og deres overtro forblev mig stadig højt anstødelig. Sædvanlig var jeg partisk imod romerne og bedrøvet over, at karthagerne, grækerne, gallerne og andre folk sådan skulle undertrykkes af dem. Noget bedre syntes jeg om deres digtere, talere og vise, skønt ikke helt. Kun Marcus Aurelius blev mig kær, fordi han åbenbarede et renere hjerte. Jeg læste dog ved hjælp af min lærer kun udtog af Livius, Cicero, Terentius, Sallust, Crispus, Ovid, Marcus og Flaccus. Han søgte at gøre alt så tydeligt og klart for mig, som det var ham muligt. Og jeg blev temmelig fortrolig med sprogets ånd. Kun for sent begyndte jeg at skrive det. Der manglede vejledende bøger hertil. Derfor oversatte jeg kun sammenhængende opsatser til latin. Og da han rettede disse

meget omhyggeligt, erhvervede jeg en ikke ringe færdighed og sikkerhed heri. Det første år var ikke gået, før jeg begyndte at indøve det græske sprogs formlære efter den Halle'ske grammatik. Da blev det mig en stor fornøjelse at læse evangelierne og påhøre min lærers forklaringer og bemærkninger herom. Da han var fortrolig med skriftens udlægning, blev der mig herved meddelt mange begreber, hvorved den senere tilegnelse af fortolkningen blev mig meget letter. Jeg har altid følt det mærkeligt, hvorfor man finder skriften så svær at forklare. For mig har dette altid været let. Men måske har min første lærers forklaringer bevirket dette. Nu længtes jeg kun efter det hebraiske sprog. Og snart tillod min lærer mig at begynde dermed. Michaelis' sproglære blev anskaffet, Reineccius' Bibel og nogle ligeledes. Og det særlige, barnlige og ejendommelige ved dette sprog og kærligheden til Bibelen fængslede mig meget. Med vejledning læste jeg Første Mosebog, Salmerne og meget af Esaias. I det Nye Testamente læste jeg også Apostlenes Gerninger og nogle breve. Meget gennemgik jeg dog på egen hånd, så godt det lod sig gøre. I øvrigt modtog jeg kun lidt undervisning i græsk, da min lærer ikke havde øvet sig meget deri, dels fordi dette sprog ikke havde været meget anset i hans ungdom, dels fordi han siden hen ikke havde haft tid til at fortsætte dermed. Stroths og Gesners Udvalg og Sokrates' Tanker af Xenophon var alt. Og selv det læste jeg ved hjælp af en degn⁸⁰. Det var mine arbejder i de 3 år, jeg levede i Åbenrå, hvortil jeg fik hjælp. Men ellers læste jeg mangan bog og øvede mig i allehånde åndelige beskæftigelser, hvorom jeg vil berette i det følgende, da disse arbejder især ledede mine tanker.

*Om mine slægtninge og tidligere bekendte
og mit forhold til dem*

Det varede ikke længe, så opdagede jeg, at de meninger og begreber, jeg forud havde haft fælles med mine slægtninge og bekendte, nu syntes mig på mange måder falske og forkerte. Derved og ved at have omgang med dannede mennesker var jeg indbildsk nok til at mene, at de intet ret forstod, og at jeg derfor måtte belære dem i alt. På den vis fordrejer en smule kundskab let den uerfarnes sind og opblæser ham. Der var opstået en uoverensstemmelse mellem den oven omtalte landhandler og min onkel. Den nævnte var stadig mig og min bror noget værd. Derfor hørte vi gerne på hans kritiske udtalelser. Og jeg lod

mig forlede til at tale imod min onkel og skrive et brev. Skammeligt misbrugte han dette til at stifte uforsonlighed mellem ham og mig. På den anden side søgte han at forlede min bror til at unddrage sig sin pligt over for mig, sikkert for at berige sin niéce. Også bevægede han mig og min bror til at true min onkel til at love os endnu en sum penge som arv. Det skete også, fordi andre fandt det rigtigt. Jeg mente stedse at handle viist, idet jeg fulgte hans råd. Men det er et bevis på min onkels godhed, at han til trods herfor vedblev at værdsætte mig og have mig kær. Men endelig åbnedes vore øjne, og vi afbrød venskabet med landhandleren. Da blev han ganske vist yderst opbragt og søgte at skade os på ondsindet vis. Men overalt, hvor han forsøgte det, blev han, også i min lærers hjem, temmelig umildt afvist. Jeg angrede dog, hvad jeg havde gjort efter hans anvisning, især at jeg foruroligede min bedstemor i hendes sidste dage. Hun gik i denne tid til hvile, som hun havde fortjent det gennem sit flittige og godgørende liv. Derefter kom jeg mere gerne til mine slægtninge. Og mine erhvervede færdigheder frydede dem. Men jeg bar disse mangan gang tåbeligt til skue. Mine belæringer antog de ikke ubetinget. De var nemlig, som de vel mærkede, ikke altid overvejede nok. Imidlertid rådede jeg dog min bror til, hvad godt var. Og de råd, som kom fra mit ham elskende hjerte, fulgte han til sin fordel. Således tog han en slægtning, en søster til onkels hustru, i huset. Og hendes troskab og flid vakte hans agtelse for hende. Ak, havde han blot ikke gennem den tidligere ven fået det skadelige drikkeri kær! Men det vidste jeg endnu ikke og kunne derfor heller ikke advare ham. Dog nu levede de gode, ærlige mennesker i god forståelse med hinanden. Tiderne var gode. Og der var tilfredshed og velvære i deres boliger. Senere hen vakte landhandleren visse stridigheder i landsbyen, hvorved alle dens indbyggere blev hans modstandere. Han ville pånøde dem en lærer, men det mislykkedes for ham. Han ville befri sine slægtninge, som ejede 2 steder under en adelig jurisdiktion, fra den pålagte deltagelse i visse almene byrder. Men også dette mislykkedes. Og da han i denne anledning sendte en utilbørlig skrivelse til retten, måtte han bøde herfor med fængselsstraf. Dette og en ham nedsættende begivenhed ved et bryllup krænkede hans følsomhed så meget, at han hengav sig til umådehold og efter få år døde, foragtet af alle. Han var et advarende eksempel imod ærgerrighed og egennytte. Disse lidenskaber kan fuldstændig ødelægge det fra naturen vel udrustede menneske⁸⁷.

Nok en begivenhed blandt mine slægtninge gav mig lejlighed til at være fredsstifter. Min onkels svoger ville ægte en pige af en ikke vel lidt familie. Jeg gjorde mit bedste for at belære og berolige hans søskende over denne dem ubehagelige begivenhed. Men det var svært, havde dog nogen nytte. Ægteskabet blev knyttet i det stille, og venskabet fornyede sig. Og jeg kunne, da jeg tog afsted, tænke på de kære mennesker med tilfredshed. De forblev tro mod deres gamle, jævne levevis, arbejdede, frygtede Gud og søgte kirken som sædvanlig. Min bror skaffede jeg mangan nyttig bog. Og han vandt i åndens oplysning. Men den sædvanlige husandagt syntes at aftage i hjemmet, da den, som den hidtil havde været, ikke mere tiltalte sindet, og en mere forældet og passende andagtsvis ikke kunne meddeles. Dog forblev min bror en retskaffen og godgørende ung mand. Men jeg kom stadig sjældnere til Hovslund, da jeg i Åbenrå fik stadig større bekendtskab og på dette sted også fandt ungdomsvenner, som passede til min uddannelse.

*Om mine i mine skoleår gjorte bekendtskaber
og om mine her nydte glæder*

En ny ven er en ny vin, siger den gamle vismand. Bliver den gammel, så drik den med lyst. Men hvorledes kan en ven blive gammel i dette liv, hvor så mangan omstændighed sønderriver venskabets bånd eller langsomt opløser det? Mangan én havde kunnet være og forblive min ven, som dog blev fremmed for mig ved adskillelsen. Mangan én måtte opgive mig og jeg ham, fordi enhvers dannelse eller levevis gjorde venskabet umuligt for os. Imidlertid fandt jeg dog, at venskabet i hjertet kunne bevares trods forskellig uddannelse, når adskillelsen ikke ellers var for stor. Min onkel og min bror blev mig tro venner indtil døden. De vedblev nemlig at ønske mit vel og finde behag i mig. Og jeg beholdt det samme sindelag over for dem. En anden, som havde indført sig som ven hos os, var ikke oprigtig og havde kun behag i den nytte, han drog af os. Derfor måtte han fjerne sig af forbundet. Venskabet er imidlertid en gave, som kun skænkes enkelte. Mange finder det aldrig i sandhed. Venskabet har også sine grader. Og kun meget få kender det i høj grad, thi de fleste mennesker er for det meste kun venner for deres egen verdslige lykkes skyld. Men det sande venskab er en himmelsk plante, som kun trives i en ædel sjæl. Hvor der findes en sådan, dér kan sandt venskab opstå, når en lig-

nende berører den. Sådanne to sjæle trakter begge efter dyd og fremme af det gode og forhindring af det onde i verden. Derfor forbinder de sig gerne for at opnå dette mål med forenede kræfter, uden at én af dem søger for sig at drage berømmelse eller ære eller anden vinding deraf. Men sjældne er sådanne mennesker og endnu sjældnere finder de hinanden. Jonatan og David, Damon og Pytias er kun bekendte som sådanne. Men Jesus og hans disciple stod endnu højere. Andre knytter også venskabet i ædel hensigt og af gode grunde. Videnskab og kunst og gensidige velgerninger forbandt også ofte hjerterne. Men var hint højeste ikke virksomt med i det, blev båndet ikke fast. Ærgerrighed eller den ydre lykkes forskellighed sønderrev det, eller en kvinde adskilte hjerterne. Thi selv videnskab og kunst er kærlighedens rette, ædle genstand, når de elskes for deres højere betydnings skyld. Jeg elskede videnskaben meget, men jeg fandt på min bane kun én, som følte denne kærlighed sandt med mig. Og da denne venligt forstod at dæmpe eller lede min ærgerrighed, satte jeg ham meget højt og havde ham hjertelig kær, og han også mig. Det var min lærer. Andre venner, som i alder stod mig nærmere, fandt jeg nok af allerede i denne tid. Men de er alle borte. I det følgende vil jeg dog mindes én, som ak! døden tidligt rev bort.

Jeg vil her nævne nogle bekendte og fortælle om dem. Efter at et år var gået, kom en ung mand fra Bjerndrup⁸⁸ med sin bror Niels⁸⁹ og anmodede om hans antagelse hos min lærer. Men han henviste ham til den lærde degn Friederich, og hos mig fik han sin bolig. Der blev nu indrettet et lille kammer for os. Den unge mand kom, og jeg glædede mig til hans selskab. Men denne glæde syntes i begyndelsen at ville blive forvandlet til fortræd. Den lille Niels optrådte som en forfængelig nar. Mig agtede han slet ikke. Og mit forspring i kundskaber betragtede han som ubetydeligt og mente at kunne indhente mig i kort tid. Han var forskruet i sin opdragelse. En bondestolt fader havde ved sit eksempel indpodet ham en høj mening om sig selv, hvilket den arvede fejl syntes at øge endnu mere. Men han havde forstand og et ret godt sind. Og han lærte også snart at indse, at der til værdsættelsen hører noget andet end at være en stolt landmands søn. I halvandet år var han min stuefælle. Da besluttede han at rejse til præsten J. P. Windekilde⁹⁰ i V. Sottrup. Det syntes, at degnen Friederich ikke ret egnede sig til at føre eleverne frem til en vis modenhed.

Bekendtskabet med ham førte til bekendtskab med flere unge mænd.

Og to af dem fik temmelig nært bekendtskab med mig. Den ene, Christian, var søn af en ret udannet bonde i Horsby⁰¹, som gennem den noget herrnhutiske præst Andreas Prætorius i Hellevad⁰², var blevet brødrenehedsmand. Da han som sådan fik bekendtskab med flere brødre og også med præsten Hans Windekilde⁰³ i Ullerup, overtog denne hans søn for at forberede ham til teologi-studiet. Men efter 4^{1/2} år kom han til Åbenrå for at gøre sig færdig i degnens skole. Han sluttede sig til mig, og på grund af ligheden i herkomsten sluttede jeg mig ikke ugerne til ham. Men snart viste det sig, at han ikke havde valgt denne stand af lyst. Han var og forblev et råt, uvidende og lidenskabeligt menneske, hvem det kun var om at gøre at komme frem og vinde og nyde anseelse og lyst. Åndens højere gode var og blev ham ukendt. Derfor øvede han sig i kunsten at behage kvinden, tale smukke ord og forestille den mægtige mand og herre. Kundskab og sandhed, dyd og gudsfrygt var ham stedse ligegyldige. Jeg mente i begyndelsen, at han var god og dygtig og holdt hans forkerte handlinger i det mindste for uskyldige. Han boede hos en guldsmed, hvis søn også besøgte den lærde skole. Men snart begyndte han at gække denne medelev og at lede datteren i hjemmet i fristelse. For ret snart at nå til målet gik han alt for tidligt og umoden til universitetet i Kiel. Jeg følte mig ham allerede længe overlegen og blev alligevel agtet for umoden til at drage med. Derfor ventede jeg intet godt, og hvad jeg ventede, indtraf. Han faldt igennem i den første prøve. Dette stød tæmmede ham nu for en tid, men det formåede ikke at bevirke en grundig forbedring. At han ikke var egnet til at være min ven, er åbenbart. Han tjente mig kun til belæring, hvordan man ikke skal være.

Endnu én ved navn Peter⁰⁴ Petersen fandtes blandt degnens elever. Han henvendte sig til mig. Og ham fik jeg meget kær. Her så jeg nemlig ingen af alle de fejlagtige egenskaber, som hos Christian var mig ubehagelige eller endda modbydelige. Han var søn af en gartner hos amtmanden Samuel Leopold⁰⁵ v. Schmettau, som holdt ham i skolen og bar alle hans uddannelses omkostninger, fordi hans fader ved et ulykkestilfælde i tjenesten hos amtmanden fuldstændig havde mistet sit syn. Denne unge mand var ret flittig, beskeden, moralsk og havde megen kunstforstand. Hans forældre havde været stille, ordentlige og fromme mennesker, som havde opdraget sønnen godt. Faderens kunstsans havde vakt følelsen for kunst i barnet. Og fa-

miliens genvordigheder – de var heller ikke uden en vis dannelse – havde stemt til fromhed. Derfor kom jeg ofte og hellere i det lille hus, de boede i, end i mangt et borgerhus, hvor et fornemt væsen ofte satte mig i forlegenhed. Dette hus lå i byens udkant i en yndig egn, hvor der herskede ro og stilhed. Gerne underholdt jeg mig med min vens blinde fader og beundrede hans kundskaber og, hvorledes han uden at se forfærdigede meget fint forarbejdede ting. Han spillede også klaver, og jeg fik her nogen vejledning i musik, så jeg siden selv kunne gå videre dermed. Musik og sang og digtning blev nu til fornøjelse for mig. Nok forblev videnskaberne mig altid meget kære, men disse ting bidrog til at opløfte min ånd og bevæge og danne mit hjerte, der ikke blev tilfredsstillet i de tørre videnskaber. Jeg så nu naturens skønheder og en stille længsel løftede mit sind ved disse indtryk.

Jeg følte mig tilskyndet til at glæde mig med de unge, men var bly i deres selskab. Især når unge piger var med, vovede jeg ikke at tage del i glæderne. Hvor de mange samledes, dér var ikke stedet for min glæde og hvile. Mine omstændigheder forbød mig også at komme dér, hvor der krævedes udgifter. Og tonen i disse selskaber var mig imod. Derimod i kredsen af få venner og fæller og i en stille familie eller på en ensom gang ud i det fri, dér havde jeg min lyst. Eller i en have, enten i et lille selskab eller helt alene, at hvile, fantasere eller samtale, det var min fornøjelse. Tanken om videnskab og digtekunst, naturens skønheder og især overvejelser om den attråede stand beskæftigede behageligt min ånd. En ung kvindelig slægtning af min lærers familie drog også endelig mit øje på sig og vakte en lykkefølelse i mit hjerte.

*Hvorledes det stod til med min moral
og min fromhed i mine skoleår*

De glæder, jeg nød i Åbenrå, og den omgang, jeg fandt dér, var af den art, at jeg derved ingenlunde kunne forstyrres i mine beskæftigelser eller forføres til at fravige mine gode forsætter. Sjældent tænkte jeg på disse glæder eller denne omgang, når jeg arbejdede. Og jeg ønskede sjældent selskab. Snarere var min ånd fraværende i selskab og hos mine bøger, der næsten var min største glæde. De gav mig også nok at tænke på, nemlig det vigtigste og kæreste stof hertil. De virkede forunderligt ind på min forstand, min tro, mit håb, følelser, be-

slutninger og optræden. Skamfølelse, opmuntring, tvivl og beroligelse afvekslede bestandig i mit sind, men fremmede også stadig mere min erkendelse af sandheden og min moral. Heri bestod også næsten helt min andagtsøvelse, og jeg mente ingen anden at skulle øve. Egentlig bede gjorde jeg meget sjældent, og jeg gik i kirke mere for at lære end for at opbygge mig. Det bliver mig vanskeligt nu at tegne et billede af min daværende åndelige forfatning. Men jeg vil fremføre de træk hertil, som jeg endnu har i hukommelsen. Sintenis' romaner⁰⁶ ændrede mit syn på religionen meget, men endnu mere bogen af Reimarus: Om den naturlige religions sandheder⁰⁷. Jeg kom på den formodning, at naturen gav den mest fuldstændige og rigtige vejledning til erkendelsen af Gud, hans vilje og moralen. Men jeg følte også snart, selv om jeg ikke ville indrømme det, at der lod sig særdeles meget indvende mod de naturotroendes påstande. Og mit sind mistede den tidligere ro og blev sænket i et hav af tvivl og uro. Min lærer besvarede mine til ham herom rettede spørgsmål, dog ikke til min tilfredshed. Han undveg endda engang dermed, da han påstod: Mangt et spørgsmål lader sig ikke afgørende besvare. Og den alt knusende Kant styrkede nu enhver hidtidig lære i afgrunden. Min lærer gav mig derimod en bog, kaldt den lille Voltaire, hvormed han måske mente at kunne dæmpe min granskelyst noget. Men gnisten var nu engang faldet i min sjæl, havde tændt, og ilden var ikke mere til at slukke, indtil den var udbrændt, selv om der blev sørget for, at den ikke flammede alt for farligt op. Men han ville heller ikke, at den skulle slukkes, men snarere, at min forstand skulle arbejde sig igennem. Engang kom talen på, om Bibelen indeholdt sandheden, og hvordan man kunne vide dette? Jeg mente, at Bibelen kaldte sig selv for sandheden. Da spurgte han mig: Når Bibelen måske befalede at stjæle, skulle vi så også holde det for et guddommeligt bud. – Nej svarede jeg. – Han føjede da til: Lad os kun lade vor fornuft være Bibelens dommer. Jeg forstod ikke straks denne slutnings rigtighed, men beskæftigede mig meget med denne udtalelse og fandt den snart rigtig. Nu blev fornuften mig et højst vigtigt væsen, og jeg ville med den gennemtrænge alt. Men det var desværre forstanden, som jeg holdt for fornuften. Og således blev jeg usikker ved alt og uden en fuld overbevisning. Utilstrækkelig blev den beroligelse, at man i sådanne oversanselige ting kun kunne opnå den højeste sandsynlighed.

Imidlertid svækkede uvisheden ikke min moralske følelse. Ren og

retskaffen ville jeg alligevel være, selv om jeg ikke gennem grunde kunne forvisses om disse egenskabers belønning. Min indre følelse tvang mig til denne beslutning og fæstnede den. Sjældent forespejlede visse fristende synder sig som tilladte for mig. Jeg vandt for det meste sejr over denne fristelse. Og syndede jeg end mod mig selv, at synde mod andre vogtede jeg mig så meget for, at jeg ikke véd om nogen virkelig forsyndelse mod nogen. Men de synder, jeg begik mod mig selv, krænkede mig meget dybt. Jeg fattede tusind gange den beslutning at sejre over mine fejl, og vandt dog meget lidt. Således var jeg i mine egne øjne ofte det elendigste væsen på jorden og følte mig højst uværdig. Dog, når jeg længe holdt mig opret, fik jeg også på ny mod og håbede en gang at blive fejlfri. Men sædvanlig greb jeg mig så snart igen i forkerte forestillinger og handlinger og sank på ny ned i mismod. Angerfuld bad jeg da til Gud om kraft til dyd. Men jeg bad ikke med den rette tillid, og jeg vogtede mig ikke for fristelsen. Min hang til ensomhed og min glødende fantasi var mig de farligste fristere, og dog tænkte jeg ikke på at undertrykke dem. Derfor har jeg siden hen så hjerteligt formanet ungdommen til at bevare et rent hjerte og især i ensomheden at være påpasselig og tænke på Gud. Spørg ikke, mine kære, hvilke mon mine fejl og synder har været? Men spørg hellere jer selv: Hvilke er de fejl og forestillinger, som forfører os i ensomheden? – Blandt mine fejl var min stolthed også meget farlig. Jeg læste da Rabners spotteskrifter⁹⁸. Her fandt jeg mangt, som kunne anvendes på mig. Og det virkede også godt, men desværre mere til at gøre mig vittig end til at forbedre mig. Men sådan er vel i regelen spottens virkninger. Derimod varmede Gellerts⁹⁹ skrifter mit hjerte og stemte det meget til ydmyghed og menneskevenlighed. Thi de vidnede om en hjertelig, veltænkende forfatter, som man ønskede at ligne. Men desuagtet havde jeg endnu ikke en klar idé om det højere liv som et Guds barn, selv om jeg til dels levede sådan. Af mangel heraf var mit åndelige liv uden holdning og fasthed. Noget af det skønneste i mit hjerte var den inderlige taknemlighed, jeg følte mod min lærer. Også Gud takkede jeg for den velsignelse, denne mand var for mig. Og jeg tænkte kun på, hvorledes jeg kunne bevise ham min taknemlighed i gerning. Jeg har gjort det, så vidt det stod til mine kræfter. Således blev han mig en uomskiftelig ven indtil denne stund og vil forblive det indtil døden.

*Beskrivelse af Åbenrå og livet dér,
mine følelser derved og min afsked derfra*

Dér, hvor vort liv stod i blomst, var verden skønnest for os, strålede naturens skønheder i paradisisk glans og glødede ungdommens roser himmelsk skønt. Åbenrå var for mig dette sted. Og da det også for den kølige iagttager var og er en yderst skøn by, hvor naturen næsten ødselt har udgydt sine henrivende yndigheder, var det ikke forunderligt, at jeg her ligesom fandt mig fængslet. Selv kærligheden måtte her vågne i mig og udøve sin magt. Skønne skove på fede højdedrag i den frodigste vækst omkransede staden. Men skønnere endnu end denne var fjorden og dens skovrige strande, mellem hvilke næsten til stadighed bevægede sig hvide sejle. Dette syn havde man daglig for øje. Og gik jeg ud, kom jeg straks til yndige småhaver¹⁰⁰, fra hvilke alle disse skønheder var at se i deres fuldeste pragt. O, hvor skønt! råbte jeg da uvilkårligt. Og når om sommeraftenen, tilmed på festlige dage, den glade ungdom spadserede ud og glædede sig over naturen og livet, befandt jeg mig som i et paradys og glædede mig med. Pigerens milde blikke syntes mig særlig betagende. At ét af disse yndige væsener engang ville hengive sig til mig som livsledsagerinde, blev et ønske i mit hjerte. Men jeg holdt mig for ringe til nogen sinde at håbe på dets opfyldelse. Imidlertid fandt jeg, at den unge slægtning, som levede i min lærers hjem, var en meget smuk pige, og hun blev dannet af ædle mennesker. Mit hjerte begyndte at tiltrækkes af hende. Straks tænkte jeg, at hendes fattigdom og hendes opdragelse gjorde hende til den for mig mest passende hustru. Thi borgerdøtre, tænkte jeg, ville foragte mig, rige piger forsmå mig og fornemme spotte over mig som et udannet menneske. Jeg var stolt nok til at fatte den beslutning aldrig at ville begære en sådan pige. Derimod tænkte jeg, at jeg også derved kunne vise min fortjente lærer lidt taknemlighed, når jeg var villig til at forsørge hans slægtning. Vel var det kærligheden først og fremmest, der fremkaldte disse betragtninger, men jeg har dog ikke angret at have tænkt dem og handlet derefter. Kun at jeg ilede for meget dermed, fortrød jeg siden. Jeg var nemlig beskæmmet over så tidligt at være overvundet af kærligheden. Derfor ville jeg, da jeg havde talt med min hulde Christine, at intet menneske skulle erfare det mindste herom, før vi var i stand til at begynde vort ægteskab. Men dette lykkedes ikke for mig, især da jeg alt for gerne gik til hende, og hun ligeså kom til mig. Hvorledes skulle nemlig min

lærer og hans hustru ikke kunne mærke vor kærlighed? Men hvor glad blev jeg, da jeg erfarede, at den ingenlunde var dem imod. Jeg levede nu i en lykkelig verden og arbejdede med største lyst og anstrengelse, som om jeg dermed skulle fortjene min Christine. Således må jeg sige, at dette skridt, som af mange måtte kaldes ubesindigt, blev meget heldigt for mig. Thi også min trofaste kærlighed til hende blev mig en hellig pligt, som senere hjalp mig mægtigt til at dæmpe begæringernes fristelse og til gengæld sporede mig til flid og mangan anden dyd.

Men i Åbenrå kunne mit ophold nu ikke vare længe mere, så gerne jeg nu end var der. Jeg måtte videre for at drikke af videnskabernes rigere kilder. Netop det vakte længselen i mig derefter, men endnu mere ilede jeg for ret snart at nå afslutningen på mine læreår og at få mit hovedønske opfyldt. Derfor syntes Åbenrå heller ikke mere så tiltrækkende som før. Jeg var blevet bekendt med flere unge mennesker og kom i nogle selskaber og hjem, men de var mig til sidst lidet behagelige. Ak, den gamle, fromme tone hos de gamle var nu miskendt af mig. Den i regelen rådende moral hos ungdommen blev dengang lidet værdsat af mig, fordi dens forfald, Gud ske lov, var mig ubekendt. Siden erkendte jeg bedre, hvilken fordel Åbenrå besad heri, og priste byen. Men mangelen på kundskaber og smag, som var almindelig hos denne bys indbyggere, var egentlig årsagen til, at jeg ikke fandt nogen underholdning hos dem. Deres taler om skibsfart og handel og om de ubetydelige nyheder i byen eller også om begivenhederne i verden var for mig hverken lærerige eller tiltrækkende. Helst blev jeg derfor hjemme og hos mine nærmeste bekendte. Her var jeg alt for gerne og talte om min afrejse til Kiel med blandet glæde og bedrøvelse. Det tredje år gik for mig til ende i Åbenrå med det begyndende forår. Jeg skulle forlade den by, da jeg talte 24 år af mit liv. Det nødvendige til min videre rejse blev anskaffet. Og nu havde jeg brugt 300 rigsdaler af min arv. Men da mine slægtninge lovede aldrig at ville svigte mig, var jeg med henblik på mine behov uden bekymring. Jeg skulle nu forlade mine herværende kære for lang tid. Og alene det bedrøvede mig. En tale, jeg ville holde til afsked, blev derfor ikke holdt¹⁰¹, fordi den ville have grebet for meget. Min bror overtog at bringe mig sammen med min ven Peter til Kiel og lod også Christian få plads i vognen. Afskedsstunden kom, og det var meget tidligt om morgenen. Næppe kunne jeg dæmpe tårerne. Præ-

sten talte trøstende og opmuntrende ord. Og med godt mod besteg jeg vognen. Men vi var alle stumme en lang strækning. Og jeg gentog hos mig selv det ønske, som jeg huskede fra mine små digteforsøg:

Fleucht, ihr bösen Zeiten
der Entfernung, uns bereiten
sollt ihr Wonne für und für.

Skildringen af min uddannelse på universitetet og af mine hjælpepræsteår

Rejsen til Kiel, ankomsten dertil og første bekendtskaber

Herligt steg den yndige forårmorgen op over Åbenrås åbne fjord og dens skovrige strande, da vi havde tilbagelagt vejen langs stranden og kørte op ad højdedraget ved Stubbæk¹⁰². Da skuede vi nok engang tilbage over det kære Åbenrå, som lå roligt i morgenens gryende lys, kranset bagud af skovklædte højdedrag. Vi vinkede endnu et lev vel. Og jeg tænkte: Vær kun rolige som nu jeres by og fulde af håb som forårmorgen. Jeg vil aldrig forstyrre jeres ro og aldrig skuffe jeres forhåbninger. Og så rettede vi blikket fremad og skuede ud over Tønder¹⁰³ amts uendelige flade, hvorhen den opgående sol snart sendte sine mægtige stråler. Vore samtaler blev nu også muntre. Snart var vi kommet forbi den ensomt liggende Ensted¹⁰⁴ kirke og kom gennem tørre heder og det med en skøn kirke prydede Klipleve¹⁰⁵ til Gejlå¹⁰⁶.

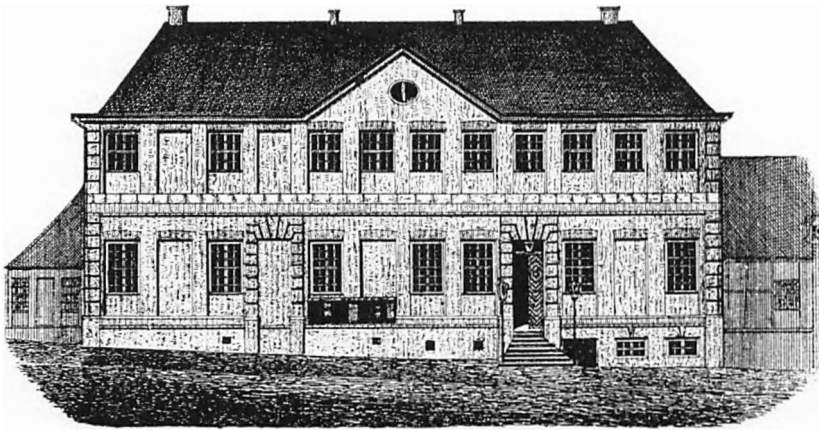
Kort bedede vi her. Og derefter gik det den øde vej opad til Bov¹⁰⁷, hvor egnen igen blev smuk. Da solen stod højest, var vi i den betydelige købstad Flensborg¹⁰⁸. De mange brønde, den travle driftighed, de høje huse tiltrak sig vor opmærksomhed, da vi kørte gennem den lange gade. Efter et kort ophold gik det gennem Rødeport. Og så bøjede vi af til venstre til Solt¹⁰⁹. Nu blev min opmærksomhed spændt, thi kun hertil var jeg og min ven Peter tidligere kommet. Men vi havde hørt meget om det skønne land Angel. Dog endnu godt en mil gik det langsomt og trægt i dybt sand gennem hede og mose. Først da vi havde Store Solt i ryggen, begyndte egnen at blive venligere. Snart opdagede vi da nu, at vi drog gennem Angels frugtbare marker. Fede agre, venlige lunde, overalt blandet med landsbyer, viste sig for vore stirrende øjne. Og her og der kom en kirkes blå tag til syne eller også et tårns spir. Da glemte jeg Hovslund og Åbenrå og tænkte på det skønne land og forestillede mig præstegårdene i det og det skønne

liv, man levede her. Det var nemlig landmandens gyldne tid, da endnu ingen nye skatter og ingen krig trykkede og ængstede ham. Yndig var mig altså denne rejse. Men endnu havde foråret ikke skabt noget blad. Og nøgen og grå stirrede overalt skoven. Imidlertid sank solen ned bag højene, og mørket indfandt sig. Da kom vi forbi en mølle og vidste ikke mere vejen. Vi kørte dog uden frygt videre, til vi nåede et værtshus, som Christian erklærede for at være Kaleby¹¹⁰, hvor vi havde besluttet at overnatte. Vi kørte ind på loen og kom frem til køkkenets ildsted. Ved porten ved siden af loen var der et lille gæstekammer med én seng, hvori vi alle skulle sove. Meget uhjemligt syntes mig alt dette, idet den vakre vært tilmed også talte den saksiske dialekt. Bag ved loen kom vi ind i en bondestue, hvor flere mennesker sad, og hvor den os opvartende kone og hendes datter også talte det i vor hjemegn sædvanlige platte sprog med os, men i en besynderlig mundart. I denne egn er det nemlig, at begge de to sprog støder på hinanden og underligt blandes. Skønt jeg i denne stue genfandt bondens liv som i min fars hus, trængte sig dog længselsfulde følelser frem i mig. Jeg gik ud i natten. Da hørte jeg glad menneskesang, den bekendte sang: Freut euch des Lebens – lød, og jeg tænkte: Her er man glad, dog vel fordi man her har sit hjem og sine venner. Da tænkte jeg tilbage på mine kære med en vemodig følelse. Vi gik i seng, og jeg fik nogen søvn.

Snart blev det på ny dag. Og vi kørte videre gennem den skønne egn. Da jeg aldrig havde set en færge, så var mig den ved Mysunde¹¹¹ et nyt, men noget ængstende syn. Vi var dog hurtigt ovre og kom igen til en nøgen egn og forbi det runde forfaldne kirketårn i Kosel¹¹². I værtshuset før Egernførde¹¹³ ved navn [ulæselig] boede vi. En lystig håndværkssvend sang her til fornøjelse: Freut euch des Lebens, weil noch die Quelle fließt – og hældte øllet på jorden. En lang træbro førte os ind i Egernførde. Og da denne købstad meget lignede Åbenrå, vågnede her igen min længsel. Men den lange vej langs stranden var ualmindelig sandet indtil Altenhof. Her var mægtige bøge. Men gyseligt var det her på grund af beretningerne om vejens usikkerhed. På den øvrige vej, som dels førte gennem magre, dels fede egne, var jeg ked af bondens slette forhold i dette gode land og tænkte: Når vil man endelig blive kristelig og agte menneskerettigheder? Jeg priste hos mig selv den frie bondes forhold hos os og var vred på adelen. Da vi kom nær til kanalen, så vi vimpler fra skibe trække

gennem landet. De sejlede ned ad kanalen. Og snart holdt vi foran en optrukket slagbro for at afvente et skibs gennemsejling. Særlig behageligt var mig dette syn. Og jeg beundrede indretningerne her¹¹⁴. Snart kom vi forbi en lidt fattig landsby og på en god brolægning op på en høj, og den skønne købstad med dens yndige beliggenhed udbredte sig for os. Underlig var mig den tanke: Jeg skulle på dette fremmede sted nu tilbringe 3 år. Tanken blev dog venligere, da jeg tog i betragtning, at her var meget godt at lære for mig. Fra en reb-slagerbane løb nu 2 mænd ned mod byen. De ville nemlig være ved hånden for at læsse af og tjene nogle skillinger derved.

Herefter drog jeg med min bror tilbage til en forstad¹¹⁵ og overnattede sammen med ham i et værtshus. Bevæget tog jeg afsked med ham, gik til mit logi og pakkede mine sager ud. Mine kære bøger lod mig snart glemme længselen. Nogle studenter fra kvarteret, som var blevet ferietiden over, besøgte mig. De havde desværre ikke været af de flittige, og de fleste af dem er også siden hen gåede ned¹¹⁶. Samtalerne med dem øgede min høje mening om mig selv. Vi kom til universitetets rektor, blev indskrevne¹¹⁷ og aflagde vor ed som akademiske borgere. Vi meldte os også til prøven¹¹⁸ for fribordet. Snart kom dagen for denne prøve, og en stor mængde nyankomne indfandt sig omkring et uhyre stort bord. Ikke uden ængstelighed satte vi os hen. Christian stillede også, da han forrige gang var blevet afvist. Men da spørgsmålene var opgivne, tabte sig min angst, og jeg arbejdede med godt mod, blev færdig og gik. Få dage efter blev vi alle indkaldt for at høre rådets beslutninger om vor prøve. Én fra Haderslev kom først alene ind. Efter nogle minutter ilede han med rødt ansigt gennem den ventende mængde hastigt bort. Han var afvist, mumlede man. Og jeg fik lidt medlidenhed med ham. Men Christian, hvis ængstelighed jeg så, blev helt rød. Nu blev vi alle indkaldt. Særlig mange fik tilrettevisninger af én i rådet siddende herre. Og jeg lyttede, om mit eller min vens navn skulle blive nævnt. Det skete ikke. Glade ilede vi hjem, selv om vi erfarede, at vi på grund af ansøgenes mængde det første år ikke kunne opnå en plads. En lille lystighed den aften på mit værelse oprørte min vært, en stolt skipper¹¹⁹. Vi gik nu til nogle professorer, blandt andre Rudolph¹⁰² Eckermann, som var blevet os anbefalet. Hans overdrevne høflighed stødte mig straks. Derefter valgte vi vore forelæsningsstimer for dette semester, nemlig Indledning hos den milde, vise Martin¹²¹ Ehlers, Filosofi og Onto-

Universitetet i Kiel på Peter Kiers tid.

logi hos den verdensvise Leonhard¹²² Reinhold, Verdenshistorie hos den lærde Hegewisch¹²³, Fortolkning af Pauli breve til Tessalonikerne osv., Esaias hos Eckermann og endelig Forklaring af Flaccus' brev til Pisonerne ved Bernhard¹²⁴ Kordes. Så havde jeg denne sommer fuldt op at gøre. Hvad jeg forrettede i de følgende semestre, vil jeg videre fortælle på rette sted.

*Studenternes liv ved universitetet
og min åndelige tilstand på den tid*

I tiden for den ungdommelige kraft og det opadstræbende mod forsvinder følelserne for det guddommelige og evige let af de unges sind. Og det er ikke godt for den unge, fordi han netop i denne tid behøver dets hjælp for at hæmme overmodet og modstå fristelsen til synd. Klogskabens og ærens blotte lærdomme formår nemlig lidet og bliver let skubbet til side i kampens time. Jeg blev ganske vist fast i min beslutning at ville leve uskyldig og retskaffen. Men da min fromhed tabte sig meget, blev min beslutning meget anfægtet. Og uskylden og retskaffenheden viste sig ikke altid for mig i deres sande skikkelse. De andre studenter må dog sikkert have været mere i den situation end jeg. Jeg havde ofte årsag til at blive modvillig over deres ytringer. Så forkerte var de. Og når det ofte ikke var andet end ungdommelig friskfyragtighed og en vis tåbelig storsnudethed, var det alligevel meget nedbrydende, at unge mænd, som ville uddanne sig til fol-

kets ledere, kunne føre et sådant sprog. Men manges levevis vidnede desværre om, at de kun var lidet eller intet bedre, end deres taler klang. Dovenskab, fornøjelsessyge, vellevned, spillelyst og naragtigt praleri herskede over mange. Mangen én begyndte vel en forelæsning, men kun få gange viste han sig i høresalen. Så blev det ham for besværligt, og han kom sjældent mere. Mange fortsatte, men gjorde intet videre ved det. Og deres flid var mere hykleri, hvormed de ville tilsnige sig gode vidnesbyrd, end drift til virkelig at uddanne sig. Når jeg nemlig hørte dem tale om deres kald, udtalte de kun ønsket om at få lønnede stillinger, men aldrig det ønske at blive nyttige embedsmænd. Driften til at gøre sig bemærket herskede i de fleste. Nogle fremhævede sig ved råhed og en underlig dragt, andre ved en naragtig finhed. Andre viste overdreven omhu i optegnelsen af forelæseringerne. Andre gav sig skinnen af ligegyldighed herved. Kun få unge fandt jeg, som med lyst drev deres arbejde og ikke bekymrede sig om tonen. Disse få var enten fra hjem, som udskilte sig fra den daværende verden, eller de var besjælede af en særlig ånd. Thi desværre var i disse år den gamle fromheds og opdragelses ånd veget fra de såkaldte gode familier. Og religionsspotteriets og den sanselige lysts ånd havde indtaget dens sted. Unge, som fra sådanne hjem nu var kommet herhen og blev overladt til sig selv, kunne vanskeligt gøre andet end stemme i med den slette tone, tilmed da de mest kun havde omgang indbyrdes og ikke trådte i forbindelse med ældre personer. Hvad havde også omgangen med de fornemme borgere i byen kunnet nytte meget, da det oven nævnte også gjaldt dem? Selv de fleste professorer syntes ikke at være besjælede af en synderlig god ånd. De unge vidste i hvert fald meget skammeligt at fortælle om dem. At sådanne unge altså førte et liv, der ikke passede til deres bestemmelse, er klart. Nok blev der læst til tidsfordriv, men videnskabelighed fandt man kun hos få og næsten intetsteds fromhed. Det var til at græde over, at på en tid, da kunst, videnskab og lærdom vel havde nået deres højeste stade, disse dog bar så dårlige frugter. Jeg erkendte dette kun til dels og blev derfor også til dels revet med af den onde ånd. Også jeg tænkte lidet på Gud, bad ikke, roste glæden og dadlede synden for lidt. Og når jeg gjorde det, blev jeg spottet. Måske havde én og anden forsøgt at straffe mig endnu mere, hvis han ikke havde frygtet mine legemskræfter, om hvilke Christian havde udbredt en afskrækkende beskrivelse. Jeg blev dog ved min videnskab og mente

gennem den at vinde alt. På forædlingen af mit hjerte, fremme af mit indre liv, tænkte jeg ikke. Jeg omgikkes med det guddommelige ord, og det rørte ikke mit hjerte. Når jeg også blev rørt ved en skøn prædiken, var denne rørelse mere en virkning af talens skønhed end af sandheden i den. Jeg forblev vel altid et redeligt menneske, men ikke et i sandhed godt.

Jeg opsøgte nogle, som også førte et stille liv, og fandt også nogle. Men vor omgang var mere af videnskabelig art end forædlende. Således gik tiden, nyttig for forstanden, men lidet for hjertet og den højere overbevisning, som er en frugt af det fromme liv i ånden og ikke af det forfængelige i den dræbende bogstav. Dette har jeg erfaret siden hen, dog også erkendt, at et åndløst liv, sådan som det siden blev tilfældet med mangen én i Kiel, bliver et liv, hvor den sande ånd kun bliver ens ven gennem lyset. Dette var altså hovedfejlen ved undervisningen på hint universitet, at den kun var videnskabelig, og at videnskaberne aldrig blev sat i forbindelse med fromheden. Det var jo tillige en hovedfejl ved den daværende tidsalder. Den følgende svævede ud til den anden side og foragtede videnskaben, såfremt den ikke fremmede den fromhed, der nu valgtes. Videnskaben skal finde og bestemme den sande fromhed, men så må også hjertet fornemme den. Altså har begge deres sande kald.

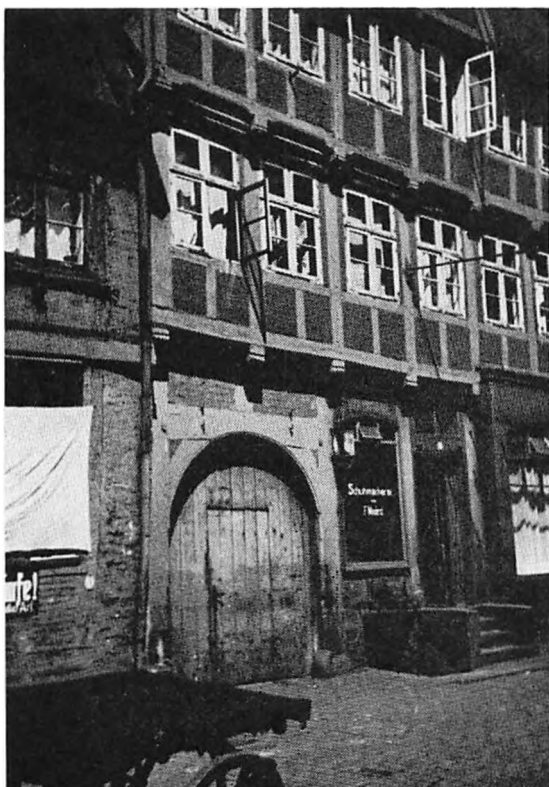
Men da jeg så vel som mine venner tog fejl af dette forhold, så var vort liv ikke det rigtige. Vi havde dannet os et lille selskab, hvor vi ved sammenkomster, næsten hver søndag, ikke blot muntrede os, men også underholdt os om videnskabelige ting. Dette var i vor situation meget rosværdigt og forebyggende mod den store hobs skadelige forlystelser. Det skete dog først i det andet semester, da flere venner kom hertil, og vi boede 3 eller 4 i samme hus, hvor vi let kunne komme sammen. Indtil da underholdt jeg mig mest med en meget ædel ung mand fra Avnbøl ved navn Boye¹²⁵, som dog siden på grund af sit sinds svaghed blev meget ulykkelig. Hos ham fandt jeg en sart sjæl, og derfor stemte vi meget overens. Men ak, han måtte bort. Og de øvrige var mere vittige end hjertelige. En marskboer ved navn Heyke¹²⁰ Jürgensen, hvis ansigt først syntes mig afskrækkende, blev siden min gode ven. Skønt han havde stærke lidenskaber, var han dog en yderst redelig mand, hvem dygtighed lå på sinde.

Men nu var to andre venner fra vor egen ankomsten fra skolen i Slesvig¹²⁷. Og de 3 sidste semestre hengik i virkelighed meget behage-

ligt i omgang med dem. Dygtige var de begge, og den ene af dem var tilmed en yderst besindig ung mand. Jeg har glædet mig meget over ham, især da jeg siden havde den lykke at få ham til gejstlig foresat. Til sidst blev mig mit herværende ophold meget kært. Og jeg søgte ikke mere så gerne at benytte ferierne til at komme hjem. Men en ulykke fulgte nu. Min formue var brugt op og mine udsigter bedrøvelige. Jeg fik to gange en understøttelse for min flid¹²⁸, hver gang 33 rigsdaler og én gang 20 for arbejde på biblioteket. Men alt var snart brugt. Jeg fordoblede min sparsommelighed og led næsten nød, thi jeg ville for alt ikke gøre gæld. Derfor var jeg ofte meget bedrøvet, idet jeg tænkte: Hvor skulle jeg fattige nu hen? Kun den tanke, at jeg kunne ernære mig som huslærer og endelig få et embede, om hvis rige indtægter jeg gjorde mig meget høje begreber, trøstede mig igen. I denne tid var en ung mand ved navn Christian¹²⁹ fra Lund i Tønder amt kommet til os fra København. Han sluttede sig til mig, og omgangen med ham og vore skæbners lighed gjorde os til hjertelige venner, hvad der gjorde os det korte samvær meget lykkeligt. Om den ædle mand vil jeg siden have mere at fortælle. Ak, at døden så snart skulle rive ham fra mig!

*Mine videnskabelige beskæftigelser
og fremskridt i Kiel*

Da det første semester var til ende i Kiel og jeg ville aflægge mig selv regnskab over den af de oven nævnte forelæsninger erhvervede viden, syntes jeg selv at være kommet meget lidt videre. Særligt ringe var udbyttet af forelæsningerne over fortolkningen af den Hellige Skrift. Men netop heri som i lignende ting mærker man mindst, hvad man lærer, fordi man ikke så let kan skille det erhvervede fra det tidligere kendte. Dertil kommer, at man i begyndelsen overhovedet ikke forstår at benytte den højere undervisning, indtil man har lært det. Fortolkningen af brevet til Pisonerne var mig åbenbart også nyttig, fordi jeg ikke tidligere havde læst det. Men mere lærerig syntes mig den fortræffelige forelæsning om historie og særdeles tiltalende den om filosofien¹³⁰, som herligt beskæftigede min skarpsindighed. Jeg ventede også netop mest verdensvisdom eller visdomslære af professoren heri. Thi dels havde denne professor stort ry og syntes mig at svare til dette, dels troede jeg gennem de herhen hørende videnskaber alene at kunne og måtte nå til vished, efter at jeg havde hørt, at

Huset i Schloss Strasse i Kiel, hvor Kier boede som student (fot. H. H. P. 1933, ødelagt under 2. verdenskrig).

Bibelen ikke indeholdt lutter guddommelig sandhed. Filosofien måtte, tænkte jeg, også lære os at finde og bevise de guddommelige lærdomme i Bibelen. Med megen flid indprentede jeg mig logikkens og ontologiens sætninger¹³¹. Men da jeg hørte og også selv sandede, at de høje, vigtige og beroligende sandheder om Gud og menneskets bestemmelse endnu ikke var at finde her, så længtes jeg meget efter den til næste semester lovede morallære¹³². At høre denne hos Reinhold var min første beslutning. Og jeg så med glæde ferien i min hjemegn gå til ende, for i Kiel at blive indviet i denne læres hemmeligheder.

Vi kom tilbage hertil. Jeg valgte foruden denne forelæsning endnu forelæsninger over statshistorie hos Hegewisch, over de første 3 Pauli

breve hos Samuel¹³³ Geysler, hos hvem jeg semestret forud desværre for tidligt havde hørt den kristelige tros lære. Denne gamle udmærkede lærer blev mig særlig kær. Og da han denne vinter tillige læste over den kristelige moral, besluttede jeg også at benytte disse forelæsnings, af frygt for, at jeg ellers ikke mere ville få lejlighed til at høre ham herom. Endelig valgte jeg også hos den sagtmødige, men meget forståelige og omhyggelige Chr. Gotthilf Hensler¹³⁴ at lære noget om den hebraiske oldtid. Det øvrige, jeg foretog mig i denne vinter, var ikke af betydning. Dog var den naturlige teologi hos den gamle djærve Martin Ehlers mig meget lærerig, selv om ikke sådan efter mit sind som Reinholds forelæsnings. Jeg tænkte herved kun for meget på: Også modparten må høres, og hørte derfor for at høre det forkerte. Således gik dette læreår til ende. Kun et par forelæsnings over gamle forfattere begyndte jeg at høre. Men disse forelæsnings uforståelighed gjorde, at alle hørere snart forlod dem.

I denne tid indtrådte jeg i mit 26. år uden at agte meget på det. Livet i Kiel begyndte at blive behageligt for mig, dog mere ved lejligheden til at lære end ved det øvrige, jeg mødte der. Mine omstændigheder blev nemlig stadig ringere. Og jeg måtte indskrænke mig meget. Omgangen med ligesindede og adgangen til det store bibliotek, hvor jeg tjente lidt, opmuntrede mig. I forårsferien kom jeg hjem, beriget med mange nye begreber, dog uden at disse endnu havde fået den ønskede orden og tilbunds gående løsning.

I mellemtiden var min lærer og ven Christian Lautrup fra Åbenrå kaldet til Brede¹³⁵. Jeg foretog en rejse med ham derhen. Denne rejse var en sand opmuntring for mig. Den overflod, som i denne gyldne tid var synlig overalt, trøstede mig over min situation. Håbet engang som præst at komme i besiddelse af en sådan overflod styrkede mig nemlig til at udholde de næste to år og at arbejde. Det sidste var mig imidlertid mere en fornøjelse end en byrde. Og jeg så med længsel hen til Kiel for at kunne erhverve alt det, jeg endnu savnede. Ak, jeg måtte siden erfare, at menneskenes forhåbninger skuffer stærkt, men alligevel prise Gud for dem. Hvad var nemlig alt uden håbet? Glad vendte jeg tilbage til Kiel, for ret at benytte og nyde den forestående sommer dér. Reinholds forelæsnings: Teologien, set ud fra fornuften, skulle nu efter min forventning føre mig til den fulde vished. Hidtil havde jeg ikke haft lejlighed til at få nogen højere undervisning om geometrien¹³⁶. Jeg søgte da at benytte de heri af Ackermann¹³⁷ givne

timer. Her så jeg ret, hvor nyttige gode forkundskaber er. Også mærkede jeg, at udlægningen blev mig tydeligere, da jeg hørte Eckermann over Johannes-skrifterne og Åbenbaringen. Men næsten det mest tiltalende for mig blev den kristne kirkes historie, som vor Samuel Geysers fortalte os, ligesom også den af Hegewisch foredragne Fædrelandets historie. Mindre tiltrækkende var for mig Hermeneutikken¹³⁸ hos Eckermann, da hans regler syntes mig alt for kendte.

Her er anført det meste af, hvad jeg denne sommer beskæftigede mig med. De øvrige genstande for mit videbegær var ubetydelige, undtagen at jeg for mig selv læste mangan nyttig bog. De følgende ferieuger benyttede jeg til en rekreatjonsrejse til hjemmet og vendte så snart tilbage til det fjerde semesters nye flid. Men denne tilbagerejse var så besværlig for mig, at jeg besluttede, helst ikke at foretage denne igen og nu i det mindste at blive et helt år i Kiel. Jeg valgte i den kommende vinter, da jeg blev 27 år, den nyere kirkehistorie og Pastoralteologien hos Samuel Geysers, at lære kaldæisk, syrisk og arabisk hos Rudolph Eckermann, Theocrits Idyller hos Hensler, Filosofiens historie hos Reinhold og Pædagogikken hos Martin Ehlers. Men da det tredje og fjerde emne her først blev læst om sommeren, udsatte jeg det dertil. Derimod benyttede jeg Reinholds forelæsninger over Æstetikken og Müllers over Praktik og Sjælesorg¹³⁹. Jeg kom næsten til at fortryde, at jeg om foråret var blevet ferieugerne over i Kiel. Jeg fandt nemlig, at min beskæftigelse ingenlunde svarede til min forventning. Man véd i så kort en tid intet ret at begynde på og trænger på den anden side også til virkelig at hvile ud. Nu fulgte en sommer fuld af arbejde, hede og angst. Så regnfuld den forrige nemlig havde været, så hed og usund blev den følgende tredjedel af mit ophold her. Glad begyndte jeg at høre Eckermann over Dogmatikken og Apologien¹⁴⁰, Geysers over Symbolik, Hegewisch over Renaisancen¹⁴¹, Müller over Kateketik¹⁴², Hensler og andre¹⁴³. Mod slutningen af sommeren udbrød der tyfus. Og halvsyg tog jeg med flere bort fra byen. Det var nær ved, at jeg var blevet undervejs, så overraskende tog sygdommen til. Men snart kom jeg mig og tog tilbage til det sidste semester. Denne vinter, da jeg fyldte 28 år, blev såre fyldt med arbejde. Ikke blot benyttede jeg den milde Henslers forelæsninger over Samuelsbøgerne, Reinholds over Propædeutik og Etikens historie. Men jeg øvede mig også i at prædike, i Katekisation, i at tale på latin om lærde ting hos Geysers. Og jeg samlede stof til

mine afhandlinger, da jeg straks ville lade mig prøve. Og så endte da mit ophold her. Det blev jo længere des behageligere for mig og ville være blevet det endnu mere, såfremt jeg havde haft betingelser for at leve uden næringsсорger dér.

Afrejse fra Kiel. Blik på mit daværende liv.

Min sommer på landet i mit barndomshjem og mine eksaminer

Kun fordi jeg ikke længere kunne eksistere i Kiel, længtes jeg efter min afrejse. Og for at spare videre udgifter ville jeg på hjemrejsen i Slesvig underkaste mig forprøven¹⁴⁴ hos generalsuperintendent Adler¹⁴⁵. Jeg skrev til denne mand. Og han fastsatte mig en dag, på hvilken jeg kunne indfinde mig hos ham. Til min bror sendtes derefter et brev, at han måtte hente mig. Indtil dette tidspunkt led jeg af kulde og andet mere. Jeg havde nemlig ikke penge nok til overs til at købe tilstrækkeligt med brændsel og levnedsmidler. Vinteren var streng og vedholdende. Da min ven, marskboen Heyke Jürgensen, hørte, at jeg ville rejse hjem og undervejs lade mig prøve, besluttede han at rejse med og også lade sig prøve. Jeg mindede ham om, at det vel ikke ville være helt passende at anmode om prøven uden forud modtaget tilladelse. Men den frisindede marskbo fandt intet upassende heri. Min bror kom og var såre munter ved det lille afskedsmåltid, som vi nød aftenen før afrejsen på mit værelse, sammen med mine venner. Tidlig om morgenen, da vognen var pakket og de griske hjælpere var tilfredsstillende, drog vi glade af sted, hvor koldt det end var, og jeg for aldrig mere at se Kiel. Kort før middag kom vi til Slesvig og steg af i en mig venligt af generalsuperintendenten anvist gæstgivergård. Omklædt gik vi så til den milde gejstlige mand, og indladt frembragte jeg bly min anmodning. Og med det samme anmodede den dristige marskbo om straks at blive taget med. I dag er det sent, sagde manden, hvil Dem ud til i morgen! – Det havde jeg måttet sige mig selv, men her måtte jeg alligevel prise mig lykkelig at have den frimodige ven med. Han bad om straks at blive prøvet, thi tidlig den næste morgen måtte han være i Flensborg, for at kunne komme med postvognen til Tønder. Da blev vi taget for og modtog med det samme vore vidnesbyrd. Og glad var især jeg, ikke så meget fordi mit vidnesbyrd var betydeligt bedre end hans, som fordi jeg ikke havde penge til at overnatte. Men Heyke angrede næsten sit gjorte skridt, thi han holdt sig for dygtigere. Vi betalte nu det dyre

logi, hvor man havde ringeagtet os på grund af vor fattigdom, og drog videre. Men det blev mørkt, og vi måtte gøre holdt, før vi nåede til Flensborg. Her tog jeg da afsked med denne brave ven fra marsken og har ikke set ham siden. Han bestod heller ikke godt i embedsprøven, erklærede dog, at han havde indset, at der var sket ham ret. Og denne tilståelse var for mig et smukt vidnesbyrd om denne brave unge mands redelighed. Men han havde evner og blev ret snart præst i et marsksogn (Hemme)¹⁴⁰ ved Ejderens sydlige bred, hvor han forefandt en slet befolkning. Hans iver gjorde ham livet bittert, thi han var selv en streng moralsk mand. Men den kristelige mildhed og sagtomdighed, som bedømmer den slette skånsomt og søger mildt at forbedre ham, savnede han noget.

Jeg tog nu hjem til min bror for i denne sommer i det stille at forberede mig på embedsprøven. Jeg skulle nu være blevet ret oplært og forædlet, havde vel også erhvervet mangan god viden og færdighed, men var dog blevet langt bagefter det satte mål. Jeg havde i Kiel virkelig ikke lært det, hvad der fornemmelig er nødvendigt for at danne den menige mand. Jeg havde ikke lært at omgås med mennesker, ikke erfaret, hvad han har fornøden, og var også ellers ikke kommet i dybden. Mine sprogkundskaber var lidet fuldkomne, i historien var jeg endnu stadig temmelig uvidende og i filosofien, hvorpå jeg dog havde anvendt den meste flid, var jeg kun blevet bekendt med de første grundbegreber og med slutningerne. Det egentlige, væsentlige i den og hele sammenhængen var mig dunkel. Tilmed var jeg heller slet ikke overbevist og befandt mig meget mindre rolig, end jeg var, før jeg betrådte denne bane. Jeg havde gjort mig udkast for fremtidige bestræbelser, og jeg fornyede dem. Men jeg har erfaret, at kun det virksomme liv først kan yde ånden tilfredsstillelse. Af det har jeg lært meget mere end af alle bøger og er derved kommet sandheden og det evige meget nærmere end ved al læsning.

Dette her er et tilbageblik på opholdet i Kiel, som vækker liden glæde. Alt dér ligger for mig i et forvirret mørke eller i en dunkel forvirring, som jeg ikke mere kan klare. Nu ville jeg ret benytte den forestående sommer i Hovslund. Langsomt kom den. Og indtil det blev varmere, havde jeg intet eget værelse. Men da sommeren var kommet, havde jeg en sådan ro og uforstyrrethed, at jeg næsten hele dage intet menneske så. Min bror gik nemlig med alle sine folk på

marken og overlod mig huset alene. Kun en ung puddel blev hos mig og var mig i denne uvante ensomhed til uundværligt selskab. Jeg gentog nu fagene, hvori jeg skulle prøves, med den største omhu, skrev på mine afhandlinger, lærte til afveksling undertiden nogle latinske, engelske og andre vers. Og for at skaffe mig bevægelse arbejdede jeg i min brors have. Undertiden gik jeg også en tur over marken, især når jeg samtidig ville overveje noget. Også i høsten hjalp jeg endda med og fandt, at jeg herigennem havde genvundet mine forrige kræfter så fuldt, at jeg i arbejdet næsten kunne tage det op med den stærke bror. Da jeg havde min latinske afhandling: Om begrebet Guds rige, og den tyske: Om forholdet mellem tros- og morallæren, samt også mit levnedsløb og min trosbekendelse færdige, åbnede der sig udsigt for mig til en ansættelse. En embedsmand i Åbenrå havde en onkel, som var præst i Burkal¹⁴⁷. På grund af svaghed ønskede han en medhjælper. Jeg rejste derhen, indlod mig herpå og red derfra til Brede til min tidligere lærer. Han så mit arbejde igen og gav mig mod og håb. Såsnart jeg var kommet hjem, sendte jeg mine arbejder ind og stillede mig til eksamen. Til den bestemte tid tiltrådte jeg rejsen til Slesvig. På rådhuset i Åbenrå kom jeg i selskab med en mand, som jeg før havde set i Kiel, hvor han viste sig at være en vigtig karl, hvis optræden i et gæstgiveri havde gjort ham foragtelig i mine øjne. I Flensborg måtte vi vente længe på befordring. Jeg gjorde da bekendtskab med en standsfælle, som uden at være blevet bemærket af mig havde været med i postvognen. Da nu en snu jøde ved postvognens ankomst spurgte mig, om han ikke måtte tage min plads, og mit svar lød samtykkende, tænkte jeg, at jeg hellere ville køre med fællen end med den ovennævnte mig ubehagelige, til hvis fortrydelse jøden da blev siddende. Men først i skumringen kom vi af sted. Skøn var aftenen. Fjerne lyn og den rå samtale mellem to barbersvende forstyrrede nu og da vor underholdning, indtil vi nåede skoven ved Slesvig. Da blev det pludselig bælgmørkt. Frygtelige lyn oplyste hyppigt det skrækkelige mørke og viste os, hvorledes kusken forlod vejen snart til højre og snart til venstre. Frygtelige torden-skrald satte de uvante rejsende i bestyrtelse. Jeg råbte til kusken: Hold stille lidt. Det bliver snart anderledes! Han holdt, og nu faldt regnen ned som hældt af spande. Jeg steg ud og beskyttede mig lidt bag vognen. Men de andre blev gennemblødte. Og da vi efter et øjeblik kørte videre og tog ind i et værtshus før Slesvig, havde jeg nær

måttet briste af latter, over den ene svend, hvis læderbukser klæbede benene sammen, så han var bange for at bevæge sig. Det var nu blevet dag. Og i en yndig morgen kørte vi ind i Slesvig. Jeg lagde mig til sengs, da jeg var våd og udvåget, og sov trøstigt nogle timer. Da jeg stod op, havde jeg snue. Mine halvt gennemblødte bøger og sager pakkede jeg ud. Da holdt en kalesche for døren. Det var min tidligere ven Christian, som i forvejen havde udbedt sig at måtte bo sammen med mig her. Han kom fra Kiel i selskab med en ældre standsfælle ved navn Nis Møller¹⁴⁸ fra Sønderballe. Snart besøgte os flere, og én af dem sagde til mig: Du vil få den største ros. Din provst har sagt, at han aldrig havde læst bedre afhandlinger af den art end dine. Min modløshed blev ved disse ord noget borttaget, skønt jeg ikke ret troede herpå og derfor indgik et væddemål. Pyntede gjorde vi nu vor opvartning. Og jeg blev mere bange, fordi jeg fandt de fleste så dristige. Men desværre fandt jeg snart, at de modigste var de svageste. 20 skriftlige spørgsmål blev i 4 halve dage besvarede af os. Når jeg under arbejdet gik ud, fulgte flere med og havde spørgsmål til mig, som jeg slet ikke havde ventet. Dog blev jeg meget bange, da jeg en aften kom i tanker om, at jeg havde glemt at anføre noget. Imidlertid havde Nis Møller ingen prædiken og Christian Jespersen ingen katekisation lavet. Og de kunne slet ikke komme i vej dermed. Jeg lod mig da bevæge til at lave det manglende for dem begge.

En dag hvilede vi, thi de 11 (så mange var vi) var delte i 2 klasser, og jeg hørte til den sidste. Vi blev så den anden dag indkaldte til den mundtlige eksamen¹⁴⁹. En ny professor¹⁵⁰ var kommet til universitetet og var netop dette år én af de seks eksaminatorer. Han havde i mine afhandlinger fundet lidt kætteri. Derfor foretog han sig at udforske min tro om Kristus. Jeg sneg mig dog udenom, så godt jeg kunne, men glædede mig, da jeg mærkede de andres uvilje over eksaminatorens fremgangsmåde, og de indgød mig mod. Endelig blev der prædikeret og katekiseret. Ganske vist mærkede jeg tilfredshed med mit sidste arbejde. Men da jeg af ængstelighed holdt min prædiken dårligt, blev jeg ved uddelingen af vidnesbyrdene formanet lige så stærkt af general-superintendenten, som jeg var blevet advaret af universitetsprofessoren på grund af mine opfattelser. Jeg var dog meget glad, fordi jeg blev erklæret for den bedste blandt alle elleve, selv om jeg ikke fik den højeste ros. Altså havde én tabt væddemålet. Men han betalte ikke, skønt han var velstående. Jeg tog nu til Bredé til min tidligere

lærer. Da han erfarede min skæbne, sagde han: Lad være, at De var den bedste, men næsten kun at være sat ét trin over den Christian, som intet véd, hvad er det så? De véd uendeligt mere end han. – Jeg svarede: Véd jeg så meget mere, så er dette ikke frataget mig gennem vidnesbyrdet, skønt det måske ikke er tilstrækkeligt.

Mit liv og mine erfaringer i Burkal

Fra Brede begav jeg mig til Hovslund og var med til min brors bryllup¹⁵¹. Han ægtede den brave slægtning Gunder, som en tid havde forestået hans hus. Jeg havde liden lyst til glæderne ved denne festlighed, men tænkte mere på mit fremtidige liv og lavede udkast, hvorledes jeg for fremtiden ville anvende det behageligt og nyttigt. Jeg befandt mig egentlig i en lidt pinlig situation blandt disse gamle bekendte, med hvilke jeg nu ikke helt stemte overens og heller ikke i alt kunne samtykke. Derefter kom jeg så til Burkal. I de første dage efter min ankomst blev der fejret et bryllup her. Præstens ældste datter blev gift med den ovennævnte embedsmand¹⁵². Jeg skulle dagen derpå holde min første prædiken og var altså meget beklemt, tilmed da uroen i huset forstyrrede mig meget. Efter en kort søvn stod jeg op og gik ud i haven for at indøve prædikenen. Klokken ringede. Og det fo'r mig gennem marv og ben. Men selv om jeg som halvt bedøvet steg op på prædikestolen, havde jeg dog ikke talt mange ord, før frygten fortog sig. Men lidt mærkelig var denne prædiken. Bønnen var på vers og prædikenen lidt forvirret. Ikke desto mindre hørte jeg nogle rosende ord om den. Var det en anelse, at jeg ved synet af brudeparret faldt på at tale om de jordiske tings forkrænkelighed? Før et år var gået, lå manden på båren. Og enken fødte snart en søn. Men hun var en meget forfængelig kvinde og havde vist ikke elsket den syge mand. Ved sin skønhed og ved sin stand troede hun sikkert snart at opnå en langt større lykke. Men de fornuftige skyede hende, og hendes lykke blev kun ringe. Foruden hende havde præsten 3 andre døtre, af hvilke den yngste var 8 år og skulle undervises af mig. Denne undervisning og nogen hjælp for præsten med at prædike var min hele beskæftigelse. Til at begynde med var denne let for mig, efter et år blev præsten så svag, at jeg næsten måtte holde alle prædikener. Meget småligt belønnede disse mennesker mig, da jeg ikke i forvejen havde tænkt på at træffe nogen aftale herom. De syntes også at ringeagte

mig, fordi jeg var en bondes søn, og fordi jeg ikke ville høre til »brødrene«.

I begyndelsen havde jeg megen fritid her, men jeg benyttede den mest til at udarbejde en regnebog og ikke, som jeg hellere havde skullet, til min modning i gudserkendelsen. Imidlertid forsømte jeg ikke ganske videnskaberne, som hørte til mit embede. Jeg skrev et par afhandlinger til øvelse i stilen og i udlægningen af skriften og anvendte megen omhu på mine prædikener. De herværende præster havde også et læseselskab, og bøgerne i det læste jeg flittigt. Men de var dårligt udvalgte og tjente mere til underholdning end fremme af præsternes viden. Uagtet jeg udarbejdede mine prædikener omhyggeligt, fik jeg dog ingen tak herfor. Man var nemlig i denne menighed indtaget imod enhver, der havde studeret i Kiel. Menighedens vigtigste del regnede sig nemlig til »brødrene«¹⁵³. Og det stod fast, at man i Kiel lærte imod dem, og at hver ung mand af denne skole var vantro og slet. Denne fordom berøvede mig al tilslutning og ville også have gjort det, om jeg havde talt som Kristus selv. Folk af den slags især dømmer nemlig uden forståelse og er, ligesom farisæerne var stemte imod Kristus, stemte imod enhver, der ikke hører til eller godkender dem. Jeg må dog herfra undtage de mere dannede. Jeg fandt nemlig disse meget bedre og fornuftigere. Og når de også ellers mente det oprigtigt, må jeg rose dem og indrømme, at dette partis læremåde kan skabe gode mennesker. Men læren selv kan ingenlunde falde i min smag, dels fordi jeg finder den stridende mod fornufthen og Kristi ånd, dels fordi den forleder slette, udannede mennesker til en hyklerisk stolthed. Foruden disse indeholdt det store sogn en stor mængde anderledes sindede medlemmer. Men jeg mente at have bemærket, at disse af samme grund var moralsk meget slappe, fordi de netop søgte at være »brødrenes« modstykke. Den gamle pastor Andreas Prætorius befandt sig i en ikke just gunstig situation. Han indså nemlig meget godt det urigtige i »brødrenes« falske meninger, måtte dog gå meget varsomt imod for ikke at miste tilliden. Der blev af og til holdt forsamlinger i præstegården, men forhandlingerne her forblev mig ubekendte, da jeg ikke ville gå med.

Hvor enfoldige disse mennesker var, havde jeg engang den bedste lejlighed til at bemærke. Der kom nemlig en ung mand fra hovedstaden hertil og ønskede at holde en prædiken. Det blev ham tilladt. Han forberedte sig herpå med stor ligeegyldighed, åbenbart for at bi-

bringe os alle den opfattelse, at talen næppe voldte ham noget besvær. Da tiden kom, trådte han med stor frimodighed op på prædikestolen. Jeg var ikke forventningsfuld, men må tilstå, at han stod langt tilbage for det lidet, jeg havde ventet. Yderst elendige og forvirrede var hans ord og dertil talt med en plathed, så jeg egentlig måtte ærgre mig derover. Alligevel var forsamlingen højst andægtig. Sådant hersker fordomme. Kun én af partiet lod sig forlyde med, at han havde fundet denne prædiken ligefrem slet.

Der kom ofte »brødre« fra menighedsbyen¹⁵⁴ og andre steder fra til Burkal og gav mig lejlighed til at lære dem at kende fra flere sider. Og den meget selvoptagne degn¹⁵⁵ på stedet lod mig skue endnu dybere i hjerterne og opfattelserne. Handelsfolkene og menighedsforstanderne, der havde erhvervet sig en vis færdighed i optræden, mærkede man slet ikke på, at de hørte til den slags kristne. Men håndværkerne viste en vis selvoptagethed, og »søstre« og »brødre« fra opdragelsesanstalterne havde et overraskende stift og forskruet væsen. Man mærkede her den stærkt misdannende tvang, som dog kun dreserer, men indsnævrer ånden. Og hvor snæver ånden var, åbenbarede degnen, da han fortalte mig sin omvendeshistorie. Efter mange foruroligende tvivl om Guds nåde stod han en morgen op og følte sig fuldstændig overbevist og dermed beroliget. Forløseren havde sonet for hans synder. I en sådan pludselig gripen af nåden skulle for ham alt bestå. Dog var manden ikke just af den opfattelse, at alle ikke-brødre var at foragte. Han fremhævede sig heller ikke selv meget.

Der kom til Burkal fra marsken ved Ejderen, ledsaget af en kobbersmed fra byen Husum¹⁵⁶, en præst ved navn Dieck¹⁵⁷, for at få den anden datter. Han faldt mig i øjnene, havde fordrejet og opløst sin formentlige hellighed særdeles meget. Hans udtalelser om skolelærere og om andres læremåde og ytringer var både naragtige og ærgerlige. Han har også siden bevist, hvis ånds barn han var. Den gode gamle præst følte vel, hvilken indbildskhed der havde besat denne enfoldige mand, men noget tøvende ønskede han dog, at hans datter, den beskedne Gyde, måtte give ham hånden. Derfor gjorde hun det også, skønt hun tydeligt forrådte sin uvilje. En tredje datter blev givet til en købmand. Og dermed var alle forsørget, hvilket var den gode fader kært. Den forfængelige moder sørgede for at udruste dem med de kostbareste sager, hvorved familien kom temmelig på knæ.

Disse folk havde nemlig alt for meget holdt på et behageligt levned, hvilket synes at være fælles for dem, som foretrækker en sanselig behagelig gudsdyrkelse. I så henseende var det ret godt i dette hjem. Og jeg må også rose husmoderen for hendes omsorg for husfællerne. Jeg var engang syg. Men ingen steder kunne man have sørget bedre for min pleje og sundhed, end hun gjorde det.

Efter forløbet af 2 år, da den nævnte mand fra hovedstaden kom derhen, spurgte den gamle præst mig, om jeg kunne ønske at blive, thi ellers ville han antage denne mand, som faldt bedre i menighedens smag. Næsten syntes han at vente det ønske fra mig: Ja vell som han spurgte efter. Den nævnte unge mand (Knud¹⁵⁸ Krongaard var hans navn) kunne umuligt falde i hans smag. Men jeg svarede, at jeg intet havde imod ham, den gamle, gode, forstandige præst, men det ville vel i enhver henseende være bedre, at jeg rejste. Og så gik jeg da med megen agtelse for denne gode mand og så ham aldrig mere. Udtæringen, som under mit ophold dér, stadig mere og mere, havde svækket han legeme, lagde ham nemlig efter et par uger i graven. Men hans fromme sjæl lever i en renere forbindelse med Verdensforløseren, som han her havde elsket og æret meget inderligt.

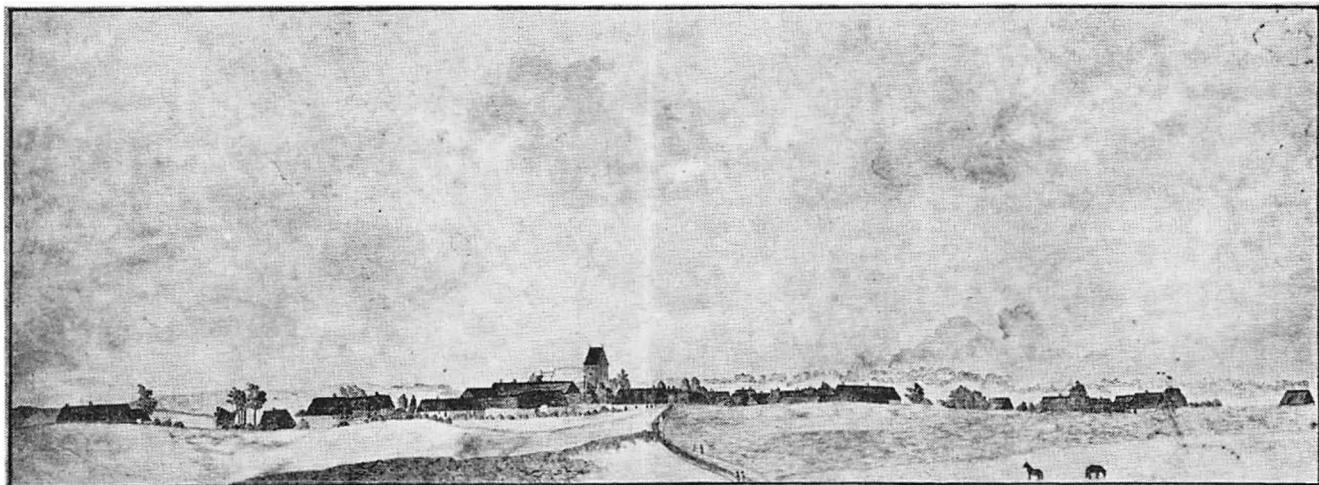
Blik på mit sinds beskaffenhed i denne tid

Ikke det mindste kunne min omgang med disse mennesker have draget mig til dem. Deres afsondrings- og under ydmyghedens klæde skjulte hovmodssånd frastødte mig. Jeg vil imidlertid ikke bestride, at denne omgang havde nogen indflydelse på mine overvejelser. Således drog jeg blandt andet den slutning, at disse mennesker ved deres tro levede et ret lykkeligt liv. Men da jeg holdt deres tro for forkeret og skuffende, blev den mig ligeså meget imod som deres skjulte hovmod. Jeg var derimod stolt over mine dyder, min flid, min troskab, min nøjsomhed og lignende. Også denne stolthed var en fejl, men da den dog var forbunden med oprigtighed, var den mindre anstødelig og farlig end hin. Den udelukkede nemlig ikke forældningens nødvendighed, medens hin skjulte sig bag en hyklerisk ydmyghed og ikke lod tanken om forbedring komme tydeligt frem. I øvrigt gjorde jeg få fremskridt i erkendelsen. Forgæves søgte jeg efter tilstrækkelige beviser for Guds tilværelse og for udødeligheden. Jeg havde nemlig ikke fundet troens sande mening. Om dydens forhold til lyksaligheden grublede jeg meget og nåede til den indsigt, at de er ét og det samme.

Den, der er dydig, det vil sige, den, der gør det gode og har lyst til det, han er i sandhed dydig. Og denne lyst er hans salighed. Dette blev klart for mig og tjente meget til befæstelse i det gode og styrkelse i kampen mod det onde. Men at heri netop troen på den evige grundregel: at dyden under alle skæbnens omskiftelser måtte være nødvendig og gøre evig salig, virkede noget i mig, det kunne jeg ikke forstå.

Så levede jeg da rolig i mit sind og fast besluttet på efter evne at fremme det gode, idet jeg erkendte, at jo mere dette blev alment rådende, des almindeligere måtte også menneskehedens sande velfærd blive. Stille og tilfreds nøjedes jeg med min lod, befandt mig vel og fuld af håb: Gud ville til rette tid anvise mig en passende virkekreds og velsigne mig deri. At stige højt blev aldrig mit ønske eller at blive æret gennem sådanne ting, hvori jeg så menneskene mest søge ære. Men en vis ære ønskede og søgte jeg dog, nemlig denne: at blive anset og æret for mine kundskabers og fortjenesters skyld. Det nød jeg ganske vist allerede dengang. Men hvorledes jeg nu i fremtiden opnåede denne eller ej, og hvorledes jeg gennem forsynets styrrelse blev sat på et sted, hvor jeg fik arbejde i mængde, og hvorledes jeg her videre rejste mit høje mål i møde, det vil jeg beskrive i den anden del af dette værk, som vil slutte med afslutningen af mit virke på jord.

PETER KIER:
MIN REJSE GENNEM JORDELIVET
2. DEL

ØSTERLJGUM

tegnet fra Nordvinden paa Højen Bjerrum den 18de Juli 1829

Overgang og hvorledes jeg fik embede

»Vi har en bygning fra Gud, et hus, som ikke er gjort med hænder, et evigt i Himlene«.

Den menneskelige ånd higer efter tryghed. Den søger en fast tro som den klippegrund, hvorpå den kan bygge en bolig, der er uforgængelig. Her vil den samle goder, som kan være varige og evigt tilfredsstillende dens behov. Således søger mennesket sig allerede i denne verden et trygt hjem, for dér roligt at kunne leve og glædes sammen med sine kære. Vel skuer den unge en tid lang ud i verden og haster fra sted til sted, medens driften til at se nyt og lære det ubekendte at kende anporer ham. Men før eller siden trættes han og forlanger et hjem, en egen blivende arne. Men da han samtidig må erkende, at selv det sikreste på jord ikke er sikret, bliver sikringen af hans tro og håb om en evig bolig i Faderens hus ham vigtig fremfor alt andet: Stedet, hvor den uddelige ånd, efter at dens hylster er afkastet og finder hvile i graven, evigt kan leve og bevare alt det, som har sand værdi.

Som barn havde jeg beskæftiget mig for at virke, øve mine kræfter og glæde mig derved. Som ung gjorde jeg det samme, men i videre kredse. Jeg havde dog ikke sat mig noget tydeligt mål. At blive dygtig og lærd var vel min hensigt, men først sent spurgte jeg mig, hvortil jeg ville være det? Og da jeg havde taget min eksamen, tænkte jeg vel endnu på at måtte tilbringe flere år med at erkende mere, før jeg fik en egen virkekreds og dermed hjem og familie. Ja, jeg havde vel dengang endnu ønske om at besøge den fjernere verden, om der var blevet budt mig en lejlighed dertil. Men snart ændrede jeg mit ønske. Jeg befandt mig så fremmed blandt mennesker og fandt det i høj grad utiltalende at drage fra et sted til et andet. Ønsket om at få eget hjem og egne kære blev stærkt.

Det første forsøg hertil var følgende: Amtmanden i Tønder amt¹⁵⁹, hvor Burkal lå, havde den sædvane at opfordre dem, der begærede at blive forfremmede, til at holde en prædiken. Jeg efterkom hans opfor-

dring og holdt en eftermiddagsprædiken¹⁰⁰ 2. påskedag i mit 29. år. Skønt jeg troede, at han nok ikke syntes om mig, idet han under prædiken vendte ryggen til, indbød han mig dog ved den første embedsledighed til at stille mig. Og jeg kom på valg¹⁶¹. Et virkeligt valg syntes der at finde sted her. Alle fik mange stemmer. Men jeg var glad ved ikke at være blevet valgt, thi jeg syntes slet ikke om den ved det rå Vesterhav liggende landsby og den forfaldne præstegård. Jeg gik igen tilbage til Burkal og overlod gerne min ven¹⁶² stedet ved Vesterhavet. Han havde desværre ingen glæde ved at være her, idet han allerede forud var sygelig og her tabte sin sundhed helt.

Kort tid derefter var rektorembudet ved Latinskolen i Haderslev ledigt. Et ord fra min ven i Brede fik mig til at ansøge herom. Men da den ældste søn¹⁶³ af min lærer Eckermann ved universitetet i Kiel også havde meldt sig dertil, trak en tredje sig tilbage. Jeg vidste ikke hvorfor og gik altså frimodigt på valg. Men ankommet til Haderslev hørte jeg allerede, at det var forgæves for mig. Min medansøger var beslægtet med provsten¹⁶⁴ på stedet, og han havde i sin prøveafhandling vidt overgået mig. Lidt ængstelig gik jeg til valgarbejdet. Og da jeg var helt ubekendt med alt, hvad jeg skulle foretage mig (min medansøger sikkert ikke), måtte jeg naturligvis stå tilbage. Jeg vil dog også indrømme, at jeg ikke var på højde med ham i skolekundskaber, skønt han ikke var mig så overlegen, som det kunne synes, idet han havde forberedt sig og benyttet fremmed arbejde, medens jeg ikke kunne anføre andet, end hvad der i øjeblikket var mig ved hånden. Noget ærgerlig herover undlod jeg at ansøge om den også ledige prorektorstilling og tænkte kun på at blive præst på landet, hvortil jeg også passede meget bedre.

Allerede i det foregående år havde provsten fundet den gamle Thue Ravn¹⁶⁵ i Øster Løgum ude af stand til længere at forestå tjenesten. Da jeg hørte det, vågnede et stærkt ønske i mig om at blive hans efterfølger. Men herved var jeg nær blevet skuffet. Den svage provst Christian Posselt¹⁶⁶ i Løjt var ikke den mand, jeg kunne forlade mig på. Jeg henvendte mig derfor til amtmanden Leopold von Schmettau¹⁶⁷ i Åbenrå, der – ligesom forpligtet over for mig – med glæde greb lejligheden til at bevise mig en tjeneste. Han tilsikrede mig at ville foreslå mig. Det var mig yderst kært, da jeg også forgæves havde ansøgt om præsteembedet¹⁶⁸ i Sommersted i Haderslev amt og om tilladelse

til at måtte blive foreslået til andenpræsteembedet i Løjt. Nu syntes nemlig opfyldelsen af mit ønske om at få et hjem meget svær¹⁶⁹.

Hvorledes jeg fik embede (fortsat)

I det yndige håb dog snart at få et hjem forlod jeg Burkal, hvor jeg var blevet godt behandlet, men altid lidt koldt og som en fremmed. Jeg begav mig til Vedsted i den djærve pastor Peter Prahls¹⁷⁰ hus for at undervise hans børn. Han modtog mig som ven, og jeg agtede ham meget, indtil jeg begyndte at støde mig på hans grundsætninger. De var mig nemlig for lette. Jeg fandt mig derfor nødsaget til at trække mig tilbage. Hans mål var at stige højt, uden at han netop var egnet til et højt embede. Sine venner hjalp han gerne, men ikke altid med retfærdighed. Alt det var mig imod. Han ofrede alt for meget på at opnå sin hensigt og kunne derfor næppe svare sin skyldighed over for sine kreditorer. Denne adfærd syntes mig meget forkert. Thi kun gennem sande fortjenester, ikke ad sådanne smugveje, ville jeg anbefales.

Imidlertid gik den stormfulde og hårde vinter i hans hjem ikke ubehagelig for mig. Han var nemlig en munter mand. Desuden gik på samme tid mit skønneste håb i opfyldelse, men desværre ikke så skønt, som jeg havde ventet. Syd for præstegården dér hæver sig nogle høje af nogen betydning. Næsten daglig besteg jeg dem for at skue mod syd. Bag ved dem udbredte sig nemlig en skøn slette, hvori Hovslund og bagved igen Øster Løgum ligger ret yndigt. Jeg strakte mine arme ud efter kirken og forestillede mig usigelig lykkelig, hvis jeg kunne få forbindelse med denne kirke. Dog også dette ønske syntes at ville skuffe mig. Den gamle Thue Ravns afgang trak nemlig så længe ud, at man snart måtte tro, den ikke blev til noget. Men da denne bekymring begyndte at plage mig, viste Prahls mig i avisen: Thue Ravn er gået af. Ufortøvet skrev jeg til amtmand Leopold v. Schmettau og bad om at blive stillet på valg. Omgående kom den glædelige meddelelse, at det allerede var sket før mit brevs ankomst. Men nu fulgte frygten for, at det skulle mislykkes. Adskilligt lod mig frygte dette. Jeg forbød mine slægtninge på det strengeste at hverve for mig, fordi jeg afskyede dette. Videre frygtede jeg listen fra Ravns familie, som modarbejdede mig, da jeg slet intet håb havde givet dem, at de kunne blive på stedet¹⁷¹. Hos mangan én ville efter min mening også misundelse bevæge til at forkaste mig. Ende-

lig frygtede jeg, at den ene medansøgers søde ord alt for meget ville stemme sognet for ham. Valgdagen blev fastsat. Den indtraf 3 dage før min 30. fødselsdag. Men forgæves rejste jeg til Øster Løgum. Den ene ansøger, som var præst på en hallig, kom nemlig ikke, fordi han ikke havde kunnet komme i land. Men 14 dage senere blev valget foretaget¹⁷². Jeg prædikede først over den skønne tekst Matth. 11,33. Den næste¹⁷³ var ikke farlig for mig, thi han manglede evnerne meget. Og dog havde man netop hvervet meget for ham i håb om, at han ville beholde præstefamilien. Hin fra halligen¹⁷⁴ ville måske være blevet foretrukket for mig, hvis jeg havde været ligeså fremmed som han, skønt hans prædiken ingenlunde fortjente ros. Han fik ikke så få stemmer og blev kort tid derefter valgt til andenpræst i Løjt, hvor han snart begyndte at fremme sværmeriet. En anden ansøger var fra Åbenrå, hvor han også næppe et halvt år senere blev valgt til andenpræst.

Nu var altså mit inderlige ønske opfyldt, thi selv om embedets indtægter ikke var store, ville jeg dog ingen steder hellere være blevet ansat. Men med opfyldelsen af vore skønneste ønsker indtræffer i dette liv sædvanligt også fortrædeligheder. Og jeg fornam dette i højeste grad. Min frydekalk blev mig snart i det mindste til hælften fyldt med galde. Allerede ved valget mærkede jeg stemningen fra en stor del af sognet, som ventede, at jeg skulle forlange præstens datter til hustru. Jeg havde ikke sind hertil, ville måske dog have gjort det, hvis ikke mit hjerte og mit ord forlængst forud havde været tilsikret min udkårne. Jeg befandt mig altså i en pinlig situation. Og jeg vovede ikke at støde sognet ved at bekendtgøre mit forhold. Derfor tøvede jeg frygtsomt med at meddele mit valg til Brede. Og denne tøven satte ikke blot min Christine, men også min ven og lærer i angst. Jeg kunne desværre ikke formode, at de kunne tvivle om min troskab, hvad de dog gjorde. Ellers havde jeg brudt min tavshed. Jeg tøvede kun for at lade sognets forventning blive afkølet. Og idet jeg havde ytret over for provsten, at jeg først tænkte at ville tiltræde til foråret, troede jeg, at det ikke hastede med overtagelsen af præstegården. Men også denne tøven og tålmodighed med familien blev mig til fortræd. Der var en kvindelig slægtning¹⁷⁵ dér i hjemmet, som satte sig for at berede mig al mulig fortræd. På hendes initiativ lod den gamle Thue Ravn opsætte en mig på en måde anklagende ansøgning til kancelliet, hvori han fortiede, at jeg før min tiltrædelse skulle betale

hele indløsningen i rede penge. Hensigten med denne ansøgning var uden tvivl at gøre min tiltrædelse ret svær for mig og mig selv ret bedrøvet. Og det kan formodes, at familien vil have anvendt alt for at sværte mig hos menigheden. Således var der fra alle sider beredt mig fortræd nok, for om ikke helt at ødelægge min glæde, så dog i det mindste at nedsætte den mest muligt.

*Hvorledes jeg fik embede
og biomstændighederne derved*

Men bevidstheden om min uskyld, mine redelige hensigter og mine erhvervede kundskaber gav mit sind tryghed og håb om engang at kunne sejre over alle mine misundere. Jeg frydede mig altså stadig mere over mit valg. Og som jeg stedse så hen til forsynet og fandt dets visdom og godhed i alle, også de mig ubehagelige begivenheder, anså jeg også de nuværende bitre erfaringer som velgørende prøvelser. Følgende omstændighed var mig på en måde meget mærkværdig: Da jeg var 15 år, døde min far, og hans død styrtede mig i den dybeste bedrøvelse. 15 år derefter, netop samme dag, blev jeg valgt til præst og hævet op på lykkens højeste tinde. Jeg tænkte mig nu denne glæde derfor lidt nedsat, for at jeg kunne lære: Intet på jorden er fuldkomment. Modig og forhåbningsfuld gik jeg da min vej og stolede på den guddommelige bistand. På min bøn kørte min onkel med mig til Brede. Men ak, mistroen havde nedslået min elskede. Jeg forklarede hende, at jeg aldrig havde kunnet forlade hende. Men denne erklæring opmuntrede hende kun lidt. Nu meddelte jeg min onkel min beslutning. Og den gode mand beklagede mig, fordi pigen var fattig og slet ikke syntes ham at være smuk. Men da jeg forestillede ham, at min forbindelse med hende ville være både mig og mine slægtninge til lykke, at derimod forbindelsen med fornemme og rige familier i reglen ikke blev til lykke, fordi man blev foragtet af disse, besindede han sig endelig og troede på mig, skønt han kom med den ikke usande indvending, at menneskene i den højere stand jo da også kunne være fornuftige.

Hvad jeg havde frygtet for, at nemlig jeg fattige mand, hvis jeg ikke ægtede en rig kvinde, ikke kunne få det nødvendige lån, indtraf dog ingenlunde. En formuende mand tilbød mig snart et stort beløb, og jeg tog det for at kunne betale. Og de gunstige begreber, man havde bibragt mig om et præsteembedes rige indkomster, lod mig intet

frygte. Jeg skulle dog erfare, at også det vakte skønne håb om en sorgfri tilværelse kun skuffer. Men også dette var kun godt, for at jeg kunne blive i stand til at drage min sjæl bort fra den skuffende verden, ved hvilken den hang for meget. Jeg skulle indløse de meget forfaldne præstegårdsbygninger, som i mere end 20 år ikke havde erholdt nogen udbedring og dog i den senere tid var blevet vurderet højere, end da de var nye. Den gode Thue Ravn forlangte dem betalt efter denne vurdering. Jeg formodede bedrag ved vurderingen og fandt den for høj. En ny blev foranstaltet og derved spillet mig visse puds, så den blev endnu højere. Ja, man forlangte endda særlig betaling for visse ting, som ikke hørte under vurderingen. Alt dette, ligesom den tidligere klage, oprørte mig og foranledigede mig til modklager og forhandlinger, som trak så meget i langdrag, at jeg fik mine første embedsår meget forbitrede dermed. Ja, den gamle Thue Ravn modsatte sig endda min indflytning og tvang mig til at anklage ham. Han måtte da vige. Og den ham ophidsende slægtning gjorde sig ved auktionen over de overflødige sager, ved rømningen af huset og flytningen så megen ulejlighed, at hun pådrog sig en sygdom, hvoraf hun efter få dage døde. Hendes omsorg for den ikke lykkelige familie var dog rosværdig. Selv om hun gjorde mangt af misundelse og modvilje mod mig, tilgiver jeg hende dog gerne. Hun havde vel ikke haft lejlighed til at blive bedre og visere. Efter hendes død nærmede jeg mig igen familien og fik et forlig med den gamle, temmelig ukyndige, men godsindede Thue Ravn. Og vi blev gode venner. Han levede endnu 6 år i Åbenrå og døde der fuld af tro på Gud. Hans lig blev begravet her, og jeg holdt med bevægelse hans ligprædiken¹⁷⁰ over ordene: Vel, du fromme og gode tjener, du har været tro over lidet, jeg vil sætte dig over meget. Gå ind til din Herres glæde (Matth. 25, 21). Mange i menigheden græd ved hans minde. Ak, hans børn var ikke lykkelige, men de havde heller ikke æret deres fader, som de skulle. Hans hustru levede 14 år længere og blev meget fattig. Hun døde da, og hendes lig blev begravet ved siden af mandens. Og jeg talte også med ærbødighed over hende.

Om min ordination

Da jeg imidlertid skrev til generalsuperintendenten, hvorledes den gamle præstefamilie begyndte at opføre sig og ligesom misbrugte den frist, som jeg gav, opfordrede han mig til ret snart at tiltræde. Han

bestemte 2. påskedag til ordinationen¹⁷⁷ og gav til prædikentekst Ap. Gern. 5, 30-32. Trøstigt rejste jeg til Slesvig, meldte mig hos generalsuperintendenten og modtog nogle skriftlige opgaver¹⁷⁸ til besvarelse. Det gjorde jeg i mit logi og indgav dem. Og på den dag, jeg skulle indvies, indfandt jeg mig i hans hjem, hvorhen han havde indbudt mig, kørte med ham til domkirken, hvor vi først stod af i provstens¹⁷⁹ hjem. Alle disse omstændigheder satte mig, der jo aldrig havde været i denne situation, i stor forlegenhed. Og mere end alt andet provstens kone, hvis frække øjne gennemmønstrede mig fra øverst til nederst og sikkert fandt meget urigtigt i min påklædning. Jeg fandt denne kvinde meget modbydelig, og i sandhed jeg tog ikke fejl. Hendes senere historie bevidnede hendes slethed.

Min frygtsomhed ved denne vigtige handling hindrede mig i at føle den andagt og bevægelse, som jeg havde ønsket mig. Min prædiken holdt jeg med den største anstrengelse og næsten helt til afslutningen med ængstelighed. Handlingen skete foran alteret, hvor generalsuperintendenten holdt en god, men mig ikke bevægende tale, og hvor indvielsen skete ved håndspålggelse af flere dertil indbudte præster. Det bedste og for mig mest opmuntrende fulgte derefter i den høje gejstliges hjem, hvor jeg underskrev eden, og hvor der blev holdt en samtale med mig om embedsførelsen. Den foresattes tilfredshed med mine arbejder løftede mit sind, men et næsten mistænksomt spørgsmål til mig om eden stødte mig noget. Manden syntes nemlig halvt at være af den mening, som om jeg havde gjort noget ulovligt for mit valg. Men et hurtigt svar på dette spørgsmål gjorde ham tavs og ligesom forlegen. Der blev da spist i hans fornemme hjem. Jeg betalte 45 rigsdaler og fjernede mig.

Senere har jeg undertiden tænkt på denne handling, og stedse med en slags utilfredshed. Den burde, mente jeg, være af den art, at den løftede og bevægede den, der skulle indvies, styrkede og ligesom hellegede ham. Men den blev for mig næsten ikke andet end en temmelig overfladisk handling eller ceremoni. Lå det hos mig, har jeg spurgt mig selv, at jeg var for følelsesløs og ligegyldig under den? Det tror jeg egentlig ikke, men den manglende andagt i kirken, hvor man bestandig løb ind og ud og ingen opmærksomhed viste, hvis da ikke kun for at opdage noget at kritisere. Ligeegyldigheden, hvormed selv de gejstlige syntes at forrette deres embede, alt gjorde den for mig så vigtige handling så betydningsløs, at jeg næsten foranledigedes til at

finde mit hellige embede uden værdi. Hvor herligt og ophøjet forekom mig derimod dette embede i min ungdom! Hvor vigtigt og ærefuldt var det, når jeg dengang så en præst optræde, prædike evangeliet og forvalte sakramenterne! En trøst blev dog tilbage: I byerne, tænkte jeg, og ikke med urette, er menneskene fordærvede. På landet finder man Gud ske lov agtelse for det hellige. Dér vil jeg da hellige mig selv og udbrede velsignelse. I det håb hastede jeg fra byen og længtes nu kun efter tiltrædelsen af mit embede. Her ville jeg belære, oplyse, bevæge, forbedre, indvirke og gennem lære og vandel gøre min menighed ægte from og lykkelig. Skønt var mit håb, og det styrkede mig meget. Glad kom jeg tilbage til mine bekendte og sørgede for alt, hvad der var nødvendigt til min bosættelse og min tiltræden. Jeg forudså kun lidet de hindringer, som ville stille sig i vejen for mit virke og min lykke. Det var lykkeligt for mig, ellers havde jeg nemlig ikke haft mit glade mod. Heri ser jeg, hvor lykkelige vi mennesker er ved, at Gud tilhyller fremtiden for os og har skænket os det opmuntrende håb. Erfaringen lærer os først sent, hvor vi tager fejl, men også dette til rette tid, for at vi des lettere kan tage afsked med et liv, hvor vore ønsker ikke opfyldes helt, og så med et højere håb se hen til det liv, hvor en sand lyksalighed belønner den frommes ædle stræben.

Videre begivenheder. Indgåelse af ægteskab og bosættelse

Livshåbet og ungdomskraften skaffer os store glæder i det, som siden hen viser sig for intet at være, når kraften er forsvundet og den jordiske ufuldkommenhed åbenbarer sig. Også jeg var derfor i denne tid meget lykkelig trods alle fortrædeligheder. Hastigt fulgte mit livs begivenheder hinanden på dette tidspunkt, da jeg skulle nedsætte mig og ikke blot begynde mit embede, men også mit familieliv. Jeg kunne derfor ikke ret komme til eftertanke eller undersøge mit sind. Min fortælling bliver derfor også mere blot en antydning af det, som skete, end en sammenhængende beskrivelse af mit daværende liv. Jeg fortsætter da, indtil et roligere tidspunkt indtræder.

Min bror, som havde bragt mig til Slesvig, kørte mig tilbage og afleverede mig i Tinglev hos den mig bekendte gamle pastor Ulrich Petersen. Her kom min vens forkarl fra Brede for at bringe mig og min svigermor til Brede. Dér blev jeg så viet til min Christine. Vort bryllup fejredes helt stille sammen med nogle af vore venner. Min ven og lærer forrettede vielsen og holdt derved en yderst bevægende

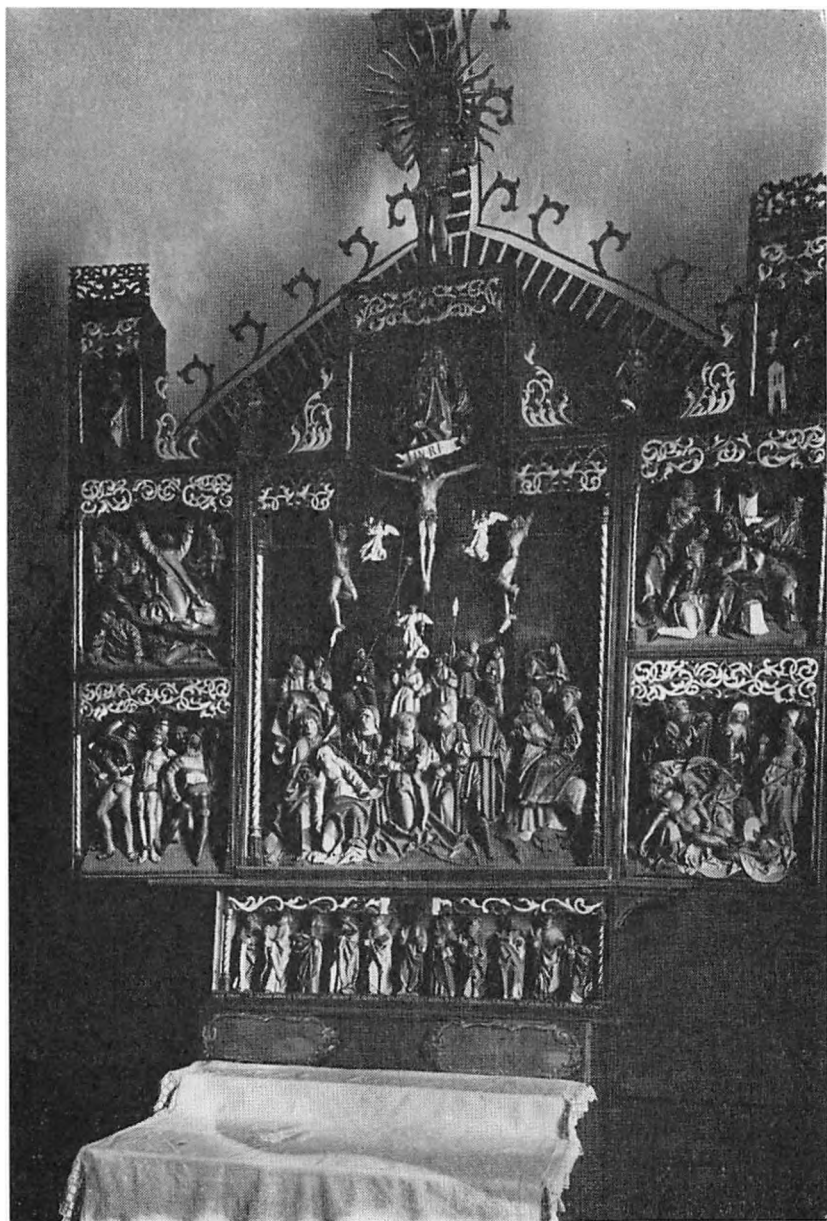
tale, hvori han ønskede os Guds velsignelse og skildrede to elskendes lykke i ægteskabet, som Gud vil velsigne. Ingen af mine slægtninge kom, dels af skyhed, dels fordi de endnu stadig ikke var tilfredse med mit ægteskab. Jeg var ikke særlig utilfreds hermed, men jeg glædede mig nu over at kunne tage min elskede pige med som hustru til min bolig. Jeg havde i falsk bekymring tænkt først at leve en kort tid alene og så hente min hustru, når jeg havde bragt alt i orden. Men min bruds mistro tvang mig til at opgive denne plan. Den stakkels pige kunne dog ikke komme fra det. Og den tanke, at jeg ikke ægtede hende af kærlighed, men af pligt, trykkede hende i mange år og formørkede ofte vort ægteskabelige livs skønne lykke. Men i de første dage glemte hun lykkeligvis denne mistro og sørgede udmærket for vor bosættelse. Jeg blev et par dage hos hende i Brede og rejste derefter til Hovslund for at forberede vort indtog i Øster Løgum. Jeg fik her megen fortræd med at få præstefamilien til at rejse. Om-sider adlød man dog den udvirkede ordre fra øvrigheden og rømmede præstegården den 4. dag i den skønne forårsmåned. Dagen derpå, den 11. efter vort bryllup, drog vi i Guds navn ind. Det skete i den første halvdel af mit 31. år, da min hustru om 13 dage blev 24 år. Men ak, hvilken elendig bolig var det¹⁸⁰. Overalt var den forfalden, lav, mørk, hæsli og bedrøvelig, især da den nu stod fuldstændig tom. De første timer efter vor ankomst gik hurtigt med aflæsning og indretning, spisen og drikken. Mine slægtninge havde bragt mine få sager og desuden nogle senge og lidt redskaber som mit udstyr til hjemmet og anrettet et måltid. Nogle vogne havde været i Brede for at hente min kones ting. Min ven ledsagede hende og mig hertil. Og vi blev nu alle bespiste og opvartede. Da gæsterne havde fjernet sig, begyndte vi at efterse vor bolig lidt nøjere og fandt den meget utiltalende. Vi havde nemlig været i hjem, som med deres nyhed og skønhed var som paladser mod snavsede hyrdehuse. Jeg fandt mig ganske vist forholdsvis let heri. Jeg kendte jo boligen fra tidligere. Men min kære unge hustru var mindre tilfreds. Og udsigten til en udbedring trøstede hende ikke tilstrækkeligt, da den nemlig ikke var at vente i længere tid. Min ven sagde lidet til det. Ham syntes boligen nemlig også højst bedrøvelig. Og gik vi ud i haven, fandt vi kun en ørken. Dette var ligeså nedslående, thi i Brede havde en meget smuk have daglig kvæget dem begge. Jeg var dog rolig, thi jeg stolede på mine kræfter, som snart ville forvandle ørkenen til en lystskov. Den næste dag drog min ven

atter hjem, og vi befandt os nu alene. Kun min hustrus veninde Sophie¹⁸¹ fra Tinglev blev nogle dage for at hjælpe hende og være til lidt selskab. Således gik de første dage ret glædeligt med meget arbejde. Min hustru havde fuldt op at gøre med at bringe huset nogenlunde i orden og jeg ligeledes med at forberede mig på indførelsen i embedet, som så skete den 4. dag efter vort indtog.

Min indførelse i embedet

Peter, elsker du mig, så vogt mine får (Joh. 21,15-17). Det var et meget skønt og passende ord for min første prædiken i Øster Løgum. Ved en samtale med min ven og lærer havde jeg besluttet at lægge disse ord til grund for min prædiken. Men ulykkeligvis opfattede jeg dem ikke fra den rigtige side. Jeg tænkte kun på den kærlighed, hvorved præst og menighed skal omslutte hinanden og gjorde det til hovedtanken. Dermed forstod jeg ikke mig selv rigtig. Jeg troede nemlig at have menigheden særlig kær og elskede den også alene som mit fødesogn. Jeg satte mig altså i Kristi sted, men skulle have sat mig i Peters sted. Så havde jeg opfattet og fremstillet mig selv som den unge mand, der af kærlighed til Kristi lære kunne og skulle føre andre til ham. Således var mit sind i virkeligheden stemt, efter at jeg ikke mere – som tidligere – kun opfattede Kristus som en menneskelig Gud, men havde fundet ham som et guddommeligt menneske, hjertelig kær og efterlignelsesværdig. Jeg følte min fejltagelse under udarbejdelsen af min prædiken, men jeg kunne ikke finde det rette sigte. Og kun, at der foresvævede mig en høj forestilling om en præsts og en menigheds kærlige omgang med hinanden, gjorde, at jeg alligevel talte godt og bevægende og fandt bifald. Jeg søgte at skildre opmuntringerne til en sådan omgang.

Den gamle provst og amtmanden var begge til stede for at indføre mig og talte begge smukt herom. Provsten formanede også menigheden til at række mig en hjælpende hånd på grund af mine omstændigheder. Amtmanden, en meget from mand, læste en tale fuld af bibelske blomster, som kunne have været bevægende for mig, hvis mine tanker på min prædiken havde tilladt mig mere opmærksomhed. Temmelig tilfreds og bevæget forlod jeg denne første gang kirken, som nu var min, i den hensigt ikke mere at forlade den, til Gud kaldte mig bort fra selve verden. O, var jeg dog aldrig vejet fra denne hensigt!

Osterløgum kirkes altertavle (fot. Nationalmuseet).

Der blev nu for de få gæster i hjemmet sat et måltid på bordet efter vore beskedne omstændigheder. Gæsterne fjernede sig snart. Men jeg måtte betale provsten 10 og amtmanden 20 rdl. Nu befandt jeg mig så med min kære unge hustru i eget hjem og havde dermed opnået det mål, hvorefter jeg især til sidst havde længtes meget. Hun var nu også ret fro, og jeg spåede mig et lykkeligt liv. Især var det mig højst tiltalende at være præst i det sogn, hvor jeg var født. Her troede jeg i enhver henseende at kunne virke særlig godt og også nyde den største kærlighed. Jeg udkastede planer til at forskønne haven, udbedre huset, bringe agerbruget i orden. Men endnu mere tænkte jeg på, hvorledes jeg ville lære, prædike, undervise ungdommen, forbedre skolerne. Min hustru tænkte på hjemmets møblering, anskaffelsen af de nødvendige redskaber, skabe og klæder. Vi så på vor bedrøvelige bolig og vor fattigdom i det lyse håb, snart at se alt udbedret. Vi kendte nemlig ikke verden og tænkte ikke på vore små indtægter, men mente, at vi med vor sparsommelighed ville lægge meget til side. Vort håb skulle dog blive stærkt beskåret. Jeg tænkte især også på fortsættelsen af mine lærde beskæftigelser og havde ikke blot tanken om, selv at opnå en stor vished og færdighed i mine kundskaber, men også at hæve andre op. Dog også heri var min forventning spændt alt for højt.

Ganske vist fandt jeg hos menigheden virksom bistand. Man skænkede os meget, selv kvæg. Et offer¹⁸² i kirken bragte mig langt over 100 rigsdaler. Men alene de første nødvendige udgifter slugte langt ud over det dobbelte. Jeg vil siden anvende en del af min beskrivelse på min huslige situation. Den gjorde det nødvendigt at søge bifortjener. Og mine arbejder her tog mig min bedste tid, som jeg ellers ville have brugt til udvidelsen af mine kundskaber. Også herom vil jeg senere berette udførligt. På den vis var min lykke på mange måder forringet. Men min tro på forsynet forblev fast. Og fromme følelser opmuntrede ofte min ånd, om hvis tilstand jeg nu først vil berette.

Min ånds tilstand ved tiltrædelsen af mit embede og i mine første embedsår

*Om min tros og de højere overbevisningers tilstand
i mine første embedsår*

Menneskets tro på det oversanselige bliver ganske vist i hovedsagen altid den samme, men dens beskaffenhed, dens klarhed, styrke og begrundelse ændrer sig med tiden. Den bliver mere fuldkommen, når vi går frem i forstandsdannelsen og moralen, men formindskes, når vi går tilbage i dannelse og moral. I det første tilfælde går vor tro gennem mangan ildprøve, men fremtræder så på ny mere lutret. I denne tilstand befandt jeg mig, Gud ske lov, og derfor var min tro, da jeg blev præst, klar og stærk, men dog ikke så grundfæstet, som jeg kunne have ønsket. Om Guds eksistens var jeg vel overbevist. Og de sædvanlige beviser gjaldt for mig som tilstrækkelige, især det ud fra samvittigheden. Men om guddommen selv var disse nødvendige love eller et væsen, som gav og håndhævede disse naturens og åndens love, vidste jeg ikke. I hvert fald kunne jeg ikke finde overensstemmelsen mellem naturlovene og helligheden, som dog syntes mig nødvendig. Jeg beroligede mig dog med, at min ånds begrænsning endnu ikke tillod mig at indse så meget. Men fornuftens blotte fordring, at sjælen måtte have en evig eksistens, for at den kunne opnå sin bestemmelse og skue alt klart, var mig ikke nok som bevis. Jeg grublede da meget over det åndelige og evige liv. Alt i naturen fandt jeg forgængeligt, men naturkraften selv evig. Således er, tænkte jeg, det menneskelige legeme forgængeligt, men ånden evig. Denne forestilling var mig dog intet tilstrækkeligt bevis. Med overbevisning erkendte jeg, at mennesket måtte være helligt, og at der med helligheden nødvendigvis fulgte et velbefindende. For denne antagelse behøvede jeg intet bevis. Den stod mig sikker som grundsætning. Jeg fandt dog ikke dette bekræftet i virkeligheden, indtil jeg efterhånden drog den slutning, at dyd og salighed var det samme. Kun den, der finder glæde ved dyden, er salig, blev da min opfattelse. Jeg tænkte videre herover ved at fastslå: Ingen verdslig lykke er salighed, thi den gør ikke til-

freds og befrier ikke fra bekymring og møje. Dyden derimod bevirker tilfredshed og håb, når den elskes, og selv i det jordiske gør intet så sikkert lykkelig som den, fordi det viser sig, at den i regelen giver sundhed, evner og anseelse. Den er også et åndeligt gode og forbliver hos den udødelige sjæl, når verden med dens lyst forgår. Vel opnår intet menneske i dette jordeliv denne salighed, fordi hans dyd stedse forbliver ufuldkommen, men når han alligevel ejer dyd og gør fremskridt i den, nærmer han sig målet. Og i denne tilnærmelse er der allerede en stor salighed. Den hedder allerede salighed, når den har nået en vis grad. Og mennesket har ikke mulighed for nogen anden. Den højeste salighed, som kun kan være forbundet med fuldkommenhed, tilkommer nemlig kun Gud. Derfor er Gud eller lighed med ham menneskets højeste mål, der dog først kan nås i evigheden.

Med disse overbevisninger måtte jeg tage afstand fra mangel overleveret trossætning, – som den første: arvesynden. At mennesket bliver født uden synd og skyld, var min overbevisning. Synd er nemlig menneskets egen overtrædelse af Guds bud. Mennesket kan måske arve en tilbøjelighed til visse fejl fra sine forældre (hvad måske også kan kaldes arvesynd). Men det er trods dette uskyldigt og har derved ingen egentlig synd. Mennesket er fra fødselen kun et kim til det gode. Udvikler det dette efter evne, idet det frit vælger det gode, erhverver det sig fortjeneste og er salig i denne bestræbelse. Forsømmer det dette og øver frit det onde, nedkalder det Guds straf over sig. Denne er dog – uden videre forsoning – tilgivet, når det i sandhed forbedrer sig. Thi den fuldkommen gode Fader, Jesu Kristi og vor Fader, straffer kun for at forbedre og har slet ingen hævnlyst, som den falske jødegud siges at have. Menneskets Forløser er altså ikke kommet til verden for at tage syndeskylden på sig, men for at forløse menneskene selv fra deres synder¹⁸³. Disse var hovedsætningerne i min kristelige tro, som i denne tid dels opstod i min sjæl, dels klarede sig. Min eftertanke over dem fæstnede dem stadig mere, og min gransken i skriften stadfæstede dem. De er stadig de samme, men nu noget anderledes udformet og begrundet. Derom vil jeg fortælle, når jeg kommer til denne del af min livshistorie.

Mit hjertes og min morals tilstand i mine første embedsår
Forældling af hjertet såvel som befæstelse af troen er det mål, menne-

sket søger at nå, når det ser sig værende på en rejse gennem dette liv, altså allerede lever i gudsriget og siger sig løs fra verdens og sansernes rige. Denne forædling består i en tiltagen i kærligheden til Gud eller et velbehag i det, som Gud er og vil. Et ædelt hjerte er altså det, som finder glæde i at medvirke til alle væseners vel. Sand tro står i forbindelse og vekselvirkning med et sådant hjerte. Jo rigtigere og fastere nemlig troen er og dermed også håbet, des mere Gud ligt er sindelaget, des ædlere hjertet. Og jo ædlere hjertet er, des fastere bliver troen. Den, der altså går frem i begge, vandrer på den rette vej i gudsriget og fuldkommenheden i møde. Men den, der venter alt af verden og søger alt i dens goder, er endnu en tjener for verdensriget. Hvem der endelig betragter den sanselige lyst som den højeste, er en slave i sanseriget, selv om han forventer et evigt liv, og hans Himmel er kun et sanserige og dermed et intet.

Jeg tror at kunne sige om mig selv, at jeg levede i gudsriget, thi jeg følte ofte, hvor god og viis Herren, den himmelske Fader, er. Det var også altid min lyst at være god mod andre og fremme deres sande vel. På den måde var jeg indgået i gudsriget og virkede for et højere mål. Men mangel var endnu stor hos mig, mangel på falsk tilbøjelighed skjulte sig under min dyd eller vel endda bag indbildte dyder. Stolt var jeg over min dyd og holdt denne stolthed for en ædel stolthed. Men kun det er ædel, dydig stolthed, når mennesket finder det under sin værdighed på nogen måde at lade sig bevæge til noget uædelt. Denne stolthed besad jeg, og intet menneske stod så højt, at det kunne have tvunget mig til noget ondt. Men i dette blandede sig – mig ubevidst – stoltheden over mine fortrin. Og denne var så meget uædelt, jo mindre grund den havde. Forledt heraf agtede jeg mangel én af mine ligestillede ringe, stolede alt for meget på mig selv, krævede af andre efterfølgelse og satte mine egne arbejder for højt. Og uagtet jeg også af stolthed forrettede mangt et arbejde skødesløst (idet jeg ikke mente at kunne gøre det dårligere), forventede jeg dog høj anseelse og holdt mig værdig til en fin forfremmelse. Jeg har siden indset, at jeg trængte til en ydmygelse og har, da den kom, modtaget den af Gud i hengivenhed.

Denne stolthed stod i forbindelse med nogle andre fejl. Jeg bekymrede mig alt for lidet om mine standsfællers sædvaner og mistede derved meget af min agtelse hos andre. Og dog havde jeg haft megen årsag til at være utilfreds med mig selv, da jeg ingenlunde var så ren

af hjertet, som jeg skulle være, ja, og kunne være. Også i den rette fromhed manglede der mig meget, og derfor var mine dyder mere af verdslig end af himmelsk art. Jeg skjulte det for mig selv, at jeg gennem min venlige, godgørende og tiltalende optræden og gennem min flid og retskaffenhed mindst lige så meget tilsigtede ros hos mennesker som Guds bifald. Endelig havde jeg endnu længere ikke sejret over min hang til sanselysten. Den var i virkeligheden farlig for mit legeme og rev mig mangan gang med. Dette og meget andet erkendte jeg og var højst bedrøvet derover. Og da jeg oprigtigt ønskede at sejre herover og i det hele at være en i sandhed Gud og mennesker elskende, mild og ædel mand, var jeg alligevel på vejen til fuldkommenheden og kunne berolige mig hermed. Gud tilgiver den angrende og ser mere på den alvorlige vilje end på den svage handling.

Mit daværende syn på verden og menneskene

Et menneskes befindende i verden har en afgørende indflydelse på synet på verden og tankerne og meningene om den og menneskene. Den, der er sund og i nogen måde ser sine ønsker opfyldt, finder i regelen verden skøn og menneskene gode. For den syge og ulykkelige viser sig alt dette mest omvendt. Når imidlertid den sidste er et fromt og ædelt menneske, kan han alligevel tænke godt om verden. Og når den første er fuld af ærgerrighed og vindesyg og ingen ret tro har, dømmes han dog ondt om verden og mennesker, skønt der sker ham selv meget godt.

Jeg befandt mig ved tiltrædelsen af mit embede i en tilsyneladende for mig lykkelig situation. Min sundhed var dengang ret god, mine ønsker troede jeg at se opfyldt, fordi jeg holdt min stilling for tilstrækkeligt indbringende til at ernære mig og min hustru derved. Store ting ønskede jeg nemlig ikke og gennem pragt og rigdom at hæve mig over andre så meget mindre, jo foragteligere enhver syntes mig at være, som ville prange med sligt. Jeg troede nu også, at enhver hjerteligt undte mig min lykke. De høje personer fandt jeg retfærdige og venlige mod alle, de jævne gode og fromme i almindelighed. Undtagelser gives der, naturligvis, tænkte jeg, men jeg holdt dem for sjældne og betingede af fejltagelser. Jeg fandt regeringerne overalt i kristenheden mest ret gode og forbedrede gennem de nye tiders belæringer og de voldsomme statsomvæltninger til fremme af folkenes lykke. Jeg havde om de højere stænder den opfattelse, at deres medlemmer nu

søgte at anse alle for deres brødre og at fremme oplysning og menneskevel, og den menige mand troede jeg at se gøre fremskridt i erkendelse og moral. Jeg så i det hele taget, at menneskeslægten var nået til en vis fuldkommenheds høje stade og på den rette vej til hurtigt at skride fremad til en endnu langt højere fuldkommenhed. Glædeligt og opmuntrende var dette mit syn på menneskeverdenen, og ikke mindre det, som jeg havde på naturverdenen og den guddommelige regering i denne. Alt syntes mig her helt fuldkomment, og det ringeste, ja selv det skrækkeligste holdt jeg for fuldt nødvendigt i helheden for at fremme de levende væseners lykke. Og når jeg ved morgens skønhed, aftenens liflighed, en skøn udsigt blev foranlediget til at skue op til den Allershøjeste, Faderen i Himlen, kom jeg i en slags henrykkelse og gav mit hjerte luft i min bøn eller sang. Mange skønne timer havde jeg dengang gennem sådanne følelser og tanker. Mit hjerte blev derved vænnet til taknemlighed og stemt til tilfredshed, så at jeg kunne besejre de følgende fortrædeligheder og en vis følelse af svagelighed. Dette syn på naturen holdt sig for det meste bestandigt, medens synet på menneskeverdenen desværre siden hen måtte ændre sig i høj grad. Men jeg takker Gud, som gennem Forløseren har sat mig i stand til ved alle mine bitre erfaringer at bevare kærligheden til mennesker, og at jeg, skønt jeg måtte blive megen slethed var hos menneskene, dog kan tro: Mere af mangel på god dannelse end ved egen skyld var de ufuldkomne.

*Min betragtning og behandling af videnskaberne
i denne tid*

Aldrig indtil denne stund er den lyst blevet formindsket, som jeg har haft til videnskabelige beskæftigelser. Og når mine bestræbelser deri at gøre fremskridt også undertiden syntes at være svækkede, var det dog kun træthed, som igen overvandt, eller også til sidst aftagen af min ungdomskraft. Også heri fortaber sig vel i første linje lysten med kraften. I begyndelsen indså jeg, at jeg ved siden af mit embedes forvaltning og mit landbrugs besørgelse kun kunne foretage mig lidet. Men jeg blev dog nødsaget til langsomt at fortsætte studierne, da jeg ellers tabte min læsnings tråd og kom lidet frem, hvis jeg blev for meget forhindret. I den følgende tid sporede jeg også hukommelsens aftagen, hvorved min læsning blev lidt besværlig og nytteløs. Jeg var ofte fortrædelig herover og gjorde mig bebrejdelser for min

træghed. Tørsten efter højere kundskaber var nemlig ingenlunde slukket i min ånd, og jeg opgav ikke håbet om at komme videre. Jeg trøstede mig da med, at jeg i fremtiden ville få mere fritid, når jeg blev mere øvet i embedsforretningerne. Derfor forblev mit forsæt at komme videre og fuldføre mangt et nyttigt arbejde også fast.

Ontologien¹⁸⁴ ønskede jeg nærmere at udforske, og videre at lære de nye systemer, man nu opsatte, nærmere at kende. Efter nogen tid købte jeg de mig anbefalede »Bidrag«¹⁸⁵, for deraf at lære det nyeste system at kende. Da jeg havde læst denne bog, indså jeg vel, at den Kant'ske lære ikke var holdbar, men at også den nye lære ikke tilfredsstillende. Den var tilmed dårligt fremstillet i denne bog. Den herpå anvendte umage gjorde mig træt af sådanne skrifteres læsning, især da fritiden dertil savnedes. Til gengæld søgte jeg gennem egen eftertanke at finde frem til, hvad læsningen ikke gav mig. Og jeg tror, at denne ændring af min tidsplan var mig meget nyttig. Jeg læste derimod nu historie, gamle og nyere tænkeres skrifter og overvejede især Jesu lærdomme. Derved blev jeg stadig sikrere og tryggere i min tro. Også naturen og min egen ånd blev taget med i betragtningen, og den heraf fremkomne lærdom var så for mig sandheden, hvis alt i den stemte overens. Den svarede også til mine ønsker og var derfor meget beroligende. Hvordan den til sidst udformedes, hører en senere tid til. Men indtil videre frydede mig den herlige opdagelse, at Jesu læresætninger viste sig des mere svarende til fornuften, jo dybere jeg trængte ind i dem. Jeg brugte til mine granskninger i hans lære næsten ingen lærde hjælpemidler, men fulgte kun min egen følelse og fandt virkelig på den måde meget lettere den rette opfattelse, jo mindre de lærde fortolkeres meninger forvirrede mig. Stor tilfredsstillelse havde jeg så, når jeg tilfældigvis erfarede en berømt lærds fortolkning af et bibelsted og fandt den samstemmende med min opdagelse. At jeg forstod skriften på den måde, havde efter min mening sin grund i, at jeg med lethed opfattede Jesu ånd, fordi min ånd var beslægtet med hans. Thi kun beslægtede ånder opfatter hinanden rigtigt. Paulus derimod kunne jeg kun vanskeligt følge, fordi han åbenbarede en helt anden ånd. Og mangt hos ham er stadig forblevet mig ganske dunkelt.

Historien betød således noget for mig, men geometrien¹⁸⁶ var mig også særdeles tiltalende. Jeg arbejdede meget med den, da jeg ville udgive en regnebog. Og jeg erhvervede mig stor færdighed i tallæren.

Også fremmede sprog ønskede jeg at lære grundigere, men dertil havde jeg ved min omfangsrige beskæftigelse langt fra fritid nok. Ofte var jeg utilfreds med mig selv, at jeg ikke kom så vidt, som jeg havde ment at ville komme. Jeg ville finde ud af en vis enhed i alle videnskaber og selv i geometrien opdage hjælp til begrundelsen af det evige håb. Men eftersom jeg savnede tid til at trænge dybere ind i denne som i andre videnskaber, blev det mere ved viljen og anelsen. Og jeg nåede altså ikke engang til det forsøg at anvende læren om de uendelige størrelser på tilværelsens uendelighed. Jeg måtte da blive stående ved troen, hvilket ikke tilfredsstillede mig, indtil jeg senere hen ret indså troens væsen og erfarede dens tilfredsstillende kraft.

Lærde beskæftigelser i min embedstids første år

Af min ånds lige skildrede tilstand og af driften til at være til nytte og vinde anseelse, fremkom de arbejder, hvormed jeg beskæftigede mig i min embedstids første år. De lader sig inddele på forskellig vis, nemlig i sådanne, som sigtede på skoleundervisningen og på min menigheds oplysning, videre sådanne, som angik tjenestens beskaffenhed, og endelig i egentlige lærde forfatterbeskæftigelser. Disse sidste vedrørte enten mine fremskridt i erkendelsen eller min privatundervisning eller affattelsen af skoleskrifter. Allerede før jeg blev ansat, havde jeg begyndt at skrive en regnebog. Jeg havde samlet de fleste materialer hertil og også ordnet meget deraf. Og så snart jeg havde nogen fritid, arbejdede jeg på at fuldføre dette skrift. På min rejse til Slesvig havde jeg nemlig truffet aftale med den derværende bogtrykker Wilhelm Seeringhausen¹⁸⁷ om bogens trykning og derefter samlet abonnenter. Allerede et år efter min tiltrædelse i Øster Løgum begyndte trykningen. Og da den skred hurtigt frem, havde jeg meget arbejde med at afslutte mit værk og renskrive det. Dette arbejde øgede og befæstede min kundskab og færdighed i regnekunsten uhyre meget. Og jeg må sige: Når nogen vil nå til modenhed i en videnskab, gør han det bedst ved at udarbejde et værk. Et sådant arbejde tvinger nemlig til at undersøge alt ret grundigt. Mit skrift blev færdigt og udkom ved slutningen af mit andet embedsår. Jeg tjente kun lidt derved, og snart var jeg også kun lidet tilfreds med bogen. Jeg fandt den nemlig hverken så godt og rigtigt og nyttigt udarbejdet, som jeg kunne have ønsket at levere den. Kun at det ikke går mangan anden bedre, og at min bog¹⁸⁸ dog blev brugt mange steder, trøstede mig.

Regnebog

III

Brug for Skolelærere

og

i Skolerne paa Landet,

i Hertugdømmet Slesvig,

hvor det danske Sprog tales.

Slesvig 1804.

trykt hos Johann Wilhelm Serringhausen,
Kongel, privilegeret Bogtrykker.

Peter Kiers regnebog, titelblad.

Verdensbeskrivelse,
en Lærebog
for
Ungdommen paa Landet,

ved
P. Kier,
Sognepræst til Hjerløgum Menighed i Amtet Apenrade.

Haderslev 1810.
Trykt hos J. Ceneberg,
Kongl. privileg. Bogtrykker.

Peter Kiers verdensbeskrivelse, titelblad.

Jeg besluttede derfor at skrive endnu en skolebog, hvoraf landsby-ungdommen kunne blive kendt med verden, jorden og staten, og fik den¹⁸⁰ færdig i mit 8. embedsår. Med denne havde jeg truffet det rigtige bedre. Den blev i løbet af et år fuldstændig afsat og brugt i mange skoler med stort udbytte. Dette opmuntrede mig til at skrive en naturhistorie, men mine andre arbejder og også mine kræfters og min oplagtheds aftagen gjorde, at jeg ikke fik den fuldført. I øvrigt begyndte jeg at samle materialer til en beskrivelse og en historie af mit sogn, hvori jeg fandt stor fornøjelse. Og da jeg gerne ville uddanne unge mennesker til skolelærere, udarbejdede jeg meget hertil: En indledning til den Hellige Skrift, hvormed jeg tænkte at forbinde en religionshistorie, en geometri, en sproglære og lignende. Jeg tænkte dengang især, at ungdommens undervisning var det bedste, en præst kunne foretage sig. Men intet af alt dette blev helt fuldført eller så fuldstændigt, at jeg kunne have ladet noget af det trykke. Jeg havde dog megen fornøjelse ved disse arbejder, og mine dage gik derved så hurtigt og behageligt, at jeg næsten tyktes mig salig. Jeg vandt derigennem også meget i kundskaber og i udtryksformen på begge sprog, som jeg skulle undervise i. Ved siden af søgte jeg også at udvide mine kundskaber i sprogene og i den Hellige Skrift og i gamle og nyere forfattere. Jeg udkastede en plan for mine arbejder i dette fag og udsøgte mig nogle skrifter, som jeg tænkte at læse. Og jeg anlagde mig en samling af oversættelser og forklaringer af sådanne skrifter. Men sjældent fik jeg tid hertil. Og derfor blev fortsættelsen af denne samling snart opgivet. Således forregner vi os i vore planer, fordi vi håber at kunne udrette langt mere, end vi har tid og kræfter til. Vort mål bliver aldrig nået i livet. Den Alvise leder det så, for at vi blandt det meget, vi ville foretage os, lærer at udvælge det nyttigste. Men dette stadige ønske om at skride fremad i alt kan måske føre os på den tanke, at et andet liv må følge, hvori vi med den visdom, som vi samlede her i vildfarelsernes tid, skal opnå en fuldkommenhed, hvortil der her manglede os tid og kraft.

Synet på mit embede og den foran mig liggende løbebane

Men jeg var jo nu præst, det vil sige lærer af evangeliet, og sjælesøger. Dette embede skulle især beskæftige mig. Og hvorledes jeg så på embedet, hvilke mål og forpligtelser jeg tænkte mig forbundne dermed, og hvorledes jeg så på den mig her åbnede bane, fortjener i

særdeleshed at blive bragt i erindring. Jeg må tilstå, at jeg tidligere havde forestillet mig prædike- og sjælesørgerembedet meget højere end nu. Dengang syntes mig præsten at være et helt helligt og for menneskenes sjæle næsten ansvarligt væsen. Han skulle efter min mening ikke gøre andet dag og nat end læse, bede, tænke og stedse beflitte sig på at advare og forbedre enhver i menigheden, trøste og berolige de bedrøvede. Overalt skulle han optræde som en lærer og en hellig mand. Denne forestilling har dog i meget forandret sig for mig. Thi især lærere og studenter på universitetet havde bibragt mig meget lettere begreber om dette embede. Det af mig iagttagne liv hos præsterne svarede til disse begreber eller var til tider endnu slettere. Tidsånden og præstens ydre nød tillod ham heller ikke altid at efterkomme højere krav.

En kamp opstod i min sjæl mellem mine gamle og nye begreber herom, og tilskyndede mig til at slå ind på en mellemvej. Thi den tidligere forestilling om helligheden og vigtigheden af mit embede og om præstens omhyggelige udførelse af det var mig for skøn til at lade den fare. Og dog kunne jeg ikke virkeliggøre den, fordi tiden havde ændret sig. Jeg opsatte da følgende regler for min optræden som præst: De offentlige foredrag skulle med flid udarbejdes og holdes. De skulle indeholde bibelske grundsætninger, dog således, at deres overensstemmelse med fornuften overalt var indlysende. Forstanden skulle oplyses, men derved skulle det ikke forsømmes at gøre hjerterne villige til at følge budene. Det skulle også undgås at kæmpe mod de opfattelser, som den lige afgæede præst havde meddelt. Med ungdommen skulle jeg beskæftige mig særligt flittigt og med varsomhed bibringe den tydeligere opfattelser. Min optræden blandt folk skulle være alvorlig, ædel og mild, uden helgenskin og uden at forstyrre den uskyldige glæde. I øvrigt skulle den strengeste retfærdighed i min vandel bevidne, at jeg ikke var præst for at leve herligt, men for at være nyttig og give andre et godt eksempel. Jeg skulle være enhver behjælpelig til at opnå gode mål, trøste og hjælpe bedrøvede og lidende. Der skulle hos mig ikke være nogen forskel at finde mellem fattige og rige, og den på grund af slet opførsel udstødte skulle jeg i særdeleshed antage mig, for om muligt at føre ham tilbage til dyden. Med ét ord: Jesus Kristus skulle i alle ting være mit forbillede, for at jeg som han kunne gøre ret mange salige. På den måde tænkte jeg at forædle og opdrage min menighed. I det skønneste håb begynd-

te jeg dette tunge værk. Men ak! resultatet blev langt under min forventning. Jeg formåede nemlig ikke at være, hvad jeg foresatte mig. Og de fleste medlemmer af sognet forblev ligegyldige overfor mine bestræbelser, uden at blive det mindste forbedrede.

Beskrivelse af min embedsførelse i mine første embedsår

Min embedsforvaltning i kirken

Hvordan jeg forvaltede mit embede, vil jeg nu søge at beskrive. Først, hvordan det skete i kirken, hvor præsten jo har sit hovedarbejde.

Mine prædikener blev udarbejdet, indøvet og holdt med stor omhu. Jeg vogtede mig omhyggeligt for at læse dem. Jeg talte hovedsagelig om kærligheden, forsynet, Guds visdom, som åbenbarer sig i naturen, i Kristus og i menneskelivet. Videre om kærligheden til mennesker som en nødvendig fordring til vor sande frelse. Jeg talte med kraft og overbevisning om Guds foranstaltninger gennem Kristus og viste, at og hvordan vi gennem Kristi lære, hans forbillede og hans død skulle blive befriede fra vore vildfarelser og fejl. Jeg advarede mod misbrugen af forsoningslæren, ivrede for en indre forbedring og beskrev anskueligt lastens skammelighed og fordærvelse. Især var jeg ude efter gerrighed, bedrageri, umådeholdenhed og hykleri, især da også utugt, som jeg fandt havde indsneget sig og herskede i sognet. Til gengæld formanede jeg til renhed i hjertet, tillid til Gud, menneskekærlighed og viste, hvorledes disse dyder gør os lykkelige i dette liv, opliver og befæster vort håb om vort højere liv hisset.

I mine skriftemålstaler tænkte jeg til at begynde med egentlig kun på at forberede de skriftende på en værdig nydelse af nadveren. Derfor talte jeg mest om Forløserens kærlighed, som hengav sig i døden for at bevare sin læres velgerninger for os og for at give et eksempel på Faderens kærlighed, og så om, hvorledes vi skulle elske hinanden. For at vække disse tanker og derved fatte beslutningen at ville efterfølge ham skulle vi fejre mindemåltidet om Jesu død. Om hans forsoning talte jeg lidet og mest for at forhindre den falske tillid til den.

Ligesom jeg gennem læren om Guds visdom og kærlighed og om Jesu forjættelser søgte at trøste de lidende og bedrøvede, gjorde jeg det samme i særdeleshed i mine ligprædikener. I vielsestalerne talte jeg om ægtefællernes pligter, gennem hvis opfyldelse lykken alene var at vinde i det ægteskabelige liv.

Mangen én fandt sig sikkert gennem disse taler belært og opbygget. De var nemlig forståelige og vakte til eftertanke. Kirken blev også flittigt besøgt, og der blev talt ikke så lidt om de holdte prædikener. Men andre, hvem et oplysende foredrag behagede mindre fremfor en utydelig, af skriftord og usammenhængende talemåder bestående prædiken, fandt sig mindre opbyggede. Der gives desværre mange mennesker, som ved gudsdyrkelsen hverken kan eller gider tænke. Men mange, selv blandt disse, kaldte foredragene netop bemærkelsesværdige, hvorved de mente: forstandige. Og nogle tænkte meget over dem. En prædiken over Guds visdom og godhed i skabningen gav anledning til mange bemærkninger. Det, som her blev sagt, havde de aldrig hørt før, ytrede de. Og dog måtte de indrømme, at det alt var sandt. En pinseprædiken vakte forundring hos nogle tænksomme mænd. De tilstod, at nu kunne de da tænke sig noget ved læren om den Hellige Ånd, hvorimod denne lære tidligere blot havde været en uforståelig trosartikel for dem. En prædiken juledag fremkaldte hos en gammel, from, men noget sværmerisk mand¹⁰⁰ den dom: Aldrig havde han hørt læren om gudssønnens sendelse til verden så tydeligt og udførligt fremstillet eller selv indset den, som det var sket i denne prædiken. Hos tænksomme mennesker mødte jeg også de af mig fremsatte grundsætninger og tror også at have iagttaget dem i deres handlinger. Og dog var disse mine grundsætninger, især i moralen, temmelig strenge. Ved alt dette bør det ikke nægtes, at der også skete fejlgreb fra min side. Således som unge mænd let forfalder til overdrivelser, gik det også mig. Det gav så lejlighed til spot hos dem, der ikke var mig venligt sindede, og det forfejlede virkningen hos de bedre sindede, som fandt dem stridende imod deres erfaringer. Snart indså jeg også dette og holdt mig da til erfaringen, men søgte mere at trænge ind i menneskets sind og at vise, at ve og vel mere har sit sæde i det indre end i den ydre lykke. Alle mine taler skrev jeg i de første 10 år næsten ord for ord og lærte dem omhyggeligt udenad. Men denne måde viste sig hindrende for sindets frie bevægelse, og min naturlige frygtsomhed holdt sig derved. Kun langsomt fik jeg mod til at gøre mig fri af papiret og blive herre over min tone, som ellers var for hård¹⁰¹. Og da jeg af naturen ikke har nogen let tunge og tankeflugt, blev det at prædike ingeniørlunde let for mig. Når jeg nu har vundet en vis fuldkommenhed deri, er det mere en følge af min flid end af mit naturlige anlæg.

*Om bestræbelserne for gennem forbedring af skolevæsenet
og vækkelse af læselysten at udbrede kundskaber*

Gennem en forbedret skoleundervisning og fremme af passende bøger læsning hos de voksne håbede jeg næsten at virke mere godt end gennem prædikenerne. Jeg mente nemlig, at forstandens oplysning, meddelelse af allehånde kundskaber og fremme af selv-tænkningen skulle gøre menneskene gode og lykkelige. Jeg betænkte derved ikke nok, at det herved meget kommer an på, hvilke kundskaber der bliver meddelt, så at hjertet derigennem tiltager i fromhed. Jeg søgte derfor i første linje at undervise skolelærerne og træffe passende foranstaltninger i skolerne. Eleverne blev inddelt i klasser, timetabeller blev affattet. Jeg formanede lærerne at holde på, at børnene forstod det læste¹⁹², og at bandlyse alt tankeløst. Et læseselskab blev stiftet, og henved 30 medlemmer indmeldte sig og bidrog hver med nogle skilling. Jeg anskaffede bøger og tænkte på den måde at tilvejebringe en bogsamling, hvorfra sognet for eftertiden altid kunne låne bøger til nyttig læsning. Men alle disse foranstaltninger havde mindre nytte end formodet, og var til dels skadelige. Bøgerne blev hyppigt liggende, blev tilsnavsede og revne eller gik helt tabt. Man betragtede dem nemlig kun som underholdning og lo ad deres indhold i stedet for at drage nyttig viden af dem. Nogle få kunne dog opfatte hensigten. Da opdagede jeg, at jeg i min opfattelse af den menige mand som helhed havde taget fejl. Jeg véd nu, at han kun gennem ærefrygten for Gud kan ledes til visdom, næppe gennem eftertanke. Skal han læse noget, da må han have ærefrygt for bogen, han læser. Ellers finder han ikke noget godt i den.

Mine bestræbelser med skolelærerne havde ikke meget bedre resultat. De savnede uddannelse. At bibringe dem denne blev, som jeg snart mærkede, for vidtløftigt og besværligt. Dels var de for selvkløge til at finde sligt nødvendigt, dels for afstumpede, dels ved deres omstændigheder for meget hindrede i at benytte min undervisning. Jeg fandt det derfor nødvendigt igen at opgive det meste, jeg begyndte på, og vejlede dem, som de nu var modtagelige for det. Mine udkast måtte jeg for størstedelen holde for skønne drømme. Og det nedslag mig ikke lidet. Men videre overvejelse af sagen bragte mig til at indse til min trøst, at den af mig ønskede dannelse af landbefolkningen egentlig var unødvendig og i mange henseender meningsløs. Landmanden er ret og rigtig, når han med fromhed tænker over sit

virke og sit liv. Den videre dannelse hos ham er alt for let kun ånds-sværmeri, som hos ham mere end i andre stænder bliver skadelig. Jeg ændrede derfor min plan og tænkte kun at ville opmuntre til læsning af gode opbyggelsesbøger, og kun at anbefale dem, der havde en særlig læselyst, også at læse andre bøger. Men derved forblev mit ønske dog stedse, engang at føre den menige mand derhen, at han kunne beskæftige sig åndeligt i sin fritid i stedet for at anvende den dårligt. Men desværre frygter jeg, at det kun vil forblive et fromt ønske i lange tider. Imidlertid undlader jeg ikke stadig at tænke på, hvorledes jeg endnu i mit liv kan bidrage til at skaffe den gode landmand den ånds dannelse og de kundskaber, som jeg agter nødvendige for hans sande velfærd. Jeg håber endnu stadig, at Gud vil give mig kraft og visdom til i hvert fald at bidrage noget hertil, før jeg skal forlade denne verden.

Om min konfirmandundervisning

Meget vigtig var for mig fra begyndelsen den ungdomsundervisning, som jeg skulle forberede til konfirmationen. Men den blev for mig for eftertiden des vigtigere, jo mindre jeg troede at kunne indvirke på de ældre. I begyndelsen kunne jeg imidlertid kun udrette lidt, dels fordi jeg savnede erfaring, dels fordi ungdommen kom ganske uvidende til mig. De for det meste elendige skolelærere underviste dem dårligt og forstod slet ikke at rette sig efter mine forskrifter. Børnene var meget uopdragne, thi min gamle, blinde forgænger havde i de sidste år ikke formået at holde nogen orden. Og når et sogns ungdom engang er blevet uordentlig, finder den lyst i at drille læreren. Og ondet forplanter sig. Jeg måtte virkelig i begyndelsen bruge skarpe midler, indtil jeg kunne frembringe den erkendelse, at orden var bedre end uorden. Da konfirmationen så kom, talte jeg søndagen forud ved bekendtgørelsen af denne fest et alvorsord til advarsel imod de mindre børns sædvanlige uorden på sådanne dage og bad menigheden om nu ikke mere at tåle sligt. Men jeg havde næsten ikke haft det nødvendigt, så meget havde tonen i menigheden bedret sig.

Men tung var for mig undervisningen i begyndelsen. Jeg vidste ikke, hvilke kundskaber der var mest vigtige for ungdommen, havde altså ved forklaringen af lærebogen ikke stof nok, ville indvirke for meget på forstanden og forsømte at danne hjertet¹⁰⁹. Jeg forfaldt til den fejl at meddele det, som kun er for læreren, til børnene og tog i flere henseender fejl. Men snart opdagede jeg mine fejltagelser og

ungdommens rette behov og fandt således også den rigtige måde at belære dem til deres nytte. Efterhånden undlod jeg at anføre mange beviser for Guds eksistens og søgte mere at vække den indre følelse, hvori Gud kundgør sig. Jeg forklarede heller ikke mere så indgående de guddommelige egenskabers væsen, men arbejdede derhen, at troen på dem kunne blive frugtbar for hjertet og livet. Jeg erfarede nemlig også hos mig selv, at troen bliver des fastere, jo mere den virker i ånden og i livet, og at intet bevis bidrager så meget til dens befæstelse som denne virkemåde. Ligeledes undlod jeg at tale meget om Frelserens person og om Ånden som væsen, men blev stående ved det, som Ånden betyder for os, og hvori Kristus kundgør sig.

Morallæren behandlede jeg straks meget omhyggeligt. Hvert år udvidede jeg undervisningen heri. Først senere lærte jeg at fremstille og anbefale sakramenterne til salighed rigtigere, og derved opdrage sindet til fromhed. Jeg troede i begyndelsen omhyggeligt at måtte fremstille beviserne for kristendommens guddommelighed, men kom siden noget bort herfra. Jeg fandt nemlig, at de ikke beskytter mod tvivl, hvis hjertet ikke er blevet kristeligt, men at et kristeligt hjerte næsten gør ethvert sådant bevis overflødigt. Jeg lod mine børn stedse læse Bibelen, hvert år en evangelist, og søgte at forklare dem indholdet. Først senere lærte jeg at tilpasse forklaringerne ret til behovet og fatteevnen. På den måde var denne undervisning stedse genstand for min særlige flid og blev mig kærere og vigtigere, især da jeg mærkede, at ungdommen med voksende lyst deltog i den. Jeg søgte også at bringe forældrene til at lade deres børn gå 2 år til mig og havde den fornøjelse, at de næsten alle gjorde det.

Den festligste dag i året var derefter konfirmationsdagen¹⁰⁴. Den blev tilmed i begyndelsen (hvad vel også nysgerrigheden bevirkede) overraskende også bivånet af andre. Men handlingen blev mig også så svær, at jeg hver gang næsten blev syg ved den. Dog var og er den nu det skønneste og bedste ved hele min embedsførelse. Og jeg har, tror jeg, også den glæde at se de fleste af mine konfirmander leve som fornuftige, retskafne kristne og at kun få fordærves.

*Hvorledes jeg virkede som sjælesørger
og i omgangen med menneskene*

I ældre tider havde en præst næsten enhver sjæl i sit sogn under sit særlige opsyn. Og næsten hvert medlem af menigheden rådførte sig

med ham om sine ting. Det var nu ikke mere tilfældet, siden gudsfrygten havde begyndt at gælde mindre og de verdslige ting mere, eller også menneskene, også ude i folket, fik nogen selvstændighed. Derfor havde jeg også liden indflydelse på den enkelte. Kun videbegærlige børn, nogle gamle, syge og døende, fattige eller nødlidende henvendte sig til mig. Børnene ville jeg gerne have undervist, men kun få af dem havde tid til at gøre brug heraf, fordi de skulle arbejde. Til de syge gik jeg, når det forlangtes, til enkelte også uden at være tilkaldt, når jeg troede, at mit besøg ville være dem til glæde. Nogle af dem fandt jeg meget uvidende og tavse. De påhørte mine ord ret køligt og modtog den af mig givne trøst med temmelig ligegyldighed. Det var mig højst ubehageligt. Andre prædikede selv og ville, som det syntes, berømme deres kundskaber og fromhed for mig. Men enkelte beredte mig sand glæde ved deres ægte gudsfrygt, hengivelse og håb. Her må jeg dog også bekende, at jeg til at begynde med ikke forstod at behandle mennesker rigtigt, og tillige beklage, at jeg på mange måder savnede kendskab til den Hellige Skrifts og salmernes kerne- og trøsteord, for selv ret at kunne belære og trøste. Derfor tilråder jeg alle unge gejstlige meget, straks at samle sig et forråd af sådanne ord og vers i hukommelsen og især at mærke sig sådanne, som fromme medlemmer af menigheden anfører. De virker, vel anbragt, mere end kunstfærdige taler.

Jeg havde også endnu en fordom mod uddelingen af nadveren til syge, fordi jeg troede denne begrundet i folks overtro. Desværre fandt jeg ofte min mistanke berettiget og vovede dog kun i det stille at modarbejde den. Men jeg indså også, at al overtro umuligt lader sig udrydde, og at den døendes nadvernydelse kan blive meget nyttig, når man går rigtigt frem ved den. Den bliver da et tegn på, at den døende i ånden forener sig med gudssønnen: at være Gud hengiven og som Jesus tåle alt i håbet, indtil Gud sender hjælp. Hvis handlingen fejres således, kan den sikkert virke meget til styrkelse, ja selv til forædling af den syge.

I begyndelsen blandede jeg mig lidet i fattigforstandernes¹⁹⁵ forhandlinger, men efterhånden følte jeg mig mere og mere forpligtet hertil, dels for at lede forhandlingerne mere ordentligt, dels for at tage mig af nogle enkelte fattige. Men jeg måtte desværre snart bemærke, at de fattige for største delen var uværdige til hjælpen, som de forlangte og nød. Ja, jeg blev ved denne erfaring tilsidst så vred

på dem, at jeg næsten ville have ladet dem lide mangel, for derigenem at forbedre dem. Det var nemlig på den tid, da den falske barmhjertighed havde bestemt lovgivningen og de ledendes ånd således, at alle de fattiges behov skulle ydes dem af det offentlige. Og denne lovgivning havde allerede gjort de dårligste fattige så kække, at de i virkeligheden med megen larm krævede alt og søgte at forlede dem, som ville ernære sig selv og ikke som disse ved uorden og dovenskab styrtede sig i fattigdom. Mod sådanne kunne man blive opbragt, og jeg ville endnu mere have søgt at straffe dem, hvis jeg ikke var kommet til at indse, at de vel ikke havde kunnet blive bedre, end de var blevet. Idet jeg tænkte således og talte om det, vandt jeg ikke blot de ordentlige menneskers bifald, men formåede også at bringe dem til mere villigt at bidrage til de fattige.

I øvrigt søgte jeg i omgangen at være venlig og vinde alles kærlighed. Da vi var ankommet, gik jeg med min hustru ind i hvert hjem, for at gøre os gensidig bekendt. Det virkede mest til mit gavn. Kun meget få syntes at tyde dette besøg forkert, de fleste derimod mente, at denne bestræbelse for at vinde deres tillid fortjente at blive gengældt. Enhver, som kom til os, blev modtaget med velvilje og beværet, og jeg søgte i ethvert selskab at lægge min velvillige indstilling for dagen. Men heraf ventede jeg mere, end jeg skulle, nemlig at enhver også ville elske og værdsætte mig. At jeg heri tog meget fejl, var naturligt, thi hvorledes kunne folk, der ikke selv var oprigtige, holde andre for oprigtige? Mangen én misundte mig også meget og holdt mig endda for en falsk lærer. En og anden forsøgte endda at sætte min forstand på prøve. Og så snart det kom dertil, som det måtte komme, at jeg i mit embede forlangte og ville noget, som ikke faldt i de mest ansetes smag i sognet, opstod der uoverensstemmelser mellem dem og mig, som voldte mig ikke liden fortræd. Jeg optrådte da fast, alvorligt og dog så mildt som muligt og bevarede derved min værdighed. Efter kort tid forsvandt også alle uoverensstemmelser, og mine modstandere blev for eftertiden mine bedste og mest trofaste venner.

*Om nogle mænd i sognet, som i begyndelsen kom i berøring
med mig, og om nogle andre begivenheder*

De foran nævnte personer var en sognefoged¹⁰⁰ i Genner ved navn Jens Bundesen og hans svoger Hans Moes¹⁰⁷, videre degneenkens søn, som hed Johannes Ewald, endelig enkelte folk i Jarup¹⁰⁸, som på

*Degn Jørgen Hansen i Østerlogum,
tegnat af Hans Andreas Kier (Nis Callesen, Leerskov).*

grund af en skolelærer og andet kom i en lidt ubehagelig berøring med mig. I den første sommer gik allerede den gamle degn Arendt¹⁹⁹ ind til sin hvile. Hans efterlavede enke ønskede og håbede, at hendes søn af første ægteskab Johannes²⁰⁰ Ewald, der for den gamle længe havde forestået skolen, nu måtte blive degn. Mange i sognet ønskede det også, fordi de elskede familien, som mindst i 200 år²⁰¹ havde haft denne tjeneste. Således er nemlig også den menige mand indstillet. Han ser i sligt tilfælde lidet på ret og nytte. Jeg blev bestormet om hjælp og var svag nok til at udstede et vidnesbyrd, hvori jeg dog intet rosende sagde om den nævnte unge mand. Det kunne jeg heller ikke, thi han var fra Kiel sendt tilbage som uduelig, og jeg kendte ham som et dovent og åndløst menneske. Han fik altså ikke stillingen. Og Jens Bundesen i Genner, som havde gjort sig umage med at sætte det igen hos den nyankomne amtmand Conrad²⁰² v. Blücher, blev mig derfor temmelig fjendtlig. Denne mand tænkte nemlig i dette tilfælde heller ikke på retfærdighed, men mente, at alt dette måtte kunne afgøres ved listige midler. En anden ved navn Jørgen Hansen²⁰³ kom, og Jens Bundesen søgte at bevare visse ting for enken, som ikke til-

hørte hende. Da jeg ikke stod ham bi heri, blev spændingen endnu større. Imidlertid kom han dog oftere til mig og begyndte at strides med mig om kristelige læresætninger. Især fremhævede han læren om Kristi guddom og om hans forsoningsdød og ytrede den opfattelse, at vi ikke behøvede at efterfølge hans eksempel, da dette var alt for højt for os. Hans død var jo desuden en forsoning for vore synder. Det behøvede vi blot at tro, så var vi salige. Jeg påviste ham det urimelige og ubibelske i hans påstand og hvilke onde følger anerkendelsen af den måtte få. Manden var forstandig, følte mine ords sandhed og tav. Om han alligevel misbrugte mine ytringer til at mistæneliggøre mig, véd jeg ikke. Man havde mig imidlertid i nogen tid mistænkt for ny lærdom. Og da forvandlede den i begyndelsen gode mening om mig til en dårlig, da jeg ikke helt svarede til deres begreber og ønsker. Jeg lod mig dog ikke vildlede, men øgede kun min forsigtighed, idet jeg omhyggeligere underbyggede mine foredrag ved ord fra Bibelen, som jeg altid tydeligt forklarede. Min flid, min venlige optræden gjorde, at man så temmelig glemte utilfredsheden med mig, især da en stor del af sognet ikke havde den.

Men godt et år senere virkede den med stor styrke. En skolelærer blev fra Hovslund forflyttet til en anden skole. Jeg havde medvirket ved at skaffe en anden hertil, da man ikke syntes om denne ved den anden skole. Det tog man mig meget ilde op, fordi man uden min indgriben mente at have kunnet få en meget bedre. Folkene vidste dog ikke, at deres opfattelse var forkert. Og jeg måtte i djærv alvor formane dem til ro. Ved sådanne begivenheder tænkte jeg på Kristi ord: En profet er ikke agtet i sit fædreland.

Derfor opstod dengang også tanken om forflyttelse hos mig. Men den svandt, idet jeg havde så mange beviser på agtelse for mig og havde det sted, hvor jeg var ansat, for kær til længe at huse en sådan tanke. Men nogen tid senere, da jeg ønskede den elendige præstegård udbedret og stødte på stærk modstand hos de ovennævnte mænd, levede tanken op igen. Også da jeg engang ville bruge nogle salmer²⁰⁴ hos konfirmanderne, som ikke ellers var i brug i menigheden, og flere derfor forsøgte at forbyde mig dette, blev jeg såre utilfreds og endda noget ophidset. Jeg tillod mig endda at sige til dem: Når de altså med henblik på læren slet ikke stolede på mig, så måtte de helst give mig en postil til oplæsning, for at jeg ikke skulle blive fristet til at meddele noget af mine egne overbevisninger. De følte, hvad dette ville betyde.

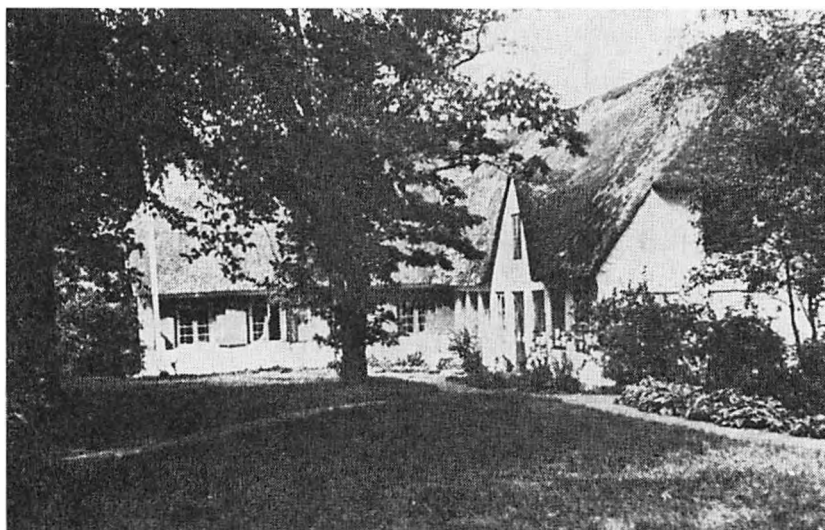

Østerlogum præstegård, gårdinterior (fot. H. H. P. 1930).

Og der blev ikke mere vekslet noget ord herom. Salmerne blev dog ikke indført, fordi ingen havde dem.

Præstegården blev i de følgende år efter min anvisning næsten opbygget som ny²⁰⁵. Mine foresatte og kirkeforstanderne fandt det nemlig, da de havde betænkt sig, højst nødvendigt. Man betalte betydelige summer hertil og klagede ikke meget over det, eftersom tiderne nu var gode. Efterhånden glemtes alle stridigheder, og jeg fandt bifald hos de fleste. Min tanke om forflyttelse veg for ønsket om at udrette meget på dette sted. Derfor lod jeg også en sig bydende lejlighed til at forbedre mine indtægter fare.

Jens Bundesen fra Genner og hans svoger, som havde været mine bitreste modstandere, ændrede deres indstilling og optræden mod mig så påfaldende, at jeg blev foranlediget til at tvivle om deres oprigtighed. Men da de beskæmmede mine tvivl, fik jeg dem meget kær, og de blev mine trofaste venner til deres død. Også jeg ændrede, belært gennem erfaringen, mangen grundsætning og blev derved befolkningen mere kær. Blandt andet forkastede og misbilligede jeg ikke mere så stærkt den såkaldte hængen ved det gamle, hvad man ellers havde fundet så forkasteligt. Thi fastholden ved lærdomme, som man én

Østerlugum præstegård fra haven (fot. H. H. P. 1930).

gang har antaget, er et bevis på, at man holder dem for vigtige. Den lette overgang fra en opfattelse til en anden er letsind. Jeg mærkede også ret snart, hvor lidt godt de nye lærdomme plejer at indeholde, og hvor let selve fornyerne igen forlader dem. Derfor agtede jeg min menigheds tro, skønt jeg ikke altid delte den, og søgte med varsomhed at udsondre det forkerte og benytte alt til forbedring af sindelaget. Jeg levede da meget fornøjet med min menighed og arbejdede i mit embede meget for den og ved siden heraf også for mine egne interesser. Jeg håbede at komme så vidt, at jeg kunne være tilfreds med mine indtægter, så jeg ikke behøvede at søge andet embede. Men ak, mit håb blev beskæmmet, og jeg måtte, som den følgende skildring vil vise, bestandig kæmpe med bitre næringssorger.

Om mit familieliv og mine omstændigheder

*Tanker ved erindringen om overgangen fra ungdom
til manddom og om familielivet*

Des Kindes besten Theil, die Mutterliebe,
Mir raubte früh der bitter Tod.
Drum ward der Kindheit Freudenbach schon trübe,
Doch früh war auch mein Herz bey Gott.

Er sandte gnädig mir die Hoffnung nieder
Zur Trösterinn und holden Führerinn.
Doch ach, sie schien mich zu verlassen wieder,
Als bald mein Vater war dahin.

Religion und Wissenschaft mich hoben
Aus meiner Trauer Abgrund auf.
Getrost ich schaute vorwärts und nach oben
Und setzte fort den Lauf.

Denn jugendliche Kraft und Hoffnung schwellten
Die unverdorb'ne Brust.
Und Muth und Unschuld meine Aussicht hellten
Und schenkten reine Lust.

Zwar trübte mancher Fehltritt meine Freuden,
Und Reue quälte mich.
Allein ich fasste Muth, den Fehl zu meiden.
Und die Betrübniß wich.

Da sah ich fern den Kranz am Ziele blühen,
Den schönen Ehrenkranz,
Und goldne Früchte meiner Arbeit glühen
Im heitern Sonnenglanz.

Mein Ehrenkranz war edler Menschen Liebe,
Denn diese wünscht' ich nur,
Die Früchte Stillung reiner Menschentriebe
Der unverdorbenen Natur.

Und meine heisse Phantasie sie mahlten
In schönen Bildern aus.
Nein, Titel, Gold und Edelsteine strahlten
Gar nicht in meinem Haus.

Ein Hüttchen nur, doch rein und nett und niedlich
Mit einem Garten drum,
Bewohnt von mir und Weib und Kindern friedlich,
War meiner Wünsche Summ'.

Doch meinen Schatz von Büchern und die Freude,
Recht sehr verdient zu seyn,
Als guter Menschenlehrer frei vom Neide
Und ehrlich stets und rein.

Dies wünscht' ich mir, und damit war vollendet
Des Glückes Bild.
Es lächelt, mit Bescheidenheit gerändert,
Mir hold und mild.

Da trat ich aus dem Reich der Phantasie
Ins Land der Wirklichkeit.
Ich sah die Jugend mit den Bildern fliehen
Vor meines Lebens Mittagszeit.

Und als ich glaubte, an dem Ziel zu stehen,
Da kam der Sorgen Heer,
Der Mühen Last, kein Ende war zu sehen,
Mir ward der Weg so schwer.

Und statt der Liebe, die ich mir erstrebte,
Ward mir nur Neid und Streit.
Mismuthig oft und fast als Sklav verlebte
Ich lange meine Zeit.

Doch in der Wissenschaft und in dem Glauben
Fand ich Erheiterung
Und meinen Schutz, den Menschen mir nicht rauben,
Des Geistes Himmelschwung.

Gestärkt durch Gott ich alle Welt besiegte.
Da fand die Freude sich
In meinem Haus, in meinem Kreis, es fügte
Sich alles mir so wunderbarlich.

Ich lernte, dass in dieser Welt die Freude
Ja nicht zu suchen sey.
Nur in uns selbst sie ist und frei vom Neide
Und von der falschen Heuchelei.

Sie strömet aus der Weisen edeln Herzen
Beständig frisch und überall,
Sie schmückt des Lebens Baum, vertreibt die Schmerzen
Und mehrt sich selber ohne Zahl.

So legen sich dem Weisen alle Stürme
Des Schicksals, und er hat
In sich den Himmel, der ihm dient zum Schirme
Und stärkt zu jeder That.

Er nähert sich mit wachsendem Vergnügen
Dem Lebensabend und
Er sieht vor sich das Vaterland schon liegen,
Denn dies thut ihm sein Glaube kund.

O meine Lieben, sucht die Freude nimmer
In dem, was ausser Euch nur liegt,
Seyd fromm und tugendhaft, so wird sie immer
Sich finden, die Euch nie betrügt.

Des Lebens Stürme schweigen dann, und Wonne,
Die wahr ist, suchet Euch,
Bis Euer Lebensabend und die Sonne
Euch ewig scheint in Gottes Himmelreich.

*Om mine hjemlige forhold
og mine formueomstændigheder i begyndelsen*

Vel er rigdom ikke nødvendig til lykke i livet, og fattigdom gør ikke nødvendigvis ulykkelig. Men den sidste er dog en tilstand, hvorved man dels hindres meget i sin virksomhed, dels bliver for afhængig af andre mennesker. Især er den besværlig for den, der i forbindelse med sit forhold til andre skal iagttage en vis ydre værdighed. Vi lever nemlig i en tid, hvor mere end tidligere den ydre anstand gælder. Jeg var meget fattig. Og det blev en stor hindring for min virksomhed og min agtelse. Da jeg havde bestået min eksamen i Slesvig, ejede jeg kun de allernødvendigste klædningsstykker og en lille bogsamling. Jeg havde flere daler gæld hos en købmand og 200 daler hos min onkel, hvis betaling ganske vist var mig frit stillet. For mine huslærer-tjenester betalte man mig knap så meget, som jeg brugte til det nødvendige tøj. Som valgt præst måtte jeg betale præstegårdens bygninger med 800 daler, havde store omkostninger ved min tiltrædelse og ved min indtræden i ægtestanden, da min kone også var meget fattig. Således måtte alt det nødvendige for en ikke lille husholdning anskaffes for lånte penge. Kun nogle enkelte redskaber gav min bror mig. Kvæg og vogne til agerbruget måtte også købes. Der trykkede os altså straks en gældsbyrde på omkring 600 daler, der i løbet af 3 år ved den nødvendige reparation af de faldefærdige bygninger voksede til 2 600. Årlig skulle jeg betale 133 rdl. til min forgænger, 25 til en enke²⁰⁰, 40 om indskud i enkekassen, lige ved 20 i skat, omtrent 70 i renter, 60-70 i tyendeløn og mindst 30 til nødvendige reparationsomkostninger. Altså en udgift på omtrent 350 rdl, før jeg havde en skilling til overs til mit eget underhold. Men da jeg i min kirke sjælden fik over 230 rdl. og for mine produkter sjælden over 250, oftest dog under dette beløb, ser man, hvor elendige mine kår var. Jeg kan påstå, at jeg mangt et år ikke fik 100 rdl. til overs til alle mine personlige behov. Imidlertid var det en lykke for mig, at jeg i de første 2 år ikke ret kendte mine kår. Men også en ulykke var det, idet jeg så heller ikke kunne rette mig efter dem. Men den fortsatte pengeforlegenhed, hvori jeg hele tiden befandt mig, og især det efterhånden fremkomne kendskab til min nød svækkede stadig mere og mere min munterhed og min sundhed tillige. Selv den hjemlige fred led undertiden ved min elskede hustrus utilfredsstillede fordringer og mit mismod. Vi så os snart afhængige og bundne af for mange kreditorer og blev ringe-

agtede af mange kaldsfæller på grund af vor ringe levevis i disse ellers frodige tider. Vi blev begge sygelige og formåede kun at give hinanden liden trøst. Når jeg på spadsereture ude på marken lagde mig ned, tænkte jeg ofte og sagde til mig selv: Snart vil sådanne blomster, som du nu berører, blomstre over din grav. Ofte bad jeg til Gud om trøst og hjælp, og Gud sendte mig trøst. Så kunne jeg også opmuntre min hustru, når jeg selv var munter. Jeg tænkte da: Jeg vil bruge mine kræfter og leve så viist som muligt og lade Gud sørge for os. Så var jeg rolig. Og til opretholdelsen af denne ro bidrog min beskæftigelse med religionen og videnskaberne uhyre meget. I de første år måtte jeg afgive en betydelig del af indkomsterne til min forgænger. Da beroligede mig håbet, at jeg ville få det bedre i de følgende år. Da dette så ikke opfyldtes, fordi gården var yderst dårlig og forsømt og gav mig vel 50 rdl. underskud, håbede jeg på et bedre følgende år. Således trøstede mig håbet stedse, uden i lang tid at blive opfyldt så nogenlunde. Imidlertid blev der tilbudt mig anden tjeneste. Og den afhjalp for så vidt mangelen, så vi ikke sank dybere ned. Men så måtte jeg bøje mig under de nye byrders tyngde og næsten leve som slave for at modstå bekymringernes fjendtlige hær. Men jeg fandt mig heri. Jeg fandt selv noget tiltalende i besværet. Og når jeg så mit værk velsignet og fattede godt håb, løftede jeg ofte mit hjerte jublende til Gud og takkede ham for velsignelsen og glæden, som han skænkede mig, med en sang af hjertens grund. Således svandt den onde tid. Jeg fandt mig selv glad og styrkede mig til at overvinde skæbnens senere følgende stød og plukke glædens blomster, der dog stedse prangede ved min vej.

*Mit hjemliv og nogle afsnit af min levnedshistorie
i Øster Løgum*

Den, der nyder glæde i sit liv og kun sjældent og lidet ser den afbrudt, lever lykkeligt. Men den, der finder sin glæde i den tro opfyldelse af sin pligt, lever et saligt liv. Men til den fulde salighed er ikke blot dette hovedsagelig nødvendigt, men også en fast tillid til det guddommelige Forsyn, som leder alt til vort bedste, og dertil sådanne ydre kår, som i det mindste ikke bringer sundhed og sindsro i fare. Den hidtidige fortælling tilkendegiver, at jeg ikke befandt mig i sådanne kår. Men da Gud gav mig det nødvendige og skænkede mig kraft og lyst til mit arbejde, levede jeg vel et så saligt liv, som et menneske under

disse kår kan leve. Mine åndsarbejder var mig så kære, så jeg næsten hver aften ønskede, at det snart var morgen igen, og at jeg i selskaber, hvor jeg ikke kunne virke for mine hensigter, længtes stærkt efter mine arbejder²⁰⁷. Jeg stod i regelen meget tidligt op og gik til mine åndsarbejder. Mine embedsarbejder var for mig altid de første, og når jeg blev træt herved, tog jeg andre videnskabelige beskæftigelser frem. Fandt jeg mig ikke længere oplagt til disse og trængte til legemets bevægelse, arbejdede jeg i den tilgroede have. Med egen hånd ryddede jeg de gamle buske ud, gravede det hele om og rensede for ukrudt, plantede træer og buske på den planerede og inddelte jord og sled hver dag ofte sådan i det, at sveden flød fra min pande. Jeg glædede mig til den skønne have, som skulle fremstå og allerede blomstrede i min fantasi, og agtede ikke på de kloges snak, som kaldte mit arbejde forgæves. Selv da jeg havde elever, fortsatte jeg med dette havearbejde. Mine timer blev derved så optagne, at jeg næppe gav mig tid til at spise og til den nødvendige hvile.

På sin vis arbejdede min hustru ligeså tro og hårdt, og vi levede derved så sparsomt og nøjsomt som almindelige bønderfolk. Kun en kop kaffe nød vi til lidt opstramning, sjældent 2 gange om dagen. Men også herover gjorde vi os undertiden bebrejdelser og hørte af og til op med det. En sjælden gang havde vi en gæst – som pastor Prahl eller onklen og hans familie fra Brede. Vi befandt os ret vel alene og talte med hinanden om den bedre tid, vi håbede på, og tænkte således at neddyse forlegenheden ved vore kår, som stedse tydeligere viste sig. Stadig oftere syntes mig vore kår at være bedrøvelige. Og da jeg omsider blev far og efter husets udbedring opdagede min store gæld, blev mit mismod ofte knugende. Svækket af arbejder, sorger og vel også af afsavn blev jeg syg og min gode hustru også. Da tænkte jeg på døden og frygtede den også, idet jeg troede at forudse min hustrus og mine børns elendighed. Men håbet til Gud gav mig atter mod og kraft. Jeg søgte da fortjeneste i en udvidet virksomhed, fandt den også og dermed trøst og nyt håb og overvandt alt, ja fandt øget salighed i mit liv.

Jeg vil nu i sammenhæng fortælle om de tildragelser, som er antydede i den foregående skildring, og inddele min tid i Øster Løgum indtil denne stund i nogle passende livsafsnit. Da jeg blev valgt her på min fars 15. års dødsdag, tænkte jeg: 15 år gammel følte jeg stor og dyb sorg ved båren af den inderligt elskede, og nu 15 år senere

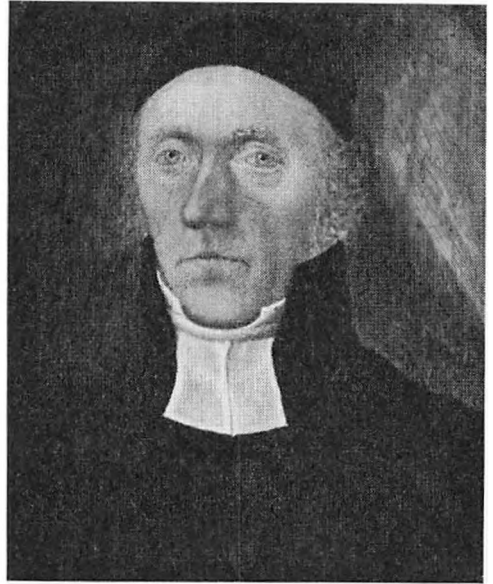
havde jeg den store glæde at blive præst i Øster Løgum. Efter andre 15 år vil sandsynligvis indtræffe en lige så indgribende forandring. Jeg håbede på en glædelig begivenhed, man håber jo gerne det behagelige. Men hvad der skete, var igen noget bittert. Dette bitre oprørte mig, medens hint ned slog mig. Det stødte mig nu ind i et virvar af begivenheder, som gjorde mit liv meget uroligt. Men som den første bitterhed var blevet mig til nytte, således også denne. Den forberedte min bedste tryghed. Det skal jeg nu forklare. De første 10 år af min embedstid kæmpede jeg mod nøden i den hensigt at overvinde den og trygt at kunne blive i Øster Løgum til mit livs afslutning. Men kampen syntes mig for svær. Jeg søgte da at komme i et bedre embede. Rastløs stræbte jeg efter det, men hvert forsøg mislykkedes, idet jeg altid kun gik lige frem mod målet. Andre derimod løb ad sideveje eller blev ad sådanne krogveje ført forbi mig, så de før min ankomst havde nået målet og tilsikret sig byttet. Da blev jeg uvillig og søgte ved egen hjælp af grundlægge min lykke i verden. Men således ville Forsynet det ikke. Det rev mig tilbage til min anviste plads og anviste mig kun at se mod det højere gode. Indtil da var jeg altid hvileløs. Men da jeg besluttede at følge Forsynets vink, hvad der skete omtrent efter 10 års uro, blev jeg rolig og stille. I denne tilstand lever jeg nu i mange år, også på denne min 55-års fødselsaften, da jeg nedskriver dette²⁰⁸.

*Begivenhederne i det første afsnit af mit liv
eller i årene under min kamp*

I det hidtidige er allerede flere af mine kampe beskrevet. De overståede og de følgende i dette tidsafsnit vil jeg nu beskrive, men heller ikke glemme at anføre glæderne, som Gud ofte skænkede mig i rigeligt mål og som stedse opmuntrede mig til at bestå mine kampe. Ja, jeg vil taknemligt indrømme, at de glade dage i mit liv har været talrigere end bedrøvelsens. En glæde var det mig allerede at tage min gamle fattige svigermor i huset for at forskønne hendes livsaften. Men hun skulle kun nyde denne lykke i kort tid og bittert finde den meget blandet. Legemlig svaghed trykkede hende nemlig meget, og hendes sind var stemt til tungsind. Hun havde nemlig som datter af en hård gårdejer mod sin faders vilje givet en brav og dygtig håndværker sin hånd og var derfor blevet forfordelt af sin fader. I det korte ægteskab med sin mand havde hun kæmpet med fattigdom, fordi han var hengiven til umådehold. Og efter hans død var det hende til stor møjse at op-

*Anne Christine Kier, fødte Bonnichsen,
malet af Hans Andreas Kier
(Peter Kjer, Østerløgum).*

*Peter Kier,
malet af Hans Andreas Kier
(Peter Kjer, Østerløgum).*

drage deres 2 børn. Nu var hun i huset hos en fornem, men underlig enke, hvor hun nød lidet godt. Min hustru troede ikke at kunne bevære mig med hende, men efter en venindes anmodning blev hun af os taget med fra Tinglev og levede et år stille i vort hjem. Hun ventede døden, og snart indtraf den. Den 13. dag før min 32. fødselsdag hensov hun efter et slagtilfælde og 3 dages lidelse. Og hendes lig blev her 5 dage derefter overgivet til den stille grav. Vennen og onklen fra Brede kom og talte skønne ord over hende, som i 63 år havde kæmpet med livets møje. Hendes søn, min ædle svoger Bonnich Bonnichsen²⁰⁹, var dengang på universitetet i hovedstaden. Jeg skrev til ham om den sørgelige begivenhed. Og hans hjerte ville bryde, thi han elskede sin mor uendeligt og tænkte sin lykke ved engang at tage hende til sig i sit hjem og se hende lykkelig. Også min hustru græd hede tårer ved hendes bære og grav, og jeg kunne længe ikke trøste hende. Begivenheden var hende også sikkert meget ubelejlig, da hun var nær ved sin nedkomst.

I det første kvartal af mit 33. år fødte hun mig min første søn

klokken 6 aften. Hans tungsindige gemyt er måske en følge af hans mors daværende sorg. Imidlertid var hans fødsel os en endnu ikke oplevet glæde, des større og stærkere efter sorgen kort forud og på hans fødselsdag den 11. februar [1804]. Visse omstændigheder havde nemlig truet med at gøre hans fødsel farlig. Det var netop på hans fødselsdag, at en stor solformørkelse og en frygtelig snestorm indtraf, så næsten intet menneske kunne komme ud af huset. Den bestilte jordemoder kunne ikke blive hentet, og vi var derfor så meget ængsteligere. Men da den kære dreng var der, og moderen befandt sig vel, blev vor glæde og vor tak til Gud overmåde stor. Jeg tænkte straks meget på, hvorledes jeg ville opdrage mit barn til visdom og dyd og også til noget nyttigt i verden. Jeg skrev snart en lille sang, som hans mor kunne synge ved hans vugge. Den lød omtrent som følger:

Schlafe, lieber Knabe, schlafe sanft und mild.
Gott sey Dank, ich habe dich, des Vaters Bild.
Schlafe und gedeihe, und mein Liedchen weihe
Dich zur Tugend ein, holdes Knäbelein.

Sehnsuchtsvoll wir harrten deiner Ankunft schon,
Aber unser Warten dich erhielt zum Lohn.
O, willkommen sey uns, sprachen wir, und bey uns
Werde gross und gut, voller Kraft und Muth.

Deiner Tage Morgen lächelt hold dich an,
Freilich viel der Sorgen hat des Lebens Bahn.
Ach, so manche Wonne unter dieser Sonne
Trauer selbst erzeugt, die uns niederbeugt.

Aber unbekümmert schlafe, Söhnchen, hier.
Frohe Hoffnung schimmert durch das Dunkel mir,
Das die Zukunft decket, denn dein Vater wecket
Einst in deiner Brust wahrer Tugend Lust.

Folg dann seiner Lehre, denn er meint es gut.
Gott und Tugend ehre stets, wie er es thut.
Dann wirst du besiegen Leidenschaft und Lügen,
Und von Traurigkeit wirst du auch befreit.

Geh auf Gottes Wegen standhaft immerfort,
Und dich Gottes Segen lohnest hier und dort.
Sei der Menschen Freude, sei auch für uns beide
Ein getreuer Stab bis ans stille Grab.

Also segnend scheiden wir dereinst von dir,
Und in jenen Freuden warten wieder wir,
Bis du uns gegeben wirst zum neuen Leben.
Kind, erinn're stets: dorthin, dorthin geht's.

Denne lille vise sang hans kære mor og jeg ofte med hinanden ved drengens vugge. Han lyttede til sangens milde, noget vemodige tone og følte milde drag i sit unge sind. Men vinteren var hård og vedholdende. Og da jeg i barselugen af hensyn til min hustru måtte sove i et koldt værelse, blev jeg syg. Ondet brød ud på lårbenet, så jeg næsten et helt år måtte lide under det. I denne tilstand døbte jeg selv min første søn²¹⁰ og lod mine slægtninge og min ven Peter Petersen komme som vidner. Her vil jeg stadig kalde ham Hans Andreas. Jeg sætter min fars og min svigerfars navne sammen i hans navn for at vi ved ham kan erindre dem begge. Siden vil jeg berette, hvad jeg har haft af hjertelige glæder over ham og store bekymringer for ham.

Om mine første elever

På den tid, da min ældste søn blev født, havde jeg især meget at gøre med mit første forfatterværk, som netop også dengang kom til verden. Det var meget besværligt at få det fordelt til abonnenterne og indsamle pengene. Men snart havde jeg det største arbejde med undervisningen af mine første elever, af hvilke jeg dengang allerede havde antaget 3 og snart fik flere. Straks i den første²¹¹ sommer kom en rig landmand fra Søes og anmodede mig om at ville tage hans søn [Adser Lassen], som skulle studere, i kost og undervisning. Jeg lod mig dog bevæge hertil for en alt for lille pris. Den unge mand var ret brav og lærenem, og jeg ville nok have beholdt ham. Men da jeg ved årets slutning forlangte mere, og den rige mand, som kun så på at spare penge, tilbød mig mindre, lod jeg ham gå. Han kom så til præsten i Stubbæk, en meget optaget og livslustig mand, hvor han gik i 3 år og vel længere. Derefter var han i flere år på latinskolen i Flensborg og kom omsider til universitetet. Han rejste også til udlandet og blev

efter meget lang tid præst i marsken. Samme år kom den mægtige præst fra Varnæs²¹² med sin søn Ludvig til mig. Og skønt jeg forlangte 1½ gang så meget af ham, var han dog straks villig. Men begge, fader og søn blev mig snart meget besværlige. Faderen var nemlig en hovmodig og meget selvoptaget mand og besøgte mig ofte, sønnen derimod en svækling på krop og sjæl. Han tudede mig ørene fulde med sine enfoldige fortællinger og sov ind under undervisningen. Da jeg ikke kunne rose ham og engang havde held til at fornærme faderen med en bemærkning om sønnen, lod han ham afhente og bringe til Flensborg. Her havde hans lærer det samme besvær med ham og hans fader som jeg. Så blev han bragt til Slesvig, hvor han gennem et uordentligt liv blev fuldstændig syg, kom hjem og døde. Faderen syntes derefter at skamme sig over for mig, måske fordi han indså, at jeg havde opdaget hans svagheder. Jeg foragtede ham også i mit hjerte, ikke så meget for hans svagheds skyld, som fordi han viste afskyelige og menneskefjendtlige grundsætninger. Jeg vil senere komme til at tale mere om ham.

Nok en elev²¹³ var i denne tid i mit hjem, en handelssvend, som ville lære regnekunsten og nye sprog. Skønt han betalte godt, var han mig dog den besværligste af alle, fordi han hverken kunne eller ville lære noget. Han tænkte ikke på andet end stads og behageligt tidsfordriv eller storvigtighed. Året gik til ende, før han fik det indfald at rejse til hovedstaden for at finde en plads dér. Jeg glædede mig til at blive ham kvit. Han kom dog hurtigt igen og rejste til Amerika, hvor han opholdt sig i flere år. Hans lille formue var snart opbrugt. Og da han kom tilbage, tjente han som skriver. På ham var det ret kendeligt, hvorledes forførelsen i byen kan fordærve et ungt indskrænket menneske fra landet.

Endelig optog jeg også på denne tid min gode onkels søn i mit hjem for at uddanne ham. Så gerne jeg end af taknemlighed havde gjort dette, kunne det dog ikke ske²¹⁴. Drengen var nemlig for lille og behøvede på grund af sin legemlige svaghed endnu for meget modrens pleje. Han var i de tidligste år blevet syg og lammet og havde derved forårsaget den gode, men tungsindige fader og moderen megen smerte og bekymring, hvori jeg tog hjertelig del. Han tog altså tilbage og blev foreløbig hos sine forældre for at besøge landsbyskolen.

Endnu en elev må jeg omtale, som også straks i begyndelsen søgte min undervisning og vel ønskede at blive videnskabsmand. Det var

Oluf²¹⁵ fra Rugbjerg. Hen ved 2 år besøgte han min skole, men overtog så en stilling ved en distriktsskole, var der ca. 20 år, var meget flittig, skrev en regnebog, som blev meget brugt, og døde af tuberkulose. Arbejdet med bogen havde ødelagt hans sundhed. Da han ventede sin død, skrev han et vemodigt brev til mig, hvori han udspurgte mig om sin fremtidige skæbne. Og jeg skrev ham endnu til sidst et trøstebrev, da han ikke mere selv kunne skrive. Han havde arbejdet tro med sit talent i verden, men ikke høstet nogen tak derfor på jorden, fordi han ikke besad evnen til at indynde sig og gøre sig forståelig. Men dér, hvor den retfærdige dommer lønner efter fortjeneste, vil han høste evigt.

Så meget om disse elever, flere vil snart blive omtalt. Ved undervisningen af disse fik jeg en øvelse, som jeg trængte til. Thi mange af mine skolekundskaber var glemt. Fornyelsen af disse holdt jeg for min pligt. Og da jeg derved også gavnede andre, blev undervisningen mig glædelig. Jeg blev på en måde en bedre skolemand end præst, og rettede min opmærksomhed på at uddanne lærere for folkeskolen, fordi jeg agtede disse for meget vigtige. Men også det at indføre unge mennesker i den egentlige videnskabelighed var tiltalende for mig. Og jeg gjorde det med lyst og glæde, fordi mine kår tvang mig dertil, for at tjene til mit brød. Derved blev denne lyst mig til særlig lykke. På den måde forvandlede Gud, der leder alt til det bedste, min nød til lykke og glæde. Ham være pris og ære for det!

Om mine følgende elever

Gennem min nabo, den tidligere nævnte pastor Prahll i Vedsted, fik jeg snart 2 elever, 1 fra hovedstaden²¹⁶ og 1 fra Fyn²¹⁷. Den første hed Peter og var plejesøn af en mægtig statstjenestemand, den anden, John, søn af en præst. Begge skulle have deres foruddannelse til videnskabsmænd hos mig, men de var ikke, især ikke den første, særligt egnede dertil. Den første var noget indskrænket, den anden noget vild. Peter blev længe hos mig, blev konfirmeret, opførte sig godt, tog derefter hjem, kom efter nogen tid til Vestindien, hvor han fik et lille embede. Derfra skrev han et brev til mig, som dog afslørede hans ånds svaghed. Denne svaghed var fremdeles hans ulykke. Han lod sig nemlig overtale til at ægte en mulatkvinde, som han ikke syntes om. Og ved en lille uorden i kassen blev han bange og flygtede unødvendigt, måske for at blive fri for konen. Jeg beklagede meget

denne unge mand, men jeg ved, at han var og forblev uskyldig. Hvor han så blev af, er mig ubekendt. I et højere liv vil jeg finde ham blandt gode mennesker. Den anden blev ikke så længe hos mig. Hans plan var at blive sømand. Men de kommende forhold i vort fædreland hindrede udførelsen. Han uddannede sig da til præst. Et ulykkeligt spring, som han gjorde med et sovende ben, havde den frygtelige følge, at han blev krøbling. Måske var springet en følge af hans heftighed, som han også ofte viste her. Hans medelever drillede ham nemlig ofte på grund af en anden dårlig fejl. Og derover blev han undertiden så bitter, at han nætter igennem gemte sig og engang ligefrem sårede én med et dybt knivstik i benet. Jeg fortjente liden tak for min umage med denne dreng, men jeg lærte børn at kende, fik gennem dem hjælp til mit udkomme og gennem den førstes plejefader befrielse fra min store afgift. Men jeg véd også, at jeg gjorde mit bedste for drengene, og var tryk.

På samme tid måtte jeg også tage Prahls søn til mig, thi Prahl var ikke tilfreds med huslæreren Friederich og formåede vel heller ikke at holde ham. Denne søn ved navn Jakob var svag i hukommelsen og ville derfor være købmand. Jeg lærte ham noget herhen hørende. Derefter kom han til Haderslev for at lære mere og blev endelig handelsvend, hvad han er forblevet i mange år. Med disse elever havde jeg liden lykke. Sønner af landmænd derimod, der søgte min undervisning, bragte mig ære og glæde²¹⁸. Jeg kom derfor på den tanke, at unge fra denne stand, som selv vælger at læse, bliver de dygtigste, og har vel ret heri.

En ved navn Christian²¹⁹ fra Tumbøl gjorde i 2 år store fremskridt hos mig, og én fra Genner, Jes Schmidt²²⁰, næsten lige så store. Den sidste havde allerede tidligere begyndt at benytte min undervisning, men måtte, da hans moder ville det så, miste 3 år som købmandsdreng. Da fik han sin vilje, idet hans lyst til at læse var for stor, kom igen til mig og gik efter 2 år til latinskolen i Flensborg, hvor Christian allerede var. Ved flid og gode anlæg gjorde disse unge mig stor glæde. Christian havde en skarp ånd, men han syntes mig desværre noget tør og selvoptaget. Jes derimod var mere egnet for det, som taler til gemyttet. Med gode kundskaber drog de til universitetet i Kiel og bestod fortræffeligt i deres eksamen. Men begge fik en hård skæbne. Jes havde med sine stærke følelser tidligt valgt sig en brud, en velhavende møllerdatter fra Haderslev amt. Efter fuldendelsen af sine

uddannelsesår gik han til hende. Imidlertid blev hendes broder taget til soldatertjeneste. Og Jes Schmidt foretog i den hårdeste vinter en rejse til Jylland for at finde en stedfortræder. Denne rejse kostede ham livet, thi han havde ingen sundhed mere. Da de kom tilbage fra eksamen, tog han og Christian ind til mig. Han var da så svag, at han ikke formåede at stige op ad trappen. Hans Christian Petersen blev snart præst i Stubbæk, og Jes fik en huslærerstilling i Rathmannsdorf, hvor han døde. Den ædle unge mands død forårsagede mig dyb smerte, men næsten ulægelige sår bibragte han sin moder, broder og brud. Vennen Christian forlovede sig siden med hende, men før brylluppet sov hun ind til en højere forbindelse med sin Jes. Troskab, inderlig kærlighed må sikkert bringe en højere løn, siger mig her mit hjerte. Christian ægtede derpå en veninde af den afdøde, men efter at han var flyttet fra Stubbæk til Klipleve, tog døden også hende. God og ædel forekommer mig Christian at være i sine her anførte handlinger. Og hvis jeg ellers tidligere har bedømt ham rigtigt, har han forædlet sine naturanlæg meget. Men også deri har han vist sig ædel, at han bestemt kun ville være præst på landet, skønt hans kundskaber og evner berettigede ham til en meget højere post. Det er bevis på en ædel ånd, når en sådan ung mand overvinder fristelsen til berømmelse og verdslig lykke og ønsker sig en stilling, hvori han kan virke for Guds rige blandt andre og derved uforstyrret arbejde på sin egen sande fuldkommenhed.

Endnu 2 elever havde jeg dengang, som søgte en lærd uddannelse, én fra Skovby i Vedsted sogn ved navn Jørgen Simon Jessen²²¹, og sognefoged Jes Bundesens søn fra Genner ved navn Jep²²². Den første havde ret gode evner og var flittig, han vandt siden rektors gunst i Haderslev, besøgte derefter universitetet i Kiel og led meget, da han blev fattig. Desværre brugte hans ubroderlige broder nemlig den ved de daværende love givne lejlighed til uforsvarligt at formindske hans arvelod. Endelig bestod han dog sin eksamen godt, havde fortrinlige evner, blev snart præst i marsken og ægtede datteren af min bedste ven Christian Lautrup i Brede. Denne åndfulde og dygtige pige fandt den unge mand mere elskelig end nogen anden. Endelig kom hun i nærheden af sine forældre, men efter de sidste rygter synes hun ikke at være lykkelig med ham, da han vel har det verdslige sind tilfælles med sin ovennævnte broder.

Ulykkelig derimod var min kære Jep fra Genner. Den stærkeste

lyst udvirkede tilladelsen hos faderen til at komme i min skole. Han selv var jernflittig, men hans evner ringe. Da nu hans faders vellynder, amtmand Conrad v. Blücher i Åbenrå, blev forfremmet til overpræsident i Altona²²³, hvor der var en latinskole, og lovede den unge Jep fordele dér, drog han derhen. Men flere år syntes han halvt at miste dér. Der herskede nemlig ingen flid dér. Derfor kom han siden ikke langt i Kiel og heller ikke i hovedstaden. Han var også helt uheldig i eksamen, gik op for anden gang, men kun med ringe held. Gennem disse trængsler blev hans hjerte ydmygt og ædelt. Ædle ønsker for menneskevellet og utrættelig bestræbelse for at anvende sine kræfter har gjort ham til en meget nyttig mand og alles yndling, som kender ham. Mange højlræde og begavede mænd har udrettet langt fra så meget som han med sine få kundskaber og små evner. Efter flere forgæves forsøg fik han et elendigt præsteembede på en lille hallig, hvor snart en frygtelig oversvømmelse berøvede ham alle hans ejendele. Men han glemte sin egen nød for at bistå sin menighed og vandt sig manges højagtelse. Jeg vil atter komme til at fortælle om ham og min fætter, som igen kom til mig fra Hovslund, og siden fik en ret lykkelig lod i verden.

Efterretningerne om mine første elever (sluttet)

Endnu om nogle elever fra dengang skal jeg fortælle, som ikke fik nogen egentlig lærd uddannelse hos mig, videre noget om mit arbejde og min læremetode dengang. Da jeg holdt den forbedrede skoleundervisning på landet for det bedste middel til overhovedet at forædle og lykkeliggøre folket, holdt jeg det for min pligt at bidrage til gode skolelæreres uddannelse. Ja, jeg ønskede at blive ansat ved en sådan læreanstalt²²⁴, hvor landsbyskolelærere blev uddannede, eller selv at måtte grundlægge en sådan. Men dertil kom det ikke. Jeg begyndte dog uddannelsen af nogle mænd fra landet, som anmodede mig herom, med glæde. I begyndelsen søgte følgende fra sognet foruden den nævnte Oluf den forberedende undervisning hos mig²²⁵: Christian fra Hovslund, Andreas fra Øster Løgum, Johannes fra Genner, også senere en Nicolaus derfra, og Johannes fra Rugbjerg. Den første havde ikke megen forstand, fattede kun lidet, og en ond stolthed bemægtigede sig ham. Han var nu og da underlærer, indtil han greb ploven igen, da ingen ville forfremme ham. Christian fra Hovslund havde gode evner og lærte godt, tog også på seminariet i Tønder, men stolt-

hed og indbildskhed gjorde ham utiltalende. Og da ingen stilling tilfredsstillede ham her, drog han endelig til Altona, hvor det synes at gå ham efter fortjeneste. Den tredje syntes at være en ret brav ung mand. Han kom også på seminariet i Kiel. Men tuberkulosen greb ham. Han kom hjem, og til sin lykke døde han. Han ville nemlig, hvis han havde levet, være blevet ulykkelig gennem sin slette mor og sine søskende. Således river Gud det gode menneske ud af de slettes selskab, for at de hverken skal fordærve eller plage ham. Også de følgende to døde af den samme sygdom, da de lige havde begyndt undervisningen hos mig. Så blev mig kun den sidste tilbage, af hvem jeg dog har haft den største glæde og nytte. Han²²⁰ blev med min anbefaling ansat som skolelærer i Hovslund, da den gamle Asmus dér opgav sin stilling på grund af utilfredsstillet herskesyge. Han kæmpede her i begyndelsen med dette embedes uvante vanskeligheder, men overvandt dem mandigt og fremgik af kampen som en fortræffelig skolelærer, hvad det følgende vil vise.

Desuden havde jeg en landmands to brødre²²⁷ fra Roost en tid og 2 til 3 fra sognet, for at modtage nogen undervisning til deres behov som landmænd. Skolelærerne dengang formåede ikke at give nogen sådan. Det ses tydeligt heraf, hvor fyldt med arbejde min tid må have været. I sandhed, jeg skulle ikke forfalde til dovenskab. Jeg underviste i de tre lærde sprog, de tre nye sprog og i modersmålet, videre i teologien og morallæren, i naturvidenskaberne, geometrien, geografien, verdens- og fædrelandshistorien og enkelte andre ting. Med mine dygtigste elever læste jeg flere forfattere og selv digtere fra Hellas og Latium. Jeg måtte desværre alt for hurtigt inddele mine elever. De bedre hoveder skred nemlig de andre forbi og kunne kun have lidet sammen med dem. Dermed var næsten hver time fra tidlig morgen til sildig aften optaget. Som jeg lod latin-eleverne meget omhyggeligt lære grammatikken og nøje opløse dens sætninger, gjorde jeg det også med mine andre elever, tilmed når de lærte to sprog. Jeg har fundet, at denne læremetode bringer særdeles grundig erkendelse. En sådan grundighed søgte jeg i hver videnskab, jeg underviste i. Og jeg så gode frugter hos alle, hvis deres udygtighed eller fejl ikke ødelagde dem. At mangan én gennem sine fejl blev ledet på forkerte veje, kunne jeg ikke hindre. Jeg var dog bedrøvet over, at jeg egentlig havde udrettet så lidt for landsbyskolerne. Under dette arbejde var jeg dog glad i håbet, hvilket også mildnede bekymringen over mine kår og lod

mig opleve mangen glad stund. Med min hustru førte jeg ofte fornøjelige samtaler, der vedrørte fremtiden og en bedre skæbne, som vi håbede på. Underholdningen med vor kære søn gav os begge megen ren glæde. Således formede den kære Gud det, beredte vor kamp med livets byrder til et middel, der gjorde vore små glæder til høje nydelser. Tiden gik da ualmindelig hurtigt – som en bæk, der fra bjerget hurtigt iler roligt og klart nedad og fremad mellem snart stenede, snart grønne bredder.

Videre begivenheder i min familie

I disse år eller i mit 6. embedsår, da min søn Hans Andreas var i sit 4., var det, at Englands²²⁸ røvere først bortførte vort hidtil lykkelige fædrelands flåde og derefter begyndte krigen. Dermed begyndte en urolig tid. Fremmede såkaldte hjælpetropper oversvømmede vort land. Møje, frygt og dyrtid trykkede. Imidlertid beskyttede os vor egns ufrugtbarhed og afsides beliggenhed. Og kun soldatertjenesterne og byrderne besværede os her. Snart drog hærene bort, uden at dog krigen ophørte. Men vi følte ikke krigen meget mere. Vi var ret trygge og tilfredse.

Til sidst i mit 7. embedsår, da jeg for 19 dage siden var fyldt 37 år, blev der født os en datter²²⁹. Fødselen var svær, men da den forløste moder befandt sig vel, takkede vi Gud og glædede os overordentligt. Det var en hård vinter, men dog måtte vi straks få bragt det glade budskab til vennerne i Brede. Min glæde stemte mig til at affatte brevet i bunden stil²³⁰. Brevet faldt sådan i deres smag, at min ven lærte digtet udenad, og svarede med ordene: Gud gøre hendes kinder røde og hendes sjæl ren. Dette er mit ønske for den nyfødte! – Men vinteren hindrede vore venners rejse hen til os, og vi bad derfor vore venner i Løjt om at komme til dåben. Under meget besvær kom de, og Matthiesen døbte barnet, som hans søster holdt over dåben. Også hende gav vi to navne, nemlig vore to mødres. Jeg vil i det følgende kun kalde hende Eugenia. Hun voksede op til vor store glæde, var sund og smuk. Hendes bror glædede sig også hjerteligt over hende.

På den tid blev pastor Prahl i Vedsted provst i Tønder og tog derhen²³¹. Til en sådan forfremmelse havde han længe bejlet. Den blev givet ham af visitatoren Sigismund²³² Møsting, som længe havde været hans amtmand. Ham havde han nemlig forstået at vinde²³³. Han var også en mand, der dels havde liden forstand, vel ikke mindst,

*Bonnich Andreas Bonnichsen,
sognepræst i Vedsted, Dybbøl og Hejls.
Tegning af Hans Andreas Kier.*

når det gjaldt kirkens vel, dels fandt det rigtigt at foretrække smigren for den dygtige. Jeg undskylder dog begge, thi den første kendte sin uduelighed til sit embede ligeså lidt som den anden. Og han kunne på det trin, han stod, ikke tænke anderledes. Begge handlede efter deres egen mening rigtigt, så vidt jeg ser. Men denne begivenhed havde en dobbelt følge for mig. At jeg ikke lykønskede præsten til hans forfremmelse (dertil var jeg dels for ligegyldig, dels for oprigtig, da jeg fandt forfremmelsen forkert), tog han mig uden tvivl ilde op. Sandsynligvis lod han sig mærke hermed i sin brevveksling med sin høje velynder. Og så blev mine ansøgninger om forflyttelse aldrig ænset. Denne velynder hævnede sig nemlig gerne, som han især har vist det i sin optræden over for landmanden. Ad denne vej blev mig altså lettelsen af mine timelige kår umulig, og, som jeg indser, til min lykke. Derimod blev min svoger Bonnichsen, som gennem sit ophold i hovedstaden og en indflydelsesrig bekendt dér havde fået bistand, ansat i Vedsted. Over dette naboskab blev vi hjerteligt fornøjede. Min hustru og jeg var der for at tage imod den kære mand sammen med hans unge hustru Andrea. De ankom sent på en vogn fra færgen, og vi fry-

dede os inderligt over nu at kunne besøge den oprigtige, jævne svoger og broder her i stedet for den højtflyvende Prahll.

Dette var i mit 8. embedsår, og i det 9. fulgte en anden glædelig begivenhed. 23 dage før min 39. fødselsdag nedkom min hustru igen. En smuk dreng blev født. Og min svoger døbte ham den 4. dag derpå og kaldte ham efter vor fælles lærer og ven i Brede Johann Christian²³⁴. Vi glædede os også meget over dette barn, men dog ikke så meget som ved det ældre og især det ældste. Den fornyede velsignelse med et barn gjorde måske, at glæden aftog. Men uvisheden om udfaldet af krigen, der blev stadig mere truende og trykkende, nedsatte glædens følelser. Thi hvad skulle der blive af børnene, tænkte vi, når fjenderne kom og måske jog os ud af vores bolig og mishandlede os? Hvor skulle vi så hen? Imidlertid gik endnu 2 år temmelig roligt. Men da fulgte også fortrædeligheder og tumulter i mængde, om hvilke senere skal berettes.

*Om min omgang, mine øvrige beskæftigelser
i dette tidsafsnit og afslutningen af det*

Vi levede i dette livsafsnit dog ret tilfredse og i håbet om bedre tider, havde også gode venner, som bidrog til vort livs opmuntring. Mine beskæftigelser i og uden for embedet gav mig mange glæder, som opvejede genvordighederne og bekymringerne, men også blev en kilde til nye trængsler. Ved afslutningen af dette tidsafsnit begyndte sorgerne at øges betydeligt. Vor omgang med pastor Prahll havde været mig mere til besvær end til behag og nytte, han var nemlig en verdensmand og ikke en gejstlig. Om videnskabelige ting kunne man ikke underholde sig med ham. Meget behageligere blev mig min svoger, men hans familie var og forblev os noget fremmede. Derimod havde vi en ven og en veninde i Tinglev, som ved siden af de ædle i Brede næsten gjaldt os mere end alle andre. Jeg har tidligere nævnt denne ven, Christian Petersen²³⁵ fra Lund, og fandt ham her igen, nu mere uddannet og besindig end tidligere. Han havde udvalgt sig pastor Ulrich Petersens datter til brud og forblev den ædle pige tro, som hun ham. Han blev også mig en trofast ven, ligesom hans brud blev min hustru en tro veninde. Vi stemte overens med hinanden og var som skabte til venner. Christian var en dyb tænkner, en følelsesfuld og fornuftig gejstlig, en begavet taler, et bravt og strengt menneske mod sig selv, men rettænkende, ædelt følende mod alle. Han udtalte

stedse sandheden utilhyllt uden at ville fornærme. I sit hjem var han alvorlig, mild og fornøjelig. Han byggede slet ikke på denne verdens velfærd. Lykke her var ham ingen løn, ulykke ingen straf. Alt måtte for ham findes i det indre. Hans Sophie var stille, mild og dertil munter og hengivende. Begge værdsatte hinanden hjerteligt og følte sig i deres gensidige forhold uendeligt lykkelige, skønt de havde fået liden del i ydre lykke, i glansen da slet ingen. O, hvor inderligt havde vi disse venner kær. Hvor gerne kom vi sammen. Men ak, de var ikke for denne verden. Allerede længe nagede en giftig orm ved min Christians livsrod, og dog overlevede han sine kære. Han skulle vide dem i hjemmet, før han selv gik derhen, for at hans salighed dér skulle være fuldkommen, som hans afsked her lettere. Sophie skænkede ham i vort 5. år i Øster Løgum en søn, efter at hun omtrent et år havde levet fro sammen med ham. Men ikke længe derefter måtte de skilles. Vi kom derhen med alle for at græde. Og den gamle ven fra Brede talte bevægende og trøstende ord ved båren. Et halvt år senere fulgte den lille Ulrich sin moder ind i evigheden. Og vennen opfordrede mig til at tale over ham. Det skete ved pinsetid i mit 36. år. Min ven græd hjerteligt, men fattede, som jeg bad ham om det, mod til at føje sig i Guds vilje og også at benytte disse trængsler til sin saliggørelse. Den brandlidte ser med smerte på sin boligs og sine ejendes ask, sagde jeg til ham. Men han skal vende sig bort derfra og glæde sig over den højere bolig, som skal opføres for ham. – Hans tidligere svaghed blev øget gennem hans sorg. Gud holdt ham endnu i nogen tid i virksomhed, indtil den ærværdige gamle Ulrich Petersen var hensovet. Det skete i samme år, et år efter hans kære datters død. Hans enke Hedewig levede 9 år efter ham. Over ham holdt vor ven fra Brede en smuk tale. I det følgende år døde min ædle ven. Tuberkulosen havde taget alle hans kræfter. Kort forinden havde jeg besøgt ham. Og det havde opmuntret ham. Derfor havde han, da han forudså sin død og skuede op til Himlen, anordnet, at jeg skulle holde hans ligprædiken. Efter at jeg kort forinden med ærbødighed havde holdt ligprædiken over min forgænger her, holdt jeg den også over min uforglemmelige ungdomsven i Tinglev²³⁰. Jeg valgte stedet i 1. Sam. 1,26 og sagde: Er da det ædle venskab kun til for at såre hjertet dybt og dyden kun et smil, der frempresser fordunklende tårer? Men så blomstrer venskabet hist og lønner evigt dyden med glæde. – Til de nærværende kære venner henvendte talen sig også og mindede

dem om de skønne dage og timer, som var henrundne for os med de nu næsten alle hensovede venner i Tinglev. Lad os aldrig binde vore hjerter til steder, men til menneskesjæle, sagde jeg, og søger vi dem i Himlen, så mister vi dem ikke.

Dog også denne landsby gik endnu ikke helt tabt for mig, thi snart fik en god ven Friederich Schmidt²⁹⁷ embedet, hvem jeg allerede har talt om og igen vil komme tilbage til. Dog var omgangen med ham ikke så hyppig som med Christian Petersen. Nærheden gjorde, at vi, mens Christian levede, kom hyppigere sammen, end de Brede venner med os. Og som jeg talte med min gamle ven i Brede om gudsdyrkelse, videnskab og præsteembedet til stor nytte og fornøjelse, talte jeg også med Tinglev vennen. Ak, han blev alt for tidligt revet fra mig.

Hvert år mindst én gang at komme til Brede og ligeså at have vennerne her fortsatte vi med. Og vor skriftlige underholdning blev stedse hyppigere og alvorligere. Ellers var vor omgang liden. Thi den gamle værdsatte ungdomsven Peter Petersen²⁹⁸, som i vort 4. år her uformodet blev vor nabo i Hellevad, blev fremmed for mig gennem sit ægteskab. Således adskiller en kvinde venner, og forfinelse fjerner vennen fra vennen. Men én vandt jeg i stedet, Jacob Regenbug i Åbenrå, som var bedre, end man skulle tro. Men Andreas Matthiesen i Løjt gik tabt for mig²⁹⁹, fordi hans sind vendte sig til Brødremenighedens anskuelser og dermed lukkede af for vort venskab. Besøgene var sjældne og korte.

Foruden mine elever var samlinger af materialer til beskrivelse af mit sogn et hovedanliggende for mig uden for mit embede. Jeg undersøgte papirerne, som fandtes i arkivskabene, og samlede dem alle sammen. Jeg betragtede højene, stenene og hvad der ellers syntes gammelt på markerne og i kirken. I mit 6. embedsår indsendte jeg en oldtidsbeskrivelse af mit sogn²⁴⁰, som blev trykt. Derefter søgte jeg kort og jordebøger sammen og begyndte en opmåling af de ikke kortlagte marker. Således opstod et atlas²⁴¹ og en beskrivelse af hele sognet. I mit 9. år begyndte jeg på det første bind af en sognekrønike²⁴². Alle disse arbejder voldte mig usigelig megen glæde. Jeg havde endda i sinde at udvide dem til at omfatte hele amtet, men mine kår forhindrede det. Thi et udkast til at ordne præsteembedets indkomster sådan, at den kostbare og overflødige vidtløftighed kunne undgås, forkastede en ny amtmand af uvidenhed. Derfor forblev mine ydre kår stedse dårlige, og jeg måtte fortsætte med at søge bifortjenester.

Mange elever havde jeg allerede udsendt. Nu havde jeg få eller ingen. Derfor blev mine kår dårlige. Jeg var også meget sygelig og troede mig døden nær, thi mit maveonde tiltog overraskende. En dag, da jeg sad i skolestuen med et ildebefindende for at nyde et lille middagshvil, fo'r jeg pludseligt op som vækket af en, der sagde: På den 20. dag! Jeg tænkte på den dag, den kom, gik, og solen sank ned. Selv om jeg befandt mig ilde, sagde jeg dog til mig selv: Altså havde dette intet at betyde. – Men snart begyndte grusomme smerter i mine indvolde. Jeg blev martret i flere timer. Lægen August Neuber²⁴³ blev hentet. Det blev alt til min lykke. Den dygtige Neuber helbredte mig sådan, at min natur fuldstændig forandrede sig. Men mine ydre kår var dårlige. Og jeg var meget bekymret og begyndte at tænke på forbedring af mine kår ved forflyttelse. Men den uro, som jeg herved forgæves forårsagede mig, og som også krigen øgede, vil jeg senere beskrive, men bemærker dog tillige, at den meget har tjent til min nuværende ro.

Beskrivelse af min urolige tid

Vore kår, da jeg havde været i Øster Løgum i 10 år

Kæmpet havde vi hidtil og især jeg med livets besværligheder og trængsler og endnu ikke vundet nogen afgørende sejr. Gælden var ikke blevet formindsket, mit helbred syntes mig at være ødelagt eller i hvert fald vaklende, forårsaget af møje og sorg. Der var heller ingen udsigt til, at jeg i Øster Løgum nogen sinde kunne blive befriet fra denne nød. Vi havde også 3 kære børn. Hvordan ville det gå dem, spurgte jeg mig, når jeg døde. Den ældste søn var kun 8 år, datteren 3 og den yngste 1 år, da sådanne tanker var blevet ret levende i mig. Til gengæld havde jeg stedse ønsket at blive her til min død, selv om det ofte forekom mig, at jeg ikke skulle dø her. Det syntes mig umuligt at blive her, da den stærke anstrengelse ved undervisningen svækkede mig. Dog kunne jeg ikke tilvejebringe penge, ikke engang så meget, at jeg havde været i stand til at betale en læge til mig og vor lille syge Christian. Mine kreditorer begyndte også meget at mane mig. Alt var højst bedrøveligt, da jeg var overbevist om ikke at fortjene en sådan skæbne. Jeg havde ved alt dette en stærk tillid til Forsynet og mente derfor, at den ved de ulykkelige kår gav mig et vink om at søge en forbedring af kårene. Heri tog jeg dog fejl, som man altid tager fejl, når man vil drage Guds rådslutninger ned i sansernes verden. Min tro var bevisligt endnu ikke ret lutret. Gud har derfor også ladet mig lide mere og længere for at fremme min tros lutring.

I disse år ramte os også flere trængsler foruden dem, fattigdommen beredte os. Nylig havde en tyfus ængstet mig, som bortrev flere i sognet. Jeg følte de bedrøvede forældres smerte dybt med dem, idet jeg selv var fader. Da greb denne sygdom også min kære lille Christian. Og han syntes flere gange at kæmpe med døden. Jeg var ved synet af de heftige trækninger som forstenet. Men den beslutsomme mor rensedede barnets strube med en fjer. Og han kom sig. Sådanne skæbnens

truende anfald lod mig føle, hvor let alt jordisk kan ødes, og jeg rettede mit sind stærkere mod den Almægtige, som formår at hjælpe alle. Af ham håbede jeg også hjælp i min nød, som fattigdommen havde forårsaget. Men denne hjælp afslog Gud at give mig, idet han ikke gav mig den, som jeg ønskede det. Jeg var nemlig for meget bekymret for mine børns jordiske lykke og var endnu stadig for opsat på berømmelse og et navn i denne verden. Disse mit sinds fejl skulle afhjælpes gennem fejlslagne forsøg. Ak, jeg indså kun sjældent, hvor lykkelig jeg i virkeligheden var, og kunne ikke begribe, at en endnu større lykke blomstrede for mig, hvis jeg roligt ville have ventet. Jeg havde en elsket trofast hustru, 3 sunde smukke børn, en menighed, der alt i alt værdsatte mig. Mit hjem var smukt og bekvemt opbygget, og haven var nu i yndig stand. Og hvad der især forskønnede mig alt dette, var, at det var mit eget værk og ikke stammede fra nogen forgænger. Ingen herlighed er nemlig virkelig herlighed for mennesket, hvis han ikke selv har gjort noget for den, ikke selv har nogen fortjeneste deri. Undertiden frydede jeg mig dog over en sådan lykke og skuede fremad i fuld forventning om dens større fuldkommenhed. Da kunne jeg også hjerteligt takke Gud, som skænkede mig så megen lykke, tilmed når jeg sammenlignede min skæbne med den, jeg ville have haft, om det ikke var lykkedes mig at betræde den videnskabelige vej. I beskæftigelsen med videnskabelige ting fandt jeg nemlig endnu den højeste lykke. Men når jeg så igen følte mine kårs tryk, sank jeg på ny i dyb bekymring og ønskede utålmodigt en forbedring. Og dette ønske styrtede mig nu ud i en uro, som i 10 år drev mig omkring, indtil jeg blev fuldt klar over, at man kunne være lykkelig under enhver ydre omstændighed, hvis kun hjertet er roligt. Og med visdom vil man kunne overvinde enhver nød, uden at ville fremtvinge lykken.

*Første forsøg på forflyttelse
og nogle bemærkninger hertil*

Gennem øvrigheden at blive forflyttet til et bedre embede²⁴⁴ havde jeg allerede forgæves forsøgt en og to gange. De fejlslagne forsøg havde givet min tillid til øvrighedens retfærdighed et stærkt stød. Jeg mente at finde, at partiskhed ledede den. Nu døde den gamle, svage provst Christian Posselt²⁴⁵ i Løjt. Til at begynde med var jeg ikke just oplagt til at melde mig hertil, fordi jeg ikke kunne lide dette

sogns stolte indbyggere. Men min ven Peter Paulsen, søn af præsten i Hellevad, var blevet provst i Åbenrå. Under et besøg hos ham spurgte han mig, om jeg ville stille mig til valg i Løjt. Efter nogen betænkningstid gik jeg ind på tilbudet. Men han havde tidligere givet præsten i Hjordkær Claus Thomsen²⁴⁶, en munter ung herre, det samme tilbud. Det havde jeg ikke ventet, da han ellers havde smigret mig meget. Ved den lejlighed fik jeg ved hans tien herom en lille mistanke til oprigtigheden i hans venskab. Den blev dog snart hævet og hvilede længe. Jeg blev præsenteret til valg og gjorde mig på dårers vis håb. På dårers vis, siger jeg, for menigheden tog mig egentlig slet ikke i betragtning. Årsagerne var følgende: Vennen Andreas Matthiesen i Løjt blev også opstillet. Og da han faldt i småfolks og også i nogle stores smag i menigheden, især gennem hans sværmeri, så valgte dette talrige parti ham. Min ven Peter Petersen fra Hellevad var også med og havde mange på sin side, dels på grund af sine gode evner, dels for sit rygte som eftergivende og mild. Men jeg kunne især ikke agtes, fordi jeg var født i det i Løjt foragtede Øster Løgum, og fik kun een stemme. Imidlertid roste provsten og mange andre min tale. Og mit uheld krænkede mig ikke synderligt, hvor stærkt jeg end en tid forud havde ønsket forflyttelsen. Jeg vendte hjem og tænkte, at et andet bedre sted kunne være tilbage til mig.

Jeg skulle nu klare mig gennem undervisningen og tog til de 2 elever, Christian og Iwar, som jeg havde fra Åbenrå, endnu en John fra Haderslev, en dygtig advokats begavede søn. Om disse vil jeg fortælle i det følgende, men her fortsætte med at fortælle om mine forflyttelsesforsøg.

Nogen tid senere døde præsten i Vilstrup²⁴⁷. Da søgte jeg igen. Om øvrigheden nu ville se på en betrængt gejstligs kår, der retteligt ikke var uden fortjenester, tænkte jeg at finde ud af. Men den afdøde var en »broder« og havde også en kødelig, dog velforsørgt broder andetsteds. Men »brødrene« havde indflydelse hos øvrigheden. Og derved blev det udvirket, at denne broder²⁴⁸ efterfulgte den afdøde. Dermed blev der ikke taget hensyn til andre, og jeg tænkte derved: Også i dette parti gælder sætningen, at hensigten helliger midlet. – Og det var jo Jesuitterne blandt de troende²⁴⁹.

Min utilfredshed med de styrende øgedes og skulle stige endnu mere i den kommende tid. Det er et frygteligt onde i verden, tænkte jeg, når staten griber videre ind, end den skal. Den skal retteligt se

på, om der øves retfærdighed. Men det sker i regelen kun ved dens straffe. Belønningerne vil den uddele efter vilkårlighed. Sådanne tanker beskæftigede mig meget i denne tid og fremkaldte stor foragt for den store verden i mit sind. Og den tiltog ved den overvejelse, jeg anstillede over magthavernes fremfærd i krigen og overhovedet de riges og mægtiges grundsætninger og færd. Jeg fandt, at Forløserens læresætninger som helhed var forkastede i verden og især hos de fornemme. Herover bedrøvedes jeg meget, og jeg imødeså en stor forandring gennem Guds kommende straffedom og derefter en streng ny forkynders komme, for at den glemte sandhed igen kunne indsættes i dens rettigheder. Og meget af det, jeg ventede, er sket, og mere vil følge.

De vor verdensdel ødelæggende krige tog snart en mærkelig, af verdensmenneskene uventet vending, som i meget svarede til min forventning. De greb også stærkt ind i mine ydre kår, og derfor skal jeg også fortælle en del om dem.

*Om den store krig og hvorledes den også indvirkede
på mit liv*

I frankernes store skønne rige havde de stores sanselige lyst og gudsforgagt længe fordærvet folket. Beskæmmende havde man trykket og forfordelt menneskene så frygteligt, at folket endelig stod op for at tilkæmpe sig sine rettigheder. I mit 18. år udbrød den forfærdende statsomvæltning dér, og utallige gudløse undertrykkere måtte bøde for deres ondskab med tabet af deres liv eller deres ejendomme og deres fædreland. De mægtige andre steder ville, i angst for deres egen magt, bistå de styrtede. Men da udbrød ødelæggende krige, som rasede videre til mit 43. år. De mægtige, som ville hjælpe de flygtende, blev fuldstændig slået og forfulgt. Man begyndte at tro, at menneskenes herredømme over deres medbrødre efter Guds vilje og rådslutning nu dog måtte afsluttes. Men ak, mennesket fordærves atter så let, når det bliver mægtigt. Ærgerrighed og havesyge undertrykte snart følelsen for menneskerettighederne. De nye opkomlinge var næsten slettere end de forjagede herskere. Og det gav den mægtige hersker²⁵⁰, som nu fremtrådte, lejlighed til at opkaste sig som frankerfolkets herre. Misundelse og frygt fra udenlandske magthaveres side foruroligede og hidsede ham stadig, da de afviste alle fredstilbud, han af klogskab gjorde. Da fandt han sig tvunget til om muligt at

hæve sig til hele verdensdelens hersker og med magt at hindre Englands handel. Men denne fremfærd stoppede ernæringskilderne overalt på fastlandet, da England var i stand til at ødelægge andres skibsfart. Den mægtige drog nu ud for at blive alle kysters hersker og imod alle russeres hersker, som England især gennem guld vandt for sig. Det var i mit 41. år²⁵¹, og jeg ventede den nu for kække krigers fald, skønt de fleste mente det modsatte. Forfærdende holdt også Gud sin dom over ham, thi ikke fjendehære, men guddommelig ledelse af naturbegivenhederne kastede verdensstormeren pludseligt og frygteligt tilbage. Og han styrtede fra den opbyggede trone foran sin hovedstad i det andet år efter sit stolte togt. Men alle disse frygtelige begivenheder var virkninger af et uhyre, som dengang især var mægtigt og rasede, nemlig statsklogskaben. Den er en datter af den undertrykkende ærgerrighed og den usle havesyge, som især havde indgået forbindelse i England og Frankrig.

Lad os se, hvorledes i vort kære fædreland sådan et uhyre hånende kan nedtrykke den uskyldige²⁵². Hele lande blev nedtrådt af den mægtige. Vore grænser kunne være blevet overskredet af ham, og vor skønne flåde måske være blevet røvet. Det tjente uhyret, som især herskede i England, som påskud til selv at røve denne flåde. Med venlig mine hyklede man ærlighed, medens man bag vor ryg listigt udstrakte kloten, overraskende slog til og efter en skændig blodsudgydelse bortførte byttet. Hvordan kan man her se, at et kristeligt folk lever i England? Og gør de mægtigste og største på jord sådanne ting, hvorledes kan de små så efterfølge den kristelige morallære? Men vi erfarede ligeså skammelige handlinger fra de mægtige mod deres undersåtter som mod deres fjender. I vort fædreland var der vel ro indtil det 7. år derefter, skønt krigens krav frembragte mange indskrænkninger og byrder. Men nu var den over hint røvertogt ellers så opbragte hersker over russerne ved Englands guld og list og den mægtiges udfordringer blevet sådan omstemt, at han besluttede vort fædrelands ulykke. Og ikke usandsynligt var det mig, at manges bestukket landsmand også arbejdede i den retning.

Et folkenes kæmpeslag²⁵³ traf afgørelsen mod den mægtige, og vort fædreland var straks truet og uden beskyttelse. Thi på forræderisk vis tabte man en hel vigtig måned. Fire fjendtlige magter faldt ind i vort land. Rå horder drog plyndrende forud. Vore krigere måtte vige og kom til vor egn. De besatte vore boliger, og de var ikke alle broderligt

sindede. Endelig drog de videre ind i landet og overlod os til vor skæbne. Gud, hvor var jeg angst, da nytårsmorgen oprandt. Jeg begyndte min nytårsprædiken med ordene: Vi er så bange, Herre, forbarm dig over os! – En pinlig uvished om vor situation ængstede os endnu mere. I de første dage af det nye år hastede store skarer af hine horder os forbi indtil Jyllands grænse. Det syntes, som om et slag kunne blive udkæmpet i vor egn. Samtidig var der indtrådt en meget heftig vinter. Ak, tænkte jeg, hvor let kan det ske, at vi med vore små børn jages af huse. Så må disse kære, ja vi alle omkomme, thi hvorhen kan vi gå og gemme os? Ængstet af sådanne tanker gik jeg da ind i min kirke, knælede ned ved alteret og bad af hjertet til Gud: Alviise, led dog det truende tordenvejr bort. Dæmp den frygtelige krig, giv os ro, bandlys frygten. Eller er det din vilje, at vi skal lide, så giv os kraft til at tåle. Og skal vi dø, så foren os igen i dit rige, hvor ingen ufred mere opstår! – Gennem denne min bøn, som jeg havde frembragt i Alkærlighedens tempel, stod jeg styrket op. Da blev en våbenstilstand sluttet for nogle dage. Uden at vi hørte noget om fred, gik våbenstilstanden til ende. Og frygten fornyede sig, men kun for en tid. Og det søde ord fred lød. Den var dyrt købt for vor landsfader. Han, den fredselkende, havde måttet bringe et stort offer. Men glæden over freden dæmpede smerten. Og vi takkede Gud af hjertet. Dog, dermed var nøden endnu ikke til ende, thi længe endnu blev de fremmede tropper stående i den sydlige del af vort land. Jeg måtte af min ubetydelige ejendom betale over 50 rdl., hen ved en $\frac{1}{12}$ af hele min formue. Og desuden blev vor landsfaders lidte tab²⁵⁴ meget til skade for vort fædrelands næring og kraft. Landsfaderen selv var jeg ikke vred på, men derimod på hans slette rådgivere. Jeg elskede nemlig mit fædreland inderligt. Imidlertid glædede jeg mig hjerteligt, når jeg tænkte på den nød, som let kunne have ramt os dengang. Jeg så, at fred ikke let er for dyr. Dog var dette jo kun den ydre fred. Hvor uendelig mere kostbar er ikke den indre fred. Det erfarede jeg vel også dengang i nogen måde, men først fuldt efter adskillige år.

*Beskrivelse af mit åndelige liv
i den første halvdel af dette tidsafsnit*

Den indre fred søgte jeg i denne tid stadig mere at befæste, idet jeg gennem mine overvejelser søgte at forædle min tro på Gud og Verdens-

forløseren, styrke min tillid til Gud og mit håb om et evigt liv og at fuldende min ånds befrielse fra de verdslige begæringer. Dermed kom jeg i denne tid meget vidt, uden dog gennem læsning at få givet min tankegang en afgørende vending. Det skete først senere. Her vil jeg kun tale om den vinding, som jeg fik gennem egne overvejelser vedrørende det mig allerede givne. Verdensforløserens læresætninger, som jeg jo ofte behandlede, især dem om et evigt liv, gudsriget og Guds børn, tænkte jeg mere indgående over. Ofte havde jeg tænkt over dem, når jeg gik over markerne og hederne og søgte at udgrunde Jesu læres og livs ånd. Jo mere jeg tænkte herover, des guddommeliggere syntes han mig, indtil jeg endelig fandt Gud i ham. Nej, et så ædelt menneske, der i verden ikke havde søgt andet end at frelse mennesker, oplyse og saliggøre dem, han kunne ikke blot være et menneske. Og når han så tillidsfuldt erklærede sig som Guds eenbårne søn, så måtte han også være det. Thi han var for viis til at tage fejl af sig selv og for ædel til i nogen henseende at kunne føre andre bag lyset. Overbevist gennem denne erkendelse antog jeg nu hans belæringer som ubedragelig sandhed. Til min fuldstændige beroligelse manglede kun fornuftens og erfaringens fulde overensstemmelse med de enkelte læresætninger. Denne kunne først efterhånden findes. Imidlertid viste sig mange læresætninger snart at være ganske fornuftmæssige, ja også i overensstemmelse med erfaringen. At den indre omformning af vor ånds følelser, ønsker og hensigter efter Jesu lære er helt nødvendig til vor salighed, det var mig straks indlysende. Jeg så da også, at Jesus i sine første taler især er gået ind herfor. Og derfor har han også med rette kunnet sige: Sandheden gør fri, nemlig fra syndige begæringer. Nu erkendte jeg, hvad evigt liv er. Jeg indså, at det var livet i ånden, som leves for sand erkendelse og for dyden eller også i kærligheden. Jeg forstod ordene: Den, der lever dette åndelige liv, dør ikke evigt, selv om legemet dør. Opvågningen til dette liv var genfødselen, fandt jeg. Og den, der således er opvågnet eller genfødt, er allerede Guds barn og indtrådt i det højere himmelske rige. Forbliver han også længe et svagt barn, er han dog Guds barn og kan stadig blive stærkere. Målet er lighed med Gud, dog et mål, som er uendeligt fjernt. Men derpå beror vort håb om evigt liv. Og det var salighed, fordi salighed føles i en hjertelig stræben efter et skønt mål.

Min erfaring belærte mig også om mange af disse sandheder og

stadfæstede dem. Meget tiltalende var det for mig at bearbejde dem i mine prædikener og meddele andre dem. Ofte forklarede jeg derfor mine tilhørere, hvorledes det evige liv ikke først begynder lige efter døden og ikke består i en blot nydelsesfuld hvile, men meget mere skal begynde i os her og ytre sig i en glad stræben. Jeg selv var glad i denne tro og søgte ved den at forædle og saliggøre mig. Jeg havde også mangt et skønt øjeblik i nydelsen af den. Men ak, den verdslige del af mit væsen virkede endnu stadig for stærkt til at svække troen, håbet og kærligheden og trygheden. Endnu forblev mig meget i verden en gåde, fordi jeg ikke kunne bringe det i samklang med min tro. At Gud var i Kristus, var mig ikke gådefuldt, thi Gud er i os alle, i nogle mindre, i andre mere, som en fremstilling af det hellige. Men hvorledes vor sjæls evige eksistens uden legeme var mulig, og hvorledes den alelskende Fader kan lade så mange tusinder fremstå og forsvinde igen uden hin Verdensforlørsers saliggørende lys, forblev mig ubegribeligt. Og det gjorde mig stadig vaklende og nedslået. Senere er jeg blevet roligere herover, hvilket jeg vil forklare videre i det følgende. Men til den fuldkomne indsigt i disse hemmeligheder vil mennesket ikke nå i nærværende tilstand af dets eksistens.

*Om mine kår i de første år efter krigen
til mit 46. år*

Medens mit indre liv formede sig som beskrevet, var mine ydre kår dels fulde af stor uro, dels rolige og gode. Min og min hustrus sygdom foruroligede os ofte, når vi tænkte på vore 3 kære børn, især da de var så fattige. Men helbredet bedredes efterhånden, og det beroligede os. Min omsorg for vore børn tvang mig endnu stadig til at have elever, som gav mig meget at bestille. En ung søn af en købmand i Åbenrå²⁵⁵ havde jeg allerede fra tidligere. Faderen, en frimurer og foragter af fromheden, havde bestemt ham til videnskabsmand, fordi handelen syntes at gå tilbage. Men den unge Christian var helt uden anlæg herfor og ligegyldig, ikke alene over for al viden, men især også over for religion. Jeg havde ham i flere år. Så kom han til søs og steg nok til skibskaptajn, men kunne ikke føre et skib uden en dygtig hjælper.

En skatteopkræver havde en søn Iwar²⁵⁰, som forgæves havde forsøgt af finde sin lykke som skriver og fuldmægtig, indtil han var blevet temmelig gammel. Da besluttede faderen at lade ham uddanne til retslærd. Han var 4^{1/2} år hos mig, var meget flittig og ordentlig og

gjorde mig megen glæde, men desværre også bekymring, da hans eftergivende optræden også i vort hjem vakte en vis mistillid. Ak, min hjemlige fred var snart blevet forstyrret ved ham, skønt uden hans skyld. Således kan uforstand vende det gode til det onde.

Imidlertid kom også én fra Haderslev, John²⁵⁷, søn af en dygtig advokat. Jeg har tidligere nævnt disse elever og tilføjer her kun det videre om dem. Før deres ankomst sendte jeg en August²⁵⁸ fra Haderslev til universitetet, hvem jeg kun havde haft et halvt år sammen med min fætter Hans Paulsen. Han blev læge. Også fætteren²⁵⁹ sendte jeg derhen, for at han kunne uddannes til lærd skolemand. Han var nemlig lammet og havde et frastødende udseende. Og derfor holdt jeg ham for uskikket til præst. Jeg anbefalede ham skriftligt til en derværende professor. Fætteren skrev derpå til mig om denne: Han modtog mig som en djævel, men Deres brev gjorde ham til en engel. – Hvad jeg senere erfarede om denne mand, vidnede om, at han mere var det første end det sidste. Den videnskab, han behandlede, syntes mig dengang da heller ikke egnet til at forædle menneskene. Også flere berømte mænd i dette fag levede kun for deres videnskab og bekæmpede hinanden indbyrdes. Et tidens tegn var det for mig, at man satte den såkaldte humanitet, der skulle erhverves ved denne videnskab, højere end kristendommen. Min fætter forlod også senere denne vej og besluttede at blive præst. Efter at han også i nogen tid havde fortsat sin uddannelse i hovedstaden og tjent som huslærer, kom han på anmodning i vor provsts hus, gik til eksamen og bestod til nød, måske fordi han havde givet sig for lidt af med teologien. Nogen tid derefter blev han valgt til præst i Flensborg, hvor han under sine omstændigheder lever lykkeligt.

Iwar uddannede sig videre i Kiel og uden for landet og lod sig to gange eksaminere uden at bestå, som det krævedes til hans formål. Han havde begyndt for sent og besad for lidt ånd. Eksaminatorerne følte dog, at der ikke var sket ham retfærdighed. Og hans bøn om at blive advokat, blev bevilliget. Den sidste²⁶⁰ af mine elever var et tænksomt hoved. Efter to års ophold hos mig og lige så længe i Haderslev gik han til universitetet, lod sig derefter eksaminere og er nu en ret dygtig, men ikke lykkelig advokat i Broager. Hans letsindighed kan måske være skyld i, at han ikke er ret lykkelig, men årsagen er nok mere den, at hans stand er overfyldt, hvorfor de yngre må vige. Med de her omtalte slutter så rækken af mine lærlinge, som til dels

var hos mig under krigen. Jeg klarede mig gennem dem, men kunne kun afdrage yderst lidt af min gæld.

En anden række begyndte snart, i hvilken også min ældste søn indtrådte. Men ak, på ham virkede min undervisning kun lidt, og til videnskabsmand lod han sig slet ikke uddanne. Hans dårlige hukommelse og en kær persons indflydelse, som ikke kendte til at værdsætte kundskaber, hindrede ham heri. Det nedslog mig meget, og min bekymring for vore børn tiltog derfor meget. Kun trøstede det mig, at min kære Hans Andreas ikke var døv over for belæringen om Gud og dyd. Jeg beroligede mig da med, at han ville blive et ædelt menneske, som i sig selv og hos Gud kunne blive salig, om han end ikke udmærkede sig i verden. Også håbede jeg endnu noget af min anden søn. Det var nemlig en yndlingstanke hos mig, at efterkommere af mig efter min død skulle leve som præster. Jeg gjorde mig undertiden bebrejdelser for, at mine elever tog min tid, som jeg skulle have brugt til mine børn. Jeg var også mere tro i belæringen af de første, hvortil min pligtfølelse at skulle fortjene betalingen jo drev mig. Mine børn, tænkte jeg, kunne jeg altid siden undervise. Men fritiden hertil kom aldrig og ville også have nyttet mig lidt. Det egentlige videbegær opstod nemlig aldrig hos mine sønner. Og jeg tror, at jeg i det mindste dengang ikke havde været i stand til med noget middel at vække det i dem. Åndens gaver retter sig ikke efter familier og stænder. De bliver uddelt af Giveren efter egen fri og alviis bestemmelse. Men der gives endnu bedre gaver, som vi Gud ske lov alle kan bede om og erhverve, når vi kun har den alvorlige vilje dertil.

*Overgang til de større uroligheder,
som fulgte efter mit 46. år*

At kende og værdsætte de ædlere gaver ret og stræbe efter dem for mig selv og mine kære børn, dertil skulle jeg vejledes gennem endnu hårdere prøvelser. Jeg havde hidtil agtet lærdom for den bedste rigdom og den ærefuldeste besiddelse i verden. Jeg skulle nu lære at indse og opgive denne fejltagelse. Det skete da, og dermed blev mit sind ledet hen mod det sande gode. Dels for at fortjene noget, dels for at give min søn en passende selskabsbroder, hvorved han kunne anspores til flid, antog jeg en elev fra Åbenrå. Han hed Matthias²⁶¹, var omtrent i alder med min søn og søn af en rig købmand, der dog havde opgivet sin handel og levede af sin formue. Denne blev bestemt

til købmandsstanden og lærte derfor i begyndelsen kun matematik og nye sprog hos mig. Og jeg lod min ældste søn lære det samme. Men elevens forældre, som var meget vindesygge mennesker, ønskede efter nogen tid, at deres søn ville vælge at gå videnskabsvejen, da de tvivlede om handelens genopblomstring. Og drengen var ikke svær at bringe hertil, thi han havde en videnskabelig ånd.

På denne tid afgang min elev Iwar og en huslærer hos amtmanden Otto v. Stemmann i Åbenrå ligeledes. Den sidste havde ikke blot undervist amtmandens børn, men også 2 sønner af en embedsmand fra Løgumkloster. Amtmanden forlangte da af mig, at jeg skulle tage hans søn og de 2 medelever i huset. Og 2 andre fra Åbenrå kom endnu til. Også en søn af præsten i Ravsted²⁶² var dengang allerede ankommet. Amtmandens søn hed Christian²⁶³ og de 2 fra Løgumkloster Heinrich og Albrecht²⁶⁴ Meyer. De fra Åbenrå var ældre og havde været skrivere. De hed Peter²⁶⁵ og Christian²⁶⁶ og eleven fra Ravsted Thomas²⁶⁷. Nu havde jeg da med den ovennævnte Matthias og min søn 8 elever. Jeg begyndte alvorligt at undervise disse 8, som jeg satte i én klasse. Og jeg håbede, at min søn Hans Andreas i dette selskab ville blive revet med. For de små sørgede jeg på den måde, at de 2 ældre, især Christian, skulle undervise dem. Halvandet år gik dette videre. Og skønt jeg var overordentlig beskæftiget hermed, blev dog intet vigtigt forsømt. Jeg forrettede mine embedspligter ligeså tro som enhver anden. Og mine elever tiltog i kundskaber, hvis de ville være opmærksomme og anvende den af mig anbefalede og anviste privatflid. Denne er nemlig, som jeg også tydeligt og stærkt indprægede dem, det virksomste middel til erhvervelse af kundskaber. Læreren kan og skal ikke indgive lærlingen kundskaberne, han kan og skal kun give dem vejledning og hjælpe til at samle kundskaber. Men havde jeg ikke haft min glæde ved disse arbejder, havde jeg også været en plaget mand. Fra om morgenen ved 5 eller 6-tiden til om aftenen ved 8-tiden var jeg stærkt beskæftiget (fraregnet den lille tid, hvori jeg spiste). Men så var jeg også så sløv og udmattet, at jeg måtte sætte mig uvirksom hen på en stol og næsten ikke var i stand til at fatte en tanke eller føre en samtale. Efter halvandet år adskilte de bedre og flittigere sig så vidt fra de svagere og langsommere, at jeg måtte indrette flere klasser. Da fandt jeg mig nødsaget til at sende nogle bort. De 2 store og de 2 fra Løgumkloster bragte jeg til Haderslev, for at anbringe dem hos min ven rektor Brauneiser. Han tog

imod dem alle, men de store bad mig derpå om at ville beholde dem. Og jeg indvilgede. De to blev nu nogle år i Haderslev, Albrecht, til han tog på universitetet, hvor han dog blev syg, kom hjem og døde. Hans død bedrøvede hans forældre meget, thi de havde, og ikke med urette, det store håb, at han skulle berede dem megen ære og glæde. Den anden broder, den ædlere af dem, ville i begyndelsen have studeret jura. Hos mig ændrede han beslutningen og læste teologi, thi han fandt megen fornøjelse i landlivet. Men i Haderslev opgav han den lærde vej og valgte jægerens og skovridernes stand. Men da der her ikke straks åbnede sig nogen udsigt, tog han hjem til sin tidligere lærer og fuldendte her sin uddannelse til universitetet. Det besøgte han så sammen med sin broder, der endnu levede i Kiel og udenlands, blev eksamineret og bestod mod min forventning ret godt. Så længe jeg havde alle disse elever, var mit liv ret behageligt trods al møj. Eleverne var til dels elskere af musik. Og derfor blev også den skønne fest til minde om kristendommens fornyelse²⁰⁸ ved deres hjælp fejret herligt mod slutningen af mit 46. år. Men nu blev mit liv dog snart forbitret gennem allehånde ubehageligheder. Eleverne ødelagde meget for mig, hvorom jeg senere vil berette. Andre begivenheder styrtede mig ind i et virvar af fortrædeligheder, ud af hvilke jeg knap vidste at redde mig. Men Gud reddede mig og beredte mig gennem min trængsel, og jeg må tilstå, gennem følgerne af mine dårskaber, til en tryghed, som jeg næppe havde nået uden sådanne trængsler.

*Et forsøg til forbedring af mine kår
bliver til stor bedrøvelse for mig tilintetgjort*

I de første år, da de mange nævnte elever var her og den skønne reformationsfest blev fejret, blev den tidligere omtalte selvsikre præst i Varnæs syg og døde. Alle hans pårørende var døde før ham, og han sad ensomt dér i sin præstegård, en gammel, gennem sin ubekvemme krop plaget og tillige ilde lidt mand. Alligevel var døden ham så bitter og jordelivet ham så kært, at han på det sidste havde givet alt bort. Han tog til Åbenrå for at købe sig sundhed og at undgå sognet, som endda ad rettens vej truede med at angribe ham. Og da han ikke kunne undgå døden, testamenterede han med forbigåelse af sine fattige slægtninge provsten hele sin formue. Det skete næppe af kærlighed til provsten. Men da han nu var borte, var enhver ude om

at få hans skønne ledige embede. Især ønskede provstens svoger²⁶⁰ at få det, for at mindske følgerne af sin ødselhed. Men han ville ikke stille sig til valg, fordi han ikke havde gjort sig afholdt på stedet. Allerede før præstens død tog han sin tilflugt til et kunstgreb, hvilket dog døden ødelagde. Jeg tænkte nu her at kunne forbedre min skæbne, meldte mig og blev præsenteret. Det forekom mig, at jeg vel nu endelig havde fortjent en bedre lod²⁷⁰. Nu var desuden 15 år af mit liv gået, efter hvilke en betydelig forandring i mit liv måske kunne indtræde, som det tidligere var sket efter hver 15 år. I begyndelsen gjorde jeg mig også meget håb, men min ven Peter Petersen i Hellevad blev også præsenteret, da hin nævnte ikke ville lade sig stille. Og hans venner, som den nød, han var kommet i rørte (han var nemlig dels gennem tiden, dels gennem dårlig husholdning blevet en fattig mand), vandt menigheden for ham og bagtalte mig. Jeg skulle være (hvad den tredje, min ven Jacob Regenburg fra Åbenrå, fortalte mig) en uvidende, udygtig og Gud véd hvad mand. Jeg skulle ikke selv kunne udarbejde en prædiken, men bruge fremmed arbejde. Nok, jeg mærkede, at valget var truffet før valget. Og derfor ville jeg trække mig tilbage. Det havde jeg også gjort, hvis ikke mine foresatte havde trængt og bevæget mig til dog at gå med. Allerede tidligere havde jeg, da udfaldet endnu var uvist, truffet den aftale med Petersen, at den valgte skulle give den anden en understøttelse, indtil man blev fri for afgiften. Men da Petersen optrådte temmelig uhøfligt over for mig, stødte det mig, og jeg regnede ikke mere med embedet. Gennem hans daværende og senere optræden over for mig tabte denne mand sin agtelse hos mig. Hans heftighed, herskelyst og vilkårlighed gjorde ham, der tilmed var temmelig uvidende, foragtelig i mine øjne. Med den stærkeste modvilje tog jeg til Varnæs, holdt min prædiken med afsky for den menighed, som lod sig lede af andre til alt, og forlod, så snart jeg kunne, stedet. Nu så jeg mig blottet for alt håb om forbedring²⁷¹.

Mit sind blev også stærkt grebet af uvilje mod tidsånden. Det blev mig nemlig tydeligt, at kun nedrige grunde og kun jordiske, ja selviske hensyn ledede også de vigtigste og helligste anliggender. Måske var dette sogn, om man ellers må dømme efter dets dårlige rygte, fremfor andre besat af en sådan ånd. Men næsten overalt, hvor der fandt et valg sted, hørte man om sådanne kneb og uædle valggrunde. Og så man til øvrigheden, opdagede man også dér lignende bevæggrunde. Men, tænkte jeg, den slags vil og kan jeg ikke billige

og endnu mindre, om det var muligt, gøre brug af. Aldrig mere vil jeg nedværdige mig til at være bold for noget sådant og vil heller ikke mere ansøge om noget. Slige tanker fandtes ofte i min sjæl. De var vel mere bitre, end de skulle have været. Men mere ned-slog mig endnu visheden om, at jeg hele mit liv skulle kæmpe med nøden. Min uvilje fik luft gennem det bitre ord: Den skal i vort land have meget, der kan bruge meget. Den, der kan se sit udkomme med lidt, skal have lidt. Fortjenester gælder intet! – Og måske er så-danne ytringer af mig blevet mere kendte, end jeg kunne ønske. Nok, min gode ven Petersen gik tabt for mig, ikke netop af uvilje mod min optræden (dertil var han for god og min opførsel for naturlig), men meget mere gennem det huslige forhold, hvori han befandt sig. Et besøg, jeg aflagde hos ham, blev så koldt modtaget, at jeg måtte beslutte mig til aldrig mere at gentage det.

Nedslået i sindet tilbragte jeg da længere tid. Dertil kom endnu den ubehagelige erfaring, at min kære Hans Andreas stadig ikke kunne blive ven med videnskaberne. Hvilleløs var og forblev jeg altså over min og mine børns skæbne. Jeg kunne nemlig med denne sindsindstilling ikke ret troende opløfte mit hjerte. Året efter fik jeg ved min provsts foranledning nok en elev, desværre en helt fordærvet søn af en fornem, meget åndrig præst i Hagenbjerg²⁷². Den naragtige unge mand ødelagde nu fuldstændig min skole. Aldrig havde jeg ærgret mig over en ung mand som over ham. Han afslørede mig virkelig tidsånden. Han havde nemlig fået den af faderen, som havde levet i de stores, ja selv i fyrsters huse. Kun gennem fyrstegunst ville han komme frem. Og ydre formfuldendthed skulle bane ham vejen. Dygtighed, flid, troskab og fortjenester var for ham enfoldige ord. Desværre støttede de andre elever ham hellere end gerne. Thi de var opdraget i hjem og af forældre, hvor og fra hvilke gudsfrygt og from dyd forlængst var veget. Når jeg så skulle tale med dem om Gud og fromhed, var især de unge, som ville studere jura, meget uopmærksomme, som om sådant slet ikke vedgik dem. Og selv de, som ville være teologer, betragtede desværre hyppigt deres videnskab blot som et middel til at fortjene brødet dermed og viste dermed et verdsligt sind. Slige erfaringer fyldte mit sind med den dybeste foragt for den daværende store verden. Denne kunne jeg da også til tider ikke undlade at ytre. Jeg ville derfor ikke mere befatte mig med den, men opdrage mine børn og lade dem forblive i den almindelige stand. Her

holdt sig dog fromheden bedst, syntes jeg. Men her gjorde jeg da straks et om end uskyldigt misgreb, hvorved mine kår blev endda meget forværrede.

Andre forsøg på at forsørge mine

Frygten for min gæld og besværligheden med at vedligeholde de til dels endnu forfaldne bygninger bevægede mig til at ansøge om befrielse fra indløsningen og vedligeholdelsen af præstegårdens bygninger, som det var lovet af øvrigheden. Min ansøgning blev bevillet i mit 47. år, og bygningerne vurderede sådan, at jeg var meget tilfreds med det²⁷³. Kun smertede det mig at skulle pålægge mit fattige sogn denne byrde. Men jeg gav ved lejlighed tilkende, at nøden tvang mig hertil, og at netop min forgænger gennem sin skødeløshed med huset havde nødsaget mig til at sætte sognet i omkostninger ved deres udbedring. Da jeg nu kunne hæve en meget betydelig sum, tænkte jeg dermed at kunne foretage mig noget mere for at forsørge min familie, selv om min gæld ikke just kunne afbetales dermed.

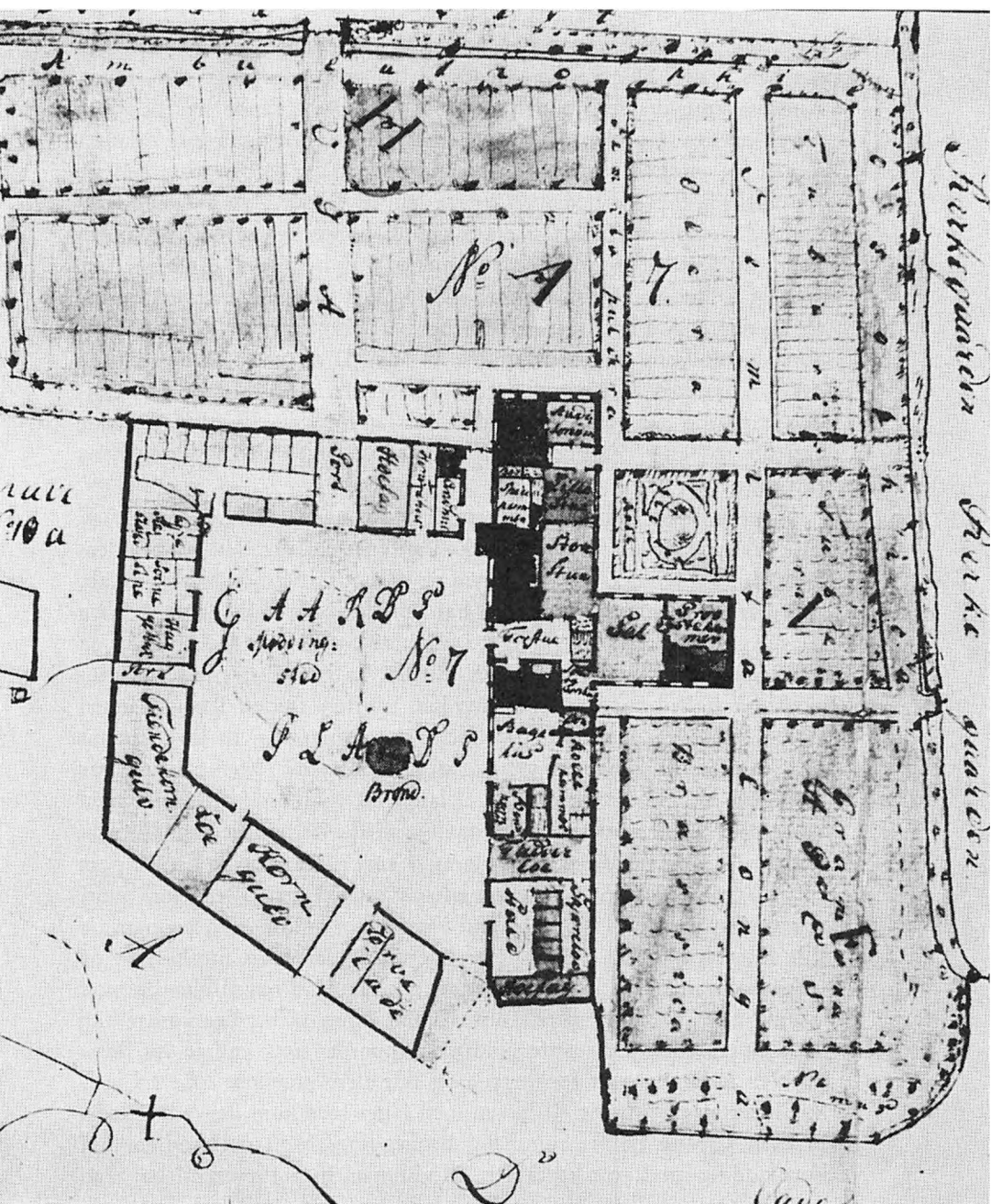
Og nu var sognefogedfamilien i Øster Løgum netop kommet meget på knæene. Den besad en stor og god bondegård²⁷⁴. Den gamles affældighed og den unges uduelighed havde ført til denne nød. Deres skødesløshed havde haft til følge, at for 2 år siden 2 lader var faldet ned og havde dræbt en mængde kvæg. Den unge mand havde også taget en alt for fattig pige, der tjente hos os, til kone og givet for meget til sine søstre. Den forrige velstand var rent forsvundet. Og opbygningen af de faldne lader satte manden i den største forlegenhed. Forsøg på at sælge gården blev gjort, men alle frygtede gårdens forfald, også stuehusets. Dertil kom, at bøndergårdene var faldet meget i pris derved, at regeringen forlangte statsgældens betaling efter deres værdi. Hvad der blev budt for gården, forsløg slet ikke til at betale mandens gæld. Jeg vovede da at redde familien fra den fuldstændige fattigdom og købte gården. Men så snart jeg havde den, kom utallige omkostninger ved at gøre den beboelig og bringe den i gang. Endnu uden kummer gik dette år til ende, og det 48., det værste i mit liv, begyndte. Kun knap halvdelen af min indløsningssum var udbetalt til mig. Og det viste sig, at regeringen ikke ville betale mere. Jeg klagede flere gange og stadig bitrere, indtil man endelig skammede sig og anviste mig den større, sidste halvdel. Men i mellemtiden måtte jeg igennem tunge trængsler. Et år²⁷⁵ med den

frygteligste misvækst traf denne og andre egne. En nattefrost faldt over rugen i dens blomstringstid, så den næsten helt gik til. Og sommerens tørke ødelagde også næsten fuldstændig 2 andre kornsorter. Mit mod faldt, og jeg vidste ikke, hvad jeg skulle, især da også prisen på det, jeg endnu fik, faldt så meget, at jeg langt fra var i stand til at dække mine udgifter. Jeg var til tider utrøstelig, men dæmpede dog smerten i mit sind. Men jeg bad meget (det lindrede) og tænkte også i mine bønner: Jeg vil gøre alt så redeligt og viist som muligt. Gud vil da hjælpe mig. – Og min hjælp kom, hvorfra jeg ikke havde ventet og ikke ønsket den. Min elev Peter Lundberg havde liden lyst til videnskaberne og megen tilbøjelighed til at blive landmand og sognefoged. En pige, en købmandsdatter fra Åbenrå, var dengang i vort hjem. Og begge fattede hengivenhed for hinanden, ja, de blev endda for fortrolige. Og Peter besluttede at tage hende til kone. Af den grund ønskede han så også at få gården²⁷⁰. Og jeg solgte den ret gerne til ham, da han lovede at holde mig skadesløs. Imidlertid var mig alt dette højst ubehageligt, fordi jeg her havde håbet at få en skøn ejendom for min søn Hans Andreas. Det gode barn havde nemlig også lidt meget, da jeg havde ladet ham arbejde med ved landbruget. Hans sundhed var derigennem også svækket meget. Hvad jeg nu skulle stille op med ham, vidste jeg ikke. Min bekymring derover steg betydeligt, selv om jeg følte mig lettet over befrielsen fra den store byrde. Imidlertid beroligede jeg mig meget med, at jeg gennem min byrdes fjernelse alligevel bedre sørgede for mig, end hvis jeg havde fortsat med at bære den. Jeg havde nemlig følt, at jeg ikke formåede at bære den og snart ville have været fortabt under den. Jeg vidste også, at jeg ville have forsømt mit embede og min uddannelse uforvarsligt. Således var jeg blevet meget roligere og håbede at finde endnu større trykthed. Jeg fik endelig mit beløb og ordnede mine øvrige ting sådan, at jeg ikke behøvede at frygte mere. Der fulgte nu en for landmanden meget trykkende tid, så jeg var ved at fortvivle over, at jeg selv blev fri for min byrde. Derfor varede min uro endnu et par år, indtil endelig bedre udsigter og en fastere tro gav mig den fulde sindsro.

*Min ældste søns skæbne i denne tid
og noget om mine elever og mit øvrige liv*

Imidlertid var tiden kommet, da min kære Hans Andreas skulle væl-

ge sin livsvej og mine øvrige elever dengang skulle hjemsendes. Tidligere allerede var Matthias fra Åbenrå og Thomas fra Rabsted blevet konfirmerede. Nu skulle tilsidst amtmandens søn Christian og min søn blive det. Med megen omhu underviste jeg alle, især dog dem i kristendommen. Forlængst var det blevet min sædvane at medgive enhver ung kristen en konfirmationssteddel til afsked, hvorpå der foruden angivelse af modtagerens fødsels-, dåbs- og konfirmationsdag stod et bibelord og et salmevers. Alt dette skulle minde dem om den vigtige handling og de givne formaninger, som jeg med den inderligste bevægelse tilsidst gav de hulkende børn. Også min søn græd ved disse taler, men de fornemmes børn var des mindre rørt, jo fornemmere de var eller tykte sig. Denne iagttagelse var ikke egnet til at forhøje min agtelse for de højere stænder. Jeg ville imidlertid gerne undervise amtmandens søn endnu videre. Derfor rådede jeg også den tidligere skriver Christian Schmidt til straks at tage på en skole. Han gik til Flensborg, nogen tid senere til hovedstaden, hvor han endelig ret ærefuldt bestod prøven. Men amtmanden kaldte også sin søn hjem og syntes at være fornærmet, jeg véd ikke hvorfor. Denne ikke slette, men indskrænkede og dovne unge mand kom kun med besvær videre. Endelig gik også min Matthias til Slesvig og blev skattet for sine kundskaber. Så havde jeg da, efter at Thomas fra Rabsted også var taget af sted og den uforbederlige fra Hagenbjerg tidligere var fjernet, ingen elever mere. Min søn blev endnu nogen tid hjemme og var ikke tilfreds. Hans helbred havde lidt tidligere, og hans kræfter var meget svækkede gennem overanstrengelse. En sygdom satte sig i hans ene lårben på den tid, da han skulle konfirmeres. Han lå flere uger til sengs og led meget og blev ikke konfirmeret sammen med de andre. Ak, hvor var jeg bedrøvet! Men en svulst brød ud, og min søn blev rask, dog kun sådan, at der på låret steds blev et åbent sted. Han blev nu et år hjemme, og jeg tænkte på alt muligt, hvortil jeg kunne bestemme ham. Endelig og til dels på min svoger Bonnichsens råd blev det besluttet at lade ham lære mølleriet. Og i hans 18. og mit 50. år drog han af sted. Han holdt sig på vejen nær til mig for ikke at bedrøve mig, men jeg så ham tørre øjnene, da jeg havde forladt ham og skuede tilbage. Sådan elsker du dine forældre, kæreste barn, tænkte jeg, og en tåre faldt fra mit øje. Men Gud vil være med dig og hans ånd opholde dig i det gode. Og du vil des gladere se os igen, jo mere bedrøvet du skilles fra os. Sørgeligt er det,

Peter Kiers håndtegnede situationsplan over Østerlogum præstegård med omgivelser (fra Atlas over Østerlogum Sogn, 1813). Se note 278 og 279.

at forældrene således skal fjerne deres børn fra sig, når deres hjælp og deres omgang først ret kan få betydning for dem. Landmanden har det heri bedre. Dog er det således til bedste for børnene selv. Hans Andreas kom denne sommer meget ofte hjem og fandt sig godt i at være i møllen. Han lærte at bruge sine hænder godt og lavede sig også selv et ret smukt skab. Men så blev møllen solgt, og han kom hen på en anneksmølle i nærheden af købstaden. Livet dér, hvis tyngende ensomhed kun blev afbrudt af en rå svends besværlige selskab og andre rå menneskers besøg, trykkede ham ned i dyb længsel efter sin far, mor og søskende. Og da han her ikke kunne lære noget videre og intet fortjente, bad han os med tårer om befrielse fra dette fængsel. Han kom da mod slutningen af sit 19. år igen til os, efter at han havde været halvandet år på møllen. Nu forrettede han et år tømrerarbejde og gjorde sig videre bekendt med landbruget. Imidlertid fandt han dog på en ny beskæftigelse, som efter nogen tid bestemte hans følgende livsvej.

I mellemtiden underviste jeg de 2 ovennævnte elever og lod dem gå, og havde endnu før deres afsked antaget en lille elev fra Sønderborg²⁷⁷. Men han var så uopdragen og så modvillig mod al videnskab, at jeg frydede mig hjerteligt, da hans moder besluttede at sende ham på et apotek. Under min søns fravær blev også en ny lade bygget og præstegårdens indretning ændret således, at hele den gamle præstegårds hæslighed forsvandt og skønhed trådte i stedet. I begyndelsen stod 4 bygninger næsten i forbindelse med hinanden. Et lavt stuehus med en mod syd fremspringende fløj lå mod syd²⁷⁸. Men af dette var mere end halvdelen arbejdsrum. 3 lader, af hvilke den til højre med kostalden truede med at falde, omgav gårdspladsen med møddingen i midten. Gennem den skæve lade mod vest til gaden var der en port til indkørsel, og uden for denne en snavset vej hen til en eng, hvori der var en dam og en brønd. Ind i stuehuset trådte man gennem en lille forstue, hvorfra en dør førte lige ud til den lave, mørke stue og én til højre ind i køkkenet. Fra stuen gik man ind i sydfløjen og mod øst ind i det hæslige pulterkammer, med 2 lige så hæslige kamre bag ved. Overalt gav de rustne vinduer næppe det nødvendige lys. Men nu blev laderne noget forkortede og skilte fra stuehuset. En fri indkørsel og en fri adgang til haven med låger fremkom derved. Gårdspladsen var nu en fri rummelig brolægning. Mod øst stod en høj kornlade og mod vest kostalden. Møddingen blev forvist til bag ved

vejen ved dammen og en ny anlagt urtehave. Ind i det meget forhøjede stuehus trådte man nu gennem en stor dør ind i en stor forstue. Pulterkamrene var forvandlede til nydelige, nyttige småstuer. Nye vinduer gav lys, og bagved var min stue med skolestuen. Haven²⁷⁰ var blevet forstørret og er nu en yndig lille lund, hvori graner, jeg selv har sået, rager lige så højt op som huset. Skønne gange går igennem den, herlige lætræer omgiver den, og selv frugttræer trives ret godt, skønt på en meget mager jordbund. I dette hjem og denne omgivelse levede jeg og frydede mig over at se alt dette fremstå. Da imidlertid næringsvanskeligheder tiltog meget for bønderne ved de øgede byrder, blev det også meget svært for mig at klare mig. Da opfyldte Gud mit ønske om at blive fri for endnu en byrde. Da denne var taget fra mig, begyndte jeg at tænke på, at jeg nu ikke mere ville bestræbe mig for at blive forflyttet til et bedre embede. Flere dødsfald og vendingen i min tankegang havde også til følge, at mine jordiske ønsker og bekymringer svækkedes meget, og en særlig ro begyndte at råde i mit sind.

Begivenheder og dødsfald

I disse år skete meget, som i høj grad forandrede mine følelser for livet på jord, især da adskillelsen fra manganen ven, som døden tog. Først blev min ædle onkel Mads Paulsen i Hovslund syg. Hans sygdom gav ham stærk uro i sindet. Sommeren igennem, i mit 47. år, led han stadig mere, men overlevede dog 2 venner, som jeg også netop dengang måtte miste som mine værdsatte venner. Den ene var den gamle fromme Hinrich Jürgensen²⁸⁰ i Lerskov, den anden den tidligere nævnte Jens Bundesen fra Genner. Siden vor skønne reformationensfest, ved hvilken han havde forladt kirken under musikken og sagt: Jeg kommer her ikke mere, led han ikke lidet. Jeg besøgte ham ofte med megen glæde og talte med ham om det nær forestående. Ofte og gerne tænker jeg derpå, sagde han, hvorledes jeg nu snart skal genfinde dem, hvis omgang bragte mig glæde i de unge år. Den nye verden tiltalte ikke mere den gamle mand. Han sov stille hen, fuld af tro.

Og da efterretningen kom til Genner, sagde hans ven Jens Bundesen: Nå, så dør jeg også gerne. – Han havde også allerede ofte trods sin kraft og munterhed tænkt på døden. Men han havde tænkt derpå mere som en berøvelse af livet her end som en overgang til et højere

liv: Vi ligger snart alle her under dette grønsvær, sagde han, da han sammen med andre stod på kirkegården. Han så nemlig næsten kun unge mennesker omkring sig. Hans ungdomsvenner var borte. Jeg græd, da denne vens død blev mig berettet, næsten mere end ved efterretningen om andre venners død. Men jeg skulle snart sørge mere. Talerne over disse 2 holdt jeg med vemod, men over min onkel kunne jeg ikke tale.

Ak, han led meget i sit sind i flere uger efter denne tid, og jeg begriber ikke, hvorledes en mand, der havde levet så rent og fromt, kunne plage sig med så mørke forestillinger. De uskyldigste nydelser, de retfærdigste og rosværdigste handlinger i sit liv bebrejdede han sig. Han troede sig endda omgivet af onde ånder, fordi han var så stor en synder. Jeg befriede ham fra denne forestilling gennem et tillidsfuldt talt ord. Og efterhånden kom hans sindsro tilbage, da hans sygdom ændrede sig. Roligt døde han endeligt, da jeg havde begyndt mit 48. år. Og min ven, pastor Jacob Regenburg fra Åbenrå, holdt talen over ham. Men nu forekom det mig, som om verden ikke mere havde nogen ven og rådgiver for mig. Han må have været en trofast støtte for mig, og jeg må have elsket ham meget, ellers havde jeg vel ikke kunnet sørge så dybt over hans død.

Men endnu havde døden ikke angrebet sådanne, som var i præsteembede og tillige mine venner og på alder med mig. Midt i uroen i mit jordiske liv blev min noget yngre embedsbroder og nabo Hieronymus²⁸¹ Grauer syg og døde uventet, da jeg havde begyndt mit 49. år. Han var en meget kraftig mand og syntes at kunne overleve mig længe. Og han var samtidig afholdt i sit sogn og havde mange, mest små børn. Det var derfor en meget nedslående begivenhed for mig, og jeg kunne længe ikke komme mig af det rystende indtryk, det gjorde på mig. Med mig kan det også snart være til ende, sagde jeg til mig selv. At en så afholdt præst, en så uundværlig fader skal dø så tidligt. Jeg talte over ham med hjerteligt vemod. Men på den anden side blev denne begivenhed, som havde været så foruroligende for mig, et middel til min beroligelse: For ham var, om han havde levet længere, religionen gået tabt, sagde min ven Nis²⁸² Hinrichsen fra Lerskov. – Min tanke på den afdøde og dette ord belærte mig, at hans død altså ikke tjente menigheden til skade. Thi den gode mand havde stolet for meget på sig selv og var blevet ensidig. Og de efterfølgende tider gjorde hans død til en velgerning for de efterlevende. De havde

ikke kunnet holde sig ved embedet. Medlidenhed skaffede nu vel endda hjælp. Og sønnerne²⁸³ blev tvungne til at leve nøjsomt og virksomt. Og det var en stor fordel for dem. Jeg så altså, at den Alviise selv gennem det bitreste fremmer sine børns vel. Jeg vil være rolig, tænkte jeg, og flittig og holde mine børn til arbejdet, thi det er Guds vilje.

Snart derefter blev en anden ven, Friederich Schmidt²⁸⁴, syg. Han var blevet præst i Tinglev efter min meget elskede Christian Petersen. Også han var i min alder, men svagelig, og var så lidt yndet i sin menighed, at den ros, jeg tildelte ham i min tale, stødte denne. Men jeg kunne ikke anderledes, thi han havde været en meget dygtig og kundskabsrig mand, men blev miskendt. Dog dette undskyldte jeg.

Endelig døde uformodet min ven Jacob Regenburg i Åbenrå og efterlod en fattig enke med 6 små børn²⁸⁵. Det var gået meget tilbage for ham, fordi menigheden, der ellers bekymrede sig lidet om gudsfrygt, yndede ham så meget mindre, som han ikke sad inde med evner. Men også det, at han døde, var i enhver henseende godt, thi velhavende slægtninge og øvrigheden blev nødsagede til at forsørge familien. Også han var i min alder, og jeg tænkte nu så meget mere på mit livs afslutning, og blev styrket i den tro, at Gud også ville sørge for mine børn. Jeg skulle kun sørge for at gøre dem til gode mennesker. Så havde jeg intet videre at gøre. Hvorledes nu alt dette og andre indflydelser på mit sind førte mig til en rolig tilværelse, vil jeg i det følgende forsøge at beskrive og til sidst anføre, hvad jeg videre kommer til at opleve i mit liv.

Om fremkomsten af mit rolige liv og tildragelserne i det

Ny oplussen af mine videnskabelige beskæftigelser

Da min ven Peter Paulsen var blevet vor provst, tilskyndede jeg ham til at oprette en læseforening blandt os præster, dog længe forgæves. Endelig besluttede han sig til det. I mit 48. år forsamledes alle hos ham for at rådslå herom. Bøger blev udvalgt, og det blev fastsat, at vi årligt skulle samles for dette eller andre formål. Disse bøger udvidede min videnskabslyst meget, efter at vendingen i tidsånden, der særligt var kommet til udtryk ved reformationsfesten, havde bidraget hertil. Til denne fest havde nemlig en præst i Kiel²⁸⁸ efter vor store reformators forbillede bekendtgjort visse sætninger, som vakte stor opsigt. De indeholdt en skarp fordømmelse af de nuværende læresætninger og læremetoden og en streng misbilligelse af fornuftbrugen. Mange, også selv lærde teologer, modtog disse sætninger med bifald og forsvarede dem mod de mange modstandere, der rejste sig og udsendte modskrifter. Jeg var blandt modstanderne, fordi jeg stedse fandt det meget urigtigt at forkaste fornuftbrugen, da jeg tror og stadig er overbevist om, at vi ingen anden evne ejer, hvorigennem vi kan opfatte det åndelige og hellige end netop fornuften. Men alligevel fornam jeg et hemmeligt velbehag ved disse sætninger eller ved en stor del af dem. Thi nedsættelsen af den Hellige Skrift, guds frygten og kirken havde alt længe været mig anstødelig. Og her klang en stærk gribende stemme mod denne tilstand. Jeg var lige ved også at opløfte min røst i denne strid – imod sætningerne, men jeg var så heldig, at nogle løseligt opsatte sætninger ikke tiltalte min provst Paulsen, der ellers havde opfordret mig til det. Derfor blev det ikke til noget, og glad var jeg, idet min overvejelse af sagen belærte mig om, at sætningernes forfatter havde mere ret end uret, og at sætningerne i mange henseender fremmede det gode. Jeg blev da også herved foranlediget til at tænke videre over troen og kristendommen, og jeg kom derved til overbevisninger, som bidrog meget til min beroligelse. Allerede dengang var jeg ved mine overvejelser over det guddomme-

X

Ofterlygum Sogn

fort. beskrevet

ved

P. Kiers

3 Bind

J. H. Schønning 1824
og 1825.

Peter Kiers håndskrevne sognebeskrivelse, 3. bind, titelblad.

lige væsen, åbenbaringen og Kristi lære nået til den overbevisning, at Gud åbenbarer sig for os på tre mulige områder, nemlig i naturen, i menneskehistorien og i vor fornuft og overalt som den samme alvise, almægtige og algode. Jeg mener også, at Kristus med udtrykkene: Fader, Søn og Ånd har forstået det på samme vis. Hermed endte da en vis spaltning i min tro, som bestod i, dels at jeg ikke kunne forene Bibelens lære med min fornuft, dels at jeg anså den egentlige åbenbaring for overflødig, når Gud gav sig ret til kende i naturen eller i os. Men nu blev det mig klart, at Gud egentlig åbenbarer sig i vor fornuft, men at denne åbenbaring så vel gennem betragtningen af Kristi gerninger som også gennem fremragende menneskers undervisning kundgør sig i historien og især i Kristus. I naturen søger Gud altså for os som Fader, i viise mænd, især i Kristus, kommer han selv til os som Sønnen, men i os selv taler han åndeligt til os som Ånden. Det ville føre for vidt her at underbygge dette syn på sagen, men jeg tror, at den, der opfatter åbenbaringen således og overvejer det videre, vil deri finde sandhed og hvile.

I øvrigt beskæftigede jeg mig i disse år med en kort beskrivelse af mit sogn²⁸⁷ og dets historie og fuldførte 2 små bind. Et 3. skulle indeholde fremstillingen af tilstanden i sognet. Dette bind har jeg dog ikke fuldført endnu, mens jeg skriver dette. Gerne havde jeg også gjort videre fremskridt i geometrien, men dertil fik jeg ikke tid. Derimod udkastede jeg en plan til et værk for den menige mand. Det skulle indeholde alt, hvad han behøvede at vide under sine forhold, og tillige være sådan affattet, at han også kunne benytte det som opbyggelsesbog. Men dermed er jeg indtil dette øjeblik ikke kommet videre, end at jeg har affattet et par kapitler. Mine tanker er desuden faldet på meget, som jeg ønskede at udføre. Men disse ønsker er forblevet uopfyldte, fordi jeg ikke kunne finde den nødvendige fritid hertil. Tiderne blev i disse år meget dårlige for landmanden og byrderne uhyre trykkende. Derfor måtte jeg også igen søge bifortjeneste og, må jeg sige, øde min tid på undervisning. Derved blev jeg uoplagt, ja også udygtig til fortsat at iværksætte arbejder, hvortil man, om de skal lykkes, behøver sin fulde kraft.

Om de daværende tidsomstændigheder

Af de efterretninger, som jeg forefinder i mit præstearkiv, har jeg draget den lære, at efter en ond, omfattende krig følger en økonomisk

fattig tid. En sådan fulgte også nu. Jeg måtte føle dens tryk i højeste grad. I det 7. år i det 2. tiår [1819] af min embedsførelse faldt kornprisen trods misvækst til en tredjedel mod tidligere. I de 3 følgende år sank den vel ikke dybere, fordi frugtbarheden var ringe, men i de 4 første af det 3. tiår var prisen så lav, at ikke engang arbejdet ved agerbruget kunne betale sig. Ved slige priser forsvandt al velstand. Og den, der ikke tidligere havde været meget velhavende eller kunnet lade alt arbejde forrette af sine børn, måtte komme til betlerstaven eller i dens nærhed. I mit sogn var der dog kun 6 eller 7, som blev tvungne til at vende deres hjem ryggen. Alle øvrige kæmpede modigt og med rosværdig selvfornægtelse mod tidens trængsler. Jeg følte dog disse trængsler meget, thi de store udgifter slugte næsten halvdelen af mine indtægter. Og den anden halvdel, som naturligvis tog af i en så dårlig tid, blev alt for lille til at række til mad og klæder for mig og mine. Det 49. år af mit liv var ret frugtbart og ikke uden håb, men det 50. var igen temmelig mådeligt og det 51. endnu dårligere²⁸⁸. Inderlig medlidenhed med mit sogn gennemtrængte mit hjerte, thi ved al deres flid og sparsommelighed syntes de stakkels mennesker alligevel at måtte miste alt, da de slet ikke var i stand til at tilvejebringe de øgede skatter. Og regeringen var så streng med at indkræve disse skatter og også at pålægge andre byrder, at jeg undrede mig.

Der havde siden den store krigers fald indsneget sig en herskergrundsætning ved flere kongers hoffer, som måtte indgyde enhver menneskeven bestyrtelse, nemlig denne: Alene det, som kommer fra hofferne, skal antages, alt andet må forkastes. Thi fyrsterne havde deres magt alene fra Gud og kunne gøre, hvad de ville. – Og for at opretholde denne grundsætning havde mange fyrster forenet sig til gensidig understøttelse. Man ville dermed forebygge enhver mulig ny statsomvæltning, men fremkaldte dog derved den største utilfredshed hos alle dannede mennesker. Da jeg nu her så og følte det græselige tryk, tænkte jeg på hin grundsætning og bad til Gud, at han dog ville vise alle, hvad Kristus lærte. Klager blev nemlig altid med ringeagt lagt til side. Jeg besluttede også dengang aldrig mere at ansøge hos regeringerne, om hvem jeg troede, at de ikke følte sig forpligtede til at handle efter retfærdighed, men beføjede til at gøre, hvad der tjente til deres magts befæstelse. Men des mere vendte jeg mit sind mod den evig Retfærdige og bad om tro og tillid til ham, og derved blev jeg rolig. Nej, at stræbe opad i nærheden af dem, der kun ville elske sig

selv og misbruge alle andre til deres formål, agtede jeg for dårskab. Sådant en dåre ville jeg ikke være og skulle mine børn ikke blive. Derimod ville jeg blive hos dem, der selv fortjente det brød, de spiste. De er, selv om trykket og eksemplet fra de store forlede mængen én iblandt dem, dog stadig de mest retfærdige.

Det var sandheden for mig. Nåden blev mig dengang stadig mere mistænkelig. Retfærdig kærlighed og kærlig retfærdighed syntes mig alene at være dyden. Hvorledes disse tanker videre modnedes i mig, vil jeg siden have lejlighed til at vise. Alligevel fandt jeg, at de omstændigheder, hvorunder jeg og alle arbejdende med mig var blevet stillede, gennem det gode Forsyns ledelse sluttelig tjente til vor frelse. Vi blev tvungne til sparsommelighed, flid og nøjsomhed. Og allerede disse dyder virkede ubegribeligt meget til vor opretholdelse. Da lod Gud også følge 3 år efter hinanden, hvori vore marker bar meget rigeligt. Vor velstand tog endda til. Kun de uforbederlige ødelænder gik ned. Men den uskyldige og ulykkelige blev reddet. Selve tiden lod hans redning blive lettere. Vi så da tydeligt, hvorledes Gud af det onde véd at frembringe velsignelse og frelse for os.

Lignende følger havde de andre for mig ubehagelige begivenheder i denne tid. De herskesyge mennesker havde vel håbet, at et vist partis bestræbelser for at gøre bogstavtroen almindeligt gældende skulle medvirke til deres formål. Jeg frygtede dette, men snart mærkede jeg, at den nye opvækkelse af den religiøse sans vakte en heldbringende følelse for troen. Afvigelserne her fra den rigtige vej blev snart bemærkede og hæmmede. Og sandheden vandt. En anden begivenhed dengang, indførelsen af en ny undervisningsmetode²⁸⁹, forårsagede også en vis utilfredshed hos mig. Tidligere lagde man vægt på at vække og fremme selvtænkningen hos ungdommen. Nu satte man en blot eftersigen i tænkningens sted. Man søgte kun at dressere børnene i det ydre, uden egentlig at ville uddanne dem til mennesker. Dermed søger man at nå det mål, at menneskene blindt skal adlyde herskerens befalinger. Vist er det, at nogle havde sådanne hensigter, men ikke alle staternes ledere og mindst vor landsherre. Det kunne jeg snart indse. Og det bidrog noget til min beroligelse. Men mest blev jeg beroliget ved min tillid til Gud, som har og også opnår sin hensigt ved enhver forandring i verden. Også heri åbenbarede sig snart hans viise godhed og magt for mig. Den tidligere, forkerte opdragelsesmetode, hvorved børnene ofte førtes til en vis selvoptagethed, fik ved denne

indretning eller den her gældende grundsætning en nødvendig forbedring. Beskedenheden blev igen en dyd, således som ydmygheden blev det gennem religionsgrundsætningernes forandrede skikkelse. Disse dyder, håber jeg, vil snart forbedre alle mennesker og således også hæmme de stores fordærvelige selvophøjelse på jorden. Jeg ventede altså et sandt skridt fremad til menneskehedens forædling, når sand ydmyghed forenede sig med høj dannelse. Begivenhederne i verden, som siden fulgte, har også virket meget til at komme dette mål nærmere.

Efterretninger om mine nærmeste slægtninge

Når den forandrede levevis, den særlige åndsdannelse og en anden stand måske kunne gøre én ligesom fremmed for dem, blandt hvilke man havde oplevet sin barndom og følt forældre- og søskendekærlighedens lykke, når endvidere de samme årsager bringer én i forbindelse med helt fremmede og kunne gøre disse mere vigtige for én, forbliver dog blodets bånd for enhver, der ikke undertrykker naturens ædlere følelser, stærkt og helligt. Således lå mig min bror Hans og hans hjem på hjerte²⁹⁰. Og jeg frydede mig meget, når jeg fandt ham lykkelig og agtet. Men hans ulykke og vanære forårsagede mig mange smerter. Jeg har tidligere hentydet til, at han allerede i sin ungdom var blevet forført til umådehold. Jeg håbede ved omgang med ham at få denne fejl afhjulpet. Men ak, den havde slået for dybe rødder. Og den noget stolte mand kunne ikke udstå dadelen og tilrettevisningen. Derfor kunne han heller aldrig ret indse, hvor stærkt fejlen herskede over ham. På den måde tog den til, forkortede hans liv og gav mig, hans hustru og børn mange sorgfulde timer. Han havde brave og håbefulde børn og ville have været en god og lykkelig mand, såfremt hans fejl ikke havde ødelagt ham. Da jeg endnu var i Burkal, blev der født ham en datter, som fik navnet Jing. Hun gav ham megen glæde, også fordi hun udviklede megen ånd og evne. 2 år senere blev der født ham en søn, som fik navnet Hans. Og hans tredje barn blev kaldt Maria. Glæde over børnene og særlig over hans ældste datter gjorde ham lykkelig og arbejdsom. Og længe modstod han også derved sin fejls overhåndtagen. Men den tiltog alligevel og gjorde, at han alt for gerne befandt sig i deres selskab, som delte hans fejl med ham. Derved blev han meget fremmed for mig og uværdig til ære og agtelse, hvori jeg så gerne ville have gjort ham delagtig, og hvortil han havde evner

og kundskaber. Det gjorde mig meget ondt. Og ligeså slemt var det, at hans velstand også derved sank. Den gode bror havde ikke holdt på penge og rigdom, havde ægtet en fattig pige og altid gjort andre godt uden egennytte. Da nu mangelen af ulykke fra tidligere år kom til, holdt det svært for ham at komme igennem. Han var dog stedse ved godt mod og fuld af tillid til Gud. Og Gud stod ham også bi og hjalp ham i nøden.

Vi havde en onkel på fædrene side, den tidligere nævnte Marten. Han havde oparbejdet sig en formue, fordi han ikke havde fundet et for ham passende sted og en hustru. Omtrent 60 år gammel kom han nu til mig og min bror. Jeg havde nok villet have ham, men kunne ikke på grund af hans særheder, der oprørte mine tjenestefolk. Det gjorde mig meget ondt, at jeg måtte fjerne ham. Men hos min bror blev han, hvor han i mit 36. år pludseligt døde i min svigerindes arme, 62 år gammel. Et slagtilfælde, der tidligere havde truet, endte hans ulykkelige liv. Men han havde i live bistået mangelen. Og hans rethed blev æret hos Gud, hvor han nu finder sin løn. Min brors hustru blev ved hans pludselige død så forskrækket, at hun i lang tid var meget tungsindig og derved forårsagede min bror bitre lidelser. Dog bedredes hendes sindstilstand, men kun så vidt, at man stadig måtte frygte for tungsindets tilbagevenden. Men den afdødes efterladenskaber, som jeg næsten helt overlod til min bror og en fattig moster, ophjalp hans velstand ikke lidet. Og således gik mange år under ret lykkelige kår. Men frygtelig er en fejl, når den tager overhånd. Det må jeg sige her til den største advarsel. Hans fejl blev endda, så vidt jeg ser, til døden for flere end ham selv og en ond plage for hans nærmeste og andre. Han mishandlede ofte sin gode og kære søn, når han var beruset, og foruroligede hjem og slægtninge. I mit 51. år gik han til et værtshus²⁹¹ bag ved byen i en hård vinter og faldt på hjemvejen (man vil påstå uden rus) på isen. Da ingen vidste, hvor han var gået hen, måtte han dér udholde hele vinternatten. Og det var et under, at han ikke frøs ihjel. Frygtelig var denne nat i hjemmet for hustru og børn. Og da hans halvt fortvivlede søn var så heldig at finde ham tidlig om morgenen og få ham bragt hjem, viste det sig, da lægen på mit råd kom, at hans lårben var brækket. Efter lange lidelser, hvori han endda en tid lang talte i vildelse, kom han sig, men kun så vidt, at han vedblev at halte. Og hans helbred havde gennem

dette fald lidt meget. Ikke des mindre holdt sig hans fejl, hvis aftenen vi ellers havde håbet på.

Alt dette angreb heftigt hans og hans elskede og ædle datter Jings sind. Og hendes lidelser, bekymringer og besværligheder, som hun påtog sig for at opretholde velstanden, svækkede hendes sarte legeme så meget, at en tuberkulose fulgte. På det følgende års længste dag sank hun i dødens arme. Og hendes fromme sjæl løftede sig til hendes Skaber og Forløser, som hun inderligt havde elsket og påstod at have set i et syn under sin sygdom. Der er noget helligt og himmelsk i en uskyldig ung piges eller mands død, sagde jeg, da jeg vemodigt talte over hende. Jeg anvendte de gudsord på hende: Jeg er den almægtige Gud, du skal vandre for mit ansigt og være fuldkommen, og jeg vil være din beskyttelse og meget store løn (1. Mos. 17,1 og 15,1). – Hun havde vandret for Gud og var allerede blevet meget fuldkommen. Næsten intet andet end kummer var beredt hende i verden. Men Gud er hendes løn i et højere liv.

Min stakkels bror følte dybt sit uerstattelige tab, men hans ulykke blev derved en slags lykke for ham. Hans gennem uorden og sygdom afstumpede sind følte ikke tabet så dybt. Denne afstumpethed har måske også været årsagen til, at han endnu troede sig stærk og ikke ville vide noget om dødens komme. Men i det følgende år ændrede hans tanker herom sig fuldstændigt, da han så sine kræfter helt forsvinde. I sommeren, i mit 52. år, da hans ædle datter lige var overgået til det højere liv, og i det følgende år slæbte han sig stadig besværligere over til mig. Nu så han, at hans endeligt var nær. Da jeg nu sagde til ham: Bror, du dør snart, svarede han: Ja, derpå har jeg nu allerede tænkt i længere tid. – Men jeg kunne kun tale lidet med ham om død og evighed, fordi jeg derved følte en vis forlegenhed. Det gjorde mig meget ondt. Hans længsel efter hans elskede datter gjorde ham imidlertid tanken om døden først tålelig og derefter kær. Og da han ikke kunne bebrejde sig selv nogen sinde at have forfordelt andre, og fordi han uden egen skyld var forfaldet til sin fejl, frygtede han ikke døden. Han gik den sidste sommer noget omkring, indtil han en dag i et bagkammer i huset, afkræftet gennem en daglang diarré, pludselig sank besvimet om. Han stod ikke op mere, lå i 6 uger roligt hengiven uden mange smerter og ventede på døden. Engang kom jeg over til ham, rakte ham også bevæget Forløserens mindemåltid og talte til ham om Guds kærlighed og saligheden. 9 dage før min 53.

fødselsdag sank han en morgen stille og mildt i dødens favn. Hans gode sjæl rev sig løs fra hans ødelagte legeme. Den vil hist i friheden løfte sig til den sande dyd og lykke, thi den var i sin grund god og ædel. På den 7. dag derefter blev hans lig jordet. Min ven, præsten Andreas Wulff fra Rise, talte over Joh. 12, 22-25. Jeg skrev hans korte levnedsløb til oplæsning, hvori også hans alder, 51^{1/2} år, var angivet, og satte dertil følgende fra vort sprog oversatte vers:

Sanft schlumre, mein Bruder, in des Grabes Schoss,
Von deiner Schwäche bist du los.
Wir werden uns finden im Himmel und freuen,
In Ewigkeit Gottes und Christi zu seyn.

Dertil føjede jeg endnu mine overvejelser:

Tief mein Herz empfindet, Bruder,
Dass du nicht mehr bey mir bist.
Tröste, Gott, mich durch die Hoffnung,
Dass ein ewig Leben ist.

Lass mich, wenn es gut ist, Vater,
Hier noch wallen eine Zeit,
Meine Lieben zu beglücken,
Darauf heb' mich zur Seligkeit.

O ich weiss und glaub, ich werde
Sie umarmen, Gott, bey dir.
Stärk den Glauben, lass mich leben,
Leben für den Himmel hier.

Om andre bekendte og slægtninge dengang

Efter min brors død var der nu ingen ven mere fra den tidligere tid tilbage på egnen. Thi de endnu levende, der var på min alder, havde ikke haft venlige følelser over for mig. Nogle var mig endda beslægtede, men deres hjerter var det ikke, da de mest kun husede verdslige ønsker. Jeg vil derfor ikke omtale dem, holdt mig heller ikke til dem, men opsøgte venner i det yngre slægtled, der også kunne stemme overens med mig. Min brors søn ville jeg vinde. Jeg håbede nem-

lig, at han som sin far også ville vælge gudsriget. Men han var endnu ikke, hvad faderen var trods dennes fejl. Faderen havde indtil de allerseneste år haft megen sans for erkendelse og været meget dygtig til håndværk. Sønnen derimod syntes som de andre slægtninge at være temmelig ligegyldig over for alt dette og bød altså få eller ingen berøringspunkter for mig. Men da han ved sin konfirmation ligesom søsteren havde vist sig opmærksom og meget opvakt, kunne jeg stadig ikke tro, at de stod tilbage for deres far. Og Gud ske lov, min tro stadfæstedes her. Thi når de nu mister deres blyhed, viser de sig som tænksomme mennesker. Og når du, kære Hans, lægger dig mere efter landbruget, end din far gjorde, og med ære tilslutter dig den herlige, nøgterne og moralske ungdom i din og min fødeby, så glæder jeg mig meget over dig. Derved vil du opretholde din og min slægtsgård, som jeg med største sorg ville se i fremmede hænder. – Og du, min kære broderdatter Maria, du stille, flittige pige, du vil fortsætte med at virke sammen med din gode bror og at sørge for din svage mor. Engang vil Gud belønne jer begge her og evig hos jeres. Jeg så allerede i flere år med glæde mod jeres by og takkede Gud for den velsigelse, som kirke og skole her har stiftet.

Især fryder jeg mig over min onkels børn, den milde Nis, sin redelige fars udtrykte billede, den kraftige Matthias og den dygtige Paul, og også over jer, I ærbare døtre Bodild, Gunder og Anna. Så længe jeg lever, vil I betragte og elske mig som en værdsat ven og præst, ligesom jeres gode mor og jeres fromme moster gør det.

I mellemtiden har jeg endnu fået mangan ven, som jeg tidligere mindre anså herfor, mangan én, som modnedes hertil. I mit sogn værdsætter jeg især den ædelsindede Nis Hinrichsen i Lerskov og også den gode Moritz²⁹² i Genner, som jeg gerne ser hos mig. Sognefogederne Jens Bundesen og Peter Lundberg er mig også værdifulde mennesker. Men den første, som er den bedste, fordi han kender gudsriget, hersker for gerne, og den anden synes endnu ikke at kende gudsriget. Skønt er det dog, at jeg overalt i mit sogn ingen fjender kender. Desuden værdsætter jeg mangan kaldsfælle meget højt og omfatter mangan med inderlig kærlighed. Højst velgørende var det for mig, at der til Rise kom en ven, den opbrusende, men ædelsindede Andreas Wulff²⁹³. Han er en mand fuld af ånd og kraft. Og omgangen med ham er mig højst behagelig. Han har allerede ofte opmuntret mig og vil også fremdeles gøre det, idet jeg har besindighed til at tåle

*Sunnen Hans Andreas Kier. Selvportræt
(Åbenrå Museum).*

og neddæmpe hans heftighed. Men de vigtigste venner, min gamle lærer og min fortræffelige svoger, kræver mere af mig og vil derfor i det følgende blive omtalt udførligere. Allerede tidligere er det hovedsageligste om dem anført. Det videre vil finde sin plads i min rejsebeskrivelses fortsættelse.

Nyeste begivenheder i mit hjem, en familiekronike

Jeg vil da nu fortælle det sidste, som har tildraget sig i mit hjem til nu, da jeg skriver dette. Denne fortælling kan egentlig kun blive en løs anførelse af begivenhederne. Mine tanker og følelser kommer også med i beskrivelsen, ligeså mine kære børns udvikling og indstilling. Da jeg helt havde undertrykt ønsket og håbet, som tidligere havde været mig så kært, om engang at se mine sønner agtet i den lærde stand eller i præstestanden eller dog at vide dem i de såkaldte dannedes stand, faldt min ældste søn på en beskæftigelse, som vakte nyt håb hos mig. Mens han i mit 53. års sommer og i sit 21. år var hos mig og forrettede landbrugsarbejde, tegnede han om søndagen gerne

billeder og forsøgte engang også at tegne mig. Det lykkedes ham. Jeg var meget glad for billedet, selv om det endnu var yderst groft og ufuldkomment. Det blev sendt til Brede for at blive bedømt af onkelen dér, en liebhaver og ikke udygtig kunstdommer. Det blev også vist vennen Andreas Wulff i Rise, som tidligere havde beskæftiget sig meget med tegning og erhvervet sig et ikke ringe kendskab heri. For begge var tegningen af min søn, der aldrig havde forsøgt sig med eftertegning af ansigter, et så påfaldende kunstværk, at de uden betænkning erklærede, at min Hans Andreas havde et ualminde ligt anlæg som maler og endda kunne blive en stor mand i denne kunst. Meget uventet var det for os alle, at den unge afslørede dette anlæg. Han havde dog altid gerne betragtet billeder. Og da de små og gode portrætter af en ung mand i marsken²⁰⁴ havde talt ham, kan hans eksempel måske have opfordret ham til et sådant forsøg. Især opmuntrede ham fortællingen om denne, en arbejdende landmand, at han gennem øvelsen i denne kunst var blevet en mester og udøvede den ved siden af sit arbejde, fortjente godt derved og blev sat i stand til at købe en stor gård. Min Hans Andreas ønskede nu intet mere længselsfuldt end en lignende skæbne, især da han var fattig og dengang vanskeligt som almindelig arbejder ville kunne erhverve sig en gård. At eje en sådan var dog hans inderligste ønske, og at være landmand stemte bedst overens med hans ædle grundsætninger. Engang sagde jeg til ham: Kære søn, ville det ikke være ønskeligt at have et så sikkert brød som din far? – Han svarede: Kære far, i en sådan stand skal man leve af andres arbejde. Og de giver ikke gerne, hvad de skal give præsten eller andre embedsmænd. Jeg vil hellere fortjene mit brød med mine hænder. Thi derved er jeg ingen til byrde. – Kære søn, sagde jeg videre, vi arbejder jo også for vor løn. – Ja, far, svarede han, det nægter jeg ikke, men mange indser det ikke. Og jeg vil ikke have nogen aftvunget løn. – Jeg måtte agte min søns sindelag, og jeg værdsætter ham af den grund endnu højere. Thi var hans syn på sagen ikke lige det rette, var dog hans sindelag, hvoraf hans beslutning var fremsprunget, ædel. Jeg lod ham nu være fri for markarbejdet og helt hengive sig til indøvelsen i sin kunst. Det gjorde han hjemme og i Brede og benyttede til dels også vejledningen fra min ven i Rise. Dermed gik rigeligt et halvt år, til megen glæde for os alle. Min datter Eugenia var nu også blevet konfirmeret og levede hos os med glæde, en kær og god pige, som var rosen i vor familiekrans. Den

Yngste søn Christian viste også anlæg til et ædelt sindelag, hvilket for mig erstattede mangelen på ånd. Vi havde alle vore børn hjemme. De elskede far og mor inderligt og gav os det håb, at de aldrig ville forårsage os bedrøvelse. Jeg underviste også den yngste særligt, sammen med nogle andre fra sognet. Og han gjorde, hvad han kunne, for at lære noget. Ofte måtte jeg dog bedrøves over ham, når jeg mærkede, at han lærte så lidt og ikke havde nogen lyst. Men da han i øvrigt opførte sig godt og ærligt, beroligede jeg mig med den tanke, at han kunne blive lykkelig i en stand, hvor der ikke kræves så mange kundskaber. Genfinder vi os kun til sidst i det højere fædreland, har vi haft ære og formue og lykke nok i denne verden. Derom talte jeg også ofte med mine børn og formanede dem til at vælge et for deres anlæg passende erhverv i jordelivet og at blive så fuldkomne deri som på nogen måde muligt og være redelige og trofaste: Ønsk og søg altid at være værdige til det gode, som I vil bede jeres Fader i Himlen om. Og han vil heller ikke lade jer savne det. Og hvad I så erhverver jer, det er virkelig jeres ejendom. Og I vil eje og nyde det med inderlig tilfredshed og aldrig ødsle det bort, fordi I vil vide, hvad det har kostet. Men jeres redelighed, gode samvittighed og tro på Gud den retfærdige, vil da også være den herligste, umistelige skat. I hører da til gudsriget. Og efter den korte pilgrimsvandring hernede samles vi alle hist i vor Faders hus, hvor vi ved siden af hinanden vil bo i fredsboliger. – Sådantalte jeg til dem og søgte at vinde dem for gudsriget og allerede fra ungdommen af at indlemme dem i det. Og de kære børn synes også at have begrebet disse taler og agtet på dem. Troen på deres dyd gør mig nu også så rolig, at jeg ved denne ro føler mig styrket og håber at kunne leve flere år for dem og for andre.

Selv det umulige i et nyt forsøg på at forbedre mine kår blev mig på en måde kært, fordi jeg mener, at jeg ikke andre steder ville have kunnet føre et så roligt liv som her, og at jeg gennem ny uro ville have forkortet mit liv. Nu gik jeg ind i mit 54. år og min ældste søn i sit 21. Og han såvel som jeg ønskede, at han kunne komme til hovedstaden for dér ordentligt at kunne lære sin kunst. Det traf sig nu, at en vis maler²⁰⁵, der gennem sin fra Haderslev stammende hustru var bekendt med min svoger, netop i denne sommer gjorde en rejse hertil. Min svoger fik denne efterretning, og jeg bad fruens fader, en brav embedsmand, at lade mig vide, når maleren var her på egnen. Snart kom han, og jeg opsøgte ham sammen med min søn hos den nævnte embeds-

mand. Denne maler var en god, elskelig mand, og han opmuntrede min søn til ufortøvet at komme til hovedstaden for at besøge læreanstalten dér. Jeg havde i mellemtiden igen antaget nogle elever for gennem min fortjeneste at dække omkostningerne. Og min søn drog af sted²⁰⁶. Han blev næsten et helt år i hovedstaden og gjorde gode fremskridt i at tegne. Han sendte mig mangt et portræt og eftertegninger af skønne ansigter, malede i olie. Han kostede mig i dette år 200 rdl., selv om han gennem sine mindre portrætter selv tjente noget. Gud hjalp mig, at jeg ikke sank dybere i gæld, men endda afbetalte noget. Jeg søgte mig nok en elev for at øge mine indtægter noget. Jeg ville nemlig så gerne ud af min gæld.

Men da denne sidste, Wilhelm²⁰⁷, var uden evne, og jeg også underviste min søn og 1 eller 2 mere, havde jeg i halvandet år meget at gøre. Imidlertid kom min søn atter hjem og blev næsten et år hos mig og slægtningene. Det var, da jeg blev 56 år. Han øvede sig hjemme af alle kræfter i al slags maleri, indtil foråret atter kom. Men da han ikke havde råd til at bære omkostningerne, når han helt skulle hengive sig til kunstmaleriet, besluttede han at tage til Flensborg for at lære malerhåndværket, i den hensigt senere hen ved dette at tjene og spare så meget, som han behøvede til fortsættelsen af sin kunst. Efter 2 måneders ophold i hovedstaden besluttede han at gå med skib til Flensborg²⁰⁸.

I samme år blev også min anden søn, mit yngste og tredje barn, konfirmeret. Og da han alene syntes at være egnet til landbruget, satte jeg ham i den følgende sommer i tjeneste hos en dygtig landmand i sognet, for foreløbig at gøre ham bekendt med landarbejdet. Ovennævnte Wilhelm blev også konfirmeret i dette år og tog hjem, og ligeledes en anden, som jeg havde undervist i flere år. Men han mislykkedes fuldstændig, idet hans havesyge sind forledte ham til at stjæle mange af mine bøger. Han måtte dog tilbagegive disse, men da han ingen anger viste, måtte jeg nægte ham al anbefaling. Og Himlen véd, hvad der bliver af ham. Jeg havde nu kun én elev, den ædle Friederich²⁹⁹ fra Ruhfeld, og altså en behagelig sommer, i hvilken dog i den besvoglede familie dette og hint skete, som jeg også må fortælle.

Om den mig besvoglede familie

Min svoger Bonnichsen var nu forflyttet til Dybbøl for flere år siden. Han drog derhen med 3 børn, nemlig datteren Frederike, sønnerne

Andreas og Christian³⁰⁰. Og der blev ham dér født 2 døtre, nemlig Adeline og Christiane. I de første år havde han snarere skade end gavn af denne forfremmelse. En derværende enke gjorde ham så megen fortræd, at han næsten forbandede dagen, da han blev valgt til præst der. Imidlertid søgte han ved anden fortjeneste at forbedre sine kår. Og efter 5 til 6 år ændrede sig tiden, og hans marker bar rigeligere. Da blev hans kår gode, og han blev meget glad ved livet. Hans børn var alle ret lærenemme og gjorde ham megen glæde. Hans ældste datter besøgte os om sommeren i mit 56. år, for at hjælpe til ved dette års generalvisitats. Det var meget godt for vor svage datter. Thi min gode Eugenia var sygelig og havde i foråret lidt meget, også søgt lægehjælp, men var stadig svag. I samme år gik min bedste vens og lærers hustru i Brede, Anna, til hvile. Denne usædvanlige kvinde havde gjort sig meget bemærket gennem ualmindelige åndsevner, som allerede fortalt. Af den lave stand havde hun hævet sig op og var blevet en meget værdig præstekone. Hun havde i sine yngre år erhvervet sig særlig dygtighed og vundet en åndsdannelse, som ikke fandtes hos mange, der ellers var opdragne i de dannede stænder. Med disse fortrin forenede hun et meget ædelt og menneskekærligt hjerte. Af hendes flids mange herlige frugter gav hun mangen trængende store gaver. Hun overtog flere gange med stor opofrelse jordfæstelsen af fattige døde. Og hvor hun kunne, trøstede hun bedrøvede og hjalp ved sine viise råd mange af nød og forlegenhed. Denne hendes godgørenhed hørte ikke op før med døden. Hun blev derfor også inderligt værdsat og prist af alle rettænkende mennesker. Ligfølget var talrigt, og alle var alvorlige og tavse. Men den gode havde lidt meget. Hun havde ofte tidligere været heftigt syg. Og de sidste 5 eller 6 år var hun meget svag. Hendes sidste sygdom var såre svær og kostede også hendes trofaste ægtefælle megen uro og møje. Alligevel var hendes død ham et hårdt slag. Han havde levet 30 år med hende i et meget lykkeligt ægteskab og var nu sådan vænnet til hendes omgang, at hendes afsked syntes at gøre hele jordelivet til en ørken for ham. Mens hendes lig endnu lå i huset, gik han meget ofte ind til det og talte højt med hende: Kære mor, sagde han, så forlader du mig så ensom her. Kan du ikke mere tale med mig, fornemme min stemme? O, at jeg var hos dig hos Gud i Himlen, ham, du så tro håbede på! – Han kunne tale således, thi hun havde været en from, men også fornuftig troende. Hendes gennemtrængende forstand og hendes omgang

havde tidligere givet hende stærke tvivl. Men gennem sin ædle ånd og sin dyd havde hun stræbt at overvinde alle tvivl og var meget rolig. Thi den, der i sandhed er god, kan til sidst ikke håbe andet end tro og evigt liv og det godes løn. Derfor gik hun også roligt sin død i møde. Og som hun havde været en ædel borger i gudsriget på jorden, er hun nu en sådan i Himlen og føler sejrens lykke, som hun har vundet gennem den gode strid og den bevarede tro. Efter at vi var blevet en dag over for at opmuntre vor ædle, ensomme ven i hans hjem, vendte vi hjem og tænkte med deltagelse på den ædle, fortjenstfulde moder og vor ven. Men han havde kraft nok til at rette sig op, selv om han ved erindringen om hende var stedt i dyb sorg. Thi hans tro og håb var stærkt grundfæstet på erkendelse og dyd.

Kort tid derefter fik vi efterretning om, at vor kære søn ville tiltræde sin sørejse fra hovedstaden til Flensborg. Da der lige fulgte meget stormfuldt vejr, var vi ikke lidet bekymrede for ham. Jeg led især meget, da min fantasi forestillede mig ham snart kæmpende med bølgene, snart liggende på havets bund. Jeg bad ofte til Gud for ham, og når jeg gjorde det, forekom det mig altid, som om nogen sagde til mig: Vær uden bekymringer, og en rysten gennemfor mig. Men min frygt havde ikke været uden grund. I et brev fra Flensborg til sin søster meddelte han os sin lykkelige ankomst dér og rev os ud af vor frygt og bekymring. Men han beskrev også, hvorledes han havde tilbragt 11 dage og 10 nætter på denne lille rejse, lidt sult og meget andet ubehageligt og således ikke havde været uden for fare. Efterretningen om hans redning gjorde mig lige så glad som i forsommeren min kære datters helbredelse fra en pinefuld og betænkelig sygdom. Således bragte dette år os mangt ubehageligt, men var igen, når det ubehagelige ophørte, des mere glædeligt. De bedre udsigter, det opløstrende håb, vore markers frugtbarhed, alt gjorde mig så rolig og taknemlig mod min skæbnens alviise Leder, som ud af mine trængsler havde beredt mig så mange glæder. Tilfreds og fro arbejdede jeg med min elev Friederich for at forberede ham til at indtræde i hovedklassen. Og mit liv var, til trods for at jeg følte mig mat og mente at ane dødens komme, dog et lykkeligt liv.

Om opnåelse af min ånds ro og den deraf følgende salighed

Dette skete fortrinsvis gennem den større ånds- og sindsro, som jeg nu vandt og allerede nød i høj grad. Jeg har tidligere hentydet til

det, at mine ydre tilskikkelser førte til denne ro. Hvordan det skete, vil jeg nu efter evne beskrive og derefter søge at fremstille et billede af min ånd så tro som muligt. Vor ånd er i dobbelt henseende urolig, også selv om dens syndighed ikke forurolicher den og kun de moralske drifter bevæger den. Den er urolig med henblik på vort nuværende liv, når skæbnen ikke synes at tildele os den nødvendige velstand og fortjente ære. Og den er urolig med henblik på det kommende liv, når dens tro og håb ikke er faste. Begge ting bevidner, at den endnu ligger fanget i verdensriget, og at man ikke er blevet fuld borger i gudsriget, og det mere eller mindre i forholdet til graden af vor uro. Men når man gennem erfaring og den dermed voksende højere erkendelse lærer at vurdere verdens lykke, vinder man dobbelt ro. Mine erfaringer gav mig den første ro for min ånd, idet jeg stadig ved siden af befæstede min tro på det højere. Mit forlangende efter velstand og ære forblev for det meste utilfredsstillt. Ethvert forsøg på at forbedre mine timelige kår slog fejl. Da skuede jeg hen på dem, hvem lykken var gunstig, og sammenlignede deres kår med mine, og se: Alle følte sig skuffede. Og det, som syntes at være en stor lykke, blev for dem en kilde til bitre lidelser. Jeg vendte mit blik til mine egne kår, og se: De var gunstigere end deres, som syntes så lykkelige. Og der fremvoksede en uvurderlig fordel af min ulykke. Jeg så, at flid og sparsommelighed alene kunne hjælpe mig. Og jeg holdt mig til dem. Og de hjalp mig. De andre bekymrede sig derimod lidet om dette ædle par og forlod sig til deres store skade på den hyklerisk smilende lykke.

Videre fandt jeg min indbildskhed tæmmet gennem disse begivenheder og lærte at søge sand ære. Jeg havde nemlig ønsket en falsk ære, idet jeg mente, at det var sand ære at stige opad i verden og besejre andre i lykken. Vel bliver man beundret af mængden, når det sker. Men jeg fandt, at sligt ikke var nogen ære, fordi mængden ikke véd, hvad der er sand ære. Da blev jeg tilfreds med den ære, som jeg søgte og fandt i den stille opfyldelse af min pligt. Jeg lagde nemlig mærke til, at mangen, der i sin høje stand syntes æret, på grund af sin slette og forkerte levevis var såre foraget. Og jeg kunne selv ikke lade være med at foragte mangen dybt, som gennem sin lykke i verden kom til at stå langt over mig. Ja, befordringen til et bedre embede syntes mig til sidst at være et tegn på slethed. Den vidnede for mig dels om, at de ofte og fint forfremmede kun søgte glans

og rigdom og anså pligterne i deres embede som blot et middel, for derigennem at nå deres mål. Dels vakttes hos mig den meget begrundede mistanke, at forfremmelsen opnåedes gennem uredelige midler. Og jeg havde antaget den strenge grundsætning, at man intet skal ønske, som man ikke har fortjent eller i det mindste vil fortjene. Med foragt og tillige med vemod så jeg derfor hen til visse i min stand, som i et meget ugejstligt liv bortødte deres ikke små indtægter og derefter benyttede alle midler til at få fat i rigere indtægter, så de kunne fortsætte deres ødselhed. Hvor ulige er dog, tænkte jeg da, sådanne mennesker den mester, som prædikede evangeliet for fattige og fandt sin løn i udførelsen af sin Faders vilje. Slige betragtninger gjorde mig rolig og befriede mig fuldstændig fra den falske ærgerrighed.

Nu så jeg ganske vist hen til mine kære børn, for hvis skyld jeg havde ønsket en bedre lod i verden. Under mere trygge kår havde jeg nemlig bedre kunnet undervise dem. Og de var vel så blevet skikkede til det, hvortil jeg gerne havde bestemt dem. Eller formue havde sat dem i stand til at leve lykkeligere og mere agtede. Men også denne mening kom jeg fra og erkendte, at netop deres fattigdom var god for dem. Den hindrede fristelsen til at blive det, hvortil de ingen evner havde, og nødte dem til at erhverve og øve de dyder, som kan bringe og opretholde sand velstand og ære, og jeg takkede også til sidst Gud for denne viise ledelse af deres skæbne. Selv lykken og æren i verden, indså jeg nu, beror ikke på den stand, i hvilken vi lever. Den har velstand, som er lykkelig blandt sine lige og i formue står lige med de formuende. Med dem i de højere stænder behøver han ikke at sammenligne sig. Og den har ære, som blandt sine lige indtager en ærefuld stilling. Den, der er steget opad, har gennem sin stand straks nået et fortrin over for de ringere, men er uden ære, hvis han ikke æres blandt sine lige. Sluttelig kommer alt ud på ét. Thi så lidt den høje i almindelighed bekymrer sig om anseelsen hos mængden, så lidt eller mindre burde manden af folket agte anseelsen hos de store. Og til sidst forstummer alt, eller det ærefulde minde holder sig kun en tid hos dem, som man stod nær i livet. Lykkeligst er den, som véd at sky stor anseelse og lykke og alene begærer tilfredshedens og den rene samvittigheds lykke og den ædles anseelse.

Disse betragtninger gjorde mit sind overordentligt roligt med henblik på verden, især da jeg vandt udsigt til at kunne holde mig oppe og også kunne håbe på at yde enhver og mine børn retfærdighed. Og

denne ro blev bekræftet selv gennem de dødsfald, som jeg nu havde oplevet. Jeg så mine venner og slægtninge synke hen i dødens favn. For dem var verden til sidst aldeles intet. Snart er den også intet for mig, tænkte jeg. Den frister allerede mindre, når de er borte, med hvem man levede i ungdommen og så gerne ville glæde lidt. Hos det yngre slægtled gælder den aldrende ikke så meget; han bliver kun æret på grund af alderen. Først efter hans død mindes de af ham ledede yngre hans fortjenester. Og da jeg fandt i denne henseende at kunne være ret lykkelig, var jeg særlig glad og tilfreds. Anseelsen i verden rørte mig ikke mere og æren efter min død meget lidt. Jeg mente således at erkende, at efter mit livs storme ville aftensolen smile mildt, især da fordi i mit sind visdommen, vundet gennem erfaring og sund eftertanke, havde fremkaldt en stille munterhed, hvori den skønne aftensol fandt lejlighed til ret at udbrede sin glans.

*Fortsættelse eller erindring om min åndso
ved troens befastelse og saligheden deri*

Mærk jer, mine kære børn, af min fortælling, hvorledes mennesket kan blive roligt og lykosaligt i livet. I ser ikke ønskerens opfyldelse, men den i kampen med skæbnens storme vundne visdom giver ro og lykke. Se dette, og visdom være jeres mål i livet. Men mærk jer vel, den sande visdom, som lærer at anskue livet rigtigt og at være rolig, opnår man ikke uden fromhed, som tilliden til den alviise Fader og Forsørger i Himlen giver og befæster. Her kommer det hovedsagelig an på, at vi i troen på ham er og forbliver faste. Derefter stræbte jeg, og jeg opnåede denne troens fasthed i høj grad. Imidlertid skete dette ikke ved en blot hengiven sig til bogstaven, som min tidsalder syntes at føre det med sig, men meget mere gennem gransken og tænken over de vigtigste forhold, som vor ånd overhovedet kender til. Jeg indser også, at vi ingenlunde med vor forstand kan nå til visheden om de åndelige ting. Forstanden viser sig for mig nu kun som åndens regulerende evne. Den bearbejder kun det givne stof.

Men vi har to andre evner, af hvilke hver har sit eget område. Sanseligheden er vendt mod den sanselige verden, fornuften mod den højere åndelige verden. Sanserne skuffer, hedder det nok, men i virkeligheden gør de det ikke. Hvad vi ser med vore øjne, er utvivlsomt sand virkelighed, såfremt vi kun ser rigtigt og har sunde øjne. Men så sikker som vor sanselige erkendelse er uden bevis og uden at

kunne bevises, ligeså sikkert eller endnu sikrere er det, som vor fornuft iagttager i den oversanselige verden, og det behøver lige så lidt et bevis. I sandhed: følelsen af guddommen, dyden, evigheden, uendeligheden og alle andre oversanselige ting kommer ikke fra forstandens slutninger, men gives os gennem fornuften, ligesom visheden om lys, mørke, varme, kulde og lignende gennem sanserne. Derfor er hine ting også lige så sikre i sig selv som disse. Men forstanden ordner alt det meddelte, for at det ikke skal afvige fra sandhedens grundregel og blive usandt. Således véd vi ganske vist intet gennem fornuften, men vi tror, og heller ikke noget gennem sanserne, men vi fornemmer. Men gennem forstanden véd vi, dvs. gennem den bliver vore antagelser beviste og førte tilbage til oprindelige, umiddelbare sandheder.

Idet jeg nu indså dette, granskede jeg ikke mere forgæves for at bevise de højere sandheder, hvorved jeg kun ville være kommet i knugende tvivl, men jeg befæstede min tro gennem livet. Og det lykkedes. Nu forsvandt også den forvirring, som den tilsyneladende forsømmelse af mange mennesker fra Guds side forårsagede. Jeg indså, at forstanden ikke var i stand til at forklare dette indtryk eller at hæve sløret, som tilhyller denne tings sammenhæng. Men troen er fast og tilstrækkelig til vor beroligelse, at den Almægtige vil føre ethvert væsen til dets bestemmelse og øve retfærdighed mod enhver, hvor meget dette end er os uforklarligt. Thi vi formår ikke at hæve os op over vor synskreds, så længe vi vandrer i legemet her. Er vi dog så indskrænkede, at vi næppe kan hæve os til erkendelsen af noget fremmed i vort eget legeme, hvor meget mindre vil vi da kunne erkende en ulemglig tilstand. Men vor tro overstiger forstanden og al verden og er derfor noget overnaturligt, uagtet den dog forbliver noget fornuftigt. Derfor er den blandt teologer senest udbrudte heftige strid om fornufttroen og supranaturalismen blevet mig en tom og overflødig strid. Thi det er jo netop gennem fornuften, at vi stræber ud over den sanselige natur og går ud for at finde Gud og gribe vor højere bestemmelse. Og dermed er fornufttroen og supranaturalismen én og samme tro. Og hvad der ikke er det, er blot overtro. Hvad der viser sig i vort indre, hvad vi føler, aner, håber, det er guddommelig åbenbaring i os. Dette griber forstanden og udtrykker det i begreber og ord. Det bliver os tydeligt på den måde. Idet den ordner og begrænser det efter sine nødvendige regler, bliver det beskyttet imod enhver vildfarelse og bliver sandt.

Men derfor er det kun det ædle menneske, det ikke gennem liden-skab og sanselig lyst forvirrede menneske, som formår at opfatte og fornemme det højere rigtigt. Det slette menneske har ingen sand tro, er vantro eller overtroisk. Hvad det tror, er urent og usikkert, fordi dets sanselighed hele tiden fordunkler forstanden, for at det højere ikke skal vise sig i sit sande lys.

Altså fornemmer jeg i mit væsens indre, at det højere liv, hvortil jeg føler mig genfødt, livet i den sande erkendelse, den retfærdige kærlighed og i bestræbelsen for at vokse heri, ikke er til at ødelægge. Det er livet i gudsriget og er derfor evigt, fordi målet for dets stræben er sat i evigheden. Og dette liv er et saligt liv, thi saligheden består i en retfærdig virksomhed, hvori man har sin glæde. Ligeledes er der med dette liv og denne stræben forbundet en overbevisning om, at et sådant liv nødvendigvis må føre til et velbefindende i enhver henseende, og at ingen ulykke i verden, ingen nedsættelse, ingen forfordeling, ingen lidelse, ingen død kan ødelægge dydens og uskyldens retfærdige krav. Dette føler fornuften i det gode menneske. Og det onde menneske kan ikke gennem nogen klogskab, nogen sanser, nogen frygtens selvtugt værges sig mod det ondes straf og mod tanken om evigheden, som man forgæves søger at benægte. Så stærk er den indre gudsstemmes magt. Selv forstanden stadfæster dens sandhed, fordi den erkender, hvad også erfaringen på jorden mangfoldigt påviser, at sandhed, retfærdighed og kærlighed frembringer fred og lyksalighed, og at al ulykke frembringes af det modsatte. Disse følte og tænkte sandheder kan ikke rokkes gennem nogen ting i sanseverdenen, der kun er skuffende ting, så snart de synes at modsige sandhederne. Alt sanseligt formes efter forestillingerne. Og den herover svævende ånd er hævet over det, hvis den da forbliver selvstændig.

Sidste fremstilling af min åndsholdning med formaninger

I ser, kære børn, hvorledes mit sind og min ånd har kæmpet og stræbt for at vinde freden. Kom nu og betragt det billede, som jeg vil forsøge at tegne, og lad jer formane til at kæmpe den gode kamp for også at opnå den sande sjælefred. Der gives flere forbindelser, hvori menneskets ånd eller sind gribes og bevæges i livet. Det sker fortrinsvis i forbindelse med Gud og troen på vor skæbnens guddommelige ledelse. Fremdeles sker det i forbindelse med vor egentlige moralske tilstand, dernæst i forbindelse med de ydre forhold i verden og især til

sidst med familien og endelig i forbindelse med livet og dets afslutning. – I den første forbindelse er mit sind stedse stille og hengiven og derfor også næsten altid henvendt til Gud. Det er fuldstændig roligt i overbevisningen om, at enhver tildragelse ved Forsynet tjener til vort bedste og især til vor evige salighed, men også til vort sande vel i dette liv. Ofte beder jeg i det stille til Gud. Når ydre begivenheder synes at forurolige mig, beder jeg. Og mit sind får ro. Jeg erfarer virkelig, at Gud bønholder mig. Imidlertid ønsker jeg stedse, at jeg kunne bede bedre, end jeg gør. Min bøn bliver stadig alt for let afbrudt af fremmede tanker.

En fejl i mit sind, som det fik meget tidligt, forfører det endnu stadig, nemlig den at underholde sig med forestillinger, som det selv skaber sig, og derover at glemme alt, hvad det skulle tænke. Men disse forestillinger er dog nu meget renere og ædlere end tidligere og derfor mindre skadelige. Det er uden tvivl den stærke digterevene, som frembringer sådanne forestillinger, ved hvilke ånden så gerne forlyster sig. Og derfor lader de sig dårligt fordrive. Over denne fejl i mit sind har jeg hidtil gjort mig bebrejdelser, men mere dog over andre fejl, hvis tilstedeværelse min livshistorie beviser, men som dog er temmelig overvundne.

På grund heraf er jeg ret beroliget over min moralske tilstand, thi jeg tror med held at have gjort alt muligt til dens fuldkommengørelse, dog naturligvis med det guddommelige ords bistand. Er jeg dog overbevist om, at jeg ønsker og er villig til at bidrage til ethvert menneskes sande velfærd, også min fjendes. Kun det erkender jeg som noget egennyttigt, at jeg også nok ville, at man skulle blive overbevist om min velvilje.

Når jeg derefter ser på de ydre forhold i verden og begivenhederne i den, så er jeg ikke mere, som det vel tidligere undertiden skete, harmfuld, når jeg mener at finde, at menneskene handler uredeligt og er slette. Jeg tænker derimod, at menneskene er, hvad de mestendels har kunnet blive. Ethvert menneske er sat i den tilstand, hvori det bedst kan gå sit mål i møde. Derfor er jeg også nu med henblik på mine kære børn såre rolig. Bliver de kun i den retfærdige kærlighed, som Gud gennem Kristus har ladet forkynde for os alle, milde og imødekommende, så kan det kun gå dem godt. At stige op til de højere stænder er de ikke egnede til. De ville derved være blevet uheldige. Men i den stand, som de har valgt sig, vil de gøre nytte og

leve tilfredse. Min bøn er kun, at Gud måtte bevare og fremme dem i hans frygt og den sande dyd.

Kære børn, se til, vær især ivrige efter, at denne jeres elskende fars bøn må opfyldes. Vogt jer endelig for ikke at glemme jeres himmelske Fader og hans forsyn. Jeg forsikrer jer, gennem det alene har jeg kunnet tilkæmpe mig sjælens ro, som nu gør mig lykkelig. Uden det vil I aldrig finde sjælero. Jeg vil ikke tale meget mere med jer, thi min livsaften nærmer sig. Men jeg går den roligt i møde, thi jeg har et fast håb om at finde Gud og mine tidligere elskede hos ham og også jer, som endnu valfarter med mig i jordedalen. Jeg går den fornøjet i møde, thi jeg erhverver hist en bedre bolig for min ånd, hvorved den med en nu ufattelig lykke vil stige op til en høj fuldkommenhed. Jeg går den modigt og trøstigt i møde, thi døden selv er i og for sig smerteløs, når den endelig kommer, tilmed for den, der ønsker og stræber efter oprigtigt at være et Guds barn, en borger i hans rige.

Et må jeg endnu efterlade jer for dette liv, nemlig en underretning om vor fælles formuetilstand. Gud, jeg beder om tid og lyst til at opstille denne underretning og lykke til, at den kan falde således ud, som ønskeligt er, for at berolige mine efterladte over deres timelige kår. Det er ganske vist noget jordisk, som jeg her udbeder mig, men jeg håber på tilladelsen i den tro, at mine efterlevendes ro i denne sag også må tjene til deres sjæls frelse. Dog, din vilje ske, o Alviise!

Her vil jeg nu afslutte denne fremstilling med en kort angivelse af min tro som menneske og som Jesu Kristi bekender i følgende sætninger:

1. Jeg tror på et evigt Urvæsen, som er alle tings grund, altså Skaber, Opholder, Leder af universet.

2. Jeg tror, at dette Urvæsen har åbenbaret sig i sine værker, dvs. i hele verden, hvor det også overalt virkelig er og stadig frembringer alt som alle væseners, især de fornuftiges, almægtige, alviise og algode Fader.

3. Jeg tror, at det videre åbenbarer sig i menneskeverdenens beghenheder og navnlig i ædle, viise og gode mennesker, der er begejstrede for sandhed og dyd og har udbredt og forkyndt disse eller handler efter dem. Jeg tror, at sådanne mennesker er Guds børn, og at Jesus Kristus er det fremfor alle, ja, var og er den evige Faders eenbårne Søn, at Gud altså åbenbarer sig her som Søn for at gøre os alle til sine børn, hvilket er den sande forsoning.

4. Jeg tror, at Gud åbenbarer sig i os, dvs. i vor fornuft og vor samvittighed som Hellig Ånden og sætter os i stand til at kende, elske og gøre det sande og gode, hvorved vi bliver hans børn.

5. Jeg tror på en retfærdig belønning af dyden i dette liv, som består deri, at de dydige er glade i deres dyd og står i forbindelse med Gud og alle ædle, har et uafrysteligt håb, at der kun kan hænde dem noget godt, og at de i deres jordiske trængsler er stærke og overbeviste om, at disse vil opløse sig i lykke.

6. Jeg tror derfor også, at den forædlede menneskeånd straks eller snart efter døden vågner op i en højere tilstand for at fortsætte det påbegyndte gode, og at denne fortsættelse med unævnelig glæde vil gå videre i al evighed.

7. Jeg tror, at enhver fornuftig ånd gennem sin Skaber begynder fra en uendelig lille begyndelse, her er vågnet til selvbevidsthed og er bestemt for et højere liv, at den derfor her skal blive i stand til at indgå i gudsriget, og at det ikke just er et syndefald, men ufuldkommenheden, hvorved mennesket hindres i den sande erkendelse, dyd og salighed.

8. Jeg tror, at ingen sjæl går fortabt til sidst, selv om enhver, som har forsømt eller fordærvet sig selv, senere, ak vel sent, efter lange afstraffelser vil kunne løfte sig på ny.

9. Jeg tror, at den højere moralske orden af tingene, som dog kun den troende erkender, består til trods for al tilsyneladende uregelmæssighed og uretfærdighed og i evighed vil bestå, så at det onde eller syndige samt alle ondt stadig mere vil forsvinde, og til gengæld vil det hellige og salige tiltage.

10. Jeg tror endelig, at ethvert fornuftigt væsen vel ikke selv gennem egen fri åndsvirksomhed kan og skal arbejde sig op til sin fuldkommenhed og salighed, men at Gud hertil tilbyder al mulig hjælp, og at den bedste hjælp gives gennem Guds eenbårne Søn, hvis lære, forbillede og død viser mennesket, hvorledes det skal og kan tænke, handle, overvinde det onde, være helligt og saligt. Og derfor betjener jeg mig samvittighedsfuldt af disse midler til at opnå min salighed og anbefaler dem til enhver, som hører på mig.

Videre erfaringer på min vandring ind i mine alderdomsår.

Nye trængsler og nye glæder

Indledning

Nu, stående i mit 60. år³⁰¹ og opmuntret dertil gennem nogle glædelige begivenheder og omstændigheder, der fulgte efter flere sorger, vil jeg fortsætte beskrivelsen af min rejse gennem jordelivet. Især gennem fjernelsen af en frygt i mit sind, til hvilken jeg har hentydet i det foregående og som ofte har forurolet mig meget, og gennem en for mig uendelig behagelig erfaring finder jeg mig nu opmuntret til at begynde på denne fortsættelse. Den vil indeholde både sørgeligt og glædeligt. Den vil også indeholde den underretning, som jeg har lovet jer, mine elskede børn, og som nu også kan glæde jer. Jeg føler nemlig, at det øjeblik nærmer sig, da jeg må forlade jer og stige op i de højere fredsboliger, hvor I vil komme til mig, men fra hvilke jeg ikke vender tilbage til jer. Men når jeg har meddelt jer denne underretning, vil I se mig, jeres far og min elskede hustru, jeres gode, omsorgsfulde mor, med kærlighedens og taknemlighedens tårer skilles fra jer, men med ro og stille hengivelse. I vil på denne måde, som jeg håber til Gud, se jer forsørgede, dels gennem en lille formue, dels (det bedre) gennem jeres erhvervede færdigheder og dygtighed at kunne fortjene jeres brød, dels endelig (det bedste) gennem jeres nøjsomhed og jeres tillid til Gud, vor himmelske Fader og Forsørger. I kan da også af min historie se, at den grundfæstede og inderlige tillid til Gud ikke bliver skuffet. Derom senere.

Nærværende bog vil dog ikke blot indeholde den nævnte underretning, men også de mærkværdigheder, som har tildraget sig fra mit 56. år til nu i mit liv. Hvad der sker, mens jeg skriver dette, vil jeg, om Gud vil, også tilføje og dermed afslutte denne bog. Om det vil være det sidste, jeg skriver om mig og mine forhold, det står i Guds hånd. Jeg vil gerne leve nogen tid endnu, hvis det er den Alviises vilje. Men ham være lov og tak for, at han til nu så gavmildt har opretholdt livet, da jeg nu, om døden kom, roligt kan se hen til mine

elskede. Men I, mine dyrebare, bind jer endnu til dette liv, hvor I har beredt mig så megen glæde. Saligt vil det være for mig endnu fremdeles at gøre jer lykkelige og se jer i gode kår, før jeg skilles fra jer. Jeg har bedt meget, når jeg i disse sidste tider var bedrøvet og urolig over mine forhold. Og Gud har svaret mig og opfyldt mine bønner. Også om et længere liv har jeg bedt, men endnu ikke fået et tydeligt svar. Deraf slutter jeg tillidsfuldt, at det er Guds vilje, at jeg ikke skal vide noget herom. Og jeg finder den påmindelse deri, at jeg skal leve ordentligt, tro opfylde mine pligter mod børn og menighed og så vente det bedste af Gud. Nu, det vil jeg gøre og så have det håb, at Gud vil forlænge mine dage. Muligt vil dette være gennem den sindsro, som jeg nu i enhver henseende nyder. Jeg er nok svag, mine hår er næsten hvide, min stemme svag, mine taleevner usikre – ligesom min hånd. Fordøjelsesorganerne nægter ofte til dels deres tjeneste og heftige hovedsmerter forstyrrer hyppigt mine arbejder og min tilfredshed. Men der forekommer uger og endda måneder, i hvilke jeg næsten intet fejler. Da blomstrer mit håb om et længere liv herligt op. Livet i mit hjem er lykkeligt. Jeg vil nu skrive denne bog i håbet, og når jeg afslutter den, såfremt jeg da oplever det, vil jeg igen komme tilbage til min tilstand og berette om, hvordan den er beskaffen.

*Fortsættelsen af familiekroniken
fra midten af mit 56. år til nu*

Da min sidste elev³⁰² ved sommerens slutning forlod mig for at besøge latinskolen i Rendsborg, havde jeg måttet gøre en ikke behagelig erfaring. Mit elskede barn havde bestemt sit hjerte for ham, fordi hun syntes om ham, der førte et ordentligt og stille liv og var en tro og flittig ung mand. Han havde vist en tilbøjelighed for hende. Sikkert var den oprigtig og ren. Men da dette blev bemærket, opstod en ikke liden bekymring i min sjæl, thi den gode unge mand var meget langsom i opfattelsen og hans fader en meget verdensklog og verdslig-sindet mand. Næsten i 3 år var den unge mand hos mig. Jeg prøvede nu hans fremskridt. Prøverne faldt dårligt ud. Og da de blev sendte til Rendsborg og forelagt den derværende rektor, bestod de dårligt. Jeg rådede den unge mand til at sende dem andetsteds hen. Men dette forslag blev forkastet. Og da jeg igen skrev, fik jeg et bedre svar. Friederich kom derhen, og mit barn græd ved hans afrejse. Jeg så det og trøstede hende, idet jeg dog ikke nedsløg hendes håb. Jeg formede

imidlertid mine ord sådan, at hun måtte indstille sig på alt. Ikke længe efter døde den unge mands broder, ejeren af en smuk bondegård, og hvad jeg ventede, indtraf. Den beregnende verdenskløge fader tvang den unge mand til skriftligt at meddele mig sin faders beslutning og så ægte broderens enke. Dette nedslag mit barn meget. Men mine trøstende og belærende ord rettede hende op, endnu før jeg havde ventet det. Da hendes nylig overståede sygdom nemlig havde svækket hende meget, frygtede jeg især, at hun måtte føle dette slag alt for dybt. Men Gud ske tak, fornuften, styrket gennem mine, hendes mors og brors grunde og tiltale, sejrede over lidenskaben. Og snart havde hun genvundet sin tidligere munterhed. Min glæde derover var stor, og da jeg nu også af og til fik et muntert brev fra min søn, blev min sindsro uforstyrret.

Imidlertid udbrød en smitsom sygdom i landsbyen, før de lige fortalte begivenheder var til ende. På samme tid faldt min kære hustru i en betænkelig sygdom. Det frygtedes, at det var den udbrudte tyfus. Men det viste sig snart, at det desværre var en meget stærk forkølelsesfeber, hvad lægen også erklærede. Den angstfulde beklemthed, som denne sygdom førte med sig, gjorde den gode hustru meget urolig. Hun led hen ved 11 dage og forårsagede megen uro i hjemmet. Men så forandrede hendes tilstand sig til det bedre, og hun kom sig. Under hendes sygdom kom en elev fra Haderslev³⁰³ til mig for at blive vinteren over. Jeg havde antaget ham, fordi min søn endnu kostede mig meget, og fordi jeg ønskede at afbetale min gæld så snart som muligt. Det var denne brave unge mands hensigt hos mig i landlig ro at befæste sig noget i skolekundskaberne, inden han tog til universitetet i Halle. Men han var ikke så flittig, som han var ædel og brav. Og hans opdragelse syntes at have indpodet ham den mig så modbydelige fornemhed, som let forfører en ung mand og skjuler livets rette mål for hans øjne. Sådanne har kun en glansfuld løbebane for øje, men ikke medmenneskenes bedste. De lever højt, men gør ingen fremskridt. Dette var desværre hans fejl, hvorved dog en naturlig hjertensgodhed stedse gjorde sig gældende. Han var det halve år hos mig. Så drog han til universitetet og kom sjældent her igen. Jeg havde ham kær og havde ak! så gerne rettet hans sind mod et ædlere livsmål. Under beskæftigelsen med ham gik resten af mit 57. år ret behageligt.

Min søn kom også hjem og tilbragte flere måneder hos os. Vi levede da ret fornøjede, til atter sygdomme og andre ubehageligheder, som

min kære Hans Andreas' tungsind, forstyrrede vore glæder. Midt i vinteren udbrød mæslinger, og 7 personer i huset blev syge. Jeg havde altid undgået dem, derfor overfaldt mig en heftig skræk, da mine 3 børn efter hinanden og 4 tjenestefolk blev angrebne deraf. Men stor glæde fulgte, da forsigtighed og god pleje ved Guds hjælp havde bragt alle disse gode mennesker helt og uden skade gennem denne sygdom. Meget kært var det mig, at min ældste søn også kunne overstå den herhjemme. Nu kom tiden, da han igen skulle drage til Flensborg. Vi, så vel som han, var bedrøvede, men overvandt denne bedrøvelse, indtil han begyndte at klage sig over sine kår og sin have-syge og udannede læremester. Da tænkte jeg på hans modvilje mod videnskaberne, som nu havde ført ham i denne situation. Jeg skrev følgende derom i min dagbog:

Fili dilecte! quum noluisti
Litteris operam dare, patri
Obsequens, pictori inhumano
Satis cogaris gerere morem.
Atqui lucrum capies magnum,
Deo fidelis dum sis et honestus:
Disces et obedire et pati,
Disces laborem et ferre et nosse,
Disces patris amorem et parce
Vivere ut ille; tum reversus
Victum parabis divitiasque
Quidem terrestres, verum coelestes
Magis tibi accumulabis, coelestes.

På dansk lyder verset:

Min kære søn, når du, din fader lydig,
på lærdom vilde dig ej ret beflitte,
så må du dig nu tvungent deri finde,
hårdt af en simpel maler at behandles.
Men du vil derved få en større vinding,
når du er tro mod Gud og ærbart lever:
Du lære vil at lyde og at lide,
at bære og forstå besvær og møje,

på faders kærlighed da ret at skønne,
som han at leve nøjsomt; når derefter
du kommer her tilbage, vil du finde
til nødtørft brød og vinde jordisk rigdom,
men frem for alt en himmelsk skat dig samle.

Oversættelse ved pastor A. Andersen, Haderslev.

Herigennem trøstede jeg mig og søgte at trøste og opmuntre ham. Jeg kunne håbe det så meget mere, som det forbliver en ubestridelig sandhed, at lydighed og tålmod, flid og kærlighed sammen med sparsommelighed danner grundlaget for den sande timelige og evige rigdom.

Sommeren gik med afvekslende beskæftigelser i frygt og håb. Det var temmelig vådt, men i det hele frugtbart og godt. Vindingen her ved forbedrede vore kår, selv om jeg ved tanken om vor gæld ofte følte frygt, især da mine sygdomme var heftige og mindede mig stærkt om min livsaftens komme. Jeg frygtede at blive kaldt bort, uden at have bragt mine sager tilstrækkeligt i orden. At efterlade dem i orden, hvorigennem mine efterladte med sikkerhed kunne overse deres timelige kår, holdt jeg for min hellige pligt. Ak, længe varede det, inden jeg kunne bringe det så vidt, men da det nu endelig er sket, er jeg så rolig som ingen sinde.

I denne min 57. sommer har jeg ingen andre elever end min svogers ældste søn fra Skt. Hans til Mortens dag, for at undervise ham noget i geometrien. Jeg ville nu ikke have flere elever, fordi jeg ved dem blev hindret i at sørge for min sundhed. Jeg afviste enhver anmodning, hvorigennem jeg ville være blevet bundet, og underviste kun i nogle timer. Endelig kom min kære søn for at blive næsten hele vinteren hos os. Han begyndte med stort bifald at udøve sin kunst i egnen her omkring. Således endte dette år i fornøjet samliv med mine kære.

Fortsættelse af familiekroniken. Dødsfald.

Afslutning af min søns læreår

Mit følgende eller mit 58. år var udmærket for mig. Min søn var hos os til slutningen af februar og glædede os i den hårde vinter med sin kunst, idet han malede os sammen med sig selv på et stort oliemaleri³⁰⁴ og fuldførte flere lignende. Endelig måtte han af sted. Vi havde i skøn forening nydt livets glæder. Nu drog han frimodigt fra os, opmuntret

*Det Kierske familiebillede, oliemaleri af Hans Andreas Kier.
Fra venstre Eugenia Kier (senere gift Callesen, Leerskov), pastor Peter Kier, sønnerne Johann
Christian og Hans Andreas (selvportræt), samt præstefruen.
Om billedets skæbne henvises til note 304.*

ved tanken, at han nu kun havde et kvart år tilbage af sin læretid. Men i mellemtiden skete noget i min slægt, som gav mig meget at gøre for min brors børn. Det syntes sørgeligt, men var alligevel til held for dem. Ved forårets begyndelse blev min brors enke meget syg, og i påskemånedens døde hun, 60 $\frac{1}{4}$ år gammel. Hendes lig blev jordet i stilhed. Da hendes søn var 26 år og datteren i det 19., var dødsfaldet for tidligt til, at embedsmændene kunne træde til. Jeg måtte overtage formynderskabet for min niece og havde i den forbindelse nogle ikke behagelige forretninger. Især var det mig imod, at embedsmændene forlangte så mange sportler og ville udstede overflødige dokumenter

for at tjene ret meget. Herimod gjorde min brodersøn med rette indsigelse, klagede og blev fritaget, men måtte derfor betale en større sum. Det hele kostede ham omtrent 160 rdl. Han måtte sikre sin søster 500 rdl. Hans gæld beløb sig nu på over 1 000 rdl. Men da nu alt var afsluttet og de unge viste sig virksomme og ordentlige, fandt vi snart, at Gud også heri havde gjort alt vel. Deres moder var blevet meget sygelig, og under hendes ledelse gik ikke alt efter ønske, tilmed da hun desværre havde givet efter for en slem fejl. Hendes lidelser, også i sindet, var store i hendes sidste år. Hun blev ved døden befriet herfra og hendes børn fra en byrde. De begyndte nu at arbejde dygtigt og førte et meget ordentligt liv og var i stand til at erhverve sig noget. Således føjedes alt fortræffeligt for dem, Gud velsignede dem øjensynligt.

Men dette år var et feberår, hvor mange blev syge, også min Christian. Han blev hjemsøgt af feber, om ikke just smerteligt, så dog i lang tid og gentagne gange! Til sidst sejrede dog lægen Neubers midler i forbindelse med drengens stærke natur. Han kom med lutrede kræfter gennem prøven og har siden da været ualmindelig stærk og sund. Således er du, dyrebare, jævne, redelige, tro dreng blevet mig en støtte i alderdommen, som jeg med tillid kan læne mig til. Gud lønne dig med en god lod i det jordiske fædreland, hvormed du kan være tilfreds og lykkelig og også hæve dig til et højere liv, for at du engang i de højere boliger i min nærhed kan øge din salighed.

Og dig, min ældste søn, ønsker jeg samme lykke. Jeg har gjort for dig, hvad jeg kunne. Du ville fortjene dit brød på det stille land. Derfor søgte jeg, som du selv ønskede det, at erhverve dig en højere til-ladelse hertil. Jeg gik til amtmanden i vort store naboamt og udbad mig hans råd og understøttelse. Tøvende og begrænset tilsagde han mig den til sidst. Men da jeg i hans amt ønskede mig højst 4 sogne, i vort eget derimod 3 til den kære søns arbejdsområde, gik jeg også til vor egen amtmand Otto v. Stemann. Meget venligt optog denne mit ønske og lovede alt, rådede mig også til at indgive min ansøgning. Det gjorde jeg så. Men heri var jeg næsten blevet bedraget. En broder³⁰⁵ af ham var indtrådt i en højere statstjeneste og han selv derved sandsynligvis blevet forfremmet til et meget indbringende embede. Måske gerådede min ansøgning ved de mangehånde beskæftigelser i forbindelse med hans flytning i forglemmelse og blev liggende. Men jeg er ikke fri for den mistanke, at han ikke tog i betænkning at ville

skuffe mig, idet jeg tror at have opdaget eksempler af den slags i hans færd. Nok, efter hans afrejse kom min ansøgning for dagens lys. En privatsekretær sendte den videre og underrettede mig venligt herom. Jeg afventede og efter en kort tid kom den allerhøjeste bevilling af min ansøgning i dens fulde omfang og uden gebyr, dog med en temmelig høj årlig afgift. Den glædede dog min søn lidet, thi mismodets ånd havde igen grebet ham. Han troede at have anvendt sin ungdom forkert, at måtte bøde for sin ulydighed mod far og mor, umuligt at kunne ernære sig, at forstå sig dårligt på sin kunst og lignende. Dog Gud ske tak, når så bestillinger indløb hos ham, og han så folk glæde sig over hans arbejde, forsvandt mismodet og forvandlede sig til den største glæde. Nu har han allerede malet mangt et skønt billede. Vore værelser et yndigt smykkede med dem. Kirken i Brede prydes af hans malerkunst³⁰⁰. Mange huse er blevet pragtfuldt udsmykkede af ham. Og han bliver ikke lidet søgt. Nu, da jeg skriver dette, sidder han i værelset ved siden af og opfinder nye arabesker og fryder sig over at kunne anbringe dem. Men især ét trykker hans hjerte og bekymrer ham, nemlig vanskeligheden og bekostningen ved at få en egen bolig efter hans eget sind. Men også dette vil finde sig til rette tid. Jeg tænker, kære søn, om 3 år vil du dog have fortjent noget og kunne betale noget. Og når Gud giver sundhed, så vil fremtiden give den redelige lejlighed til at få ethvert forstandigt ønske opfyldt. Således tænker jeg nu med henblik på dig, min elskede, og om mine andre 2 børn er jeg stadig mindre og mindre bekymret. I er meget dygtige i mange ting, flittige, nøjsomme og retskafne. Og I vil heller ikke forblive uden formue. Snart vil der gennem hans ledelse, som sørger for os på bedste måde, åbne sig udsigter for jer, hvorhen I vil blive kaldt til jeres lykke. Vær blot alle trofaste og fromme, hav hinanden inderligt kær, søg at være tilfredse med det, den himmelske Fader vil give jer, og vær ikke begærlige efter denne verdens ære og rigdom. I vil da finde, at I har mere end de, som mener at overgå jer langt.

Fortsættelse af familiekrøniken:

Formindskelse og fornyelse af mine bekymringer.

Sygelighed og helbredelse. Min Hans Andreas' bosættelse

Tiderne havde i de senere år forbedret sig for vort land og især for vor egn. Mine indkomster var øgede. Jeg afbetalte ikke lidet. Hidtil var jeg altid bedrøvet, når jeg tænkte på vore kår. Nu begyndte jeg at håbe på

lykkeligere udsigter. Kun en eneste kreditor³⁰⁷ var mig noget betænkelig. Altid havde jeg handlet med ham, købt meget på borg hos ham, ja selv lånt rede penge. Jeg havde af og til klaget ham min nød og sagt ham, at jeg ikke kunne betale ham renter, uden lige at anføre den særlige grund herfor, at han havde ansat min tidligere gæld til ren sølv, da den dog for største delen dengang bestod i dårlige penge. Jeg afbetalte imidlertid af og til og ikke ubetydeligt. Jeg gik da til ham, opfordret dertil af andre, med et afdrag i den første halvdel af mit 60. år, for at bringe min regning hos ham i fuld vished og orden. Men da viste han sig som en sand broder. Min gæld blev halvt så stor, som jeg havde frygtet. Han erklærede, at han ingen renter forlangte, og at han ikke nogen sinde kunne bevæges til at sætte mig i forlegenhed. At jeg denne aften usædvanlig munter vendte tilbage til mit hjem, var naturligt, og at disse begivenheder måtte have en velgørende indflydelse på min sundhed, var at vente. Jeg havde ved nytårstid lidt frygteligt under hypokondriske tanker og havde forestillet mig mine og mines kår fortvivlede og havde også været betænkelig syg. Nu syntes alle lidelser at ville gå over i velbefindende. Det var mig en underfuld virkning af det guddommelige Forsyn og en bønghørelse af mine hjertelige bønner, som jeg i de mørke trængselsdage havde opsendt til Gud. Dengang, som så ofte, havde jeg gjort den erfaring, at mine bønner virkelig blev bønheardte. Nu gik tiden fremad ind i sommeren. Flittigt arbejdede mine børn.

I sommermåneden kom også min svogers yngste søn til mig for ligesom sin broder at blive undervist i geometrien. Han blev hos mig til efter Mikkelsdag. Denne muntre og gode dreng gjorde også herlige fremskridt.

Min datter var lidt sygelig i forsommeren, og det så lidt betænkeligt ud med hendes sundhed. Min yngste søn drev nu landbruget med glæde og med stigende lyst og dygtighed.

Men min Hans Andreas var stedse bekymret, uagtet han havde tilladelse til at drive sin kunst vidt og bredt og ikke fortjente så lidt. Hans bekymring gjaldt at få en egen bolig og et passende landsted, som han trængte til det, men det syntes ham umuligt. Det var dog ikke tilfældet. Med ejeren af den gård, jeg tidligere havde haft, blev der handlet. Han overlod min søn en tyvendedel af gårdens jorder for en del af den sum, jeg endnu havde til gode hos ham. Deri var også indbefattet et stykke jord nær ved byen, hvor hans hus kunne stå og

have en passende og højst behagelig beliggenhed. Nu blev så byggeriet straks besluttet. Ved årets slutning blev byggematerialer købt og kørt til. En brønd blev gravet, grunden til huset lagt. Bjælker, brædder, sten blev derefter skaffet til veje om vinteren, hvorved mange hjalp med glæde. Gud føjede det også gunstigt med byggeriet, da vinteren var meget mild. I foråret i mit 61. år blev byggeriet begyndt og hurtigt fuldført. Mine sønner hjalp begge af alle kræfter, og før Skt. Hans stod huset herligt dér³⁰⁸. Men da mod slutningen af det foregående år min søns beslutning om at bygge rygtedes, skrev min lige nævnte kreditor, at han straks måtte have sine penge. Om han var bekymret, fordi vi byggede, eller var modvillig, fordi jeg ikke havde talt med ham i forvejen og også havde forsømt at give ham det lovede gældsbevis på resten af min gæld, kan jeg ikke afgøre. Men jeg blev meget bedrøvet. Jeg gav ham straks gældsbeviset og lovede ham snarest muligt at skaffe pengene. Og en god ven lånte mig dem. Da angrede kreditoren, at han havde afkrævet mig pengene, og sagde, at det ikke hastede med resten. Og det har han også bevist indtil nu.

Under byggeriet gik jeg ofte hen til huset. Denne bevægelse var mig meget til gavn. Jeg befandt mig i mit 61. år meget vel. De tidligere hovedsmerter hørte næsten helt op. Således håbede og følte jeg, at min livsaften kunne blive meget munter. Jeg takkede ofte Gud i mit hjerte. Men som mennesket ikke på denne jord kan blive fri for alle sorger, kunne jeg det heller ikke.

Blandt andre små bekymringer var én meget knugende for mig, nemlig at min kære datter Eugenia blev sygelig. I dette års forsommer faldt hun i en heftig sygdom. Frygtelige mavekramper martrede hende i flere dage. Hendes jamren trængte gennem hele huset og sønderrev hendes kæres hjerter. Vi hentede medicin efter lægen Neubers recept. Men den ville slet ikke hjælpe. Men da vi frygtede hendes død, hjalp hendes egen natur hende og hjemmemidler, som vi gav hende. Efter kort tid var hun rask igen. Dog er vi stedse bekymrede for hende, da hun ikke synes at have nogen fast sundhed.

I øvrigt skete ikke noget videre i vort hjem dette år igennem. Anfaldene af tungsind, hvoraf vor nabo, præsten Andreas Wulff i Rise, led, gav os nogen uro, men de tabte sig efterhånden. Året gik lykkeligt til ende, og mit 62. begyndte, i hvis midte jeg netop skriver dette. Men jeg skriver det med smertelige følelser og med tanker om døden. Jeg holder den for at være meget nær. Jeg føler mig meget svag. En astma

knuger mig ofte og er vel også skyld i den stikkende hoste, som til tider driver mig ud af sengen og truer med at kvæle mig. Vel frygter jeg ikke døden, thi jeg har et skønt håb, som ikke blot min gode samvittighed, men også min erhvervede overbevisning borger for. I de senere år har jeg nemlig gennem studiet af den kristelige lære, af mennesket og af naturen fået en sådan fast overbevisning. Men netop for at fremsætte denne overbevisning med dens begrundelser og for at fuldføre en beskrivelse af mit sogn ønsker jeg meget at leve endnu nogle år. Jeg ønsker det også for endnu at kunne være til nytte for mine børn, som ved min død, hvis den indtrådte snart, ikke uden forlegenhed og fortræd kunne tiltræde det, jeg efterlader. For at forebygge dette, udarbejder jeg nu et slags testamente, hvis hovedindhold også vil blive fremsat i det følgende kapitel, der også skal indeholde den lovede underretning³⁰⁹.

*Mit testaments hovedindhold eller underretning
om mine kår til efterretning for mine efterlevende efter min død*

[Efter denne overskrift standser optegnelserne].

Kommentar

Håndskriftet »*Meine Reise durch das Erdenleben*« omfatter to bind, I (p. 1–338) er skrevet i 1823 og følgende år, II (p. 1–303) i 1826 til 1833, men er ikke afsluttet. Forfatteren har sikkert skrevet sine erindringer i den tanke og hensigt, at børnene efter hans død stadig kunne have hans tro og meninger foran sig og ikke som en fjern halvglemt lære bag sig. Kier overrækker her sine børn sit åndelige testamente sammen med en beretning om sin rejse, sin skæbne.

Som så mangan anden gammel bog har den sin skæbne. Efter børnenes død er den blevet lagt til side. For det første var den skrevet på tysk, tilmed i et formfuldendt, men ikke folkeligt tysk; dernæst er alle navne, hvad enten det drejer sig om personer eller lokaliteter, ikke de virkelige navne, men kunstige dæksnavne. Dette besværliggjorde yderligere læsningen, og bogen havnede sammen med andet gammelt udtjent gods i en chatolskuffe. Købmand Gottschalk i Østerløgum fandt de to små bind tilligemed to dagbøger og sandsynligvis andre skrifter af Kier i den Kierske gård – omkring 1890 –, og da forfatterens sønnesøn, Peter Kier, gerne gav afkald på dem, tog Gottschalk dem med sig, også da han omkring 1892 forlod byen. Sønnen, arkitekt Hans Chr. Gottschalk, fandt manuskripterne i faderens efterladenskaber, og da de nu var kommet så langt bort fra deres tilblivelsestid og -sted, at ingen kunne tyde *Meine Reise*, sendte arkitekten dagbøgerne til Østerløgum præstearkiv, og de to bind til daværende frimenighedspræst Thade Petersen i Haderslev. Han tænkte vistnok en overgang på at udgive et og andet i udtog, men da han alligevel kendte for lidt til forfatteren og egnen og selve tiden og heller ikke kunne opløse dæksnavnene, overdrog han manuskriptet til *Meine Reise* til Landsarkivet. Både arkitekt Gottschalk og Thade Petersen bør derfor her nævnes med tak.

Noter

Dechifreringen af Kiers konstruerede navne har været vanskelig, men en tilfredsstillende løsning af alle detailspørgsmål måtte være en forudsætning for, at bogen kunne udgives. Særlige vanskeligheder voldte tydningen af navnene på de mange elever, Kier har haft og som han omtaler, men med

en enkelt undtagelse er det dog lykkedes at finde frem til de rette personnavne. Det vil fremgå af noterne, hvor disse vanskeligheder findes – eller lignende til forståelse af teksten. Man vil således kunne efterkontrollere min dechifrerings og se, hvilke omskrivninger, der er foretaget.

- 1 Vi lader disse tanker stå uden bemærkninger af nogen art. Det er mere end tanker, en tænksons mands betænksomme ord, hans åndelige testamente til sine børn og efterslægt. De giver os et noget andet syn på rationalismen, i hvert fald, hvor den er bedst. »Disse tanker er en erhvervet rigdom, jeg har ikke anden.«
- 2 I vor rejsevante – og blaserte – tid må man undres, når Kier fortæller om, hvor lidt han har set af verden, ja endog af fædreland og hjemstavn. Kiel så han ikke mere, aldrig nåede han længere mod syd. Han har aldrig sat sin fod i kongeriget, som præst levede han hele sin tid inden for det snævre område Haderslev-Brede-Tinglev.
- 3 Den historiske del begynder i tiden efter Wallensteins Indfald i Danmark i 1627, da Christian IV var blevet slået ved Lutter am Barenberg, og Wallensteins tropper væltede ind i Slesvig og videre til Jylland. Forfædrenes liv i Hovslund (Habershain) i Østerløgum (Gottesort) sogn beskrives indtil Kiers egen tid.
- 4 Slægtsoversigten. Der henvises til S. Sl., grd. nr. 26 B. Slægtens ældste er Martin og Käthe (Marten og Karen).
- 5 Matthias, Nicolaus og Carl.
- 6 1645, Torstensson.
- 7 Svenskekrigen 1657–59. I Kiers barndom fortalte de gamle endnu om »fjendetiden«, og han har optegnet en del af disse træk i Annalerne. I Hovslund flygtede folk over på den lille Bygholm, beliggende midt i et morads, som ingen fremmed så let vovede sig hen over. Her skjulte de også deres værdisager eller gravede sølvpenge i jorden. Efterhånden blev bymændene mere dristige og tog også kampen op mod omstrejvende soldater, som var ude for at plyndre (Ann., 2. bd., 267 ff.).

Man forstår derfor, at præsten i Østerløgum skrev i sin kirkebog: »Herre, fri os fra det onde« (H. Hejselbjerg Paulsen i Vor Hjemstavn, 1927, p. 108–136).

Også om »Herrevekselen« i 1721 og om den danske besættelse af landsdelen i årene før fortalte de gamle – som havde oplevet disse år – i Kiers barndom. Da det sikkert kun er i dette sogn, at der er bevaret mundtlige efterretninger herom, gengives de her:

»Fra 1709 var næsten bestandig Soldater indkvarteret i Sognet, mest hvervede Tropper og for en stor Del Tyskere. De havde en meget daarlig Indflydelse paa Ungdommen. De hertugelige Undersaatter hængte ved deres gamle Fyrstehus og var højst utilfredse med den danske Besættelse. De svævede i 10 Aar mellem Haab og Frygt og vidste ikke, hvad de skulde gjøre, da Kongen i 1713 forbød dem at betale Skat til Hertugen, og denne (Administratoren) sendte fra Ham-

borg Forbud mod at betale Kongen Skat og Afgifter. 1713 fik Pastor Tode Paalæg om, at han ikke i Kirkebønnen maatte nævne Hertugens Navn eller bede for den umyndige Carl Friedrich, hvilket sidste man fandt imod samvittigheden.«

»Indlemmelsen i det danske Rige havde snarere den Virkning her, at Bonden blev mere trykket. De i 1709 udskrevne Skatter, som var forholdsvis langt større end de, der krævedes i de ældre danske Landsdele, blev krævet med en saadan Strenghed, at mange Bønder maatte forlade deres Gaarde. Den nye Magthaver i Amtet, Ries, var en Mand, som af al Magt befordrede Bondens Undergang. De store Restancer var et Middel for ham, og han krævede dem med Ubarmhertighed. Flere Gaarde i Hovslund tog han for sig selv, men han betalte ikke Restancerne, de blev staaende til Udgangen af dette Aarhundrede. Det var intet Under, at de arme Folk tænkte med Smerte paa deres forrige Landsherre, hvorunder de, før Görtz kom, levede vel og under lette Byrder.« (Hist., 362, 365, 374 og 385).

- 8 *Matthias* – Mads Martensen, sognefoged på fogedgården i Østerløgum (jfr. S.Sl., gd.nr.1A).
- 9 *Ulrich* – Ulrich Wulff, kaldes i kirkebogen hederider, gift 1686 med Bodil Madsdatter, de kom til Svansen.
- 10 *Braunfeld* – Brunde i Ris sogn.
- 11 *Jep Juel*, jfr. S.Sl., gd. nr. 27 A.
- 12 *Mads Martensen*, nævnes som fadder i 1741, bor da i Elbjerg, Løjt sogn.
- 13 *Hans Martensen*, kådner i Genner, død 1766.
- 14 *Kela*, Fadder i 1719 (Kela Hinrichs af Åbenrå).
- 15 *Hertug Frederik IV*, Karl XII.s svoger, faldt ved Klissow i Polen 1702. Baron Görtz tilrev sig i de følgende år magten, senere henrettet i Stockholm. Andre eksempler på baron Görtz' nederdrægtigheder findes skildret i H. V. Gregersen: Den Lüneburgske Saltoktroi (1962), s. 68 ff.
- 16 Jfr. note 7.
- 17 Amtsskriver *Th. Ries*, imm. Kiel 1701, forpagter på Refsø 1709, 1715 amtsskriver i Åbenrå, død 1735 (Achelis nr. 4188).
- 18 Efter Ries' konkurs købte Jep Juel sin gård (900 mk.), død i Hovslund 1755.
- 19 Sognefogderne Rasmus Hinrichsen i Østerløgum og Caspar v. Saldern i Terp. De blev »bragt nær til Tiggerstaven«.
- 20 *Seefeld* – Søes, Ris sogn. Peter Hansen Kier (1701-51).
- 21 Hans, Martin og Jacob.
- 22 *Nicolas* – Nis Juel, født 1709.
- 23 *Andreas* – sognepræst Andreas Spandovius (1618-40, f. Ullerup 1592, d. Østerløgum 1640), gift med forgængerens enke Anna Bruun, f. Thomsen (død 1648). På Spandovius's epitafium har der ifølge Kier stået, at han døde »ætatis suæ 48«.

- 24 *Lorenz* – Laurids Hansen i Hovslund, jfr. S.Sl., gd.nr.31A (1614-96), gift med Bodil Bruun, 1614-1698.
- 25 Jfr. S.Sl., gd. nr. 7. Præsteembedet i Østerløgum er gået i arv i samme slægt helt fra Knud Thomsen (død 1608), søn af Thomas Knudsen i Hygum og broder til Hans Thomissøn, salmebogsudgiveren.
- 26 *Anders Lauridsen* overtog en øde gård i Jarup (Hirschfeld).
- 27 *Erik Lauridsen* (døbt i Åbenrå 1645 29/1 på grund af krigsurelig-hederne) overtog 31 A.
- 28 *Paul Lauridsen* overtog 1684 en øde gård i Hovslund, 31 B.
- 29 *Hans Paulsen* (1702-75), gift til gd.nr. 28A.
- 30 *Bodil*, Mads Nissens datter i Hovslund (1719–1794), 28 A.
- 31 *Paul, Matthias, Eugenia* og *Meta*.
- 32 *Hans Kier* og *Jing Hansdatter*.
- 33 *Peter Skovmand* i Genner, jfr. S.Sl., gd.nr. 40C.
- 34 *Peter* – Peter Hansen Kier, denne bogs forfatter. »Døbt 26. December i Huset, læst over dies novi anni 1772. Faddere: Anna Margrethe Meylands, Hans Thye i Søes, Marten Petersen Kier i Hovslund.
- 35 *Jep Kier*, født 1749, død Sct. Eustachius, Suriname, 1793. »Vestindisk Kapitæn i Amsterdam«. Der er bevaret flere breve, som brødrene har skrevet til hinanden. Da broderen i Hovslund har klaget sin nød for ham og skildret sin sorg og ensomhed, skriver Jep Kier i May 1777 (fra Amsterdam):

Elskede Broder, Søster, Svoger og alle gode Wener. Ønskende eder allesammen, at dette mit skrivelse eder udi en god tilstand maa komme! min tilstand er Herren were Lovfet frisk og sond og er her den 22. May i Amsterdam arriveret med beholden Reisen.

Widre tager ieg dig for dit skrivelse, som du hawer skeket mig, woraf ieg hawer forstanden din Tilstand, og at du lever, men lider, og at sorgen ikke wil forandre sig, wa skal ieg derom skrive, ieg ønsker af Gud, at du hafde saadant et Sind som ieg; worom skulde ieg sørge for de døde, veed ieg, at di kommer ikke til mig, ieg veed, at ieg kommer til dem. Tænk engang, at ieg swerwer her udi et fremmed Land og bland fremmede til med paa det wilde haf, wa skulde tiden ikke falde mig lang, men der, naar ieg tænker mig om, og tiden falder mig lang, saa kan vi søge woros fornøvelse udi Herren og udi hans helige Oord, wilken hawer beskeket alle Ting; wi knorre og maarer, naar Herrens Haand trøker os viselig og sønge: Jeg er fornøet i guds wille, ieg wed, hand wil mig altid wel; naar wi det Betenker, saa maa wi os wel skikke efter Herrens behagelige willie.

Om Reisen kand ieg ikke melde andet, som ieg hawer værret frisk og sond den hele Reise og er gaaet mig lukelig og wel i alle maader. Du skriver, at ieg skal komme iem, det kand ieg ikke give dig Ret Besked paa, thi her er en god tid, ieg wilde ikke iem, førren ieg kunde bliwe hos eder med det samme, men derom kand du wel skriwe mig til, worledes det staaer til udi Land og Riger.

Af alle mine bekendte her, da hawer jeg talt Hans Lausen og Hans Lond, de gaar nu paa Reisen. Peter Bertramsen hawer ieg ikke haft tid til at efterspørge, men naar ieg skriwer igen, da skal ieg skriwe alting; her med Raader ieg dig, at du søger dig en kerlig medielper for dig og dine umyndige Børn, det er dig bedst gavnligt; dog du maa self wide dit eget beste og søge dit Raad hos Herren, intet mere end som ieg ønsker eder allesammen Een Lykke, som er med Herrens Welsignelse sondhed og jordens grøde.

Helsen til alle gode wenner, ieg skulde . . . eder de ting som du skriver mig til om, men her er ingen leilighed og her er en dyr tid med tobak. Eet Pund koster 8, 9 ja 10 stywer og slet Tobak, men dersom ieg ikke kommer iem, og der falder Leilighed, saa skal ieg sende dig, wad du hawer skrewet mig om.

Hilsen til eder Brødre, Søster, Swager fra mig.

Jeg er og forbliver eders hulde troe wen og Broder til døden
Jacob Petersen Kier.

An Hans Petersen Kier wonhaftig zu Haberslundt abzugeben Bey Herrn Peter Elberg in Apenrade. Franco Flensburg.

Naar du skriver mig til da skal du skriwe:

A de Eersame Rasmus Cornelis, wohnagtig op de grode Weten Barger Straat op de hoeck van de Kerkegang, Amsterdam.

I et brev, dateret Hovslund 17. november 1785, skriver Hans Kier også lidt om sønnen Peter:

Dit skrivelse af 24 September haver jeg Regtig bekommet, men Brevet haver nok hveret Lenge Paa veien, du skulde hvel tænke, at Jeg ei hvilde svare dig der paa, men haver ikke haft Leylighed, thi Jeg er Beladt med Megen svaghed, dog tacker Jeg Gud, at det er Blevet Noget Bædere [udeladt en lang redegørelse vedr. broderens lån til en mand i Lunderup]. Hvad os Angaar, da er Hvi alle Nogenledes hved Sondhed Og gaar os hvel. Jeg vilde ønske, at Du saa mine Dreng. Nu er di Blevet større, og Peter gaar i Genner skoole og tager got til i Lære med at Regne og skrive, og hans Opsigt er at Lære styrmands Konst og saa at Reise til Søøs, thi Han kand Regne Algebra, saa det er en stor fornøylighed at see der paa. . . . Efter dit skrivelse tænker Jeg at tale med dig. Maatte Jeg dog see dig med disse Mine Legemlige Øyne, førrend Jeg skilles fra denne Moysomlig Hverden, thi Jeg haver altid haft en stor Kierlighed til dig, og gjør Meget Ont, at du haver sat dit til Bopæl i det fremmede; det kand ikke hielpe, det er alt gjort. Gud give Lykke og Velsignelse tillige med din kiere Hustru.

Jeg er og bliver din kiere Broder til sidste. [Beskadiget] Hans Kier.

Helsen fra alle gode Venner, Keela, Marden, Matz Paulsen og hans

Moder, Jørgen Martensen og hans Hustru, hves du kom Paa Reise, da skriv mig til, førend du gaa ud, Hvorledes du vel med alting.

Min Søn Peter Kier haver en stor Behag at Reise til dig og [beskædiget] er døgtig der til. Det er hans daglig tale og en flittig Helsen fra dem begge to.

[Med anden hånd:] Iligemaade bedes, om i vil vere af den godhed, om i kunde tale Hans Lauritzen Gønd, er hand ellers i Land, at hilse ham fra sin Moder, at hand skulde komme hiem det første hand kunde at overtage Gaarden [i Genner], fordie sin Moder hvil ikke länger beside den. (Nis Callesen, Leerskov).

- 36 Udskiftningen i Hovslund fandt sted i 1770'erne, men der var så mange stridigheder mellem lodsejerne, at jorden måtte opmåles påny (jfr. note 46).
- 37 Hans Kier 1773-1824.
- 38 1775, 3. november.
- 39 1775, 12. november.
- 40 Efter datidens opfattelse. Kier var 6 år. »Min første Lærer Laurids Høeg fra Strandelhjørn, forsømte mig to Vintre saa meget, at jeg endnu ey kunde læse taaleligt den tredie«. (Ann. III., 4. bd., 143).
- 41 Fibel – tysk ABC og stavetab. I Nordslesvig benyttedes kun tyske fibler og regnebøger i det 18. årh.
- 42 Højdedragene mellem Hovslund og Skovby i Vedsted sogn lå endnu i hede.
- 43 Laurids Dahm i Hjarup.
- 44 Nis Madsen og Mads Nissen, gd. nr. 26 A. »I dette Hus var jeg som Barn meget, saasom jeg der forefandt gamle Bøger, som jeg gjerne vilde blade i.« (Ann. III, 4. bog, 148).
- 45 Formentlig Hans Thomissøns salmebog (1569 eller senere udgave), som indeholdt en sådan fortløbende kalender med rim.
- 46 Hovslund mark blev påny udskiftet 1780 af Danklef Matthiesen fra Risum og skolelærer Rasmus Dahm. »De gjorde det for 200 mk., deri også et Kort over Marken, men som kun var maadeligt«. (Hist., 449, Ann., 4. bog, 117).
- 47 Østerløgum skole, hvor degn Arent Wieding (død 1802) underviste hele året og ikke kun om vinteren.
- 48 *Friedlef*. »1782 kom en anden Stymper, Frelle Lorenzen fra Nederjerstal, at holde Skole i Hovslund. Da han ikke forstod de Opløsninger, som jeg mellemstunder gjorde paa Algebra i mine Regneopgaver, ringeagtede jeg ham.« (Ann., 4. bog, 144).
- 49 *Heino, Valentin og Severin*. Der hentydes her til 3 regnebøger. De 2 første var hamburgske regnebøger, den tredie en dansksproget. Da Kier i fortalen til sin egen regnebog skriver, at han sad i skolen og skulde regne efter tyske regnebøger, hvis sprog han ikke forstod, kan den sidstnævnte næppe have været i brug i skolen.

Valentin Heins Tyrocinium Mercatorio-Arithmetica. Das ist or-

- dentliche Grundlegung zur Kaufmännischen Rechnung. Mange udgaver i 18. og begyndelsen af 19. årh. Den anden – og her må foreligge en erindringsforskydning hos Kier – er Heinrich Lambecii Rechen-Buch von allerhand Haus- und Kaufmanns-Rechnungen. (Jfr. Hans Hejselbjerg Paulsen: Gamle nordslesvigske skolebøger i Sønderjyske Årbøger 1961). Severin – Søren Matthiesens Regnebog).
- 50 *Nicolaus und Matthias in Renneg* – Niels Jokumsen og Mads Jørgensen, lærere i Genner. »Jeg bevægede min Fader til at sende mig til Gjenner til Skole, hvor jeg hos Mads Jørgensen lærte en Del, især Algebra (Ann. 4. bog 144). Den anden kalder Kier »en meget dueilig Regnemester«. 1767 havde Niels Jokumsen fået en såkaldt »fast skole« oprettet i Gjenner (død 1789, Mads J. 1799).
- 51 *nach Heinrich* – efter Heinrich Lambecius og Heinrich Meisners Algebra Tyronica, gerechnet und einge-zyphert von Peter Hansen Kier in Haverslund. In Gottes Nahmen angefangen in Genner Schule 17. October 1787. Kiers håndskrevne regnebog og opgaver er bevaret (Lærer Jes M. Holdt).
- 52 *Tycho* – Thue Ole Ravn, jfr. senere note.
- 53 *Schindelwiese*, der hørte flere større og mindre engstykker til Kiers fødegård, nogle var endnu bevokset med buskads og krat.
- 54 Brochmands Huus-Postill (København 1765). På fribladet har Hans Kier skrevet sit navn »i Haverslund tilhører denne Bog eller Huus-Postill. Hjelp at ieg følger gode Raad, fra vrange Veye træder, Gjør næsten got med Raad og Daad, for Ven og uven beder. Ja tien hver mand, Saa viit ieg kand.
8. May Anno 1786.
Som en bedrøvet Fange
Seer angergiven ud
Saa gaaer jeg hjerte-bange
Til dig o Himmel Gud.
Du rette Hjærte-Hørde,
Antag dit tabte Faar,
Nu Syndens svare Byrde
Mig over hoved gaar!
- 55 *Hanebjerg*, fredet langdysse vest for Hovslund på fødegårdens jord. Herfra en storslået udsigt.
- 56 Det må vel være et vers af en dansk salme, findes næppe i Pontoppidans Psalmebog.
- 57 Hans Kier døde 3. januar 1787, 45½ år gammel.
- 58 Die Erklärung des Catechismus Lutheri genannt von *Erich* – Erik Pontoppidans katekismus: Sandhed til Gudfrygtighed. I Nordslesvig anvendtes en oversættelse af den tyske tekst: Anviisning til Sandheds Kundskab til Gudelighed.
- 59 Alt beløb sig til 888 rdl., »men en Del af de kostbareste Ting skjultes«. Ann., 4. bd., 146.

- 60 Herredsfoged Tilegaard.
- 61 Pastor Ravn prædikede længe, trods adskillige henstillinger fra kirkeværger og sogn. Således i 1786, da kirkeværger og tolvmand skriver til præsten om »... ikke at opholde Dem saa længe paa Prædikestolen, Dee ved jo vel, at De forgangen Søndag opholdt dem 2¼ Time derpaa, huilcket i Vinterkulden tit og ofte er sket. Desaarsag maa vi med Fortrydelse høre almindelig klage i Sognet, Stampen og u-agtsomhed i Kircken, saa Stolene staar tomme, kand icke faa vore Tjenestefolck til Kircke og til deels icke kand komme derself. Vi beder derfor, at De med det gode vilde bequeme sig at vende Glasset, naar De træde op, og træde ned, naar det er udløben« (S.Sl. p. 42).
- 62 Joh. Quirsfelds Garten-Gesellschaft – i dansk udgave – og Müllers Hjerter-Speyl, findes ikke sjældent endnu på de gamle slægtsgårde.
- 63 *Matthias* – Mads Paulsen, gd.nr. 28 A; død 1819.
- 64 *Laurids Hansen* (med tilnavnet Kromand) i Hovslund, død 1800. »Han brændte og bryggede og lod sig bruge som Mægler eller Kommissionær i mangel en Handel mellem Haderslev og Flensborg og vandt betydeligt paa alle Ting.« (Ann., 4. bog, 129).
- 65 Den bibelske Kerne, må være *Bibelske-Kierne* af Joh. Lassenius Kbh. 1699 (og mange senere udgaver).
- 66 *Ludolf* – provst Ludolf Conrad Bargum i Åbenrå (1763-98).
- 67 Pastor Brodersen i Vedsted, død 1791.
- 68 Löseken, Wege Gottes.
- 69 Degn Hans Mikkelsen i Løjt (Ann., 4. bog, 145).
- 70 I Slesvig, var med i Oxenvad-lejren i 1792 (Brev bevaret).
- 71 Johan Christian Lautrup.
- 72 *Ulrich in Rechtsfeld* – pastor Ulrich Anton Petersen i Tinglev.
- 73 Immanuel Kant.
- 74 Vester Jessens Enke i Åbenrå.
- 75 *Lauterbach* – Lovtrup i Uge sogn.
- 76 *Stockbach* – Stubbæk, Ensted sogn.
- 77 *Thyrshheim* – Tyrstrup.
- 78 *Hirschwiese* – Hjordkær.
- 79 I nabolaget til Tinglev præstegård lå to små huse, hvis beboere spiller en betydelig rolle i disse optegnelser. En tidligere sømand, Lorenz *Lorenzen*, gift med Johanne Christiane Lautrup (datter af pastor Lautrup i Ensted) boede i det ene og drev her lidt hakeri. Deres søn var Johann Christian *Lautrup* (født i Bolderslev, Bjolderup sogn, 1763), som præsten i Tinglev, Ulrich Anton *Petersen*, tog sig af og forberedte til universitetet, mens farver Peter Johannsen i Tinglev hjalp til med penge. Han blev præst i Åbenrå (1790-97) og siden i Brede, hvor han døde i 1845.

I det andet hus boede en håndværkerfamilie, møllebyggeren *Bonnich Andresen*, der var kommet hertil fra Jardelund i Medelby sogn.

Lorenz Lorenzen,
tidligere sømand, kræmmer i Tinglev.

Hans datter Anna (1749-1827) kom i huset hos præsten og blev forlovet med den unge Johann Christian, og da han havde fuldendt sine studier i København, blev hun hans hustru. Hendes broder *Andreas Bonnichsen*, var kendt som en dygtig snedker og bygmester i Tinglev og blev gift med Anne Magdalene Christensdatter fra gården Bimpel. Deres datter *Anne Christine* kom siden i huset hos Lautrup i Åbenrå, mens Kier var hans elev. Da han havde fået embede i Østerløgum, giftede han sig med hende (i Brede 1802). (Jfr. Den sønderjyske Digterinde Anna (Sønderjyske Aarbøger 1893, p. 191 ff. Morten Eskesen)).

I Sprogforeningens Almanak 1914 (Gamle Minder p. 50-57) har Nis Callesen i Leerskov fortalt en del træk om sin bedstemoder, fru pastor Kier, som han endnu tydeligt huskede. Hun var en god fortæller, men han anfører, at »naar min Bedstefader var meget omhyggelig for ikke at skrive andet, end hvad der havde fuld historisk Hjemmel, saa tog Mormoder det ikke saa nøje med, hvad hun fortalte, men lod Fantasien udfylde Hullerne, og det er da naturligt, at ikke alle hendes Gætninger slog til. Da det gamle Slægtsnavn Nis Hinrichsen her i Leerskov var ligelydende med Navnet paa Herredsfogeden i Slogs Herred, der paa Urnehoved tog Parti for Hertugen imod Kongen, saa maatte vi efter hendes Antagelse nedstamme fra Herredsfoged Hinrich Funcke i Slogs Herred, da hun var i Besiddelse af et Par oliemalede Portrætter af ham og hans Hustru.«

En nærmere undersøgelse viser, at der her ikke er tale om »gætninger«. Anna Magdalene Bonnichsen var en efterkommer af herredsfoged Hinrich Funcke og hustru Anna Dorothea Stridebek, hun var deres datters datterdatter. Det har hun sikkert godt vidst, og malerierne har hun bragt med til Østerløgum præstegård som en arv efter moderen, Cathrine Hansdatter Stød fra Bylderup, som blev gift på Bimpel. Hendes fader var gårdmand Hans Christensen Stød i Bylderup, gift med Anna Magdalene Funcke, herredsfogdens datter.

- 80 *Ulrich Anton Petersen* havde flere elever. Foruden Lautrup også bl. a. den senere nævnte *Peter* – Peter Outzen Boisen fra Emmerlev, den kendte præst og seminarieforstander i Vesterborg på Lolland.
- 81 *Balthasar* – provst Balthasar Petersen i Tønder.
- 82 Først i København, senere på Gottorp.
- 83 *Anna Bonnichsen*, jfr. note 79.
- 84 »Digterinden Anna«, jfr. note 221.
- 85 Lautrup måtte hver søndag holde 2 prædikener, en dansk froprædiken tidlig om morgenen og en tysk eftermiddagsprædiken.
- 86 Kantoren, leder af *latinskolen i Åbenrå*. Om denne skole siger general-superintendent Adler i 1794: »Die sogenannte Lateinische Schule in Apenrade entspricht ihrem Endzweck nicht. Sie macht eigentlich die erste Classe der Stadtschule aus, in welcher der Cantor unterrichtet, in den beiden untern bloss deutschen Classen geben zwei deutsche Schullehrer, wovon der eine zugleich Glöckner ist, Unterricht. Sie haben alle nur ein kärgliches Auskommen. Die Stadtschule, selbst die untern Classen, sind auch blos für Knaben, und den Unterricht der Mädchen überlässt man aus dem falschen und schädlichen Princip, dass auf die Erziehung der Mädchen und künftigen Mütter nicht viel ankommt, den unter gar keiner Aufsicht stehenden Klipschulen. Sehr wohlthätig würde es für die Stadt Apenrade seyn, wenn die überflüssige lateinische Classe gänzlich aufgehoben, und die Stadtschule in eine gute Bürgerschule für Knaben und Mädchen verwandelt würde«. (Visitatsberetn. 1794).
- 87 Den før omtalte landhandler. »Disse Krænkelser forvirrede ham, især da han saa sig forladt af dem, han troede at have indsmigret sig hos, saa meget, at han slog sig paa Drik og døde 1800, 45 Aar gammel. Et Brændevinsslag var Aarsag til hans Død, og han laa lallende nogle Dage paa Sengen med Flasken i Armen og kjærtegnede den som en Brud« (Ann).
- 88 *Bienenwiese*: Bjerndrup, Nr. Løgum sogn?
- 89 *Nicolaus*: Fornavnet er formodentlig Nis eller Niels, i så fald Niels Iversen, født 1777 i Bjerndrup, søn af gårdmand Iver Andersen. Imm. Kbh. 1797, cand. 1803. Spr. i Løgumkloster 1814-35. Achel. 7783.
- 90 *Janus in Sasdorf* – Jens Peter Windekilde, diaconus i Sottrup 1788-1800, senere sp. i Fjelstrup og Vilstrup.

- 91 *Christian aus Rostorf* – Christian Jespersen fra Nr. Hostrup i Eg-
vad sogn, jfr. note 148.
- 92 *Andreas in Heiligenfurth* – Andreas Prætorius i Hellevad, senere
sp. i Burkal, jfr. note 147.
- 93 *Pfarrer Johannes in Wolfsdorf* – Hans Windekilde, diaconus i
Ullerup 1792-97, senere sp. i Vilstrup.
- 94 *Peter* – Peter Petersen (Åbenrå 1777 – 1849 Varnæs), sp. i Helle-
vad-E. og Varnæs, søn af gartner på Brundlund, Andreas Peter-
sen, jfr. note 238.
- 95 *Oberbeamter Leopold* – amtmand Samuel Leopold v. Schmettau i
Åbenrå, jfr. note 167.
- 96 Chr. Friedr. Sintenis (Zerbst 1750, død sammesteds 1820), præst i
Zerbst, »Wahrheits- und Menschenfreund«. Siden 1775 gav han sit
kontingent til tidens modelekture og skrev mange romaner i tidens
smag, bl. a. 1780 Privatandachten unter freiem Himmel, 1795 El-
pizon oder über meine Fortdauer nach dem Tode. (Allg. Deutsche
Biogr. bd. 34. p. 401 f.).
- 97 *Wolfenbüttler Fragmente*, dvs. Apologie oder Schutzschrift für die
vernünftigen Verehrer Gottes, manuskript affattet af Hermann Sa-
muel Reimarus, udgivet af Lessing 1773 ff. Den såkaldte »naturlige
religions« hovedværk.
- 98 Rabner, formodentlig Satyren, Leipzig 1745, 1–2. Haderslev Kate-
dralskole har udgaven 1–4, 1775–81.
- 99 *Gellert*, Christian Fürchtegott (1715–1769), kendt forfatter i dati-
den af åndelige digte, der danner overgangen til den følgende tids
moraliserende salmesang. I sine Fabler og Fortællinger forstod han
at røre de strenge, som gav genlyd hos den tids mennesker.
- 100 Kolonihaverne ved Hjelm.
- 101 Über die Freundschaft, samlingsbind af Kiers taler (H.H.P.).
- 102 *Stockbach* – Stybbæk.
- 103 *Thorstädt* – Tønder. Ensted og Kliplev hørte indtil 1850 til Tønder
amt.
- 104 *Nirgendsstädt* – Ensted.
- 105 *Klippenhain* – Kliplev.
- 106 *Gelbe Au* – Gejlå.
- 107 *Bogenhöhe* – Bov.
- 108 *Quarzhansen* – Flensborg.
- 109 *Solta* – Solt.
- 110 *Kolath* – Kahleby.
- 111 *Mitfurt* – Mysunde.
- 112 *Kolas* – Kosel (kirken har rundt tårn).
- 113 *Eichenfurth* – Egernførde.
- 114 Ved Rathmannsdorflusen var bygget en stor bro, hvorover lande-
vejen fra Egernførde til Kiel gik. Kanalen var for datiden et impone-

rende bygningsværk (1782). Jfr. Georg Bruyn: Opmuntring til mine Medborgere om Deeltagelse i Canal-Handelen (1784).

- 115 Det nuværende Kuhberg; hvor exerceerpladsen senere lå, var der i ældre tid reberbaner.
- 116 Forbavsende mange studenter i Kiel i 1790'erne fik aldrig embedsexamen (jfr. Achelis).
- 117 Immatriculeret 14. april 1796 sammen med Peter Petersen og Frederik Pohl fra Åbenrå (Gundlach, Album der Christian Albrecht Universität, 1916).

Da Kier blev immatriculeret, havde prorektor og konsistorium »der Königlich Dänischen, Herzoglich Schleswig-Holsteinischen Universität zu Kiel« udsendt en Bekendtgørelse – 2. april 1796 – vedrørende forelæserne, »welche den hieselbst Studirenden, je nachdem sie sich das eine oder das andre Hauptstudium gewählt haben, *als durchaus unentbehrlich*, oder als zur gründlichern Einsicht in ihre Hauptwissenschaft erforderlich, oder, wenn Zeit und Umstände ihnen es erlauben, ihren Fleiss noch weiter zu verbreiten, noch ausserdem als zweckmässig zu empfehlen sind«. For os lyder det mærkeligt, at studenterne kunne vælge mellem forskellige trin m. h. t. deres uddannelse (og eksamen). På det laveste stillede de sig, »die sich blos auf das nothdürftigste ihres Hauptstudiums und auf das allernothwendigste in Ansehung der Vorbereitungs- und Hülfswissenschaften eingeschränkt haben.« For teologerne tænkes der ved det sidste på et vist kendskab til den klassiske litteratur, endvidere logik, psykologi, moral og »den naturlige teologis sandheder«, endvidere en del verdenshistorie, matematik og naturhistorie. Det nødvendige i hovedstudiet må omfatte exegese (der mehresten Skrifterne des Neuen und der Wichtigsten des alten Testaments), dogmatik, christelig etik, religions- og kirkehistorie, catechetik og homiletik, samt øvelser i de sidste.

Til andet trin hører desuden et større kendskab til den klassiske litteratur, metafysik, fædrelandshistorie, pædagogik, hermeneutik, jødisk arkæologi, apologetik, polemik, symbolik, dogmehistorie, pastoralteologi, liturgik og en del kaldæisk.

»Auf die erste Stufe erheben sich die, welche mit edler Wissbegierde sich weiter ausgebreitet und noch andere oder gemeinnützliche Kenntnisse zu erwerben sich bestrebt haben«, f. eks. inden for fag som filosofiens historie, æstetik, højere matematik (især astronomi), fysiologi, statistik, græsk og romersk arkæologi og oldtidshistorie, orientalsk litteratur, kirkeret.

Kier har sandsynligvis hørt til de sidste, til dem, som var besjælet »von edler Wissbegierde.«

- 118 *Freitisch*. Oprindeligt var der tale om friborde – Freitische im convictorio – men senere udbetaltes et større pengebeløb til studenterne, når de havde bestået den såkaldte convictprøve (H. Ratjen, Beitrag

- zur Geschichte der Kieler Universität (1859) p. 59). Kier bestod prøven og fik legatet i 2 år.
- 119 Kier boede i Schlossstrasse, først hos en skipper, senere hos en bager Lytgens (ifølge adresserede breve. H.H.P.).
- 120 *Rudolph* – professor theol. Jacob Christoph Rudolph Eckermann (i Kiel 1782-1837). Alle de nævnte professorer omtales i Oplysningstiden i Hertugdømmerne 1773-1817 (Sønderj. Årb. 1933).
- 121 *Martin* – prof. Martin Ehlers, død 1800.
- 122 *Leonhard* – prof. Karl Leonhard Reinhold (1794-1823).
- 123 *Hülsenfeger* – historieprofessoren Hegewisch, død 1812.
- 124 *Bernhard* – Berend Kordes, professor i klassisk filologi og universitetsbibliotekar 1793, hos hvem Kier var medhjælper »auf der grossen Büchersammlung«, form. ved katalogarbejde, jfr. Rudolf Bülck, Geschichte der Kieler Universitätsbibliothek (1960), p. 173.
- 125 *Boie aus Hülsenhausen*, vist nok Boi Matthiesen fra Avnbøl, Ullerup sogn, født 1775, imm. Kiel 1795.
- 126 *Heinrich* – Heyke Jürgensen, født i Klangsbøl 1774, imm. Kiel 1796 sp. Hemme 1802, i Leezen til 1837 (død). Biografi i Skriften 2. r. XIV (1956) p. 97 ff. Udgav 1815 Enthüllte Brandszenen und Beraubungen des Eigenthums in Süderditmarschen, hvori han skarpt tog til orde mod tidens moralske og religiøse forfald. Røveri, tyveri og brandstiftelse hørte til dagens orden, »så landsdelen er berygtet vidt og bredt«.
- 127 *Schleibusen* – Slesvig by, de to nyankomne studenter er *Peter Paulsen*, senere provst i Äbenrå, og *Peter Prehn*, præst i Sønderborg 1812-25.
- 128 *Stipendium Schassianum*. Oprettet af Hollænderen Samuel Schass i 1675, 10.000 gylden. I et brev til broderen i Hovslund (Kiel 19/1 1798) fortæller Kier om sine økonomiske bekymringer:
- »Naar jeg fraregner min Tungsindighed, saa er alt det øvrige ønskeligt for mig, thi jeg nyder næsten usædvanlig Sundhed og har ogsaa stundom Selskab af mine Lige, men som ikke er tilstrækkeligt til at opmuntre mit Sind, naar de behagelige Efterretninger fra min Fødeby fattes. De sædvanlige Adspredelser i Omslagstiden kan jeg dette Aar ikke tage Del i, fordi jeg fattes Penge... Kan du endnu give mig 400 Mk., saa er jeg veltilfreds. Hvad jeg endnu her behøver, kan jeg ikke saa nøje bestemme. Men jeg er uden Gjæld, saa jeg kan omtrent beregne, hvad der gjøres fornøden. Naar nemlig min Stue med Drikkepenge koster 12 Rdlr., Bøger 23, saa har jeg 15 tilovers, som til alt andet mestendels er tilstrækkeligt. Henimod Midsommer skal jeg siden have de sidste 50 Rdlr. (Schassianum) og dermed maa jeg komme ud til Nytaar. Thi naar jeg siden regner til Klæder og saadant 12 Rdlr., til Stue og Bøger 20, til Træ 7, saa har jeg 19 til alt det andet. Dette er vel ikke tilstrækkeligt, men siden tænker jeg, min Morbroder laaner mig noget før Juul, og dermed kan jeg siden

komme ud til Paaske. Jeg skal ogsaa betale nogle Collegier nu. Du ser, bedste Broder, at det vil koste noget mere, som jeg tænkte, men dette tør ikke nedslaa os, da jeg haaber siden at kunne indhente dem igjen med dobbelt Rente. Men vil du det, saa vil jeg søge om at faa noget at fortjene. Men jeg skal saa forsømme saa meget derover, og jeg vilde gjerne bringe det saa vidt, at jeg kunde til kommende Vinter lade mig tentere og siden om Mikkelsdag tage min Examen.

Imidlertid hilse du alle mine Slægtninge og Venner og glem ikke den dig stedse elskende Broder P. Kjer.

- 129 *Christian aus Hain* – Christian Petersen fra Lund i Burkal sogn, jfr. note 235.
- 130 *Vernunftlehre*, Logikken.
- 131 *Sätze der Vernunft – und Wesenslehre*.
- 132 *Sittenlehre*, Etik.
- 133 *Samuel* – professor Samuel Gottfried Geysler (i Kiel 1777-1808) jfr. Sønderj. Årb. 1933, 67 ff.
- 134 *Gottlieb* – Christian Gotthilf Hensler, prof. i G.T. i Kiel 1789-1800.
- 135 *Breitaue* – Brede.
- 136 *Grössenlehre*.
- 137 *Friedrich* – professor Johann Friedrich Ackermann, (Professor 1760–1804) Medicin og Fysik.
- 138 Die Auslegungswissenschaft.
- 139 »Die Weisheit, die der Prediger haben muss«.
- 140 *Die Lehrsätze der Kirche und die Vertheidigung des Christenthums* – Dogmatik og Apologetik.
- 141 *Wiederherstellung der Wissenschaften*, forelæsninger over Renaissance?
- 142 *Heinrich* über die Kunst mit der Jugend zu unterreden – Müller over Kateketik. Heinrich Müller (1709–1814 Prof. theol.) ogsaa forstander for seminariet (–1805).
- 143 »og andre«. Blandt disse må formentlig nævnes Henrik *Steffens*, som fra 1796-1801 var privatdocent i Kiel; men han har næppe gjort større indtryk på Kier.
- 144 Tentamen.
- 145 *Obergeistlicher Georg* – generalsuperintendent J. G. C. Adler (1792-1834).
- 146 Hemme.
- 147 *Buris* – Burkal, sp. Andreas Prætorius (jfr. note 92) død 1801.
- 148 *Nicolaus aus Südbohl* – Nis Møller fra Sønderballe i Hoptrup sogn, født 1775, død Vonsbæk 1844. Imm. Kiel 1793, feltpræst 1810, sp. Dedsbøl 1815, Vonsbæk 1821-44. Kier hjalp ham og Jespersen, da de ikke selv kunne klare de skriftlige opgaver. Adler mødte siden Nis Møller i Kværns, hvor han var prædikant for den gamle sognepræst. Det skudsmål, han fik i Visitatsbogen, var ikke så godt:

»Die Predigt war an Inhalt und Ausdruck äusserst dürftig. Er schien sein Thema nicht selbst zu verstehen, liess nemlich Glauben an Jesum sich auf Erkenntniss gründen p.p. Stolpernde Aussprache. Fehlerhafte Declamation«. Jespersen var ringere endnu (jfr. E. Tang Kristensen: Jysk Almueliv, Tillæg Bd. IV, nr. 617).

149 Theologisk embedsexamen Gottorp 1799:

1. Peter Kier aus dem Apenradischen, II. mit sehr rühml. Ausz.
2. Peter Wilhelm Edlefsen aus Tønning, II. mit rühml. Ausz.
3. Georg Nissen Wedel aus Maugstrup, III. mit Vergnügen.
4. Barthold Klinker aus Klipleff, III. mit Vergnügen.
5. Joh. Friedr. Arbo aus Schleswig, III. mit Vergnügen.
6. Hans Chr. Jespersen aus dem Apenradischen, III. mit Vergnügen.
7. Joh. Gerh. Kall aus Flensburg, III. 2. grad.
8. Peter Nissen aus Tingleff, III. 2. grad.
9. Chr. Georg Wilh. Schmidt aus Kahleby, III. 3. grad.
10. Joh. Christopf Hartmann aus Hadersleben, III. 3. grad.
11. Nis Hansen Møller aus d. Haderslebischen, III. 3. grad.

Klinker døde som »gammel Kandidat« i København, Arbo blev grynmøller i Slesvig og P. Nissen kræmmer i Ladelund, hvor han døde i 1845 »als alter Candidat« (Achelis, 7502, 7583).

- 150 Professor J. F. Kleuker (i Kiel 1798-1827). Emkendorfkredsen fik ham kaldet til Kiel som modvægt mod den megen rationalisme (Sønderj. Arb. 1933, 78 f.) Det er første gang, *Kleuker* var examinerator ved embedseksamen på Gottorp. Ifølge brev til Cai Reventlow (4. November 1799) var »Die Prüfung der *Denkart* der Studenten« for ham hovedsagen.

(Kleuker und Graf Stolberg, Nordelbingen, Bd. 34 (1965), p. 154 (Friedrich Heyer)).

- 151 Hans Kier blev 1799, 8. November gift med Gunder Nissen fra nabogården (S.Sl., nr. 26 A).

- 152 Herredsfoged August Brandt i Åbenrå, blev 1799 viet til Elsabe Marie Prætorius. (Lakune i Kirkebogen efter 14/11 og før 14/12).

- 153 I Burkal sogn sluttede en stor del af sognet op om Brødreminigheden (fra pastor P. Petersens tid 1750–89)).

- 154 Christiansfeld.

- 155 Degn Marcus Johansen, fra Byg i Vilstrup sogn, død i Burkal 3. december 1815. Degn i Burkal i 36 år. »Er war ein braver, ehrlicher Mann«.

- 156 *Hausheim* – Husum.

- 157 *Leibig* – Friedrich Wilhelm Dieck (1761–1827), cand. Gott. 1797, diaconus Witzwort 1799, sp. 1806-27. Ægteviet Burkal 1801, 1/6 Wiebeke Prætorius (Arends I, 200).

- 158 *Canut* – Knud Krongaard, født Vilstrup 1774, cand. København 1800, diaconus Sottrup 1806, sp. Bylderup 1821-32 (Arends I, 175).

- Gift med pastor Prætorius' datter Elsabe Marie, enke efter herredsfoged August Brandt i Åbenrå.
- 159 Ernst Albrecht *v. Bertouch* (1745-1815). Amtmand i Tønder 1789-1815. (Bricka II, 175).
- 160 På tysk i Tønder kirke 6. april – 2. påskedag – 1801. Tekst: Salomons ordspr. 13,3. Tema: Die Glückseligkeit des wahrheitliebenden Christen verglichen mit der Unglückseligkeit des falschen Menschen.
- 161 Valget i Hjerpsted afholdtes 17. sept. 1801. Præsenteret var Kandidaterne Ratenburg, Kier og Regenburg. Ratenburg valgtes med 39 stemmer, Kier fik 23 og Regenburg 16 stemmer. Tekst: Psalme 50, vers 14, tema: Om taknemlighed mod Gud.
- 162 Johannes *Ratenburg*, født i Bedsted 1774, søn af sognefoged Nicolay R., sognepræst i Hjerpsted 1801-05, i Hjordkær 1805-06.
- 163 Adolph Heinrich *Eckermann*, søn af prof. E. i Kiel, rektor 1800-08. Sognepræst i Ratekau 1808-50. Conrektor blev Chr. August Brauneiser 1801-08, rektor 1809-48. Subrektor blev Peter Paulsen 1801-07, den senere ofte omtalte provst Paulsen i Åbenrå.
- 164 Adolph Heinrich *Strodtmann* (Prectz 1753-1839 Haderslev), sognepræst og provst i H. 1798-1839.
- 165 *Thue Ole Ravn* (Århus 1726-Åbenrå 1808), sp. i Østerløgum 1781-1801. Da Ravn var modstander af rationalismen og ivrede imod tidsånden, og da også alderen gjorde sig gældende, fik generalsuperintendent Adler udvirket, at han blev afskediget fra sit embede i 1801.

I Øster Løgum Menigheds Annaler fortæller Kier herom:

»Da Adler lærte Præsten at kjende og saa ham selv, vilde han, at samme Ravn skulde afgaa fra sit Embede som en Mand, der ej alene var uduelig til det Kald, han skulde røgte, men ogsaa skadelig, fordi han ofte indgød Folket Overtro, viste sig stedse ulydig og opæggede Folket til at forkaste alt, hvad de mest oplyste Mænd agtede for Sandhed. – Jeg hørte af andre, hvordan Ravn havde opført sig paa Visitatsdagen. Han prædikede og gik løs paa alle Kirkens nye Lærere, saa at han opirrede den rolige og milde Adler, thi næppe vogtede han sig for Skjældsord. Han skal have sagt: »Den rene christelige Lære fordærves og forandres til menneskelig Tant, siden Cramer i Kiel og Englænderen forvilder alle«.

Efter Prædiken skal Adler have begyndt sin Catekisation med det Vers:

Vee mig, om jeg kunde glemme,
at dit Bud er Livets Stemme,
at din Død var Kjærlighed.
Dig mit Liv skal ofret være,
ved din naadefulde Lære
gaar jeg frem til Salighed.

Derpaa skal han have tilføjet: Tænker ikke, mine Venner, at jeg kommer med noget Nyt eller Urigtigt! Denne smukke Begyndelse til sin Catekisation, Præstens Grovhed og Adlers Adfærd gjorde et dybt Indtryk paa en stor Del af Tilhørerne. De maatte give Superintendenten Ret, og Præsten tabte den Yndest han havde. Men den opbragte Ravn blev ved at vise sig uartig, saa længe Superintendenten blev hos ham og afholdt sig ikke ved Bordet fra sine smagløse Gloser. Amtmanden, Kammerherre v. Schmettau havde spurgt Præsten, om han da ikke læste Aviser? Ravn gav til Gjensvar: De er unyttige, og begrundede det med de kendte Ord fra Kohelet, »Der sker intet nyt under Solen.« Nu lod Adler ham mærke, at han ønskede, at han skulde tage sin Afsked, hvilket vel ogsaa fortørnede Ravn. Men desuagtet lod han sig overtale dertil af sine egne, som med Byfogden Herr Hoyers Hjælp fra Apenrade bestormede ham«.

Adlers forgænger, Adam Struensee, karakteriserer Ravn noget anderledes:

»Er redet kein Wort in deutscher Sprache, sein Umgang ist binnen der Zeit, dass ich ihn gesprochen habe, höflich und bescheiden gewesen. Er führet einen stillen und eingezogenen Wandel, auch war seine Predigt erbaulich. Nach seinem natürlichen Temperament ist er argwöhnisch und bestehet auf seinen Sinn.« (Generalvisitats 7/10 1783. Acta XVIII, 1672. Rigsark., før Slesvig.).

- 166 Christian *Posselt*, (Uge 1739-1811 Løjt), sp. i L. 1782-1811, tillige provst fra 1798.
- 167 Samuel Leopold v. *Schmettau*, amtmand i Åbenrå 1775-1802, død i Kiel 1830. Skønt fremmed af fødsel (fra Berlin) var v. Schmettau en mand med varme danske sympatier, var nøje knyttet til Guldberg. Et udtog af hans autobiografiske optegnelser er trykt i »Preetzer Wochenblatt« 1838-39 og oversat til dansk af Louis Bobé: Kammerherre, Amtmand Samuel Leopold von Schmettaus Selvbibliografi. København 1901 (særtryk af Pers. Tidsskr.).
- 168 *Warmort* – Sommersted. Præsteembederne i Haderslev amt var ikke valgembeder (som i de tidligere gottorpske dele af Nordslesvig), men blev besat ved udnævnelse. Collaborator ved Latinskolen i Haderslev Jes Nielsen Richter, udnævnt til sp. i Sommersted 1801.
- 169 I et samtidigt brev (Burkal 14/12 1800) skriver han til broderen i Hovslund, og hans tanker kredser heri om præsteembedet i Østerløgum:
- »Da der tilbyder sig en bequem Leilighed, saa griber jeg til den for at skrive et Par Ord til dig om, hvorledes alting forholder sig. Jeg har faaet en liden Efterretning og Hilsen fra Mads Paulsen med Præstekonen, der nu er kommen hjem igjen fra Apenrade. Hun fortalte mig, at hun havde set og talt med ham der, og hun spurgte mig, om han ikke var noget lumsk, thi saadan, satte hun til, kom han hende for. Den Efterretning om Eders Vel i Hauerslund var natur-

ligvis behagelig, og at hun ikke kunde finde sig i Mads Paulsens Væsen, var mig ikke ubehagelig, thi dette vidner om, at han er klo- gere og bedre end som hun er.

Saa meget havde hun erfaret af ham, at der i Sognet endnu intet var bekendt om Ravns Skjæbne. Hos os er det imidlertid for længe siden bekendt, at han er opfordret til godvilligen at nedlægge sit Embede, som han aldeles ikke kan forestaa, at Byfogden Hoyer har paa Amtmandens Vegne bekendtgjort ham denne allerhøieste Opfordring, men at han slet intet har villet vide deraf og bittert paa- staaet, ingen Mand kunde forlange det af ham, saalænge Menigheden ikke paaklagede. Dette ser ham ligt – men naar saa var, saa tror jeg næppe, at han kunde blive afsat. Man maatte endogsaa være saa afsindig, som for nogle Aar siden store Katrine. Et Røgte siger endogsaa, at flere af Sognet skulde offentlig have erklæret, at dersom man gjorde Mine med hans Afsættelse, vilde de mandigen protestere og paa staa, at de ingen anden Præst hverken ønskede eller vilde vide af, at sige lige ind til Ravn var død. Jeg vil tro, at den største Del af Sognet vel har det i Sinde, thi de ere opfyldt med hans tossede Frygt for nyt og galne Iver for gammelt, uagtet de sikkert hverken vide, hvad nyt eller gammelt er. Men dette beviser ogsaa, at de just behøver en anden Præst, der kan opvække deres Skjønssomhed, op- lyse deres Forstand og vise dem, hvad de kunne vente af en god Re- ligionslærer. Højest vanskeligt maatte dette vel være, desuagtet kan jeg ikke nægte, at mit varmeste Ønske var opfyldt, dersom jeg blev den, der skulde overvinde denne Vanskelighed, thi jeg troer, dette maatte lykkes mig frem for nogen anden, da hos mig baade Kjend- skab og Hjertelav vilde virke forenede og sætte mig i Stand dertil frem for nogen anden. Jeg har ogsaa (men førend jeg fortæller dig dette, besværges jeg dig, at det ikke kommer videre fra din Mund end som til Mads Paulsen), jeg har ogsaa bemøjet mig om at komme paa Valg, og jeg har et fuldstændigt Løfte derom i sort paa hvidt fra Kammerherren, at det skal ske, saa at jeg da i det mindste kommer til at holde en Prædiken der. At den vorder god, skal jeg nok sørge for, men der er jo Helt over Helt, som man siger, og desforuden efter Prædikenens Værd tror jeg ikke, at man i Lygom Sogn vælger. Dog hvorom alting er, jeg vover det og bereder mig paa at faa aller- naadigst Afslag. Maatte kun Valget i Lygum ske før i Løjt, thi saa kunde jeg haabe at komme med igjen. Sker derimod Valget i Løjt først, saa maa jeg vel lade det gaa færdig for dog ikke at spilde min mulige Lykke selv. Bargum fra Enge blev valgt i Rapstedt, og Schmidt fra Nykirke i Tønder. Maaske det var muligt, at jeg ogsaa kunde komme paa Valg et af disse Steder, Sekretæren hos Kammerherren i Tønder har sagt mig, at sin Herr Principal snart vilde opfordre mig til at prædike for sig. Dog derom kan jeg endnu intet sige, og jeg ønsker virkelig heller ikke at komme et af disse Steder, hvor

- inderligt jeg endogsaa ønsker at blive befriet fra Buhrkarl...«
- 170 *Pfarrer Rühmer in Weissensee* – pastor Peter Prahll i Vedsted (Sva-
neke 1761 – 1831 Tønder), sp. i Vedsted 1794-1809, provst i Tøn-
der 1809-30.
- 171 Mange i sognet ventede, at Kier ville gifte sig med den ene af Ravns
døtre og så det gerne, for at familien kunne blive ved kaldet.
»Jeg havde et Par Beviser herpaa, det ene var et navnløs Brev med
en Art af Opfordring til mig, men som min Broder rev itu, og jeg
fik det ikke at se. Et andet var, at sognefogden Rasmus Bartramsen
en Dag foreholdt mig, at jeg vilde vinde Sognets Yndest, hvis jeg
søgte at blive i Familien. Han sagde dette ikke glandske af sig selv,
men vist efter Opfordring (Annaler, 5. Bog, p. 26.).
- 172 Valg 3. januar 1802, præsenteret var Andreas Matthiesen, præst på
Nordmarsch, Kier og rektor Jacob Regenburg i Garding.
»Jeg som yngste og som ret og slet Candidat prædikede først over
Mat. 11, 28-30 og havde til Hovedsætning Jesu kjærlige Indbydelse
til at erlange og nyde sand Hvile for vore Sjæle. Jeg holdt Prædi-
kenen med megen Styrke, dog blev den noget for lang. Derefter
fremtraadte *Regenburg* og prædikede over 1. Johs. 5,3. Han præ-
dikede vist godt, men ikke behageligt. Prahll sagde til mig bagefter,
at han var en Stymper. Endelig kom *Matthiesen*, som talte saa skjønt
over 1. Tim. 4,8. Han gjorde alt kort, og Prædikenen indeholdt ikke
meget. Men hans søde Stemme, milde Blik og smægtende Mine gjor-
de ham farlig. Efter at vi havde hørt Provstens gode Formaning,
gik vi til Pastoratet, og Valget begyndte. I dette afgørende Øjeblik
var jeg noget bekymret. Dog jeg skjulte det saa godt jeg kunde. Dog
om en liden Time kom Pastor Höek af Støbbæk og sagde: een har
alle Stemmer paa nogle faa nær. Jeg kunde vide, at det var mig, og
nu kom Portneren ogsaa snart og gratulerede. Glæde og Rørelse be-
tog mit Hjærte. Jeg gik ud at skjule det« (Annaler, sst. p. 21 ff.).
- Af 149 afgivne stemmer fik Kier 121, Regenburg 3, Matthiesen
23, to var blanke. 5 i sognet var fraværende.
- 173 Jacob *Regenburg*, Åbenrå 1772-1821, diaconus her 1802-21.
- 174 Andreas *Matthiesen*, f. Skavlund, 1771, d. 1843 Løjtkirkeby,
præst på Hallig Nordmarsch, 1802-12 diaconus i Løjt, 1812-43 sp.
Løjt.
- 175 *eine Muhme* – Ravns svigerinde, Magdalene Zoëga, født i Ravsted pgd.
- 176 Pastor Kiers ligprædiken over sin forgænger *Thue Ole Ravn*.
Matth. 25,23: »Vel du gode og troe Tjener, du var troe over lidet,
jeg vil sætte dig over meget, gæk ind til din Herres Glæde.«

Bøn og Indledning.

Vel den, som indtil Enden troe
sin Gud og Frelser bliver,
Han vandrer ind til evig Ro

som Gud saa gjerne giver.
Til Fred hans sidste Timer slaær,
Til Fred hans Sjæl frimodig gaaer,
Til Fred hans Støv nedlægges.

Og Held den Lærer, som var troe
sit Kalds Pligt at opfylde,
Ham er beredt en salig Boe,
Thi Gud ham lønne vilde.
O Gravens mørke Vey er Lys
for den, som her sin Frelser Priis
har stedse trofast tolket.

Der skal han see Hans Ansigt klar,
som han har her forkyndet,
der han for Herrens Throne staaer,
naar han har overvundet
og høre: kom min Tjener frem,
Du som var troe, gæk freydig hiem
til Himlens Faders Glæde.

Amen.

Den Mand, som i over tyve Aar har været denne Menigheds Lærer og Sjælesørger, ledsager vi i Dag til sit sidste Hvilested, og denne Anledning maa være os vigtig nok, at vi sætte nærværende Dags sædvanlige Text tilside for at blive staaende ved denne Anlednings rige Indhold. – Det blev min Lod at hædre hans Minde med et Ord til hans efterladte, som have fulgt hans Støv til det Sted, han selv har ønsket at lægge sine Been. Det blev min Lod at tale et Formanings Ord til Eder, som saa tidt have hørt ham fra dette Sted tale Fredens Evangelium til Eder. Og lad det være min Lod. Thi han var ogsaa min Lærer. Han var ogsaa den, der opvakte de dybe Følelser af Gudfrygtighed, af Ærbødighed og Kjærlighed til Gud og min Forløser, da han ledte mig med andre til Helligdommen, da jeg svoer i hans Haand Troeskab og Lydighed mod min himmelske Fader og mod den, som han udsendte Jesum Christum. Jeg takker ham endnu derfor med et oprigtigt rørt Hierte og føler mig skyldig at hædre ham formedelst denne Ihukommelse. – Jeg kjendte ham og kjender derfor rigtiger end mangen anden, hvad han har for Fortjenester. Jeg veed, at han var troe i at undervise, i at formane, i at straffe, i at opmuntre, og han loed ikke af dermed, indtil han blev kaldet bort. Vi vide, hvad Jesus har lovet dem, som blev troe indtil Enden, og just denne Forjættelse finder jeg at være mest passende at lægge til Grund for den Andagt i Dag, som vor hensøvede redelige Lærers Jorderfærd foranlediger os til.

Vor Text er derfor den: Matth. 25,23: »Vel, du gode og troe Tjener«. [Overgang:] Saadant Ord, kjære Tilhørere, vil der vorde talt til hver og een, som er troe i sit Kald, det være sig, hvilket Kald det vil, den som forbliver det indtil Enden. Her visselig vil dette Ord da lyde til den Lærer, der har saa vigtigt et Kald, nemlig at vejlede andre til Kundskab, Dyd og Salighed. Denne Sandhed skal være til Trøst og til Lærdom for os i Dag.

Den troe Lærer, gaaet ind til Faderens Glæde, vil vi betragte, og efter at vi først have overvejet denne Sandhed selv, ville vi for det andet overveje den til vor Opmuntring, til vor Advarsel og til vor Trøst.

Du milde Dødens og Livets Fader, opfyld vore Hierter med Andagt i Dag. At vi maae tilbørlig mindes om det Ord, vor heden-gangne Lærer har forkyndt os med Troeskab, at vi maae med denne Paamindelse i Dag angre det, naar vi have forsømt det gode, hvortil han saa redelig formanede os ved hans Grav fornye det Fortsæt aldrig mere at høre det Ord forgjæves. Amen. [Fader vor.]

I

Hvert Kald, mine Tilhørere, hvert Embede har sine Besværligheder, som kan være vanskelige nok at overvinde, og hvo som troefast og med Glæde overvinder dem, han har høy Fortjeneste deraf, og han skal ingenlunde miste sin Løn. Men dette kan jeg ikke dølge i Dag, at Læreembedet, det være sig det høyere eller det lavere, det har iblandt alle Embeder mest af de største Besværligheder, og derfor er det den Lærer, som troefast og uforsagt søger at overvinde dem, der kan vente den hæderligste Belønning. Troe ikke, mine Brødre, at jeg paastaaer det, for at gjøre mig selv som Lærer vigtig. Jeg vilde for den Deel giærne tie dermed, men det kommer mig i nærværende Anledning til at tale derom, for tilbørligt at hædre den hengangne Lærers Minde, for med Retfærdighed at anprise hans Fortjeneste. – Betænk da, hvilke de Besværligheder ere, som en Lærer, som tilmed er Sjælesørger, har at udstaae. Sine bedste Ungdomsaaer skal han opofre til stærkeste Anstregelser for sine Aandskræfter, at han kan vorde færdig i de mange og høye Kundskaber, som høre dertil, naar man med Forstand og med Kraft og Fynd skal undervise andre. Man skal anvende Formue og mangan Gang Sundhed og Legemsstyrke dertil og siden overlade sig til en lunefuld Skjæbne, om man paa Jorden skal finde nogen Fyldestgjørelse derfor eller ey. Derefter kommer, naar endog Lykken er os gunstig, Besværligheder i Hobe-tal. Ja Guds Ord ret at forkynde, det ret og passende at anvende efter deres Tarv og Trang, som det høre, Formaningen, Bebrejdel-sen, Irættesættelsen, Opmuntringen at anbringe til rette Tid, paa rette Sted, paa rette Maade, troe mig, mine Brødre, det koster en Eftertanke, en Selvovervindelse, en Umage, som ingen kjender uden

den, der selv har Erfaring deraf. Og hvilken er den Løn, som Læreren og Sjælesørgeren har? At hvert Ord, som ikke behager, regnes ham til Synd, at den mindste Fejl, som han ikke kunde overvinde, regnes ham mere end hvilken anden største Forbrydelse, at hans Lod dog kaldes den blideste, og at hans Fortjenester, at det gode, som han udretter, siden det synes saa lidet og saa ubetydeligt i sandelige Menneskers Øyne, intet agtes eller kun saare lidet. Saadant er, mine Tilhørere, Læreembedet, saadanne Besværligheder og Vanskeligheder fører dette med sig. Dette vilde jeg anføre, paa det vi maatte kjende, at den som troelig stræber efter at overvinde alt dette, kan vente af Gud den hæderligste Løn, vente ved sin Afsked at kaldes til Indgang i Faderens Glæde. Derfor siger ogsaa den hellige Skrift (Dan. 12,3): »De som underviiste andre, skulle skinne som den udstrakte Befæstnings Skin, og de som have retfærdiggjort de mange som Stjernerne evindeligt og altid. De skulle gaa ind til Faderens Glæde og der modtages af Gud og Jesus med Hæder, og deres Amindelse paa Jorden skal glimre og være velsignet i det gode, som de ved Sandheds Udbredelse og ved Formaningerne til Forbedring have tilvevebragt«.

Men endnu en Ting forsikrer den fromme Lærer om sin Belønning og yder ham den endog paa Jorden til Vederlag for de mange Ubehageligheder, han ofte skal udstaae. Guds Ords Kundskab belønner den, som har erhvervet samme, og Sindets Opløftelse fra det, som jordisk er, op til Gud, til det Evige, til vort Maal, det giver en Glæde, en Trøst og en Styrke til at udholde alt paa Jorden, til at foragte Menneskers falske og daarlige Omdømme, til at arbejde ufortrødent, til at være tilfreds og roelig, saa at man herved finder sig og sin Møye overvættets erstattet. Og naar sidste Time slaar, o da har man det skønneste Haab, den blideste Salighed. Saa vorder det sandt: Vel den, som indtil Enden troe sin Gud og Frelser bliver, han vandrer ind til evig Roe, som Gud ham gierne giver. Til Fred hans sidste Time slaar, tilfreds hans Sjæl frimodig gaaer, til Fred hans Støv nedlægges. Og Held den Lærer, som var troe sit Kalds Pligt at opfylde. Ham er beredt en salig Boe, thi Gud ham lønne vilde. O Gravens mørke Vey er Lys for den, som her sin Frelsens Priis har stedse trofast tolket.

Alt dette, mine Venner, gjelder ogsaa i Besynderlighed om vor gamle hensevede Lærer, og vi have derfor det skønne Haab om ham, han er gaaet ind til Freden. Han var troe i lidet som Embedsmand, som Sjælesørger var han troe, saa vidt hans Kræfter strakte sig. Ja han mente det inderlig og oprigtig vel med os alle, og det var tilforladelig hans Hensigt at lede os til vor Salighed. Thi i dette Øyemed sparede han aldrig nogen Umage, aldrig Møye og Arbejde. Han var troe i lidet, ogsaa i det, som uden for Embedet var sin Pligt, faderlig Kjærlighed og faderlig Omhu for Hustru og Børn vare vit-

terlig Dyder, som prydede ham. Og fandt han sig den ikke tilstrækkelig belønnet med de Ting, han paa Jorden for sin Sved, for sin Møye kunne vel have gjort Fordring paa, o saa fandt han sig des mere belønnet igien i sin Troe og Tillid til Gud, i sin Omgang med hans Ord, i sit Haab paa Forløserens Forjættelser. Hans ivrige og oprigtige Bønner trøstede ham, lattede hans Sind, naar det fyldtes af Kummer, og opløftede hans Sjæl tidlig og silde til den himmelske Fader. Han var i Sandhed især til vore Tider et usædvanligt, et mangeløst Exempel paa Gudfrygtighed, et Exempel hvorom man maatte ønske, at det skulde have virket mere, end det egentlig har gjort. Men nu var ogsaa Gravens mørke Vey lys for ham. Taalig og uden Klager henlevede han mange Aar som i Nattens Mørke, thi det var Haabets indvortes Lys, og nu ser han hist Guds Ansigt klar, som han har her forkyndet. Der han for Herrens Throne staaer, nu han har overvundet og hører: Kom min Tiener frem, du som var troe, gak freydigt hiem til Himlens Faders Rige.

II

Disse Ting burde jeg anføre til vor gamle Lærers Æreminde i Dag, disse Erindringer om ham ønsker jeg, at hans Efterladte og at vi, som ere blevet underviste af ham, maatte anvende til Trøst, til Advarsel, til Lærdom og til Opmuntring. Skiænk, kjære Mennesker, da Opmærksomheden i nogle Øyeblikke endnu, medens jeg for det andet søger at vise Veyen til salig Anvendelse af dem.

Først bør jeg vende mig til Dem, hans efterladte værdige Ægtefælle og Børn. Med Veemodsfølelse erindrer De sig, at han har været Dem en god og kjærlig Fader, og at han efter bedste Evne har sørget for Deres Velfærd indtil sidste Øyeblik, og nu han ikke mere kunde sørge for Dem, anbefalede han Dem i sine Bønner til den evige Forsørger, som heller ikke i Evigheden vil forlade Dem, naar De vilde blive ham troe. Den hensovede havde jo vel sine Feyl, som mangen Gang gjorde hans Omgang ubehagelig, men som sikkerlig ikke var saa meget hans egen Skyld, som meget mere sin Skjæbnes og sin Svagheds Skyld. Hvo skulde ikke gjerne have overbæret den med ham, og De gjorde det. Men det er ogsaa sandt, han havde derimod Dyder og Fortrin, der vare af det skønneste Slags, et redeligt Hjerte, der meente det godt med Dem alle, et Hjerte, der omfavnede Deres Børn, som Gud havde sat ham til Fader for med lige samme Varme som Dem, der vare hans egne. Denne var en Egenskab, der gjør ham høyst værdig i de fornuftiges Øyne, thi den vidner om, at han upartisk og redeligen stræbte at opfylde Jesu Kjærlighedsbud. Men jeg maae heller ikke glemme her at prise den Erkjendtlighed, som især een af dem, hvortil Gud satte ham at . . ., har beviist i hans Liv og i hans Svaghed derfor. De have erhvervet Dem ved denne Taalmodighed Guds Velbehag og Menneskers Høyagtelse dermed. – Nu de ville

alle hædre det Gode, som Deres kjærlige Fader besad og takke Gud for det, han beviiste mod dem, som troe indtil Enden takke Gud derfor ved ogsaa selv at blive troe indtil Enden. Saa er hans Minde velsignet hos Dem, og det skal være evig velsignet paa Dem. Saa hvile her hans Been i Fred, og den gode Sæd, han her har udstrøet være ikke forgjæves.

Nej den være ikke forgjæves, kjære Tilhørere, i denne Menighed, af hvilke de fleste have ham at takke for den Kundskab om Gud, I eye, og for den Følelse af Gudfrygtighed, der lever i eders Bryst. Kommer i Dag de Timer i Hu, da han formanede eder til Gudsfrygt, til at bede og paakalde, til at have reene Hjerter, til at prøve eder selv, til at bedre Sind og Vandel. Kommer den Troeskab, den Møye, den Flid og den Besværighed i Hu, hvormed han saa gerne gjorde dette, det var hans redelige Mening og Hensigt med eder. Hans jordiske Levninger vilde han her skulde hvile, paa det at endnu disse maatte erindre eder om det gode, han har lært, og om de velmente Formaninger, han eder gav. Kommer det i Hu i Dag, om I ogsaa har forsøgt at belønne ham for sin velmente Flid og Umage? Om-trendt Halvdelen af denne Menigheds voksne Medlemmer har nedlagt i hans Haand den dyreste Eed, nemlig at være bestandig i Troen og Dyden indtil sidste Ende. Spørger eder selv, have I holdet den, saa at I tør frimodig møde med ham for Dommens Throne, eller have I bedrøvet ham med eders Letsind, med at spotte maaske hans ædle og kjærlige Formaninger? O saa angrer det i Dag og lader Bedringstaa- rer blande sig med fornyede Taknemligheds Taarer for alle de gode Formaninger, han eder gav. Den største Deel af de Ægteskaber, som her bestaae, ere knyttet formedelst hans Haand, kommer det i Hu i Dag, om I, som lever i disse, har holdt hans Formaninger i Ære og lønnet ham med et christeligt Levnet? Kommer det i Hu, om I have som Forældre holdet de Børn, Gud gav eder, og som I ved ham lod optage i Daabens Pagt, til den Gudfrygtigheed, til hvilken han forma- nede eder saa trofast at holde dem. Ja kommer det i Hu, til hvilket han paamindede eder, og takker ham i Dag derfor, dersom I have glædet ham selv ved at have fulgt dem og fornyer og bestyrker eders Forsæt herefter at blive ved dette Gode og at formeres deri. Men hvo som skal bebreide sig at have foragtet dem, at have endog mod- villig ærgret ham, din Lærer, som mente det vel, den skjule sit Ansigt for den henganges Levninger vidende, at det er bragt for Thronen i Himlen, og at det der skal dømmes: Eller dette gjøre hver og een, som ikke blev det gode troe, her ved din Lærers Grav i Dag, sværge paanye at gjøre godt sin Feyl, at bedre sit Sind og sit Liv, at han engang kan møde hist med Frimodighed. Nu, mine Brødre, lader os række hinanden Haanden over vor Lærers Grav til herefter at blive i det Gode. Saa er hans Minde velsignet iblandt os. I sin seneste Alder

er han gaaet ind til Hvilen, og Gud vil der lønne hans velmeente Troskab. Men kun faa af os vil saa sent gaae bort. Ney førend vi det veed, da staae vi med ham for Thronen, o gid han maa da kunne aflægge Regnskab for vore Sjæle med Glæde og vi med Frimodighed.

Dog ogsaa jeg er Lærer, og jeg har fulgt ham efter hos eder og bør opbygge paa det Gode, som han har lagt til Grund. Jeg maa ogsaa komme det i Hu, at jeg skal ogsaa aflægge Regnskab for, hvorledes jeg har bygget, og maaske den Time er nærmere end jeg tænker. Hellig Forfærdelse opfylde mit Bryst. Dog, Gud, du vil staae mig bi, du vil styrke mig og bøye mine Brødres Hierte til mig, saa vil jeg arbejde med troelig Flid, saa længe du vil, og naar du kalder, vil jeg følge dig med Frimodighed. Amen.

[Collekt:]

Herren være med Eder.

Sv.: Og med sin Aand.

De Retfærdiges Siele ere i Herrens Haand.

Sv.: Hvor Pine ikke skal røre dem.

Evige Fader, de levendes Gud, som har tilsagt os, at og de Døde skulle leve og hvile fra deres Arbejde, men deres Giærninger følge med dem. Vi bede dig, behold os paa din Vey, at vi maae blive troefaste i din Frygt indtil Enden.

See Kronen os vinker i Livets Land, og Saligheds Boeliger aabne sig os, naar troe indtil Enden vi forblive. Troe i vort Kald og troe i din Frygt. Dertil styrk os ved din himmelske Kraft. Dertil styrk os ved Frelserens Ord. Dertil styrk os ved Aandens Veyledning.

Du som er Fader, du som med Sønnen Jesum Christum lever og regierer, den eene sande Gud i Hellig Aands Enighed fra Evighed og til Evighed. Amen.

[Velsignelsen.]

Personalia.

Om vor hensovede Lærers, velærværdige og høylærde Herr Pastor Thue Ole Ravns Levnedsmstændigheder vil jeg i Korthed, for det meste af det af ham selv findes optegnet, anføre følgende:

Han er født i Aarhus i Jylland Aar 1726 den 11.te Nov. af kristelige Ægteforældre. Hans Fader var Herr Geert Olesen Ravn, Borger og Handelsmand i Aarhus, og hans Moder sammes Ægtehustru Vibeke Kjerstine Ravn, født Hofgaard, Herr Borgemester Thue Olesen Hofgaards Datter i Ringkjøbing, ligeledes i Jylland. Efter at han havde fuldendt sine Studeringer, saa vidt jeg veed paa Universitætet i Kjøbenhavn, blev han Aar 1756 den 24. Dec. af hans Kongel. Mayest. høysalig Frederik den 5.te kaldet og bestallet til Missionær i Vestindien, hvor han forblev indtil Aar 1769, altsaa i over 12 Aar. Siden efter, nemlig den 6. Febr. 1772, blev han kaldet til residerende Kapel-

lan i Schiærbek i Hvidding Herred, i hvilket Embede han stoed i over 8 Aar. Endelig blev han 1780 den 10. Dec. eller anden Advents Søndag valgt af nærværende Østerlygum Menighed til Sognepræst, hvorpaa han den 17. Jan. 1781 fik Kongel. Confirmation og blev kaldet og blev siden den 17. Juni eller 1.ste Søndag efter Trin. af Herr Cammerherre og Amtmand von Schmettau og Provsten Bargum af Apenrade introduceret. Paa samme hans Introduktionsdag blev han af ommeldte Herr Consistorialraad og Provst Bargum ægteviet med sin sal. Formands velærværdige og høylærde Herr Pastor Dyrhoffs Enke, Mad. Friderikka Conradine Dyrhoff, født Zoëga, der nu en sørgende Enke efterlever. Af de 7 Børn, nemlig 2 Sønner og 5 Døtre, efterlader han 3, nemlig 1 Søn og tvende Døtre.

1. født 1783, 9. Febr. Vibeke Kjerstine Ravn, død den 16. Sept. 1791.
2. født 1784, 9. März Pauline Christine Ravn, lever.
3. født 1785, 30. May Frederiche Conradine Ravn, død.
4. født 1786, 14. Juni Gerhard Ole Ravn, lever.
5. født 1788, 17. Febr. Cathrine Ravn, død.
6. født 1789, 2. Juni Johannes Zoëga, død 12. Juni s. Aar.
7. født 1790, 1. Dec. Catharina Magdalene, lever.

Efter i nogen Tid at have været svag paa Synet og derved forhindret at forrette Embedet tilbørligt bad han i Aret 1801 om allernaadigst Demission, som blev ham bevilget, og han blev i Nov. dette Aar i Naade og med Pension entlediget fra sit Embede og erklæret Emeritus, da han havde været troe Lærer ved denne Menighed i omtrent 20 og et halvt Aar. Det er os alle bekjendt, at han siden har levet i Roelighed i Apenrade med sin Familie og taalmodig baaret sin Øyensvaghed indtil Enden. I øvrigt har han nydet en uafbrudt Sundhed indtil faa Tider før sin Død. Kun de sidste 14 Dage har han haft megen Smerte. Men han blev troe i sin Bøn, i sin Tillid til Gud og Forløser og ventede med Stadighed paa hans Komme. Det blev ham heller ikke langt. Sidste Søndag, nemlig den 6. te i denne Maaned om Morgenen Kl. 8, efter at han endnu havde ladet sig et Sprog opkaste i den hellige Skrift, sov han roelig og stille henover i Evigheden. Hans Dage have altsaa været 81 Aar og 4 Maaneder paa nogle Dage nær. – Saa hvile vor Lærers Aske nu hos os i Fred, saa glæde Gud hans Aand for Thronen, som give for os alle en salig Stund. Amen.

Sov roelig i Graven til Herrens Dag,
 Da Gud vil Støvet opvække,
 Forglem i Jorden al Smerte og Nag,
 Gud vil dig naadig tildække,
 Hist skulle de fromme til Glæde opstaae,
 Hist vandre forklaret
 Og prise Gud for sin Naade.

177 Ordineret i Slesvig domkirke 19. maj 1802. Ordinationspredigt Über den Werth der Lehre Jesu (Acta 5, 30–32: »Jesus ist von Gott neubelebet und erhöhet zu einem Oberhaupt und Heiland«).

178 Tvende latinske spørgsmål besvarede jeg på Latin:

1. Quid est religio moralis? Num jure suo talis dici potest religio christiana, quamquam alioquin positiva et historica.

2. Quibusnam fundamentis nititur fides seu aksiopistia redivit Jesu Christi in vitam? Quae nam contra motae sunt dubitationes? Ex quomodo illae amoveri possunt? Quenam porro dogmata conjungunt scripturae sacrae cum redivit Christi in vitam, tamquam in facta positiva?

De tre følgende var på tysk og besvarede i samme sprog: Hvad er dyd i almindelighed? Hvad kan siges for og imod privat skriftemål? Er christelige lærere berettigede, ja forpligtede til at meddele deres menigheder vor tids bedre indsigter i adskillige kirkelige lærdomme? Med udarbejdelsen af mine svar ytrede Adler sin tilfredshed. Generalsuperintendenten gav Kier følgende skrivelse med:

»Auf allerhöchst. Befehl ward der zum Pastor in Osterlögum, Amts Apenrade, erwählte Candidat Peter Kier am 19ten dieses nach vorhergegangenem Colloquio in der hiesigen Domkirche ordinirt. Im Colloquium bestätigte er die Hoffnung, welche das Examens-Collegium von ihm hatte und zeichnete sich durch sehr gute Kenntnisse und ziemlich gute Kanzelgabe aus. Die Gemeinde kann mit ihrer Wahl sehr zufrieden seyn.

Schleswigsche Generalsuperintendentur 20. April 1802. Adler«.

179 Provst Matthias Friedrich *Paisen* (Tønder 1756 – København 1814) først Kloster- og garnisonspræst i Kiel, siden præst ved Maria-kirken i Flensborg, provst og præst ved domkirken i Slesvig 1798-1803, siden præst ved Sct. Petri i København. Hans hustru var en datter af pastor Bendixen i Flensborg (Om Paisen: *Skriften*, XI (1952), p. 166 (Th. Matthiesen)).

180 Præstegården i Østerlögum var gammel og tilmed forfalden. De ældste dele af stuehuset var fra 16. årh. Østenden fra omkring 1700, udbygningen mod syd – Kier kalder den Kvisten – ligeledes fra 1700, men ombygget af pastor Meyland c. 1760. I sin nuværende skikkelse stammer stuehuset fra Kiers tid.

Den gottorpske jordebog 1704 oplyser, at stuehuset dengang bestod af 16 fag. Kærnen i det er de 8 fag, som tilhørte sognet og vel er den oprindelige præstegård. Mod øst er huset udvidet med 4 fag, mod syd er tilbygget 4 fag, som kaldes Neues Kreuzhaus. I forlængelse af stuehuset mod vest var der endnu 10 fag med lo, stald og korngulv. Vestladen bestod af 12 fag (tørvelade og »Lchtscheune« med porten), nordladen 11 fag og østladen 14 fag. – Det firlængede gårdanlæg er i det store og hele bevaret endnu, og da det repræsenterer den sidste gamle, lukkede præstegård med 4 længer – alt

- under stråtag – og i dag er den eneste i sin art i Nordslesvig, burde den fredes.
- 181 *Sophia*, vistnok Sophie Petersen, datter af pastor Anthon Ulrich Petersen i Tinglev, med hvem familien Kier plejede venskabsforbindelse.
- 182 Det såkaldte *manteloffer*. Det tilkom præsten ved introductionen til bestridelse af de mange udgifter ved embedsindsættelsen. Jfr. C.F. Callisen, Abriss des Wissenswürdigsten aus den den Prediger und sein Amt in den Herzogthümern betreffenden Verordnungen (1834), p. 51.
- 183 Her har man Kiers – og tidens – rationalistiske syn på tilværelsen og mennesket som i en nøddeskal. Mennesket er godt og skal kun forbedres, nå en forædling. Forløsning og forsoning er selvforløsning.
- 184 *Wesenslehre* – Ontologien.
- 185 *Beiträge*. Der udkom i disse år forskellige »Beiträge«, f. eks. Eckermann: Theologische Beiträge 1790-95; Reinhold: Beiträge zur Berichtigung bisheriger Missverständnisse der Philosophie; samme: Beiträge zur Geschichte der Philosophie, 1791; – for blot at nævne Kiel. Det nyeste system (die neue Lehrgebäude), Kants filosofi, vel især Kritik der reinen Vernunft.
- 186 *Größenlehre* – Geometrien.
- 187 Johann Wilhelm Seeringhausen, bogtrykker i Slesvig, senere i Flensborg.
- 188 1804 udkom Kiers *Regnebog* til Brug for Skolelærere og Skolerne paa Landet i Hertugdømmet Slesvig, hvor det danske Sprog tales. I forordet hedder det: »Nærværende Regnebog er blevet udarbejdet, for at bøde paa en Mangel, over hvilken alle Skoleundervisningens Venner i de danske Egne i dette Hertugdømme længe have klaget, nemlig Mangelen af en dansk Regnebog, som var passende for vort Land.

Jeg erfarede det ogsaa især i min Barndom, hvor skadeligt Savnet af en saadan Bog var, og jeg har ofte hørt andre, som havde gjort samme Erfaring, klage derover. Jeg sad i Skolen med en gammel tydsk Regnebog for mig, hvoraf jeg neppe forstod et eneste Ord, og deraf skulde jeg lære at regne. Skolemestrene, hvis Indsigter ikke strækkede sig videre end til de 4 Specier, en Smule Brøk og Regula de tri, gjorde mig nok bekendt med nogle Kunstgreb, som de havde vænnet sig til, saa at jeg vel kunde regne et og andet, naar jeg kun vidste, hvorledes det skulde begyndes. Men hverken kunde jeg lære dette af den uforstaaelige Bog, ey heller fik jeg Oplysning nok dertil af mine Lærere. Thi de fleste af dem forstod heller intet af de tydske Regnebøger, hvorfor de heller ikke kunde forklare mig dem. Saa sad jeg, og saa sad der saa mange og spildte den meste og bedste Skoletid paa at regne uden at lære nogen virkelig Regnekunst deraf.« I skolerne brugtes kun tyske (hamborgske) regnebøger (jfr. note 49).

- 189 I 1810 udkom *Verdensbeskrivelse*, en Lærebog for Ungdommen paa Landet, ved P. Kier. Sognepræst til Østerlygum Menighed i Amtet Apenrade, Haderslev, trykt hos J. Seneberg.

I forordet hedder det bl. a.:

»Siden vore Landsbyskoler ere forbedrede, bør ogsaa Børn læse mere gavnligt i dem. Men uden passende Lærebøger kunne de ikke det. En Lærebog over Verden savnede vi og en anden over Naturen. Her er den. Den afhjælper Savnet, indtil vi faae en bedre. Skulde den finde nogenlunde Bifald, saa torde jeg maaske herefter tænke paa en Lærebog over Naturen, hvilken mere end denne kunde bearbejdes med Hensyn til Gudfrygtighed, der ved al Underviisning maae være Hovedsag«.

Bogen er inddelt i Kosmographie og Geografi, Verdenshistorie og Statistik (handel, statsstyre), Lovkundskab. 251 sider.

- 190 *Hinrich Jørgensen* i Leerskov, jfr. note 280.
- 191 Adler ved visitatsen i 1808: »Sehr gute Predigt, aber Haltung steif«.
- 192 »In allen Schulen herrscht noch der Fehler, dass überhaupt mit einer deutschen Fibel und dem deutschen lutherischen Catechismus der Anfang gemacht wird. Dadurch lernen die Kinder freilich die Buchstaben kennen und ein wenig buchstabieren, aber weiter nichts, oder allenfalls zu lesen ohne sich um den Sinn des Gelesenen zu bekümmern. Von Anfang an lernen sie zu lesen ohne Verstehen. Es ist aber schwer diesem Unwesen zu steuern, da die Eltern hartnäckig bey dem Wahn verharren, dass es nützlich sey erst Deutsch zu lesen, damit das Dänische nachher desto leichter werden könne« (Bilag til visitatsberetning 1803).
- 193 Forsømte at danne Hiertet: I sønnens (Hans Andreas') efterladenskaber ligger et håndkrevet hefte: »Kurzer Begriff der Religions- und Sittenlehre, vorgetragen in Osterlygum im Winter 1819-20 von meinem Vater.« Endnu på det tidspunkt har Kier søgt at begrunde alt rationelt (ejes af lærer Jes M. Holdt, Rugbjerg).
- 194 At konfirmationssøndagen for Kier var en stor højtidsdag, fremgår også af det store arbejde, han i forvejen gjorde, for at dagen kunne blive festlig. Til hver konfirmation skrev han en konfirmationssalme, som han lod børnene afskrive. I store træk følger han ved højtideligheden Adlers Agende (1797), men på et væsentligt punkt afviger han fra Adler, thi som festens midtpunkt har Kier trosbekendelsen, kirkens og ikke agendens, som denne lægger børnene i munden som deres »trosbekendelse« (»Er I overbevist om, at Jesu Lære er sand og guddommelig, og at den er den bedste Anvisning til Lyksalighed? Har I ogsaa alle besluttet at lære altid bedre at kiende Jesu Lære, og altid troere at udøve samme?«).

Hver konfirmand fik af sin præst et bibelsprog og et vers, både ud-talt og nedskrevet. I de fleste tilfælde skrev han selv disse vers (nedenfor anføres nogle eksempler). Det er påfaldende, at de vers, han valgte

efter salmebogen, særlig er valgt blandt Brorsons og Ægidius' salmer. Det kan være et vidnesbyrd om en stærk sønderjysk salmetradition, men kan også understrege, at nok var Kier radikal i teorierne, men han var konservativ i selve fromhedslivet. I årene 1828-33 har han af 105 vers selv skrevet 70, 12 er valgt fra Brorsons salmer, 9 fra Ægidius, 7 fra Kingo, 6 fra særstof i Pontoppidans salmebog, og kun 1 vers har han hentet fra Adlers Christelig Psalmebog.

Kiers konfirmationspsalme fra 1828:

Lov, Priis og Tak skee dig, o Herre,
Skee dig, o store Frelsermand,
For den fra Himlen bragte Lære,
Som Sjælen ret oplyse kan
Og styrke til at leve saa,
At vi et evigt Liv kan faae.

O vel os, at vi fødte ere
Og fostret i din Kirkes Skjød,
Hvor Sjælen fyldes ved din Lære
Og styrkes kan til Hellighed.
Held os, vi har annammet den
Og vide Vey til Himmelen.

Nu taler Du med hellig Stemme,
O træder frem og sværger mig,
At aldrig I mit Bud vil glemme,
Saa længe Hjertet rører sig;
Men blive fast i Troe og Dyd
Til eders Dages Aften blid.

Nu taler Du, hvis det I gjøre,
Hvis det I holde idelig,
Da vil jeg eder venlig være.
Paa Jorden op i Himmerig
Min Aand skal lede Eder troe
Til Livets Fred og Himlens Roe.

Og vi med Glæde svarer Herren:
Den Pagt, Du med os gjøre vil,
Den alle vi indgaa og sværge
At holde den med Troeskab til,
Den er fuldbyrdet fuldelig
Udi et evigt Himmerig.

Og om din Hjelp vi Dig anraabe,
Du lever ved Din Søn og Aand,
Den gives til at troe og haabe
Og elske altid troe som han,
Der elskte os til i sin Død
For os at vinde Salighed.

Konfirmandvers fra 1828, skrevet af Kier:

Niels Iversen Borg, Østerløgum:

Ey Verdens Klogskab skal min Sjæl udvælge,
Men Jesu Lys jeg kiende vil og følge.
Og naar da Troe og Haab mit Sind ophøyer,
Mig Verdens Lyst og Verdens Sorg ey bøyer.
Gud er med mig i Livet og i Døden
Og saliggjør min Sjæl i Evigheden.

Thøge Ole Schmidt, Gjenner:

Dit Sandheds Ord, o Gud, min Sjæl oplyse,
Din gode Villie at se og prise.
Lad mig i Troe og Kjærlighed forblive,
Et reent og helligt Sind da Gud mig give.
Lad aldrig mig fra Jesu Fodspor vige,
Til du optager mig i Ærens Rige.

Maria Bohnsen, Andholm (født i Angel):

In deiner Liebe will ich leben,
O! Heiland, der du starbst für mich,
Und deine Liebe wird mich heben
Zum Vater dort so wonnelich.
O! dass dein Geist mich immer leite
Und mich zur Seligkeit bereite.

Mads Christiansen, Raubjerg:

Vil du sande, gode Dage leve, mens du lever her,
Ret og Sandhed lad behage dig for alle Ting især,
Vil du trøstes i din Vaade og din sande Frelse see,
Troe paa Gud og Jesu Naade, og det skal i Sandhed skee.
Vil du, naar din Død vil komme, være haabefuld og troe,
Bliv paa Jorden blandt de Fromme, hist skal du
da blandt dem boe.

Konfirmandvers fra 1833:

Frederik Tiedemann, Raubjerg:

O du, som elskte os og for os døde
At frelse os fra al vor Synd og Brøde,
Indgyd og styrk i mig din Kjærlighed.
At jeg maa elske dig og ligne
Dig store Frelser, ja som du velsigne
Min Fjende selv, saa haver jeg din Fred
Og vandrer glad til Himlens Salighed.

Christen Dahm, Nørre Jarup:

Styrk mig, o Gud, med Kraft udaf det Høye
I alt, hvad jeg i dette Liv skal døye.
At jeg maa vinde, saa som Jesus vandt
Og evigt Liv og Boe i Himlen fandt.
Giv mig Taalmodighed og Haab paa dig,
Giv Kjærlighed og Reenhed i mit Hjerter,
I Velfærd Ydmyghed og Trøst i Smerte.

- 195 Fattigforstandere – »tolvmændene« i hvert sogn.
- 196 *Schulze in Renneg namens Jonas*, Sognefoged Jens Bundesen i Genner, død 1819, jfr. Sl.S., gård nr. 39 B. Sognet var delt i 3 sognefogeddistrikter, øster- og vestersogn havde hver sin sognefoged og de gårde, som hørte til Haderslev amt, stod under en ridefoged i Genner.
- 197 *Sein Schwager Johannes* – gdm. Hans Moes, S.Sl., gård nr. 39 A.
- 198 *Hirschfeld* – Hjarup.
- 199 *Arendt* – degn Arent Wieding, død 1802.
- 200 Enken mente, med Kiers hjælp, at kunne få sønnen Johannes Ewald i hans sted. »Denne duede ikke dertil og var som uduelig bleven bortvist fra seminariet i Kiel, men han fik sig underskrifter af hele sognet og bad Kier om at skrive noget med, som han gjorde for ey at fordærve det med sognet.« (Hist., p. 475). Johannes Ewald blev lærer i Vesterlindet.
- 201 Degneembedet var gået i arv i samme slægt siden c. 1600, jfr. S.Sl., nr. 8.
- 202 *Oberbeamter Conrad* – Amtmand Conrad Daniel v. Blücher, i Åbenrå 1802–08, overpræsident i Altona 1808, adlet under navnet v. Blücher-Altona, død 1845. Jfr. F. E. Ludwig: *Kurze Lebensbeschreibung des Conrad Daniel v. Blücher-Altona, Königl. dän. Oberpräsidenten und Geh. Conferenzzrathes, Ritter des Elephantenordens* p. p., Altona 1845.
- 203 *Georg* – degn Jørgen Hansen i Østerløgum, 1802–1827, født i Gestrup i Agerskov sogn 1766. Hans optegnelser og selvbiografi (H. Hejselbjerg Paulsen).
- 204 *Adlers Christelig Psalmebog*, Slesvig 1798. Den nye salmebog skulle fortrænge og afløse Pontoppidans Psalmebog, men blev overalt afvist af menighederne. Alligevel blev man nødt til at købe den, da den i alle senere oplag af Pontoppidan var tilføjet som tillæg.
- 205 Ombygning af præstegården 1807. 8 fag af gårdens stuehus tilhørte sognet. Indløsningen af præstens del af gården blev i 1802 betalt med 800 rdlr. I 1807 måtte Kier betale ca. 1000 rdlr. til reparationen, sognet ca. 1900 mk. (Hist., p. 474).
- 206 Anna Margrethe Bredahl fra Ultang, enke efter sognepræst J. C. Meyland (død 1773), død 1812.
- 207 I forordet til Østerlygum Sogns Annaler (1811) skriver Kier: Jeg

finder en stor Fornøjelse i at sammendrage min Menigheds Begivenheder, at samme er min Belønning. Thi medens mangan Medbroder i Embedet skulle gotte sig ved Selskab og ofte kostbare Adspredelser, finder jeg min Fryd i paa mit Studerekammer at gjenneomsøge de gamle Skrifter og at skrive nyttige og behagelige Ting. Dog vil jeg dermed ikke opløfte mig selv over andre, thi denne Lyst er en Naturdrift hos mig, og da er den jo ikke fortjenstlig.«

208 dvs. 23. december 1826.

209 *Mein edler Schwager Urban* – Pastor Bonnich Andreas Bonnichsen, født i Tinglev 1780, søn af bygmester Andreas Bonnichsen og hustru Anna Magdalene Christensdatter Stød fra gården Bimpel, cand. Kbhv. 1805, spr. Vedsted 1810, Dybbøl 1817, Hejls 1838, død 1849, gift med Andrea Schmidt, datter af brændevinsbrænder Peter Johannsen Schmidt i København, som stammede fra Tinglev. Jfr. Sønderjysk Maanedsskrift 1946 p. 161 ff.

210 *Johannes* – Hans Andreas Kier.

211 *Asarias aus Seeholz* – Atzer Lassen af Søes i Ris sogn, født 1788, søn af gmd. Lorenz Lassen og hustru Silly Atzersen, cand Gott. 1814, spr. i Braderup 1818-52, død 1867 i Søes.

212 *Wahrspitz* – Varnæs. Peter Ludvig Bernth (København 1754 – Åbenrå 1817) cand. Kbhv. 1775, spr. Enge 1764, Nr. Løgum 1789, Varnæs 1793-1817. Arends I. 46.

213 Kier havde i flere år *to elever*: Peter Martin Hinrich Wesselhöft fra København (født i Glückstadt 1794) og Jens Janniksen (Beyer) af Barsbøl i Skærbæk sogn, søn af storbonden Jannik Jensen og hustru Johanne Beyer af Skadst sogn. Begge blev konfirmeret i Østerløgum. Her er rimeligvis tale om den sidste.

214 Jfr. note 258.

215 *Oluf aus Kornhöhe* – Oluf Petersen fra Rugbjerg i Østerløgum sogn, senere lærer i Klovtoft, Hellevad sogn, udgav en dansk regnebog.

216 *Aus der Hauptstadt*. En plejesøn af konferensråd Schütz, deputeret i Tyske Kancelli, sandsynligvis ovennævnte Peter Wesselhöft. Kier modtog 100 rdlr. om året for hans ophold og undervisning, beløbet blev betalt af borgmester Sørensen i Haderslev (Kiers regnskabsbog).

217 *John aus Feinland* må være Johan Hvalsøe, søn af pastor Hvalsøe i Allerup-Davinde på Fyn. I regnskabsbogen nævnes flere gange i 1807: »Mit Hwalsøe in Alderup abgerechnet«.

218 Kiers tanker herom falder nøje i tråd med en udtalelse i Staatsbürgerliches Magazin 1829 (IX. p. 404 f.): »Männer aus dem niedern Stande, die durch Mühe und Kampf sich emporarbeiteten, haben für Kirche und Staat mehr gethan, als hundert Söhne von Ministern, Hofrärthen und andern hohen Personen. Daher bestimmten unsere Vorfahren Stipendien für Talentvolle und Dürftige.«

- 219 *Christian aus Thomsdorf* – Hans Christian Petersen af Tombøl i Felsted sogn, søn af gdm. Peter Christiansen, cand. Gott. 1815 (med den meget sjældne 1. karakter), spr. i Ensted 1817, i Kliplev 1823–24 (død).
- 220 *Josias aus Renneg* – Jes Schmidt fra Genner (S.Sl., gård nr. 38 A.), født 1788, cand. Gott. 1815. Huslærer på Rathmannsdorf ved Kiel, død i Kiel 1816. I Kiers dagbog under 27. oct. 1815: »havde et saare behageligt Besøg af mine to første Disciple, Hans Petersen af Tombøll og Jes Schmidt fra Gjenner. De kom lige fra den theologiske Examen i Schleswig til mig, hvor den første havde faaet 1. Charakter og Schmidt den anden med bedste Udmærkelse. De var de bedste af de i dette Aar examinerte.
- 221 *Georg aus Waldstädt* in der Gemeinde Weissensee – Jørgen Simon Jessen fra Skovby i Vedsted sogn, født 1790, søn af gmd. Mads Jessen, cand. Kbhv. 1817, spr. Dagebøl 1818, Visby 1822, Vedsted 1834-42 (død). Gift 1819 med Anna Christiane Lautrup fra Brede præstegård, identisk med »Digterinden Anna« (død i Tinglev 1884).
- 222 *Jacob aus Renneg* – Jep Bundesen af Genner, født 1788, søn af sognefoged Jens Bundesen (jfr. S.Sl., gd. nr. 39 B.) cand. Kiel og Kbhv. 1819, spr. og skolelærer på Hallig Oland 1824, Vanderup 1833, afskediget i 1850 (havde deltaget i den slesv.-holst. bevægelse), død i Itzehoe 1857. Omtales meget rosende for sin optræden under den store stormflod 1825, som han oplevede på Oland (Provinzial-Berichte 1832, p. 319 ff.).
- 223 *Kaufgrenz* – Altona.
- 224 Provst Jasper Boysen i Slesvig havde flere gange, sidst i 1813, foreslået oprettet yderligere 2 seminarier i hertugdømmerne, et dansk- og et tysksproget. Til leder af det første anbefalede han varmt pastor Kier. Sparebestræbelser (statsbankerot 1813) lagde hindringer i vejen, og tanken blev opgivet. Hvilken lykke havde det ikke været for Kier – og for Nordslesvig – om dette var blevet til virkelighed (jfr. Oplysningstiden i Hertugdømmerne, Sønderj. Årb. 1934, p. 25-27).
- 225 Ikke alle de nævnte kan identificeres, men følgende lærere har været Kiers elever: Oluf Petersen fra Rugbjerg i Klovtoft, Christian Iversen fra Hovslund i Blekendorf ved Plöen, Christen Damm (eller Dahm) fra Hjarup i Holsten, senere Altona. (I Tønder Seminariestat nævnes han (nr. 198) som lærer i Havervad og Vester Aabølling, her må foreligge en fejl). Jep Petersen, degn i Stenderup, Peter Jørgensen i Gundelsby i Angel, ligeledes den følgende, alle fra Østerløgum sogn (Hist., p. 521).
- 226 Hans Backmann, søn af kådner og urmager, Peter B. i Rugbjerg, degn i Østerløgum.
- 227 *2 Brüder eines Landmannes aus Ehrendorf*. I følge Kiers regnskaber

har gdm. Marten Hansen i Roost, Arrild sogn, betalt for sønnen
Hans Martensens ophold hos Kier.

228 *Albion – England.*

229 *11. januar 1808, Anna Eugenia Kier, blev gift 1835, 26. september
med gmd. Rasmus Iversen Callesen i Leerskov, død 1887, se senere
note.*

230 Under Støvlen Sneen knirrer,
Frosten slemt i Næsen pիրrer,
Dog maa Knud herud,
For i Nat en lille Pige
kom til Lygums Himmerige,
Derfor kommer Knud.

Kommer dette at forkynde
udi Brede og at skynde
paa de Kjære der,
at de alting faae i Lave,
saa de kan til Lygum trave
Søndag, som er nær.

Moer sig grumme vel befinder,
ventelig er ingen Hinder
nogen Side fra,
at vi næste Mandag gjøre
os en Fest og Navnet høre,
Pigen bør at faae.

Bredemoer vil Pigen bære,
Bredefaer vil Troens Lære
os forkynde da.
Andre Gjæster vil vi søge
midlertid, som kunne øge
Festens Gloria.

Alt hvad Steldens Arm kan bære
Drønende af Brede kjære,
bedes hænge paa.
Og en Smule røde Beder
med at tage Moder beder,
vore er kun faae.

Det i Nat har vældig spøget
i vort Hus og Punchen røget
Hjernen ilde til.
Jeg er derfor ør i Hoved,
har i Nat kun lidet sovet
over dette Spil.

Derfor maae jeg Brevet ende.
Meer jeg give vil tilkjende,
Naar vi har Dem her.
Dejlig er den lille Pige,
Dette maae endnu jeg sige,
Kommer, det er værdr.

Glad og vel og sund at leve
ønsker jeg de gode gjæve
kjære Brederere.

Og et Brev at faae tilbage
vil min Fætter sig umage
at forfærdige.

Østerlygum den 12.te Januar 1809. P. Kier.
(Original på Leerskov).

- 231 *Pastor Prahl* blev provst i Tønder 1809.
- 232 *Sigismund* – Amtmand Johan Sigismund v. Mösting, Haderslev 1789-1804, senere Gehejmestatsminister og præsident i Tyske Kancelli.
- 233 Prahl tilegnede ham sin »Tydsk Læsebog for Ungdommen paa Landet, Landmandens virksomme Ven, ethvert til hans Nytte sigtende Foretagendes kraftige Understøtter og Befordrer, Skolevæsenets nidkjære Fader.«
- 234 Johan Christian Kier, født 1810 30. november, senere gårdmand i Østerløgum.
- 235 *Der Freund Christian aus Hain* – Hans Christian Petersen fra Lund i Burkal sogn, sp. i Tinglev 1805-08 (død). I 1805 ansøgte Tinglev sogn om at få ham til sp. uden præsentation og valg. Man fik tilladelsen, og ved den følgende sogneafstemning fik Petersen 159 stemmer, kun 1 stemme var imod.
- 236 Ligprædiken over pastor Petersen i Kiers efterladte samlingsbind over særlige taler.
- 237 *Friedrich* – Friedrich Wilhelm Schmidt, født i Bylderup, søn af degn Hans Chr. Schmidt, forberedt i Tinglev af pastor Ulrich Anton Petersen, imm. Kbhv. 1796, cand. 1802, sp. i Tinglev 1809-20 (død). Valgt i Tinglev 1809 med 83 stemmer, modkandidaterne Hoyer-Jensen, Flensborg, og Regenburg, Åbenrå, fik henholdsvis 72 og 2 stemmer.
- 238 *Peter Petersen* (jfr. note 94) blev 1806 sp. i Hellevad-Egvad. Hans hustru var en datter af etatsråd Tøger Reenberg de Teilmann og hustru, Sophia Amalie v. Gersdorff på Endrupholm (Arends II., p. 152).
- 239 *Pastor Matthiesen i Løjt* sluttede sig til Brødremenighedens kristendomssyn og blev derfor mere og mere isoleret blandt sine kaldsfæller (»Sværmeriet«). Allerede i 1806 noterer gen.sup. Adler under visitatsen i Løjt: »Pastor Matth. schwärmerische, pietistische Saalbe-

terei, falsche Exegese«. I 1815 skriver provst Paulsen i Åbenrå i sin indberetning efter endt visitats: »Nur über einen muss ich klagen«, se Oplysningstiden i Hertugdømmerne (Sønderj. Aarb. 1936, 205f.).
240 Pastor Kiers indberetning til Oldsagskommissionen i København hører til de vigtigste, som er indkommet. »Über die Altherthümer, die im Bezirk der Osterlygummer Gemeinde, Amts Apenrade, angetroffen werden«, findes i oversættelse ved Rasmus Nyerup i Antiquariske Annaler I (1812): »Udtog af Hr. Pastor Kiers Indberetning om Oldsager i Østerlygum Sogn i Sønderrangstrup Herred i Hertugdømmet Slesvig«.

Væsentlige dele af indholdet – om oldsager, Hanebjerg-sagnet med et vers af Elverhøjvisen, tre folkevisemelodier – har op gennem det 19. og 20. årh. været til videnskabelig eller kunstnerisk behandling, hyppigst med beskeden eller totalt manglende interesse for hjemmelsmanden. Afdelingsleder cand. mag. Karl Clausen, Århus universitet, har venligst meddelt, i hvilke værker det Kierske materiale er blevet udnyttet og bearbejdet.

Af Abrahamsons brev til Kier fremgår (se nedenfor), at han og professorerne Nyerup og Rahbek var meget interesseret i Kiers meddelelser, og i deres udgave, Udvalgte danske Viser fra Middelalderen I-V (1812-14), findes Hanebjerg-melodien.

Endvidere: J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn, 1818-23, 2. udg. 1843, med romantisk tillempet Hanebjerg-sagn (Elverhøj); Karl Müllenhoff: Sagen, Märchen und Lieder der Herzogtümer Schleswig, Holstein und Lauenburg, 1845, ny udg. 1921, heri: Die tanzenden Elbinnen efter Thiele (med Elverhøj-verset på dansk); C. E. F. Weyse: Halvtredsindstyve gamle Kæmpeviser Melodier I-II, 1840-42, bd. I med Elverhøj-melodien efter Udv. danske Viser, bd. V; A. P. Berggreen: Danske Folke-Sange og Melodier, 2. udg. 1860 med Klaverudsættelse af Elverhøj-melodien; Danmarks gamle Folkeviser, bind. II (1853 ff.) ved Svend Grundtvig, Elverhøj-verset nr. 46 efter Antiquariske Annaler; do. IV, 1883, tillæg til nr. 46 med Hanebjerg-sagnet efter Antiquariske Annaler, tillige efter Nis Callesen, Leerskov, samt i version med tragisk udgang ved Anna Kristiane Ludvigsen, f. Lautrup (digterinden Anna); do. X, 1. hefte 1933, ved H. Grüner-Nielsen, med optegnelse af Elverhøj-verset ved Evald Tang Kristensen; do. XI, 1. hefte 1935 ved Erik Abrahamson og H. Grüner-Nielsen med Elverhøj-Melodien i to versioner efter Kiers manuskript; Axel Olrik: Folkeviser fra Sønderjylland (Sønderj. Årb. bd. 1 (1889); Th. Laub: Studier over vore Folkevisers Oprindelse og musikalske Bygning, Dania II, 1892, med restitutionsforslag til Elverhøj-melodien i H. Grüner-Nielsen: Danske Folkemelodier, Litteratur- og Haandskriftfortegnelse, 1923 (i Aar bog for Musik, 1924), med citater fra Kiers manuskript over hans nedskrift af folkemelodier; H. Grüner Nielsen og Hjalmar

Thuren: Færøske Melodier til danske Kæmpeviser, 1923, jævnføring mellem bl. a. Kiers melodi og færøske melodier; Niels Schørring: Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang I-II, 1950, med Kiers melodi nr. 3 (Alexandervise); Danmarks gamle Folkeviser; den fortsatte udgivelse vil under nr. 445 nå til Kiers melodi nr. 2 (Esben og Malfred).

Kiers indberetning burde optrykkes i sin helhed, da den også indeholder andet stof af kulturhistorisk interesse. Den gav anledning til, at Kier kom i brevveksling med Werner Abrahamson og prof. E. Viborg i København. Kier var den første, som havde optegnet folkeviser og melodierne til Oldsagskommissionen, og i den anledning skrev Abrahamson:

»Mit ganz besonderm Vergnügen hat Die königl. Kommission zur Aufbewahrung der Alterthümer den so inhaltsreichen als wohlverfassten Bericht benutzt, den Sie unterm 6.ten Nov. v. J. einzusenden beliebt. . . Sehr zu wünschen wäre es, wenn man von recht vielen Orten her dergleichen ausführliche Berichte erhalten würde, besonders wenn sie, so wie der Ihrige, durch eine antiquarische Karte erläutert wären, welches aber leider der Fall nicht ist.

Freilich zieht indessen ein so fleissig bearbeiteter Bericht auch dem Herrn Einsender eine neue Bemühung zu, da eine folgende Korrespondenz dadurch veranlasst wird. Im Zutrauen jedoch auf Dero erprobte Bereitwilligkeit erbittet sich die Kommission von denenselben annoch folgende Gefälligkeit:

1. Die Übersendung einer Abschrift von dem Seite 9 des Berichts erwähnten [Brevet beskadiget] im jütländischen Dialekte. Da das Lied: Jeg lagde mit Hoved til Elverhøj, woraus angeführte Strofe ist, einen so hohen Wert hat, wäre es möglich, die Melodie, so wie das Volk sie dort singt, in Noten zu erhalten, so wäre solche ausserordentlich willkommen.
2. wo möglich ein Verzeichniss der Alterthümer, die der Herr Heysel in Apenrade besitzt. Die Sammlung solcher Verzeichnisse ist eines von den wichtigen Augenmerken der Kommission.
3. Beliebigst und bey guter Gelegenheit genau zu untersuchen, ob auf dem mit dem Namen Heirulfr bezeichneten Runensteine sonst noch irgend etwas von [...] zu entdecken sey, da Westphal in seinen Monumentis ineditis etwas dergleichen ver[muthet?]

Eine gefällige Antwort wird erwartet unter der gewöhnlichen Adresse: Den Kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring, und wie sich versteht, unfrankirt. Im Auftrage der Commission ergebent, W. H. F. Abrahamson. 12/8 1809.

Glad og taknemlig for Kiers svar skriver Abrahamson på kommissionens vegne 2. december 1809:

»Die königl. Kommission erkennt gebührend die Willfährigkeit, mit welcher Ew. Ehrwürden derselben die mögliche Nachricht von den alten Liedern ertheilet, so wie nicht minder die Mühwaltung,

so dieselben übernommen, eine so befriedigende Beschreibung von Herrn Heysels Alterthümer zu verfassen und Zeichnungen davon anzufertigen, und ein so mühsames Facsimile von dem alten Dokumente auszuarbeiten. Die Bemühungen, die Ew. Ehrwürden so unverdrossen angewandt mit der Inschrift auf dem bewussten Runensteine, ganz auf die Reine zu kommen, haben die Erwartung der Kommission weit übertroffen besonders da, wo Amtsgeschäfte so vielen Anspruch auf Anwendung der Zeit machen.

Die Bitte der Kommission ist nun, den Stein des ehrlichen Hej-rulfr unverrückt an seinem Orte zu lassen, da Nachgraben unter demselben vielleicht, vielleicht nicht, höchstens einen Aschenkrug oder ein Gerippe an den Tag bringen dürfte, welche Entdeckung bey weitem nicht so interessant seyn möchte, als wenn der Stein, in seiner aufrechten Stellung und an seinem ersten Orte, für die Nachwelt erhalten wird.

Im Auftrage ergebent, W. H. F. Abrahamson.«

»Ganz besonders füge ich noch des Herrn Prof. Nyerup und meinen eigenen Dank hinzu, für die übersandten Melodeyen von 3 Liedern, wie angenehm wir davon überrascht worden (wir hatten höchstens die eine erwartet), werden Ew. Ehrwürden abnehmen aus der Nachricht, dass die beyden Professoren Nyerup und Rahbek nebst mir vorhaben, sobald ruhigere und wohlfeilere Zeiten eintreten, eine gereinigte und vermehrte Ausgabe der Sammlung von Liedern zu veranstalten, die vor weit über 100 Jahren Wedel und Syv herausgegeben, in welcher aber eine Anzahl höchst elender Lieder aufgenommen, andere sehr gute übergegangen, und durch den öftern nachlässigen Abdruck eine Menge Fehler gekommen sind. So viele der alten originalen Melodeyen als möglich zu erhalten, dieser neuen Ausgabe beyzufügen, war gleich von Anfang ein Hauptaugenmerk, und wir erkennen demnach mit dem wärmsten Dank jeden Beytrag zu diesem Theile unsers Vorhabens.

Ganz ergebent A.«

Også prof. E. Viborg i København har flere gange henvendt sig til Kier i videnskabelige anliggender. Desværre er kun det første brev bevaret. Heraf citeres følgende, som endnu er af interesse:

»Uden at have den Fornoielse at være personligen kiendt af Herr Pastoren er jeg dristig nok til at henvende mig til Deres Velærværdighed i følgende videnskabelige Anliggender.

Urnehoved er et saa bekiendt Sted i Historien, at det maa have Interesse for enhver. Har Deres Velærværdighed aldrig været der? Forgjæves har jeg gjort mig Umage for at komme derhen, og min Sygdom har nu berøvet mig alt Haab nogensinde at faa den at see. Men jeg gad saa gjerne havt en Beskrivelse over den, saaledes som den nu findes. Der skal jo ogsaa i den Egn gaa en stor Vold i Vester, som ligner noget Dannevirke. [Olmerdiget].

Den sidste Gang jeg saa Stenen med Runeskriften, som staar ved Landevejen i Deres Sogn, fandt jeg den i et Dige. Der er vel ikke noget Folkesagn bekiendt om den?

Uagtet jeg har den ene Fod i Graven, saa kan jeg dog ikke aflade at sysselsætte mig med videnskabelige Undersøgelser. Men hvor gjør det mig ondt, at min Føde-Egn [Professoren var født i Bedsted præstegård] er bleven saa fortysket ved det Hertugelige Regimente fra Slesvig. Saaledes er Hjortekjær bleven forvandlet til Jordkirch, Egevad til Eckwatt m. fl. Slesvigerne ere Sønderjyder, og have endnu saa mange Ord af det gamle Scandinaviske Sprog, f. eks. Bullen er olm. Det Ord Geest bryder mig, da jeg ei kan blive færdig med dets Oprindelse.

Dersom Deres Velærværdighed vilde glæde mig med nogle Linier, da beder jeg at sende Brevet til Hartmeyer i Apenrade.

Med sand Høiagtelse har jeg den Ære at forblive Deres Velærværdigheds ærbødige E. Viborg. Kiøbenhavn 26. Mai 1820.

Desværre er Kiers korrespondance med kendte mænd i København og Kiel (og biskop Boisen i Vesterborg) gået tabt.

- 241 *Sogneatlas* (jfr. foran). Et kort over kirkegården er også af betydelig interesse. Det er enestående i sin art og viser, at de døde ligger »i landsbyer«, dvs. gravstederne følger nøjagtigt gårdenes beliggenhed, og denne inddeling må være ældgammel (se i øvrigt Danmarks Kirker, bd. XXII, Åbenrå amt, p. 1780 og note 33).
- 242 *Østerlygum Sogns Historie I–III*. Østerlygum Menigheds Annaler I–X.
- 243 *Der geschickte August* – Læge August Wilhelm Neuber i Åbenrå (jfr. Sparekassen for Aabenraa By og Amt 1818–1943 (1943), p. 46 f.; Sønderj. M. 1959, p. 210 ff.).
- 244 I Haderslev og Flensborg amter blev alle embeder besat umiddelbart, dvs. ved kgl. udnævnelse gennem Tyske Kancelli, og da dets præsident (Möstring) var Kier ildesindet, »opnaaede jeg intet ad den Vey.« I de tidligere gottorpske amter (Åbenrå og Tønder) var alle sognekaldene derimod valgembeder, hvor amtmanden præsenterede 2, provsten 1 kandidat.
- 245 Provst Christian Posselt i Løjt døde 12. august 1811.
- 246 *Nicolaus in Hirschwiesen* – pastor Claus Christian Thomsen i Hjorkkær (Arends II, 312).
- 247 *Der Pfarrer in Wohldorf* – sp. Hans Windekilde i Vilstrup, død 11. september.
- 248 Jens Peter Windekilde, sp. i Fjelstrup, udnævnt til spr. i Vilstrup 1817 (Arends II, 370).
- 249 *Die Loyaliten unter den Gläubigen* – Jesuiterne blandt de troende. Efter Ignatius Loyola, Jesuiter-ordenens stifter.
- 250 Napoleon Bonaparte.
- 251 1812.

- 252 Jfr. Sønderj. Årb. 1956, p. 90 ff.: Slesvigske Tilstande og Tanker. Udtog af P. Kiers Østerlygum Menigheds Annaler.
- 253 Folkelaget ved Leipzig 1812.
- 254 Norges Tab.
- 255 *Christian* – Christian Otzen, søn af købmand, deputeret borger Chr. O. i Åbenrå. Fra 1810 til 1812 betalte han Kier 120 rdlr. om året for sønnens undervisning og ophold. Konfirmeret af Kier 1814.
- 256 *Iwar*, Kier kalder ham »den venlige og gode, men lidt simple Discipel«, – Iwer Iwersen, født i Åbenrå 1791, jur. Kiel 1822, underrettsadvokat i Læk, senere i Åbenrå, død 1841 (Achelis, nr. 8390).
- 257 *John* – Johan Lindenhan, søn af advokat L. i Haderslev, advokat i Brückenfeld – Broager (Achelis).
- 258 *August* – Nis August Lorenzen, født i Haderslev 1792, søn af amtsforvalter Thomas Lorenzen og hustru f. Hiort, med. Kiel 1812, læge i Bredsted, død 1843, broder til P. Hiort Lorenzen (Achelis, nr. 8163).
- 259 *Fatteren* Hans Paulsen fra Hovslund (S.Sl. gdr. nr. 26 B), født i H. 1793, theol. Kiel 1813, cand. Gott. 1820, præst ved Helligåndskirken i Flensborg 1822–40, sproglærer, død i Hovslund 1840. En ulykkelig præst (jfr. Graef: Geschichte der Heiligen Geistkirche und der dänischen Gemeinde in Flensburg).
- 260 Formentlig Johann David Thomas *Prehn*, født i Åbenrå 1795, jur. Kiel, advokat, senere hofråd Augustenborg (Kiers dagbog), død Primkenau 1864 (Achelis, nr. 8391).
- 261 *Matthias* – Matthias Hansen fra Åbenrå, søn af købmand Peter Benningk Hansen, konfirmeret Østerløgum 1819, theol. Kiel 1823, cand. Gott. 1828, præst i Wilster, sidst hovedpræst 1832–74. (Achelis, nr. 8701).
- 262 *Der Pfarrer in Rustingen* – sp. Th. Bargum i Ravsted.
- 263 *Christian* – Christian v. Stemann, født i København 1804, søn af den senere amtmand i Åbenrå, Otto Johann v. Stemann og hustru Augusta Mathilde Andrea, f. v. Kaas, konfirmeret af Kier 1820. I anden forbindelse taler Kier om »den gode, men just ikke aanderige v. Stemann forlod mig sidste Mikkelsdag og kom i Secunda i Slesvig.« Jur. Kiel 1824, exam. Gott. 1829, kontorchef i rentekammeret i København, 1836 amtmand i Åbenrå, afskediget 1848, død i Itzehoe 1870. (Achelis, nr. 8740, Z. bd. 40, p. 400).

Følgende vidnesbyrd fik v. St. med sig til domskolen i Slesvig: Der junge Herr Christian v. Stemann, welcher nunmehr 3½ Jahre in meinem Hause gewesen ist und von mir unterrichtet worden ist, hat in dieser Zeit in folgenden Gegenständen meinen Unterricht genossen, als in der lateinischen und griechischen Sprache, in der Religion, der Weltgeschichte, der Arithmetik und Geometrie, in der alten und neuen Geographie, in der Naturgeschichte und einigen andern Wissenschaften, die ich darum nicht zu nennen hier nöthig finde, weil nur ein kleiner Anfang darin gemacht worden ist.

Von Klassikern sind unter meiner Anleitung gelesen worden: Nepos, Justin, Cæsar, Livius, einige Reden des Cicero, das Buch De officiis von demselben, einige Bücher der Aeneide, ein Buch der Metamorphosen des Ovid, einige Oden von Horaz, ausser einem Theile des Elementarbuches von Jacob. Im Griechischen einige Bücher der Memorabilien, des Elementarbuches von Jacob und einige Bücher der Iliade. Lateinische Stilübungen sind angestellt worden nach Döring.

Die Fortschritte in diesen Wissenschaften sind nach Massgabe seiner Neigung und Fähigkeit für dieselbe sehr verschieden gewesen. P. Kier.

- 264 *Heinrich* – Johann Heinrich Karl Meyer, født Rendsborg 1800, faderen var auditor, senere amtsforvalter og husfoged i Løgumkloster og Haderslev, stud. theol. Göttingen 1822, Kiel 1823, cand. 1826, spr. Ensted 1832, Ravsted 1847-67. (Arends II 74, Achelis nr. 8616).
Albrecht – Albrecht Detlef Friederich Meyer, foregåendes broder, født i Pinneberg 1802, konfirmeret i Østerløgum 1818, stud. jur. Göttingen 1822, Kiel 1823, død som student i Løgumkloster 1825 (Achelis nr. 8615).
- 265 *Peter* – Peter Lundberg, født i Åbenrå 1796, søn af borger og slagter Daniel Lundberg, 1820 gårdmand, sognefoged og amtsfuldmægtig i Østerløgum (jfr. S. Sl. gd. nr. 1 A), gift 1820 Lene Lorenzen af Åbenrå, datter af købmand og commerceråd Peter Lorenzen og hustru Maria Bahnsen, død i Østerløgum 1843.
- 266 *Christian* – Christian Christiansen Schmidt, født 1796 i Skærbæk sogn, søn af boelsmand Chr. Christensen, cand. Kbhv. 1826, rektor i Åbenrå 1830, valgt til spr. i Østerløgum (efter Kier) 1834, død 1839.
- 267 *Thomas* – Christian Thomas Bargum, født 1803 i Ravsted, søn af spr. Chr. Thomas Bargum og hustru Magdalene Dorothea Davidsen, konfirmeret i Østerløgum 1819, stud. jur. Kiel 1824, cand. 1829, underrettsadvokat i Husum 1830, senere i Læk, død i Læk 1836 (Achelis nr. 8765).
- 268 Reformationsjubilæet 1817.
- 269 Pastor Prehn i Bjolderup.
- 270 Provst Paulsen sendte Kiers ansøgning til Tyske Kancelli med følgende anbefaling »... Schon im Oberconsistorial-Examen zeichnete Kier sich aus, indem ihm daselbst den 2. Charakter mit sehr rühmlicher Auszeichnung ertheilt wurde. Seitdem hat er sich durch weiteres und eifriges Studium unablässig bemüht seine Kenntnisse zu erweitern und seine Bildung zu erhöhen, so wie er durch seine rühmlichen öffentlichen Arbeiten als Volksschriftsteller bewiesen hat, dass ihm die nützliche Anwendung erworbener Einsichten nicht minder am Herzen liege. Rein und tadelfrei ist sein Leben als Privatmann,

musterhaft die Führung seines Amts als Prediger gewesen, weise und eifrig hat er für die Verbesserung der Schulen seines Kirchspiels und die weitere Bildung der Schullehrer gearbeitet. Durch sein durchaus rechtschaffenes und kluges Benehmen hat er einen sehr vorteilhaften Einfluss auf seine Gemeinde gehabt. Seit ungefähr 15 Jahren bey dieser angestellt, hat er sich ihre Liebe und Zuneigung erworben. Für ihn darf auch angeführt werden die Pünktlichkeit, sein gerader Sinn und die Unpartheiligkeit, mit der er zu Werke geht, wenn er über diesen oder jenen Gegenstand einen Bericht an seine Vorgesetzten zu erstatten hat. Unverzüglich ist diese immer da und jedesmal gewissenhaft und fern von allen fremden Einflüssen.« (Men Kiers økonomiske forhold er ugunstige. Han tiltrådte sit embede uden formue og måtte straks stifte gæld, tilmed regnes embedet til de ringeste). »Durch Schüler, die er angenommen und zur Universität auf eine rühmliche Weise vorbereitete, hat er freylich gesucht seine Schulden zu verringern (men alt dette i forbindelse med stor omhu for sit embede har forårsaget, at hans sundhed er vaklende, hvilket igen forhindrer denne videnskabeligt dannede mand i at fortsætte sine studier. Som sognepræst i Varnæs vil Kier derimod kunne leve uden økonomiske sorger og kunne afse tid til sit videnskabelige arbejde)«.

- 271 Ved valget fik Kier 4, Petersen i Hellevad 172 og Regenborg 2 stemmer (Tyske Kancelli, D. 54, VIII, læg Varnæs, Rigsarkivet).
- 272 *Hochhafen* – Havnbjerg. Julian Meyer, søn af spr. Friedrich Marquard Meyer i Havnbjerg, født i Sieversted 1800, stud. jur. Kiel 1821, Göttingen 1823, cand. jur. 1827, Advokat i Kiel, senere i Nordborg, død 1835 (Achelis nr. 8597). Om faderen se Erwin Freytag: Aus der Chronik des Kirchspiels Sieverstedt (1951), p. 104–07. Alt falder i tråd med Kiers ord om Meyer.
- 273 Indløsningen af Østerløgum præstegård fandt sted i 1819, hvorved alle gårdens bygninger blev sognets ejendom.
- 274 Se S.Sl., gd. nr. 1 A.
- 275 1819.
- 276 Jfr. note 265.
- 277 *Süderstadt* – Sønderborg. Eleven er Hans Thomas Karberg, født Sønderborg 1813, søn af kaptajn Lorenz Karberg, pharm. Kiel 1831, exam. Kiel 1831, apoteker i Wittingen (Regierungsbezirk Lüneburg), 1845 apoteker i Åbenrå, død 1860 (Achelis nr. 9026). Det var apoteker Karberg, som i martsdagene 1848 bragte den provisoriske regeringens proklamation til Åbenrå. Efter krigens afslutning blev K. forvist og apotekets privilegium inddraget, jfr. Åbenrå Bys Historie II. p. 216.
- 278 Stuehuset, sydsiden: Fra øst *auditorium* 2, forstue (til skole) 1, lillestue 2, storstue 4 fag, herfra indgang til samme i udbygningen mod syd og videre til sal, provstekammer og gæstekammer. Resten af

stuehusets sydside økonomiafdeling. Nordsiden: Skole (museum, lig Musaion eller Museion, musernes tempel, altså skolestue?) 3, spisekammer og køkken i alt 6 fag, forstue 3 fag, folkestue, bagehus med ovn, rullekammer til syd, foderlo, stald og høfag. Vesterlade: Lo, korngulv, port og tørvelade. Nordlade: Gæstestald, svinesti, huggehus, port, tiendekorngulv. Østerlade: Stald, port, høfag, høns og ænder.

- 279 *Haven* blev forstørret mod øst. En ydre gang med hegn kalder Kier på kortet *Ambulatio philosophica*, to gange øst-vest henholdsvis *Semita longa* og *Semita pulchra* (den lange og den smukke sti). Bedene mellem gangene betegnes ved *Rosæ* (rosen, i midten), og derefter fra øverste venstre hjørne *Tuberi* (knoldvækster, vist kartofler, 2 bede), *Gramina*, *APES* (græsplæne, bier), *Olera* (køkkenurter) og *Brassica* (kål).
- 280 *Heinrich in Legerwalde* – Hinrich Jørgensen i Leerskov, død 1819.
- 281 *Mein Nachbar Hieronymus* – Sognepræst Hieronymus Grauer i Rise, død 1819. (Arends I, p. 291).
- 282 *Freund Nicolaus* – Nis Hinrichsen i Leerskov, ovennævnte Hinrich Jørgensens søn. (S.Sl., gd. nr. 11).
- 283 3 af sønnerne blev præster, Hieronymus i Kliplev, Arendt Detlef i Løjt, senere Moltrup, Otto Georg i Læk, senere Hjordkær. Alle blev afskediget i 1851 og kom til Tyskland, hvor den førstnævnte døde, de 2 andre kom tilbage i 1864 og blev præster i henholdsvis Burkal og Vilstrup. Christian Nicolai Grauer var collaborator i Glückstadt og Jacob Grauer, der var dansksindet, var fysikus i Åbenrå.
- 284 Jfr. note 237.
- 285 Deriblandt den senere departementchef Th. Aug. Jes Regenburg, født i Åbenrå 1815, død som stiftamtmand i Skanderborg, grundlægger af den Regenburgske samling, c. 22.000 bind, i Statsbiblioteket i Århus.
- Efter pastor Regenburgs død kom hans enke, en datter af pastor Wetche i Starup-Grarup, til prinsesse Wilhelmine, Frederik VI's datter, da hun blev gift med prins Frederik, udadtil en beskeden, men indadtil meget ansvarsfuld stilling. Adler om Regenburg (Ansøger til Tinglev 1809) »ist zwar kein besonders begabter, aber ein fleissiger u. treuer Lehrer.«
- 286 *Claus Harms*. Hans theser, som udkom i 1817 i anledning af reformationsjubilæet og indeholdt de skarpeste angreb på rationalismen og dens ledende personer i Hertugdømmerne, er optrykt i *Schriften VIII*, p. 448 ff. I tilknytning hertil: *Claus Harms' Thesen und die kirchlichen Behörden. Ein aktenmässiger Bericht von Dr. Ernst Feddersen* (bd. VIII).
- 287 Sognehistorie, Topografi, det 3. bind omfatter kun 22 sider.
- 288 1822. Kiers regnskabsoversigt for 1817:

Indtægt:			
Offer i kirken	268 mk.	3 sk.	
ved dåb	64 mk.	9 sk.	
konfirmander	75 mk.	13 sk.	
vielser	56 mk.	9 sk.	
begravelser	183 mk.	12 ¹ / ₂ sk.	
diverse	20 mk.	11 ¹ / ₂ sk.	
			669 mk. 10 sk.
solgt 1 stk. kvæg	24 mk.	0 sk.	
strå og tag	90 mk.	0 sk.	
lam og grise	30 mk.	0 sk.	
tienderug 63 tdr.			
egen rug 37. tdr.	640 mk.	11 sk.	
boghvede 28 tdr. solgt 4 ¹ / ₂	49 mk.	8 sk.	834 mk. 3 sk.
			1503 mk. 13 sk.

I tiendebyg fik jeg 19 tdr. og avlede selv 9¹/₂. Alt blev brugt i huset, og der købtes desuden lidt.

Udgift:			
til enken	125 mk.	0 sk.	
skatter	45 mk.	0 sk.	
folkeløn og dagløn	360 mk.	0 sk.	
renter	190 mk.	0 sk.	
slitage	200 mk.	0 sk.	
i alt:			920 mk. 0 sk.

Jeg har altsaa haft 578 Mk. til mine købte Fornødenheder, men jeg har faaet af Disciplene i det forgangne Aar 1890 Mk., der har altså været at optage 2.810 Mk. Vi har anskaffet Klæder og Sko for meget af dem, saare meget er gaaet til Husholdningen, og til disse Ting kan regnes over 2.000 Mk. Resten er anvendt til Afbetaling, thi jeg var temmelig tilbage. Nu er min Stald godt besat og jeg kan herefter løse flere Penge deraf. Mindst 350 Mk. er afbetalt af Gjælden, men der er nok endnu tilbage. (Annaler bd. IX, p. 282 ff.).

- 289 Den såkaldte indbyrdes undervisning. Større elevs undervisning af de mindre, indført og stærkt anbefalet af Frederik VI.
- 290 Ejer af fødegården i Hovslund (se S.Sl. gård nr. 26 B.).
- 291 Immervad kro ved hærvejen.
- 292 *Moritz in Renneg*, gdm. Hans Moes i Genner (S.Sl., nr. 37 A.), sandemand 1819, kirkevæрге 1827-42. Hans navn står i jernankre formet som initialer på Østerløgum kirketårn. »Ein treuer Kirchenjurat, ein braver Mann, mir ein lieber Freund.« (Pastor H. P. Prahll i kirkebogen ved hans død i 1842).
- 293 *Andreas in Buchholz* – Johann Andreas Wulff i Ris, født i Brede 1780, cand. Gott. 1808, collaborator i Husum 1811, sp. i Risum

- 1815, Ris 1821-56 (død). Broder til den kendte kniplingshandler Jens Wulff i Brede.
- 294 Gårdmand og portrætmaler *Hans Feddersen* i Schnatdebüll ved Ste-desand, han skal have udført flere tusind miniaturer.
- 295 En vis maler: Det må være den senere så kendte portrætmaler Christian Albrecht Jensen (fra Bredsted), som i 1824 blev medlem af Kunstakademiet i København, var gift med amtsforvalter, kammerherre Thomas Lorenzens datter i Haderslev, en søster til Kiers elev Nis August Lorenzen.
- 296 Hans Andreas var elev på Kunstakademiet i 1825.
- 297 Thomas *Wilhelm* Lorenzen, født 1808 i Segeberg, søn af kammerråd og amtsforvalter Hans Peter L. i Haderslev, død i Segeberg 1850, konfirmeret af Kier 1827. (Slægten Lorenzen fra Rinkenæs (1903) p. 24.). Brødrene Thomas og Hans Peter Lorenzen (fra Hjortholm) var begge amtsforvaltere i Haderslev, den første i Østeramtet (fader til Peter Hiort Lorenzen), den anden i Vesteramtet, begge døde i 1834.
- 298 Stod i lære hos malermester Ronnje i Flensborg.
- 299 *Friedrich aus Ruhfeld*. Det er ikke lykkedes at identificere denne. I 1827 rejste han til Rendsborg, »men blev ikke optaget i prima«. (Kiers dagbog). Han blev årsag til megen hjertesorg i det Kierske hjem. Datteren glemte ham aldrig, og den skuffede kærlighed har måske været årsag til de anfald af sindssyge, som siden formørkede hendes dage. Det fortæltes i slægten, at da hendes mand en aften trådte ind i stuen og fåmælt sagde de få ord: Nu er han død, brast hun i heftig gråd. Når pastor Petersen, tidligere Starup, fortæller (i Kunstkalender 1922, p. III), at hun »endete in Geisteskrankheit in einem Brunnen«, da er det ikke rigtigt. Hun døde i 1874, dybt savnet og begrædt af ægtefælle og børn. Hendes søn, Nis Hinrichsen Callesen i Leerskov, skrev ved moderens død, d. 5. sept. 1874:
- Farvel, Farvel, vor Moder kære.
 Farvel, den gode Gud Dig lønne,
 Vi kan det ej, vi kan kun ære
 Dit Minde, takke og paaskønne
 Og bede Gud vor Gjæld betale
 Til Dig i høje Himmelsale.
- Her er saa tungt, nu Du er borte
 og kommer ikke meer tilbage,
 Dog efter Livet her det korte
 Vi haaber ogsaa herfra at drage
 Til Gud, hvor hver en Smerte stilles,
 Der mødes vi for ej at skilles.
- 300 *Andreas Peter Bonnichsen*, født i Vedsted 1819, cand. pharm. København 1836, senere jernstøber i Haderslev, tysksindet, 1864 medlem af magistraten, død i Knoop 1870 (Achelis nr. 9391).

en mindsten på hans grav på Østerløgum kirkegård, og ved en sammenkomst i kroen talte cand. theol. H. Hejselbjerg Paulsen om hans betydning for sogn og hjemstavn.

En kort levnedsskildring findes i Bricka, IX, 196, Kreis-Kalender für den Kreis Apenrade 1908, p. 51-52 (pastor Friedrichsen, Østerløgum) og i Sønderjydsk Månedsskrift 10. årg. (1934), p. 114-120 (H. Hejselbjerg Paulsen).

Peter Kiers stednavnebetegnelser

<i>Bienenwiese</i> : ?	<i>Legerwald</i> : Leerskov, Østerløgum sogn
<i>Braunfeld</i> : Brunde, Ris sogn	<i>Lichtenwald</i> : Løjt
<i>Bogenhöhe</i> : Bov	<i>Mitfurth</i> : Mysunde
<i>Breitau</i> : Brede	<i>Nirgendstedt</i> : Ensted
<i>Brückenfeld</i> : Broager	<i>Offenhain</i> : Åbenrå
<i>Buchholz</i> : Ris	<i>Quarzhausen</i> : Flensborg
<i>Buris</i> : Burkal	<i>Rastorf</i> : Rathmannsdorf, Dänischenhagen
<i>Cuneum</i> (lat.): Kiel	<i>Rechtsfeld</i> : Tinglev
<i>Dingholz</i> : Dybbøl	<i>Renneg</i> : Genner, Østerløgum sogn
<i>Ehrendorf</i> : Roost, Arrild sogn	<i>Rostorf</i> : Hostrup, Egvad sogn
<i>Eichelnfurth</i> : Egernførde	<i>Ruhfeld</i> : ? – næppe Roager
<i>Elgangen</i> : Angel	<i>Rusting</i> : Ravsted
<i>Feinland</i> : Fyen	<i>Salzhain</i> (græsk): Halle
<i>Gelbe Au</i> : Gejlå	<i>Sasdorf</i> : Sotrup
<i>Gottesort</i> : Østerløgum	<i>Schleibusen</i> : Slesvig
<i>Grossgottesort</i> : Løgumkloster	<i>Seefeld</i> : Søes, Ris sogn
<i>Habershain</i> : Hovslund, Østerløgum sogn	<i>Solta</i> : Solt
<i>Hain</i> : Lund, Burkal sogn	<i>Stockbach</i> : Stubbæk, Ensted sogn
<i>Hauptstadt</i> : København	<i>Südbohl</i> : Sønderballe, Hoptrup sogn
<i>Hausheim</i> : Husum	<i>Süderstadt</i> : Sønderborg
<i>Heiligenfurth</i> : Hellevad	<i>Thomsdorf</i> : Tombøl, Felsted sogn
<i>Hirschfeld</i> : Jarup	<i>Thorstädt</i> : Tønder
<i>Hirschwiese</i> : Hjordkær	<i>Thursland</i> : Jylland
<i>Hochhafen</i> : Havnbjerg	<i>Thyrshheim</i> : Thystrup
<i>Hotthersburg</i> : Haderslev	<i>Wahldorf</i> : Vilstrup
<i>Hülshausen</i> : Avnbøl, Ullerup sogn	<i>Wahrspitz</i> : Varnæs
<i>Kaufgrenz</i> : Altona	<i>Waldstädt</i> : Skovby, Vedsted sogn
<i>Klippenhain</i> : Klipleve	<i>Warmort</i> : Sommersted
<i>Kolath</i> : Kahleby	<i>Weissensee</i> : Vedsted
<i>Kornhöhe</i> : Rugbjerg, Østerløgum sogn	<i>Wolfsdorf</i> : Ullerup
<i>Lauterheim</i> : Lovtrup, Uge sogn	<i>Zinsheim</i> : Rendsborg

Oversigt over Peter Kiers efterladte manuskripter

A. VEDRØRENDE SOGNETS HISTORIE

I. *Østerlygum Sogn kort beskrevet* ved P. Kier (1820-22).

1. bind. Beskrivelse af sognet, topografi (med kort), økonomisk historie (særlig vedrørende årene efter 1813), p. 1–186.

2. bind. Sognets historie, p. 187–528.

3. bind: »Sognets Indretninger, Folkets Skikke, Brug og deslige«, p. 531 – 3. bind er kun påbegyndt og går til p. 550.

Pastor Kiers søn, Hans Andreas Kier, skænkede sin søstersøn, Nis H. Callesen, Leerskov, bd. 1–2; de ejes nu af gdr. Nis H. Callesen, Leerskov. Det påbegyndte bd. 3 fandt jeg i den Kierske gård i Østerløgum, hvor det lå i en kasse med ragelse, nu i min varetægt.

II. *Østerlygum Menigheds Annaler, samlede og fortsatte af P. Kier*

I. 1.–2. bog: Indtil 1687, p. 1–331. (Nis Callesen, Leerskov. Afskrift i Østerløgum præstearkiv, Landsarkivet).

II. 3. bog: 1697–1770, p. 1–512, skrevet 1815. (Nis Callesen, Leerskov).

III. 4.–5. bog: 1770–1805, p. 513 ff., begyndt 1820 (Landsarkivet).

VI. 7.–8. bog: 1814–1820, p. 1–497, begyndt 1824 (Landsarkivet).

VII. 9.–10. bog: 1821–32, p. 1–335 (Landsarkivet).

Efter inddelingen omfatter Annalerne 7 bind (I–VII), hvoraf dog kun 5 er bevaret (I–III og VI–VII), de to mellemliggende bind må anses for tabt. Men betragter man Kiers anden inddeling – i bøger – findes 1–5 og 7–10, her mangler kun 6. bog. Denne noget kunstige inddeling i bind og bøger, som ikke er skrevet i fortløbende beretning, kan også tydes derhen, at 6. bog (omhandlende tiden 1806–13) slet ikke er skrevet. Dog må her nævnes, at et enkelt sted i Annalerne henvises til dette bind, man må vel derfor gå ud fra, at dette bind er gået tabt (jfr. mine bemærkninger i Kommentar).

III. *Atlas over Østerlygum Sogn*

Denne kortsamling omfatter ca. 30 kort, delvis udarbejdet på grundlag af egne opmålinger. Hver bygning i sognet er her indtegnet, hvert stykke jord, med stednavn og ejerbetegnelse (Landsarkivet). Kopi (udført af lærer Lykke i Rugbjerg) i Haderslev Amts Museum. Desværre har man i Sønderjydske Stednavne, bd. 4 omfattende Åbenrå amt, benyttet nævnte kopi med mangfoldige fejlslætninger og fejlskrivninger).

IV. Sjeleregister 1–3

Værket omfatter alle familier, som var bosat i Østerløgum sogn i Kiers embedstid. Hver gård er betegnet med nr. (1 A – 50 D), kådnersteder og huse med lille bogstav. Kiers efterfølgere i embedet, særlig de to første, pastor Schmidt og pastor Prahl, har i en del tilfælde fortsat det. Udtog af det findes i min bog Sønderjydske Slægter (Haderslev 1941), hvor slægtsforbindelsen i mange tilfælde er ført tilbage til et lignende register fra 17. århundrede, *Catalogus animarum*, skrevet af Canutus Bruun, sognepræst i Østerløgum 1640–82, død 1688.

V. *Collectanea rerum in parochia Osterlygumensi gestarum ad descriptionem ejus pertinentia, quae congere coepit P. Kier, pastor. Anno MDCCCIII.*

Afskrifter på latin, tysk og dansk angående enkelte familier og personer i sognet, endvidere kirken, præstegården. Også angående Nordslesvigs, især Åbenrå amts historie og topografi, bl. a. afskrift af provst Bargums Beskrivelse af Åbenrå By 1764. Pastor Meylands Beskrivelse af Østerlygum Sogn. (Landsarkivet). Der har måske været flere af disse bind. I Ann. II, 266, henvises til pastor Gert Vilhelmis skæbne i Vedsted, en sådan omtale findes ikke i ovennævnte bind.

VI. *Dagbøger.*

Tagebuch für OLügum Pastorat vom 27. October 1803 an. (H. Hejselbjerg Paulsen).

Diarium 1801/10. *Protocollum rerum parochialium nec non memorabilium actarum Ostrolygumi, inchoatum 27. Nov. 1809.* (H. Hejselbjerg Paulsen).

Dagbøger 1825 (dansk) – 30, 1831–33 (14/1, dødsdag).

(Landsarkivet, dog kun til 1833, 31/7, tilhører utvivlsomt slægten, da de oprindelig var i sønnens (Hans Andreas) varetægt. Købmand Gottschalk i Østerløgum fik dem af Kiers sønnesøn ca. 1890, og efter hans død afleverede sønnen, arkitekt H. C. Gottschalk, dem til præstearkivet i Østerløgum (ca. 1900), nu i Landsarkivet. Slutningen af 2. bind er fundet i sønnens efterladenskaber. (H. Hejselbjerg Paulsen).

Endvidere *Haushaltungs- Wirtschafts- und Rechnungsbuch für 1805, 1806 u. s. w., heri også dagbogsoptegnelser. do. für das Jahr 1807, 1808 u. s. w.*

Medindbundet er *Bog over Ejendomsgården Nr. 1 A i Østerlygum, bestaaende af 10 Ottinger, siden 1. Oct. 1818.* (H. Hejselbjerg Paulsen).

VII. *Selvbiografier.*

Vita mea. Inchoata Anno MDCCCVII.

Omhandler kun en kort beskrivelse af sognet, en udførligere af kirken og kirkeinventaret, af præstegården og dens tilliggende (heri tegninger af kirken og gamle nu forsvundne gravtræer, situationsplan af kirke, præste-

gård, degneskole, de nærmest liggende bygninger kroen, gård nr. 3, kådnerstederne 7 b, 10 a og b). Alt på latin. (H. Hejselbjerg Paulsen).

Et andet bind må være gået tabt. I *Annaler* II. 267 henvises til Vita Petri K. II Cap. 2 p. 105–109, hvor der fortælles Minder fra Svenskekrigen 1657–59. Det må meget beklages, at dette bind er gået tabt.

Meine Reise durch das Erdenleben I–II.

B. PRÆDIKENER OG ANDET HOMILETISK MATERIALE

I *Annalerne*, p. 482, skriver Kier, at med »Kirkeåret 1820 sluttede mit 12. Binds Prædikener. Jeg havde ønsket ved Slutningen af denne Samling nu at kunne faa Tid og Lejlighed til omhyggeligen at udarbejde en Aargang Prædikener og lade dem trykke for menig Mand. Dertil syntes Omstændighederne at føje sig.« Dette er ikke sket. Men også hans mange bind prædikener fra 1802–33 er stort set gået tabt. Følgende findes endnu:

1. En Aargang af Prædikener over de sædvanlige Søndags- og Festdags Epistler, forfattede og holdne af Peter Kier. Østerlygum. Kirkeåret 1814. (H. Hejselbjerg Paulsen).
2. En årgang prædikener (defekt) over søndagsevangelierne, fra 4. p. Epiph. – 10. p. Trinit. 1808. (H. Hejselbjerg Paulsen).
3. Fragmenter af ligprædikener med personalier. (Lærer Jes M. Holdt).
4. Et bind *troløvelses- og brudevielsestaler*, fra 12. nov. 1802 – 5 dec. 1812. (H. Hejselbjerg Paulsen).
5. Et bind omhandlende *konfirmationshandling* (Tale, prædiken, sange, katekisation, personalia, 1828, 29, 30, 31, 32, 33) og enkelte lejlighedstaler. (H. Hejselbjerg Paulsen).
6. *Samlingsbind* (begyndt Kiel 1797) indeholdende prøveprædikener på tysk og dansk (Kiel, Elmschenhagen, Brede), prædikener holdt i Burkal kirke, ca. 50 (delvis kun temata), i Tinglev, Ravsted, Hellevad, Vedsted, Ris, Løjt, alt 1800 og følg. Valgprædiken Hjørpsted 17/7 1801, i Østerløgum 3/1 1802, Ordinationspredigt gehalten in der Dohmkirche zu Schleswig 19/5 1802, parentationer, bl. a. over præsterne Ulrich Anton Petersen og Christian Petersen i Tinglev. Ligprædiken over Pastor Thue Ravn, fh. Østerløgum. Taler holdt ved indsættelse af lærere i Hovslund 1806 og Genner 1810, m.m. (H. Hejselbjerg Paulsen).
7. *Samlingsbind* indeholdende vidt forskellige ting: Entwürfe von Predigten, 1796, Materialier til Embedsførelsen (Skriftetaler), Concepter, bl. a. Udkast til en Katekismus i Kristendommen, Übungen im Übersetzen und Schreiben (latin) 1797, Litteratur: Teologi, filosofi, filologi, belletristik, fysik, økonomi, matematik, historie. Regnskaber Kiel 1796–99. Diarium 1808 (latin), Protocollum rerum 1809. Anno 1811, 12, 13 (latin). Sange, bl. a. Til Vaaben, se Fienderne komme. Til Vaaben, I nordiske Mænd. O Dania, mit Hjerte for dig banker, Du Fredens og Retfærdighedens Hiem. Wiegenlied Osterl. 1804 (jfr. p. 178). Versuch einer Übersetzung von Theokrits Idyllen. Matematiske Op-gaver, 1812 (geometriske progressioner). (H. Hejselbjerg Paulsen).

C. REFERATER AF FORELÆSNINGER
VED UNIVERSITETET I KIEL 1796–99

1. Archäologie der Hebräer. 1–166.
2. Dogmatik (nach Morus, Compendium).
3. Beweis der Wahrheit und Göttlichkeit der chr. Religion.
4. Symbolik, vorgetragen von Dr. Eckermann im Sommerhalbjahr 1798, angefangen 30. April, p. 1–100 (i samme bind Konfirmation i Østerløgum 1808. Theologischer Briefwechsel mit Pastor Matthiesen, kun Kiers breve).
5. *Principien der Moral und des Naturrechts*. Karl Leonhard Reinhold. p. 1–149. (H. Hejselbjerg Paulsen).

D. LÆREBØGER (TIL BRUG FOR SKOLELÆRERE
OG I SKOLERNE

1. Naturbeskrivelse, en Lærebog for Ungdommen paa Landet (1815).
2. Opdragelseslære for Skolelærere paa Landet (1808).
3. Undervisning i Religionen og Moralen.
4. Trigonometrien.
5. Fædrelands-Kundskab for Skolelærere (1808). (H. Hejselbjerg Paulsen).

Forkortelser

- Achelis:* Th. O. Achelis: Matrikel der Schleswigschen Studenten 1517–1864 (1966).
- Ann.:* Østerlygum Menigheds Annaler I–X (håndskrift).
- Arends:* Otto Fr. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten I–III.
- Bricka:* F. C. Bricka: Dansk biografisk Lexikon (1887 ff.).
- Hist.:* Østerlygum Sogns Historie (håndskrift).
- Skriften:* Schriften des Vereins für schl.-holst. Kirchengeschichte (1897 ff.).
- S.Sl.:* H. Hejselbjerg Paulsen: Sønderjydske Slægter. I. Østerløgum (1941).
- Top.:* Østerlygum Sogn. Topografi (håndskrift).
- Z.:* Zeitschrift der Gesellschaft für die Geschichte der Herzogthümer Schleswig, Holstein u. Lauenborg (1870 ff.).

Personregister

- Abrahamson, W. H. F., 285 ff.
Ackermann, professor, Kiel, 122, 262.
Adler, J. G. C., generalsuperintendent, 124, 127, 140 f., 262, 264 f., 275.
Andresen, B., møllebygger, 256, 281.
Bachmann, H., degn, 184 f., 288.
Bargum, L. C., provst, 82, 100, 256.
– C. T., sognepr., Ravsted, 289.
– Th., sagfører, 202, 208, 290.
Bernth, P. L., sognepr., Varnæs, 180, 203, 281.
– Ludw., elev, 180.
v. Bertouch, amtmand, 135, 264.
Bertramsen, A., sognefoged, 206.
Beyer, J. Janniksen, 281.
v. Blücher, C., amtmand, 166, 184, 280.
Boisen, P. Outzen, biskop, 97, 258, 288.
Bonnichsen, B., sognepr., 111, 177, 187 ff., 208, 226 ff., 281.
– Andr., 257.
– Anna M., 176 ff.
– A. P., jernstøber, 228, 242, 294.
– J. C., øjenlæge, 228, 246, 295.
– A., gift Lautrup, 98 ff., 228 f.
– A. C., gift Kier, 99, 138 ff., 257.
Brauneiser, C. A., rektor, 202, 264.
Brandt, A., herredsfoged, 263.
Brodersen, L. A., sognepr., 256.
Brorson, H. A., 278.
Bundesen, Jens, sognefoged, 165 ff., 168, 211 ff., 284.
– Jep, sognepræst, 183 f., 282.
Callesen, Rs., gmd., 228, 243.
– Nis, gmd., 294, 296, 300.
Carl X Gustav, 32.
Carl Friedrich (Gottorper), 251.
Dahm, R., lærer, 58, 84, 254.
– C., lærer, 184, 282.
Dieck, F. W., sognepræst, 130, 263.
Eckermann, J. C. R., prof., 116, 123, 136, 261.
– A. H., rektor, 136, 264.
Ehlers, M., prof., 116, 122 ff., 261.
Ewald, J., lærer, 165, 280.
Feddersen, H., maler, 224, 294.
Frederik IV, 35.
Frederik VI, 197.
Frederik IV, hertug, 251.
Friedrich aus Ruhfeld, 227, 239 f., 294.
Funke, H., herredsf., 257 f.
Gellert, C. F., 110, 259.
Geysen, S., professor, 122 f., 262.
Grauer, A. D., sognepr., 292, 296.
– Hierony, 212 f., 292.
Görtz, gottorpsk embedsm., 34, 251.
Habelien, købm., 246, 295.
Hansen, J., degn, 166, 280, 296 f.
– L., landhøker, 75 ff., 84, 103, 256, 258.
– M., sognepræst, Wilster, 201, 208, 289.
Harms, Claus, 214, 292.
Hegewisch, professor, 117, 121, 261.
Hensler, C. G., professor, 262.
Hinrichsen, Nis, gmd., 212, 223, 292.

- Rs., sognefoged, 251.
- Hjort, P., sognepr., Hoptrup, 240, 295.
- Hoeck, L. P., sognepr., Ensted, 179.
- Hwalsøe, elev, 181, 281.
- Iversen, Iwer, sagfører, 194, 199 f., 289.
- Chr., lærer, 282.
- N., sognepr., Lg.kloster, 106, 258.
- Jensen, Chr. Albr., maler, 226 f., 294.
- Jespersen, Chr., sognepr., 107, 112, 116, 127 f., 259, 262 f.
- Jessen, J. S., sognepr., Vedsted, 183, 282.
- Johannsen, farver, Tinglev, 226, 295.
- Helene, g. Kier, 295 f.
- Jørgensen, Hinrich, gmd., 160, 211, 277, 292.
- P., lærer, 282.
- Jürgensen, Heyke, sognepr., 119, 124 f., 261.
- Juhl, J., gmd., grønlandsfarer, 35 ff., 251.
- Kant, Imm., 91, 192.
- Karberg, H., apoteker, 210, 291.
- Kier, Eugenia, 186, 225, 228, 239, 243, 247, 283.
- H. A., maler, 177 f., 200, 202, 205 ff., 210, 241 f., 224 ff. 294 f.
- Jep, kaptajn, 35 ff., 252 f.
- J. C., 226, 243 f, 284.
- Krongaard, K., sognepr., 129 ff., 263 f.
- Lassen, A., sognepr., 179, 281.
- Lautrup, J. C., sognepr., Brede, 87 f., 95 ff., 110, 142 ff., 183, 186, 190, 228, 256, 295 f.
- A. C., datter, 99, 182, 257, 282.
- J. C., sognepr., Tyrstr., 95.
- J. C., sognepr., Ensted, 95, 256.
- Lindenhau, advokat, 194, 200, 289.
- Lorenzen, H. P., amtsforv., 294.
- L., fhv. sømand, 256.
- N. A., læge, 200, 289,
- Th. W., elev, 227, 294.
- Lundberg, P., sognef., 202, 207, 223, 290.
- Martensen, H., elev, 185, 283.
- Matthiesen, Boy, student, 119, 261.
- D., landmåler, 61, 254.
- kantor, Åbenrå, 103, 106.
- A., sognepr., Løjt, 138, 186, 190, 194, 267, 284.
- Meyer, Albr., stud. jur., 202 f., 290.
- J. H. C., sognepr., 202 f., 290.
- F. M., sognepr., Havnbjerg, 205, 291.
- J., sagfører, 205, 208, 291.
- Mikkelsen, H., degn, Løjt, 84, 256.
- Moes, H., gmd., 165, 223, 280, 293.
- Møller, Nis, sognepr., Vonsbæk, 127, 262 f.
- Møsting, S., amtmand, 186 f., 284, 288.
- Müller, H., professor, 123, 262.
- Napoleon I, 217, 195 f., 288.
- Otzen, C., elev, 194, 199, 289.
- Paulsen, H., præst, 180, 200, 289.
- M., gdr., 75, 89, 139, 211 ff., 256, 266.
- P., provst, 119, 194, 214, 261, 264, 297.
- Paysen, M. F., provst, 141, 275.
- Petersen, A. U., sognepr., Tinglev, 87, 97, 142, 188, 256, 258.
- Balth., provst, 97, 258.
- Chr., sognepr., Tinglev, 120, 188 ff., 194, 262, 284.
- Chr., sognepr., Klipleve, 182 f., 282.
- D. Fr., subrektor, 295.
- H. W., sognepr., 295.
- Jep, degn, Stenderup, 181, 282.
- Oluf, lærer, 181, 282.
- P., sognepræst, Varnæs, 107, 112, 197, 204 f., 259 f., 284, 291.
- Sophie, gift Petersen, 144, 189.
- Posselt, Chr., provst, Løjt, 136, 144, 193, 265.
- Prahl, P., provst, Tønder, 137, 175,

- 181 f., 186 ff., 267, 284.
 Prehn, J. D. Th., sagfører, 200, 289.
 – J. H., sognepr., Bjolderup, 204.
 – P., præst, Sønderborg, 119, 261.
 Prætorius, A., sognepr., Burkal, 107,
 126, 128 ff., 259, 262.
 Ratenburg, J., sognepr., Hjerpsted,
 136, 264.
 Ravn, Th. O., sognepr., Østerløgum,
 62, 71 ff., 83, 136 ff., 256, 264 ff.,
 268 ff.
 Regenburg, J., præst, Åbenrå, 138,
 190, 204, 212 f., 264, 267, 284,
 291 f.
 Reinhold, L., professor, 117, 120 ff.,
 261.
 Ries, amtsskriver, 35 f., 251.
 v. Saldern, C., sognepr., 36, 251.
 v. Schmettau, L. S., amtmand,
 Åbenrå, 107, 136 ff., 144, 265.
 Schmidt, C. C., sognepr., Østerløgum,
 202, 208, 290.
 – Fr., sognepræst, Tinglev, 190,
 213, 284.
 – Jes, cand. theol., 182 f., 282.
 Schütz, deputeret i Tyske Kancelli,
 281.
 Seeringhausen, J. W., bogtrykker,
 152, 276.
 Spandovius, A., sognepr., Østerløgum,
 38, 251.
 v. Stemann, Chr., amtmand, 202,
 208, 244, 289.
 v. Stemann, O., senere amtmand,
 202, 208, 289, 295.
 Strodtmann, A. H., provst, 136,
 264.
 Thomsen, C., sognepr., Hjortkær,
 194, 288.
 – I., sognepr., Vedsted, 73, 256.
 – K., sognepr., Østerløgum, 252.
 Tilegaard, herredsf., Åbenrå, 71,
 256.
 Tode, P., sognepr., Østerløgum, 251.
 Wesselhöft, elev, 181, 281.
 Vieborg, E., professor, 287.
 Wieding, A., degn, 62, 194, 254,
 280.
 Windekilde, H., sognepr., Vilstrup,
 107, 258, 288.
 – J. P., sognepr., Fjelstrup, 106,
 194, 258, 288.
 Wulff, J. A., sognepr., Ris, 222 f.,
 247, 293, 297.
 – J., kniplingshandler, 295.
 – U., hederider, 251.
 Ægidius, B. C., salmebogsudgiver,
 278.

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland

1. Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*. Kr. 10,00. (I boghandelen kr. 20,00).
2. P. J. Refshauge: *Bonden, der blev landraad*. Udsolgt.
3. *Tønder gennem tiderne*. Under redaktion af M. Mackeprang. Udsolgt.
4. M. H. Nielsen: *Fra slesvigsk fattigvæsens fortid*. Udsolgt.
5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie*. Udsolgt.
6. *Navneregister til H. P. Hanssens værker*. Udg. af Johan Hvidtfeldt.
7. *Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelsangs tilblivelse*. Udsolgt.
8. Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere*. Udsolgt.
9. Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*. 2. udg. revideret og udvidet af Hans H. Worsøe. Indb. kr. 8,00 (16,00).
10. *Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark*. Red. af Claus Eskildsen, Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Kr. 10,00 (20,00).
11. Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur*, 2. udg. m. tillæg: Manuskripter vedrørende sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet, Åbenrå, ved Peter Kr. Iversen. Indb. 10,00 (20,00).
12. *Nordslesvig efter genforeningen*. 7 radioforedrag. Udsolgt.
13. Thorvald Petersen: *Fra Als til Tønder*. Udsolgt.
14. N. Black Hansen: *Åbenrå annaler, 1524, 1584–1694*. Kr. 4,00 (8,00).
15. Peter Kr. Iversen: *Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog*. Udsolgt.
16. A. Svensson: *Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis*. I uds., II kr. 10,00 (20,00), III kr. 15,00 (30,00).
17. H. V. Gregersen: *Niels Heldvad. En biografi*. Udsolgt.
18. Erland Møller og Johan Hvidtfeldt: *Kaptajn Hans Bruhns erindringer*. Udsolgt.
19. Asger Nyholm: *Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogreskripterens tid*. Udsolgt.
20. Knud Kretschmer: *Den sønderjydske fond*. Kr. 10,00 (20,00).

21. H. V. Gregersen: *Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier*. kr. 10,00 (20,00).
22. Aage Bonde og Johan Hvidtfeldt: *Borgmestre, rådmænd, byfogder og byskrivere i Flensborg 1550–1848*. Indb. kr. 10,00 (20,00).
23. G. Japsen: *Den nationale udvikling i Åbenrå 1800–1850*. Indb. kr. 15,00 (30,00).
24. Sigurd Schoubye: *Guldsmedehåndværket i Tønder og på Tønder-egnen 1550–1900*. Udsolgt.
25. *Åbenrås bys historie*. Under redaktion af Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Bd. I kr. 16,50 (33,00), i skindbind kr. 31,00 (62,00). Bd. II kr. 25,00 (50,00), i skindbind kr. 38,00 (76,00).
26. Harald Jørgensen: *To ungdomsvenner. H. P. Hanssen, H. V. Clausen*. Indb. kr. 15,00 (30,00).
27. H. Hejselbjerg Paulsen: *Sønderjydske psalmesang 1717–1740*. Indb. kr. 22,00 (44,00).
28. H. V. Gregersen: *Den lüneburgske saltoktroi. Et bidrag til salthandelens historie i hertugdømmet Slesvig*. Indb. kr. 17,00 (34,00).
29. Johan Hvidtfeldt: *Kampen om ophævelsen af livegenskabet i Slesvig og Holsten 1795–1805*. Indb. (Udsolgt).
30. *Tønder seminarie-stat 1788–1963*. Udarb. af Jens Lampe under medvirken af Asger Nyholm og Erik Larsen. Indb. kr. 25,00 (50,00).
31. Peder H. Smidt: *Hverdag og fest. Vestslesvigske minder*. Udsolgt.
32. *Jacob Fabricius d. Yngres optegnelser*. Udgivet ved A. Andersen. Indb. kr. 30,00 (60,00).
33. H. V. Gregersen: *Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København. C. F. Allen. H. N. Clausen. Orla Lehmann. J. W. Marckmann. Carl Ploug*. Indb. kr. 30,00 (60,00).
34. *Johannes Oldendorphs selvbiografi*. Udgivet ved A. Andersen. Indb. kr. 10,00 (20,00).
35. L. S. Ravn: *Danskuddannede folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk styre*. Indb. kr. 15,00 (30,00).
36. M. Favrholt: *Haderslev Latinskoles historie 1567–1967*. Indb. kr. 25,00 (50,00).
37. Jens Engberg: *Det slesvigske spørgsmål 1850–1853*. Indb. kr. 30,00 (57,50).
38. Mourits Mørk Hansen: *Livs-erindringer*. Udgivet ved H. V. Gregersen. Indb. kr. 25,00 (49,50).
39. Peter Kier: *Min rejse gennem jordelivet*. Udgivet ved Jens Holdt og Hans Hejselbjerg Paulsen. Indb. kr. 25,00 (49,50).

Sønderjylland. Historisk billedbog. Tiden indtil 1864 ved Jørgen Paulsen og Poul Kürstein. 3. oplag. Indb. kr. 27,00 (54,00).
Nicolai Svendsen: I genforeningens tjeneste. Sønderjysk skæbne III. kr. 18,00 (36,00).

★

Marie Boesen: *Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie.* Udsolgt.
Hans Hansen: *Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste.* kr. 5,00 (10,00).
Morten Kamphövener: *Skrumsager. En sønderjysk fører.* Udsolgt.
Johan Meyer: *Det gamle Frøslev.* Udsolgt.
Th. Kaufmann: *Minder og tanker. Erindringer fra grænselandet.* Indb. kr. 8,00 (16,00).
Frederik Høyberg: *Gennem 80 år. Erindringer fra fremmedherredømmets tid.* Indb. kr. 8,00 (16,00).
Andreas Øster: *Barn i Herrnhuternes Christiansfeld. 2. oplag.* Indb. kr. 9,75 (19,50).
Jens Bladt: *Alsiske Minder.* Indb. kr. 10,50 (21,00).
H. Gjessing: *Drengear og manddomsvirke i Tønder.* Indb. kr. 12,50 (25,00).

★

Skrifterne kan fås ved henvendelse til Historisk Samsunds ekspedition, Landsarkivet, Åbenrå. Telefon (046) 2 46 83.